ERNST H. GOMBRICH

GENÇ OKURLAR İÇİN KISA BİR

DÜNYA TARİHİ

Yazarın Görüp Onayladığı Eklemelerle
Türkçe'ye Çeviren

Prof. Dr. Ahmet Mumcu

İNKILÂP

10. BASKI

Gene Okurlar İc in Kısa Bir DÜNYA TARİHİ
Orijinal adı. **Eine kurze Weltgeschichte für junge Leser**
Tarama & Belisa xx Düzenleme By Pashalı

© 1985, DuMont Buchverlag GmbH und Co.
Kommanditgesellschaft, Köln

Türkiye'de yayın hakkı

© 1997, 2009, İnkılâp Kıtabevi
Yayın Sanayı ve Ticaret A.Ş.

Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğinc
İnkılâp Kıtabevi Yayın Sanayı ve Ticaret A.Ş.'ye aittir.

Sayfa uygulama İsmet Sayar
Kapak tasarım Ömer Küçük

ISBN: 978-975-10-1715-4

12 13 14 15 13 12 11 10

Baskı
İNKILÂP KİTABEVİ BASKI TESİSLERİ

İNKILÂP
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna - İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com

www.inkilap.com

Ernst H. Gombrich

Genç Okurlar İçin Kısa Bir DÜNYA TARİHİ

Yazarın gözden geçirip yeniden düzenlediği
son baskısından gene yazarın izniyle ekler yaparak çeviren:
Prof. Dr. Ahmet MUMCU

İNKILÂP

Ilse'ye
Her zaman duydukların
Hep senindir.

Viyana, Ekim 1935; Londra, Şubat 1998

Zaman Irmağı üzerinde neler görüyorsun? Bazılarını hemen tanıyacaksın. Ufukta, uzaklarda 5000 yıl kadar önce yapılan Mısır Piramitleri göze çarpıyor. Ardından Babil Kulesi, Atina'nın Akropolis'i, Çin Seddi, bir Roma zafer takı, bir derebeyi-şövalye şatosu, Türkler tarafından kuşatılan Viyana önünde bir top, Büyük Friedrich'in Potsdam'daki sarayı, ilk demiryolu ve modern gökdelenler.

İçindekiler

TÜRKÇE BASIMI İÇİN YAZARIN ÖNSÖZÜ 9
2004 YILI BASKISI İÇİN ÖNSÖZ 11
ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ 15
Bir Zamanlar 19
En Büyük Mucitler (Buluşçular) 22
Nil Irmağının Ülkesi 29
Pazar, Pazartesi... 36
Tek Tanrı'ya Geçiş 45
O.K.U.Y.A.B.İ.L.İ.R.S.İ.N. 49
Yiğitler ve Silahları 51
Eşit Koşullarda Geçmeyen Bir Savaş 60
Minik Bir Ülkede İki Küçük Kent 67
Aydınlatan İnsan ve Ülkesi 74
Büyük Bir Ulusun Yüce Öğretmeni 81
En Büyük Macera 86
Yeni Savaşçılar ve Savaşlar 98
Bir Tarih Düşmanı 105
Batı Dünyasının Egemenleri 109
Hayırlı Bir Haber 119
İmparatorlukta ve Sınır Boylarında Yaşam 124
Fırtına 132
Yıldızlı Gece Başlıyor 139
Allah'tan Başka Yoktur Tapacak;
O'nun Elçisidir Muhammed 144

Yönetmesini de Bilen Bir Fatih 154
Hıristiyanlıkta Üstünlük Mücadelesi 161
Gerçek Şövalyeler 169
Şövalyeler Zamanında İmparatorlar 178
Kentler ve Yurttaşları 191
Yeni Bir Dönem 199
Yeni Bir Dünya 210
Yeni Bir İnanç 218
Savaşan Kilise 226
Ürkütücü ve Korkunç Bir Zaman 233
Bir Talihsiz ve Bir Talihli Kral 239
Bu Arada Doğuda Neler Oluyordu? 246
Gerçekten Yeni Bir Zaman 255
Zorla Gerçekleştirilen Değişiklik 262
Son Fatih 271
İnsan ve Makine 284
Denizlerin Ötesi 292
Avrupa'da İki Yeni Devlet 299
Dünyanın Paylaştırılması 307

Dünya Tarihinin, İçinde Yaşadığım Minik Bir Bölümü
Geriye Dönük Bir Değerlendirme 321
Ernst H. Gombrich'in Yaşam Öyküsü
ve Yayınları 333

Türkçe Basımı İçin Yazarın Önsözü

Bu kitap, genç bir yazar tarafından gençler için hazırlanmıştır. Tam yirmi altı yaşımdayken, Viyanalı bir yayıncının, dünya tarihi ile ilgili çocuk kitapları dizisine tanıtıcı bir bölüm yazmam için yaptığı öneriyi hiç düşünmeden kabul etmiştim. Bu öneriyi yerine getirmek için çalışmaya başladığımda, altmış yıl sonra seçkin bir Hukuk Tarihçisi olan **Profesör Dr. Ahmet Mumcu**'nun Ankara'dan bana mektup yazarak, bu kitabın Türk Gençlerine de erişmesini isteyeceğini rüyalarımda görsem inanmazdım.

Büyük bir zevkle yazdığım ve okuyucularımın da zevkle okuduklarını umut ettiğim bu kitabın yayımlanmasına izin verdiğim için çok gururluyum. Yeterince şanslı biriyim ki umutlarımın gerçekleştiğini görebildim. Kitap çeşitli dillere çevrildi. Yayınından elli yıl sonra, Alman bir yayıncı son gelişmeler üzerine, bana tekrar dostlar kazandıracak olan yeni bir baskı için kapanış bölümü yazmamı istedi. Bu beklenmedik önerinin; benim bu bölüme bir hayli yabancı olmamdan ve daha önceki kitabımın bu konudaki diğer kitaplardan tamamen farklı olmasından kaynaklandığını düşünmek zorundaydım. İlk baskısını hazırlarken, Üniversite'de Dünya Tarihi ile fazla bir ilgisi olmayan sanat tarihi eğitimimi yeni bitirmiştim ve ağırbaşlı ve bilgiççe kaleme alınmış akademik yazılar yazmanın sabırsızlığı içindeydim. Ayrıca mesleki bir tarih dilinin de gerekli olmadığına inanıyordum. Genç dimağlara mesleki dil kullanılarak anlatımın gereksiz olduğuna dair bir eğilim de bulunuyordu. (Daha sonra, bu dili olgun dimağlar için deneme niteliğinde Sanat Tarihi kitabında kullandım. Bu kitap, Türkçe olarak da **Sanatın Öyküsü** adı altında yayımlandı ve birkaç kez baskı yaptı.)

Gördüğüm kadarıyla, tarih üzerine yazılan kitaplar, hayatın acı ve tatlı deneyimlerini edinmiş olan bizlere; geçmişte olanları bir öykü anlatır

gibi ve sık sık tutkularının kurbanı olan kişilerden ve zalim yasa koyuculardan bahsetmek koşuluyla aktarmalıdır. Elbette bunların çoğu unutulup gitmiştir, ama anımsananların çoğunun bir bölüm ya da bin bölümde toplanması mümkün değildir. Tarih kitaplarında anlatılan hangi olayların; birçok kişiyi etkilediğini veya unutulup unutulmadığını kendime sormak zorunda kaldım. Ama şimdi seçim yaparken farkına vardığım bir şey var. Avusturya'daki okul yıllarında öğrendiklerimin kaçınılmaz bir şekilde etkisinde kalmıştım. İşte bu kitap, bu etkinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yüzden **Çevirmenime,** Türk okurları için yaptığı ve orijinal metinde bulunan bölümlerin gerekli gördüklerine köşeli parantezler içinde koyduğu ekler için minnettarım. Sonuç olarak vurgulamak isterim ki, bu kitap; okullarda kullanılan, çok farklı amaçlara hizmet eden tarih kitaplarının yerini alması için yazılmamıştır ve bu amaca da hiçbir zaman ulaşmayacaktır. Ben bu kitabı eline alanların rahatlamalarını ve tarihsel olayları; notlar almadan, tarih ve adları ezberlemeye çalışmadan okumalarını isterim. Bu arada, onları okuduklarından sınava çekmeyeceğime dair söz veriyorum...

E.H. Gombrich

Londra, Şubat 1997

2004 Yılı Baskısı İçin Önsöz*

Büyükbabam Ernst Gombrich çocuklar için pek yazmazdı. Ayrıca tarih değil sanat tarihi öğrenimi görmüştü. Buna karşılık yayınlanan ilk yapıtı *"Genç Okurlar İçin Kısa Bir Dünya Tarihi"* adlı kitap çok uzun süre bütün dünyada pek çok arkadaş bulunca son derece keyiflenip neşelenmişti.

Büyükbabam bu kitabı bir delikanlı iken oldukça kısa sayılacak bir sürede yazmıştı. Sonradan bu iki sakıncanın aslında sürekli ilgi ve başarısının nedeni olduğunu söylemiştir. Ancak 1935 yılında Viyana'da çeşitli rastlantılar üst üste gelmeseydi bu küçük kitap asla yazılamazdı.

Bu kitap işte şöyle ortaya çıktı...

Büyükbabam Viyana Üniversitesi'nde doktorasını verdikten sonra iş bulamıyordu. Ekonomik bakımdan oldukça zor geçen o yıllarda hemen bir iş bulmak olanaklı görünmüyordu. Günün birinde arkadaşı olan genç bir lektör çocuklar için İngilizce bir tarih kitabını görmesini ve eğer değerse Almancaya çevirmesini önerdi. Londra'da tıp öğrenimi gören arkadaşı tarafından tavsiye edilmişti büyükbabam. Kitap bir yenilik olarak düşünülen *"Çocuklar İçin Bilim"* dizisi içinde yayınlanacaktı...

Büyükbabam kendisine Yayıncı Walter Neurath tarafından gösterilen kitabı pek beğenmedi ve ona "daha iyisini yazabileceğimi sanıyorum" dedi. İleride İngiltere'de Thames/Hudson Yayınevini kuracak olan Neurath da büyükbabama deneme kabilinden bir bölüm hazırlayıp göndermesini önerdi.

Doktora çalışmasının sonlarına doğru büyükbabam bir arkadaşının küçük kızıyla haberleşmişti. Çocuk bu kadar uzun zamandan beri büyükbabamın neyle uğraştığını soruyordu. Büyükbabam minik bir kıza doktora çalışmasını bir çocuğun anlayabileceği biçimde açıklamaktan pek hoş-

* Yazarın ölümünden sonra torunu tarafından yazılmıştır.

lanmıştı. İleride söylediği gibi, öğretimi boyunca çok sıkı çalışmak onu biraz yormuştu. Diğer yandan bu haberleşme dolayısı ile akıllı bir çocuğa pek karışık konuları bile anlaşılabilecek biçimde, teknik ayrıntılara sapmadan açıklamanın olanaklı bulunduğuna da inanmıştı. Bu inançla şövalyeler dönemini konu alan renkli bir bölüm yazıp Neurath'a gönderdi. Bu bölümü pek beğenen yayıncı yanıtına şu cümleyi de ekledi: "Kitabın planlandığı biçimde bitirilmesi için altı hafta içinde tam metnini isterim".

Büyükbabam bu işi başarabileceğinden pek emin değildi ama öneri de çok çekiciydi; bu nedenle duraklamayı bıraktı ve yayıncıya kitabı zamanında yetiştirme sözü verdi. Hemen kitabının planı üzerinde çalışmaya girişti ve dünya tarihindeki hangi olayları işlemek gerektiğini düşünmeye başladı. Kendi kendine şu soruyu yöneltti: Geçmişte insanları etkileyen, bugün bile hep anımsanan olaylar hangileridir? Ardından her gün bir bölüm yazmaya başladı.

Öğleden önceleri, ana-babasının evinde o gün yazacağı konuyla ilgili ne kadar kitap varsa onların ilgili yerlerini okuyordu; ayrıca büyük bir ansiklopedi de yardımcısıydı. Öğeleden sonraları ise kitaplığa giderek o gün yazacağı bölümü en inandırıcı duruma getirmek için bulduğu kitapları gözden geçiriyordu. Akşamları yazma işine ayrılmıştı.

Sadece pazar günleri biraz değişikti ama bunu anlamak için büyükannemin durumunu göz önünde canlandırmam gerek.

Kızlık adıyla Ilse Heller Bohemya'dan Viyana'ya piyano öğrenimi için gelmişti. Kısa bir süre sonra adı –benimki gibi– Leonie Gombrich olan öğretmen tarafından öğrenciliğe kabul edildi.

Böylece Ilse Heller, daha gelecekteki kocası ile karşılaşmadan kayınvalidesini tanımış oldu. Leonie onları biribirleriyle yakınlaştırdı ve büyükbabamı yeni öğrenciyi Viyana'nın müzelerini ve görülmeye değer diğer yerlerini gezmeye özendirdi. 1935 yılında artık her hafta sonu yaptıkları geziler birer sevgi buluşması durumunu aldı; bir yıl sonra da evlendiler zaten. Bir pazar günü, Viyana Ormanında (ünlü "wiener Wald"-ç-) dolaşırken dinlenmek için ara verdiler –"belki güneşin üstünde parıldadığı bir çimenlikte yahut devrilmiş bir ağaç gövdesi üzerinde oturuyorduk" diye anımsıyor büyükannem–. Dinlenirken büyükbabam cüzdan cebinden bir deste kâğıt çıkardı ve sordu: "Sana biraz okuyabilir miyim?"

"Biliyor musun?" dedi büyükannem bana, o gün "kâğıtları bana okuması çok yerindeydi, zira o zamanlar bile berbat bir elyazısı vardı".

Büyükbabamın "biraz okumak" ile kastettiği elbette Kısa Dünya Tarihi'nden bir bölümdü. Okunanlar büyükannemin pek hoşuna gitmişti; böylece bu okuma saatleri kitabın metni tamamlanıncaya kadar diğer hafta sonları da sürdü. Büyükbabam metni tam zamanında Walter Neurath'a iletti. Metin sesli biçimde okunursa kitabın ne kadar çekici bir üslupla yazıldığı anlaşılır; zaten ithaf sözcükleri de büyükbabamın bu okuma saatlerine ne kadar değer verdiğini gösteriyor.

Kitabın resimleri için emekli bir binicilik öğretmeni ile anlaşıldı; her parça için bir şiling alacaktı adamcağız. Büyükbabam bu nedenle kitaptaki at resimlerinin insan tasvirlerinden çok daha iyi çizildiğini anlatır dururdu.

Kitap 1936 yılında yayınlandı ve çok olumlu karşılandı. Kitap hakkındaki tanıtma yazılarında yazarın deneyimli bir öğretmen olduğu sanısı dile getiriliyordu. Kitap çıkar çıkmaz beş dile çevrildi; o sırada büyükbabam ile büyükannem İngiltere'ye geçmişlerdi ve artık hep orada kalacaklardı. Kısa bir süre sonra da Nasyonal Sosyalistler (Naziler-ç-) kitabı yasakladılar: Yasaklanma nedeni yazarının Yahudi asıllı olması değildi. Peki neydi bu neden? Kitap barış ve insan sevgisi üzerine kurulmuştu da ondan.

Ama bu yasaklama Kısa Dünya Tarihi'nin sonu olmadı. Savaşın bitiminden birkaç yıl sonra büyükbabam kitap üzerindeki haklarına gene kavuştu; ama onu yazarken içinde bulunduğu dünya çok uzaklarda kalmış gözüküyordu. Uzun yıllar kitabın sözü edilmedi. Fakat 30 yıl sonra büyükbabam DuMont Yayınevi'nden (yapıtın tekrar basılması için-ç-) bir öneri aldı. Böylece 1985 yılında kitabın Almanca ikinci baskısı ek bir son bölüm ile birlikte yayınlandı. Büyükbabam kitabın yeni baskısının gördüğü rağbete gene çok sevinmişti. Kitap tekrar pek çok dile çevrildi. Çeşitli çevirilere, çeviri yapılan dili konuşan ulusun özelliklerine göre çevirmenler tarafından yapılan bazı ekleri de büyük bir dikkatle inceledi (Aynı olay Türkçe çeviri sırasında da yaşanmıştır-ç-). Ama bir çeviriye karşı geldi: Büyükbabam Kısa Dünya Tarihi dışındaki bütün yapıtlarını İngilizce yazmıştı. Bu kitabın İngilizce baskısı ise çoktan beri gündemdeydi ve büyükbabam çeviriyi kendisi yapmak istiyordu. Bütün ısrar ve isteklere rağmen Almanca yazdığı kitabını İngilizceye çevirmek için tam on yıl bekledi. Bu gecikmenin nedeni sadece işlerinin fazlalığı değildi. Büyükbabam İngiliz tarihinin ağırlıklı olarak salt krallar ve kraliçeler çevresinde döndüğünü ileri sürüyordu. İngiliz gençleri tarihi acaba bir Avrupalı açısından algılayabilecekler miydi?

1990 yılında başlayan olaylar ve Avrupa Birliği'nin günden güne önem kazanması büyükbabamı kitabını İngilizceye çevirmek yolunda cesaretlendirdi; belki artık anlaşılabilir diye düşünüyordu.

Böylece uzun ve dolu geçen yaşamının sonuna doğru ilk kitabını bu kez İngilizce olarak hazırlamaya koyuldu.

Çeviriye başlamadan kısa bir süre önce bana şu sözleri fısıldamıştı: 'Kısa Dünya Tarihi'ni bir kez daha gözden geçirdim ve içeriğinin gerçekten çok zengin olduğunu gördüm. Biliyor musun, iyi bir iş olacak sanırım." Çeviri sırasında elbette bazı ufak düzeltmeler de yaptı, kitaba tarih öncesi insanları hakkında yeni bilgiler ekledi ve bir Budizm uzmanı olan oğluna –ki babamdır– 10. Bölümü esaslı olarak düzenlemesini rica etti.

2001 yılında 92 yaşında ölünceye kadar kadar İngilizce çeviri ile uğraştı. Anlattıklarımı gene onun sözleriyle bitiriyorum: Birkaç yıl önce kitabın Türkçe çevirisi için yazdığı önsözün sonunda şöyle diyordu: ".. Bu kitap okullarda kullanılan ve çok farklı amaçlara hizmet eden tarih kitaplarının yerini alması için yazılmamıştır ve bu amaçlara da hiçbir zaman ulaşmayacaktır. Ben bu kitabı eline alanların rahatlamalarını ve tarihsel olayları; notlar almadan, tarih ve adları ezberlemeye çalışmadan okumalarını dilerim. Bu arada onları okuduklarından sınava çekmeyeceğime söz veriyorum."

Haziran 2004,
Leonie Gombrich

Çevirenin Önsözü

Uzun zamandan beri tarihi gençlere sevdirecek, özlü, rahat anlaşılır, mümkün olduğu kadar kısa bir kitap yazmak özlemi içindeydim. Yurdumuzda "tarih"in eğitim-öğretim aşamalarında gayet donuk, duygusuz ve bilimsel olmayan bir içerikle okutulması, milyonlarca genci bu son derece yaşamsal kültür alanını "gereksiz" sayan bir nitelemenin içine itmiştir ve itmektedir. Tarih kadar öğrenciye sevimsiz gelen bir başka ders yok gibidir. Halbuki insan bir yerde tarihin kendisidir. Her birimiz tarihin içindeyiz ve onun bir parçasıyız. Tarih bilinmeden hiçbir konu üzerinde sağlam ve kalıcı değer yargılarına varılamaz. *Bu son derece açık ve herkesçe pek iyi tanınan gerçek karşısında, eğitim sistemimizde tarih büyük bir özenle "bilinmesi gereksiz" bilgiler yığını durumuna getirilmiştir. Bu büyük "başarı"dan dolayı eğitimcilerimizi kutlamak gerekir doğrusu.*

Hem insan hem de yurttaş olan bir aydın; tarihin kesintisiz bir bütünlük gösterdiğini, insanların, ulusların bu akış içinde sadece belirli roller üstlendiğini bilmeli, bütün insanlık tarihinin bir bütün olduğunu kavramalıdır. Her türlü toplumsal sorunu çözmek bu bilgi ile çok kolaylaşabilir.

Bu düşüncelerle dolu olarak söylediğim türde bir kitabı yazmayı hep amaçladım ama bunu başaramadım: Her şeyden önce ben bir tarihçi değilim, hukukçuyum. Evet hukukun tarihi ile de uğraşırım ama mesleksel altyapım hukuk üzerine kuruludur. Tarihçilik birikimim hukukun tarihsel görünümü ile sınırlıdır. Ayrıca içtenlikle itiraf edeyim ki, bütün dünya tarihini, eski deyimi ile "ihata edecek" yani kavrayıp değerlendirecek derecede geniş bilgim de yok. İşte bu nedenlerle elinizde tuttuğunuz şu mükemmel kitabı Türkçe'ye çevirmekle aklımda yer alan bir eksikliği gidermek istedim. Gombrich'in bu eşsiz güzellikteki yapıtını okuduğum zaman, "İşte dedim, tam aradığım kitap." Bu kitabın yeni baskısını hazırladıktan hemen sonra 2001 yılında 92 yaşında ölen ve yapıtlarıyla

dünyada haklı bir ün kazanan Ernst H. Gombrich, elinizdeki şu yapıtı 25 yaşında iken yazmış. Sadece bu özellik, kitaba üstün bir değer verilmesini gerektirir. Zira o yaştaki genç bir bilimadamı, kendinden biraz daha genç olanlara nasıl seslenileceğini pek iyi kavramıştı. Kitabımızın arkasında okuyacağınız yaşam öyküsünden anlaşılacağı gibi, yazarımız son derece geniş ve engin tarih, sanat, siyaset kültürü ile kalıcı ve üstün değerli yapıtlar ortaya koymuştur. Bunların hemen hepsi belli başlı dillere çevrilmiştir. Şu elinizdeki kitap da yazarın bu ünlü yapıtları arasındadır. Dilimize rahmetli Bedrettin CÖMERT tarafından kazandırılan "Sanatın Öyküsü" adlı yapıtından sonra yazarın dilimizde yayınlanan ikinci kitabı bu çevirimiz olmaktadır.

Şimdi yapıt ve çevirimiz üzerine kısa bilgi sunalım: İnsanlık tarihini 335 sayfalık bir cep kitabı hacmi içinde anlatmak akıllara pek sığmaz. Ama Gombrich bu zor işin üstesinden gelmiştir. Genç okuyucuyu karşına almış ve onunla rahat ve sevimli bir diyalog kurmuştur. Ona dünya tarihinin önemli dönemeçlerini tatlı ve meraklı bir biçimde, ayrıntıya hiç kaçmadan anlatmıştır. Bu arada tarihte rol oynamış belli başlı kişileri de öyküsünün içine katmıştır. Dönemeç noktalarını ve kişileri seçişini eleştirmek mümkün değildir. Zira bu hacim içine daha fazlası sığdırılamazdı.

Gombrich bütün insanlığı bir bütün olarak kitabında incelemiş, ama tarihi yapan belli başlı siyasal varlıkları da biraz ayrıntılı biçimde anlatma gereğini duymuştur. Bu bakımdan tarihöncesini anlattıktan sonra Mısır ve Mezopotamya ile başlayan öyküsünde Hind ve Çin uygarlıkları da yer alır. Bundan sonra ağırlık batıya kayar ve bunda da haklıdır yazar. Ama sırası gelince Avrupa dışı gelişmeleri de değerlendirir. Avrupa'yı hele Ortaçağ'dan itibaren insanlık tarihinin merkezi yapması bazı tarihçilerce eleştirilebilir. Ama biz bunu özellikle yerinde bulduk. Neden? Zira okullarımızda Avrupa tarihi üzerinde hemen hiç durulmuyor. Hele Batı Ortaçağı'nın öyle ilginç özellikleri var ki, bunlardan bırakın öğrencilerimizi, pek çok öğretmenimiz bile habersiz. Bu nedenle Gombrich'in bu yaklaşımı ile meraklı olanlar Avrupa tarihinin bazı ilginç yanlarını keşfedeceklerdir. Şurasını da belirtmekte özellikle yarar görmekteyiz: Gombrich, batılı insanı yeri geldiğinde neredeyse ezercesine ağır biçimde eleştirmiştir. Yani kendi öz tarihini gerektiğinde en acımasızca yerden yere vurmuştur. Buna karşılık diğer uygarlıklar için çok daha yumuşak bir yaklaşım içindedir. Örneğin "İslâmiyet" bahsini, ancak iyi bir dindar Müslüman bu kadar iyi yazabilirdi.

Gombrich, Türk tarihi üzerinde çok az durmuştur. Gerçi zaman ırmağı boyuna yerleştirdiği 11 büyük olayın içinde Türkler'in Viyana kuşatması da yer alır. Kuşatılmış Viyana ve Türk topları bu sonsuz ırmağın bir dönemeci kenarında dururlar. Bu bakımdan yazarın Türk tarihini tamamen ihmal ettiği gibi bir görüş ileri sürülemez. Aslında o 335 küçük sayfaya bütün insanlık tarihini sığdırırken bir seçme yapmak zorunda idi. Ama bu kitabı okuyacak olan Türkler, kendi tarihlerinin dünyanın gelişimindeki rolünü biraz daha fazla bilmek isteyebilirler. Bu nedenle yayıncının izni alınarak gerekli yerlere Türk tarihine ait bilgiler konulmuştur. Bu eklemeler [. . . . .] işaretleri arasındadır. Görülecektir ki, bu işaretler konulmamış olsaydı, yazarın üslubu içinde yazılan bu bahislerin onun kaleminden çıktığına inanılabilirdi. Yani bu eklemeler yapılırken hem kitabın hacmi, hem yazarın genel anlayışı ve üslubu göz önünde tutulmuştur. Tekrar ediyoruz: Bu kitap "Kısa bir Türk tarihi" değildir. Başlangıcından bugüne kadar BÜTÜN insanlığın tarihsel gelişimini en belirgin ana noktalarıyla tanıtmayı hedeflemektedir.

Yazar, kişi adlarını Almanca biçimlerine göre yazmıştır: Örneğin İngiliz kralı "Henry", Heinrich, Fransız krallarından Louis adını taşıyanlar "Ludwig" biçiminde yazılmışlardır. Yunanca ve Lâtince bazı adlar da Almancaya uydurulmuştur. Örneğin ünlü Roma imparatoru Markus Aurelus "Mark Aurel" olarak yazılmıştır. Biz bu adları bazen kendi dillerine göre, bazen de yazarın belirttiği biçimde yazdık ama Türkçeye yanlış da olsa okunuşlarıyla geçmiş bazı adları tanındığı biçimde verdik: Örneğin Caesar'ı "Sezar"; Napoléon'u "Napolyon"; Justinianus'u "Jüstinyen"; Marx'ı "Marks"; Maximilian'ı "Maksimilyan" olarak yazdık. Amacımız okuyucuya kolay ve rahat bir okuma akışı sağlamaktı. Bu arada yazarın bazı ufak, son derece affedilebilir yanlışlarını da düzelttik: Örneğin Hazret-i Muhammed'e ilk vahyin bir yolculuk sırasında geldiği; Napolyon'un Mısır seferi sırasında bu ülkenin İngiltere'ye ait olduğu yazılmış. Bu tür yanlışlardan koskoca bir insanlık tarihini kısaca yazarken kaçınılmaz. Sayısı en fazla beşi geçmeyen bu tür yanlışlar üslubu bozmaması için düzeltildiği belirtilmeden giderilmiştir.

Yazar ölümünden kısa bir süre önce kitabını baştan aşağı gözden geçirmiştir. Bu değişiklikler yapıtın Türkçe baskısına da yansıtıldı. Bu arada okurlarımıza, Gombrich'in ölümünden sonra çıkan yeni baskısına torununun yazdığı önsözü okumalarını tavsiye ederiz. Bu kitabın nasıl ortaya çıktığını anlatan torunu, sonsözü, Gombrich'in bizim çevirimiz

için yazdığı önsözün son cümleleriyle bitirmiştir. Bu da bize ve yayıncıya gurur veren bir davranıştır.

Gözümüzden kaçan çeviri yanlışları için okurlardan özür dilerken, hemen hemen bütün belli başlı dillere çevrilerek pek çok kez basılmış çok ünlü bu yapıtı Türkçe olarak yayınlama özverisini gösteren İnkılâp Kitabevi'nin değerli sahibine ve diğer mensuplarına içtenlikle teşekkür ederiz. Zira günden güne okumayan bir ulus durumuna erişip kültür toplulukları arasında yer almamızı engelleyen bu olumsuz alışkanlık içinde bir kitap yayınlamak gerçekten bir özveri işidir.

Prof. Dr. Ahmet MUMCU
Dikili, 17 Ağustos 2008

Bir Zamanlar

Bütün öyküler "bir zamanlar" deyişi ile başlar. Bizim öykümüz ise sadece, bir zamanlar ne olduğunu anlatmaya yöneliktir. Bir zamanlar ufacıktın ve ayakta elini annene bile uzatamıyordun. Bunu anımsayabilir misin? İstersen şöyle başlayan bir öykü anlatabilirsin: Bir zamanlar minik bir oğlan –veya bir ufacık kız– çocuğu vardı. O, bendim. Hattâ o bir zamanlar bir kundak çocuğu idi. Bunu anımsayamazsın ama bilirsin. Bir zamanlar annen ve baban küçüktü. Anneannen ve babaannen de öyle. Bütün bunlar geçeli çok zaman oldu. Buna rağmen olanları biliyorsun. Şimdi "onlar artık yaşlandı" diyoruz. Anneannen ile babaannenin de gene anneanne ve babaanneleri vardı. Böylece onlar da "bir zamanlar" diye söze başlayabilirler. Bu iş böyle durmadan geriye doğru gider. Herkesin arkasında "bir zamanlar" kavramı vardır ve bu tektir. Hiç iki ayna arasında durup kendine baktın mı? Bunu denemelisin. İki ayna arasında kaldığın vakit art arda, sonu gelmez sayıda aynalar görürsün, durmadan ufalan ama neredeyse sonsuza kadar giden aynalar; hiç bitmezler. Artık hiç ayna görülmemesi durumunda bile aslında o hep ufalan aynalar minicik de olsa sürüp gider. Onlar da art arda sıralanmıştır. İçlerinde de yalnız sen görülürsün. Eğer bunu denersen çok iyi saptarsın.

İşte, "bir zamanlar" sözünün anlamı bu. Bu sözün hiçbir zaman insanların dilinden silinmeyeceğini düşünebiliriz. Büyükbabanın büyükbabası, onun büyükbabasının büyükbabası; böylece geriye doğru gidilirken insanın başı döner. Ama bunları yavaş yavaş bir kez daha söyle. Zamanla bu sözün anlamını daha iyi anlayacaksın. Sonra gene tekrarla. Bu şekilde eski zamana daha hızlı erişilir ve ardından çok daha eski zamana. Bunu tıpkı bir oyun gibi tekrarlamalı. Ama bütün çabalara rağmen başlangıca asla erişemeyeceksin; çünkü her başlangıcın ardında da "bir zamanlar" sözü gizlidir.

Böylece dipsiz bir kuyu içindeyiz sanki. Bu kuyunun içine bakınca başın dönüyor mu? Benim dönüyor. . . Bu nedenle kuyunun içine yanar bir kâğıt parçası atalım. Yavaş yavaş, süzülerek aşağıya inecek ve durmadan derine doğru gidecek. Bu düşme sırasında kuyunun duvarları

aydınlanacak. Aşağıda bir şeyler görüyor musun? Daha derine –şimdi yanar kâğıt bizden öylesine uzaklaştı ki kapkaranlık bir gökte ufacık bir yıldıza benzer hale geldi–. Küçülüyor, küçülüyor. Sonunda artık onu göremiyoruz.

İşte, anımsama da buna benzer. Anımsayarak geçmişin içini aydınlatırız. İlk önce kendi geçmişimizi aydınlatırız. Sonra yaşlı insanları sormaya başlarız... Artık ölmüş insanların mektuplarını ararız. Böylece durmadan geriye doğru aydınlanmayı deneriz. İçinde sadece eski makbuzlar ve çeşit çeşit kâğıtların doldurulduğu yapılar vardır. Bunlara "arşiv" deriz. Orada yüzlerce yıl önce yazılmış mektupları bulursun. Bir zamanlar ben de böyle bir arşivde bir mektubu elime geçirdim. Şöyle yazıyordu: "Sevgili Anneciğim, dün yemekte nefis bir mantar suflesi yedik. Oğlun Wilhelm." Bu satırları yazan 400 yıl önce yaşamış ufak bir İtalyan prensi idi. Mantar suflesi ise gerçekten nefis bir yemekti.

Ama bunu da bir an için görebiliriz. Işığımız durmadan hızlanarak düşmektedir. 1000 yıl, 2000 yıl, 5000 yıl, 10.000 yıl. O zamanlar da çocuklar yaşıyor ve lezzetli şeyler yemek istiyorlardı. Ama henüz mektup yazabilecek duruma erişememişlerdi. 20.000 yıl, 50.000 yıl; evet o zamanlardaki insanlar da "bir zamanlar" sözünü etmişlerdi. Artık anımsama

İki aynanın arasında durup da kendini onlar üzerinde kaç kez gördüğünü saymaya kalkarsan, bu işi hiç bitiremezsin.

ışığımız iyice ufaldı. Sonunda gözden yok oldu. Ama biliyoruz ki, o daha hâlâ düşüp geriye doğru yol almayı sürdürüyor. Öyle bir zamana erişiyor ki, artık o aşamada insan yok; çok eski bir zaman. Dağlar bugünkü gibi gözükmüyor. Bazıları günümüzdekilerden daha yüksek. Uzun bir zaman boyunca yağmurlar onları yıkaya yıkaya ufalamışlar ve tepeler haline getirmişler. Bugünün bazı dağları ise o zamanlar hiç yok. Bunlar ağır ağır denizden çıkıp yükselmişler, bu iş milyonlarca yıl sürmüş.

Ama bu dağlardan önce de bazı canlılar vardı. Onlar bugünkü hayvanlardan oldukça farklıydılar. Tıpkı bir ejderha gibi kocaman olanları da yaşıyordu. Bunu nereden biliyoruz? Toprağın derinliklerinde bazen onların kemiklerini buluyorlar. Örneğin Viyana'daki "Doğa Tarihi Müzesi"nde bir diplodocus görebilirsin. Diplodocus çok garip bir ad. Ama adını taşıdığı hayvan daha da ilginç. Bir, hattâ iki odaya bile sığamayacak kadar iri. En yüksek ağaçlar kadar boyu var. Kuyruğu ise bir futbol alanının yarısını kaplayabilir. Herhalde pek ürkütücü bir de sesi vardı. Diplodocus bir dev kertenkele idi ve tarihin ilk dönemlerindeki o kocaman ağaçlarla dolu ormanda gümbürdüyordu.

Ama bu da henüz başlangıç değil. Daha pek gerilere, pek çok 1000 milyon yıllara gitmek gerek. Bunu söylemek kolay. Ama biraz düşünüver! Bir saniyenin ne kadar sürdüğünü biliyor musun? Çok çabuk 1, 2, 3'e kadar sayınca saniye de biter. Peki 1000 milyon saniye ne kadar uzunluktadır? Tam 32 yıl. Şimdi ilk 1000 milyon yılın ne kadar büyük bir zaman parçası olduğunu anlayabilirsin. O vakitler henüz büyük hayvanlar da yoktu. Sadece salyangoz ve midye gibi canlılar vardı. Daha geriye gider-

Kocaman kertenkele diplodocus. Bu hayvan bugünkü dağlarımız henüz oluşmadan ve daha insanlar da ortada yokken yeryüzünde yaşamıştır. Son derece güçlü ama o derece zararsız bir otobur dev.

sen bitki de göremezsin. Yeryüzü bir çöl gibi bomboştu. Hiçbir şey yoktu. Ne bir ağaç, ne bir çalılık, ne bir parça ot, ne bir çiçek; bir yeşil lekecik bile yoktu. Sadece çöl, çöl ve deniz. Ama içi bomboş bir deniz. Ne bir balık, ne bir midye, hatta ne de bir parça balçık. Eğer bu denizin dalgalarının sesini dinleseydin sana "bir zamanlar" sözünü anımsatacaklardı. Bir zamanlar dünyamız belki balona benzer bir gaz bulutu idi. Buna benzer bulutları teleskoplarımızla görebiliyoruz. Bu gaz balonu biçimindeki dünyamız milyarlarca ve milyarlarca yıl güneşin çevresinde döndü; ilk önce üzerinde bir taş parçası bile yoktu. Su, yaşam da öyle, henüz belirmemişlerdi. Peki daha da geriye gidersek ne görürüz? Evet, daha önce bizim bugünkü sevgili güneşimiz de henüz ortalıkta gözükmüyordu. Sadece yabancı, kocaman yıldızlar veya ufak gökcisimleri gaz bulutları arasında ucu bucağı olmayan evrenin içinde dolanıp duruyorlardı.

"Bir zamanlar"; evet bu kadar eskiye gidersek benim de başım dönmeye başlacak. İyisi mi gel güneşe, dünyamıza, güzel denize, bitkilere, midyelere, dev kertenkelelere, dağlarımıza ve nihayet insanlara geri dönelim. Bu sanki evimize tekrar gelmemiz gibi bir duygu değil mi? Artık "bir zamanlar" sözü, bizi dipsiz kuyuya sürüklemesin. Şimdi artık "Dur! Ne zaman ne oldu?" diye soralım kendimize.

İşte bunun yanına, "Bir zamanlar nasıldı?" sorusunu da eklersek tarihin ne olduğunu öğrenmek istemiş oluruz. Ama bu, belli bir zaman parçasını kapsayan tarih değil bütün tarihtir. Buna "Dünya Tarihi" adını veriyoruz. İşte şimdi artık konumuza geçebiliriz.

En Büyük Mucitler (Buluşçular)

Bir süre önce, Almanya'nın Heidelberg kentinde bir temel için kazı çalışmaları yapılıyordu. Toprağın bir hayli derinine inilince bir kemik parçası bulundu. Bu bir insan kemiği idi; bir çene kemiği. Ama bugünkü insanlarda böyle bir çene kemiği artık görülmüyor. Bulunan çene kemiği çok sert ve güçlü bir yapıya sahipti. Üzerindeki dişler de öyleydi. Böylesine bir çenesi olan insan mutlaka çok esaslı ve güçlü bir şekilde ısırırdı. Bu insan herhalde çok uzun bir zaman önce yaşamış olmalıydı. Aksi halde kemikler bu kadar derinde bulunmazdı.

Almanya'nın bir başka yerinde, Neander Vadisi'nde de bir kafatası

kemiği bulunmuştu. Bir insanın beynini koruyan bir tas. Hiç ürkme, bulunan şey çok ilginçti. Çünkü böyle kafataslarına artık insanlarda rastlanmıyor. Bulunan kafatasını taşıyan insanın doğru dürüst bir alnı yoktu. Ama kaşlarının yer aldığı bölümün üstünde kocaman çıkıntılar vardı. Biz alnımızın arkasında gizli olan beyin ile düşünüyoruz. Şimdi alnı bulunmayan bir insanın tam olarak düşünme yeteneğine sahip olamayacağını tahmin edebiliriz. Bu insan hiç olmazsa bizler gibi kafa yormak zahmetine katlanmaya mecbur değildi. Demek ki bir zamanlar bizden daha az düşünen ama çok daha güçlü bir biçimde ısırıp çiğneyebilen insanlar yaşamıştı. Bu kafatasının bulunmasından sonra uzun bir süre atalarımızın bu özelliklerle belirdiklerine inanıldı.

Şimdi "dur bakalım" diyeceksin. "Bu anlattıkların biraz önce verdiğin söze aykırı. Bu insanlar ne zaman yaşamışlardı; kimlerdi ve bu iş nasıl olmuştu?"

Doğrusu utancımdan kızardım. Ama sorunu yanıtlamak zorundayım. Bu sorduklarının cevabını daha tam olarak veremiyoruz. Ama zamanla bunu öğreneceğiz. Büyüdüğün zaman bu konuda bilim adamlarına yardımcı olabilirsin. Bu insanlar daha yazıyı tanımadıkları için haklarında bir şey bilmiyoruz. Öğrendiğin gibi, anımsama gücümüz bu kadar gerilere gidemiyor. (Bunları sana söyledikten sonra artık daha fazla utanıp kızarmama gerek kalmadığını da kavradım. Zira sana biraz yukarıda tahminler sonucu söylediklerimde fazla yanılmadığım ortaya çıktı: Bugün, ilk insanların ne zamanlar yaşadığı üzerinde daha fazla bilgi sahibiyiz. Doğa bilimleri ile uğraşanlar örneğin tahta, bitki lifleri ve volkanik taşlar gibi maddelerin yavaş ama düzenli bir biçimde değiştiğini keşfettiler. Böylece, onların ne zaman oluşmaya başladıkları hesaplanabilir. Bilim adamları aynı zamanda ilk insanlara ait kalıntıları da ısrarla aramayı sürdürdüler; Özellikle Afrika'da ve Asya'da yeni kemik parçaları ele geçti. Bunlar Heidelberg'de bulunan kemikler kadar eskiydi. Hatta bazıları daha da eski idi. İri çıkıntılı alınları ve minik beyinleri ile herhalde iki milyon yıl kadar önce yaşayan ve taşları bazı işler için kullanan bu insanlar bizim ilk atalarımızdı. Neander Vadisi'nde bulunduğu için o adla anılan insanlar, yani Neander insanının, aşağı yukarı 100.000 yıl kadar önce ortaya çıktığı sanılıyor. Bu tür insanlar 70.000 yıl boyunca dünyanın çeşitli bölgelerinde de belirip yaşamış olmalılar. Şimdi bu ikinci tür atalarımızdan biraz özür dilemek isterim: Henüz çıkıntılı alınları ortadan kalkmış olmasa da beyinleri artık günümüzdeki pek çok insanın

beyninden daha küçük değildi. Bize daha yakın olan akrabalarımız herhalde 30.000 yıl kadar önce belirmiş olmalılar.)

"Ama hep 'aşağı yukarı' deyimini kullanıyorsunuz, ad ve belli bir yıl vermiyorsunuz. Böyle tarih olur mu?" diyeceksin. Elbette haklısın. Ama bu söylediklerim tarihöncesine ait. Bu nedenle o döneme "Tarihöncesi Dönem" adını veriyoruz. Böyle diyoruz, çünkü neyin ne zaman olduğunu çok yaklaşık olarak biliyoruz. Ama buna rağmen "ilk insanlar" denilen bu canlılar hakkında biraz bilgilerimiz var. Tıpkı gerçek tarih başladığı zamandaki gibi –ki bunu önümüzdeki bölümde göreceğiz– bu insanlar bizim bugün bile kullandığımız hemen her şeye sahiptiler: Elbise ve evler, el araç ve gereçleri; toprağı sürmek için sabanlar, ekmek yapmak için tahıl, sütünü sağmak için inekler, yününden yararlanmak için koyunlar, av için ve arkadaş olarak köpekler. Gerekli av ve savunma, saldırma işlerinde kullanmak üzere ok ve yay, korunmak için miğfer ve kalkan. Bunların hepsi ilk kez dünyada meydana çıkıyorlar. Bu söylediklerimizi birilerinin bulması, icat etmesi gerekli değil mi? Düşünebiliyor musun? Ne kadar meraklı bir konuyu anlatıyorum. İlk insanlardan birine bir aralık avladıkları hayvanın etini daha rahat ısırıp çiğnemek fikri gelmiş olabilir; bunun için de bu eti ilk önce ateşin üzerine tutup kızartmalı. Bunu düşünen bir kadın olmasın! Bir aralık gene birileri ateşin nasıl meydana getirileceğini bulmuş olmalılar. Bunun ne anlama geldiğini düşün: Ateş yakmak! Sen yapabilir misin? Ama öyle rahatça, kibritle değil. Anlattığım zamanlarda kibrit yoktu ki. İki tahta parçasını durmadan birbirine sürteceksin; öyle ki, ilk önce ısınacaklar, sonra da iyice kızgınlaşacak ve yavaş yavaş ateş haline gelmeye başlayacaklar. Bunu bir kez dene! Ne kadar zor bir iş olduğunu anlayacaksın.

El gereçlerini de biri bulmuş olmalı. Hiçbir hayvan araç-gereç bilmez, tanımaz. En eski el aracı kalınca dallar veya taşlardı herhalde. Ama kısa sürede insanlar bu taşları bir çekiç gibi kullanarak ince uçlu bir duruma getirmeyi başardılar. Böylece amaca uygun bir biçimde yontulmuş taşları pek çok yerde buluyoruz. O zamanlar bütün araçlar taştan yapıldığı için o dönemi de "Taş Devri" diye adlandırıyoruz. Ama o sıralar henüz ev yapılamıyordu. Bu da hoş bir durum değildi. Zira o zamanlar dünyamız daha da soğuktu; arada bir bugünkü en soğuk zamanları bile aratacak bir iklim belirirdi. Kışlar böylece bizim alışık olduğumuzdan daha uzun, yazlar ise daha kısa sürerdi. Yaşanılan vadilerin derinliklerine kadar bütün yıl boyunca karlar olduğu gibi kalırdı... Düz arazilerin içlerine kadar ırmaklar kocaman, sayısız buz parçalarını taşırlardı. Bu nedenle

eski taş devrinin daha buzların yeryüzünde yaygın olduğu zamanlar başladığını söyleyebiliriz. İlk insanlar soğuktan tir tir titreyip üşürlerdi ve kendilerini rüzgâr ile buz gibi havadan biraz olsun koruyabilecek mağaralar buldukları zaman herhalde pek sevinirlerdi. Bundan dolayı, sürekli olarak içlerinde oturmasalar bile o dönem insanlarına "mağara insanları" da deniliyor.

Mamutlar, bizonlar, ren geyikleri. Taş Devri insanları bir mutlu av sonunu düşleyerek çizmişler.

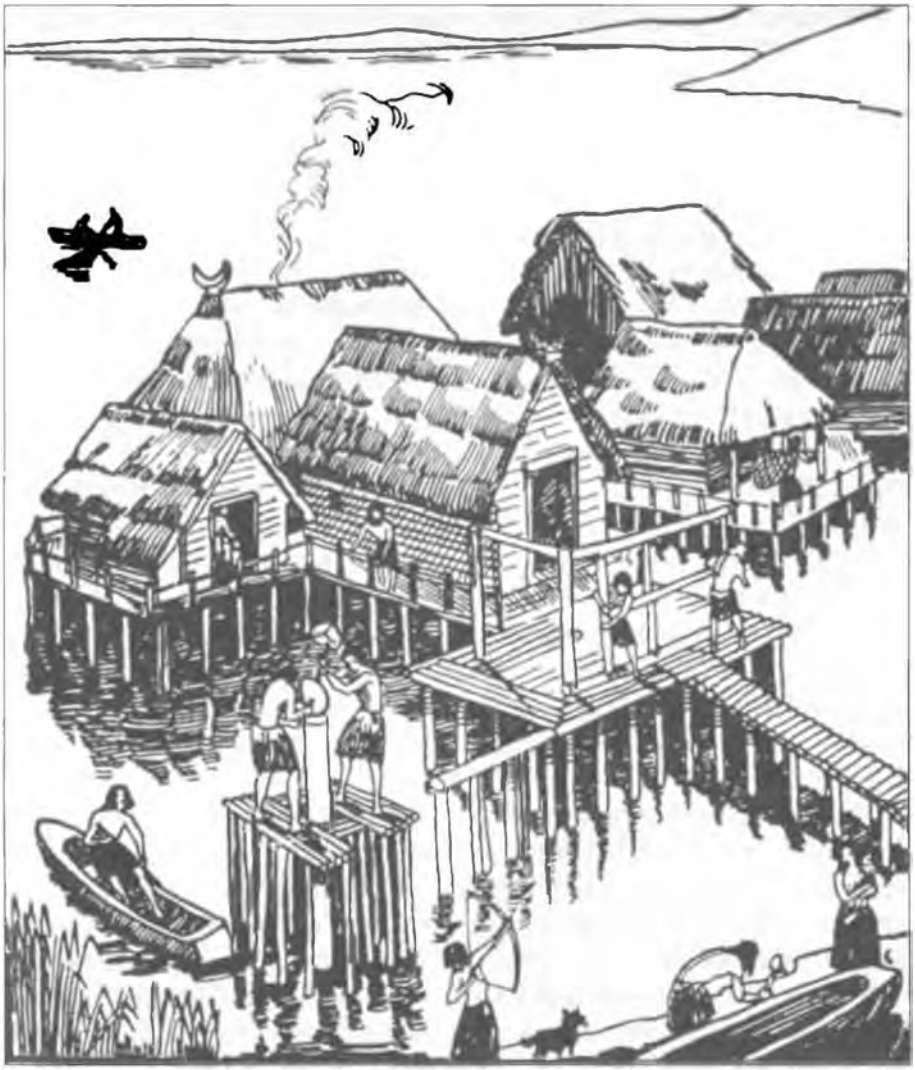
Bu mağara insanlarının daha ne bulduklarını biliyor musun? Bunu tahmin edebilir misin? "Konuşmayı" buldular veya öğrendiler. Gerçek anlamıyla "konuşmak"tan söz ediyorum. Hayvanlara bir acı verilirse ciyaklarlar veya korkunç başka sesler çıkarırlar; bir tehlike ile karşılaşma ihtimali çıkarsa uyarı işareti anlamına gelen başka türlü seslerle durumlarını ifadeye çalışırlar. Ama hiçbir zaman kelime oluşturamazlar. Bunu sadece insanlar yapabilir. İşte ilk insanlar gerçekten konuşmayı becerebilmişlerdir ve bu konuda da "ilk"tirler.

Güzel başka şeyler de buldular: Resim yapma ve yontmacılık. Yaşadıkları mağaraların duvarlarına, ilk önce yüzeyi biraz kazıyarak üstüne yaptıkları resimleri bugün görüyoruz. Bugün de bir ressam daha güzelini yapamaz. Bu resimlerde artık yaşamayan bazı hayvan türlerini saptıyoruz; demek ki aradan uzun bir zaman geçmiş. Uzun tüylü postları ve kıvrık, kocaman dişleri ile mamutlar. Buz devrinin başka hayvanları da resimlerde göze çarpıyor.

Düşündün mü, ilk insanlar acaba neden mağara duvarlarına bu hayvanların resimlerini çizmişler? Sadece süs olsun diye mi? Mağaranın içi pek de karanlıktı. Bu resim tutkusunun tam sebebini bilemiyoruz; ama, belki büyü yapmak için bu resimleri çizdiklerini tahmin edebiliyoruz. Herhalde şöyle bir duygu vardı içlerinde: Eğer bu hayvanların resimlerini duvara çizersek, kısa bir süre sonra çıkagelirler. Tıpkı bugünkü bir eğlenceli deyişimizle belirttiğimiz gibi: "Merkebin adını söyle, koşup gelsin". Bu hayvanlar onların av zenginlikleriydi; onlarsız aç kalırlardı. Bu nedenle büyü düşüncesi doğmuş olmalıdır. Bütün büyüler tutsaydı ne iyi olurdu değil mi? Ama bugüne kadar böyle bir şey gerçekleşmedi.

Buz dönemleri tahmin edilemeyecek kadar uzun sürmüştür. Pek çok 10.000 yıl. Aslında düşünmekte henüz zorluk çeken insanlar için bu dönemler yararlı oldu; aksi takdirde bu kadar çok buluşu yapamazlardı. Ama hava giderek ısınmaya başladı. Yaz mevsimlerinde buzlar yüksek dağların tepelerine çekiliyordu. İşte artık tıpkı bize benzeyen insanlar, sıcak sayesinde bozkır bitkilerini ekmeyi, bunların tanelerini ayırmayı, onlardan da hamur yapıp ateşte pişirmeyi öğrendiler. Bu söylediğimiz, ekmekten başka bir şey değildi.

Bu işlerin ardından çadıra benzer barınaklar kurmayı ve serbestçe dolaşan bazı hayvanları ehlileştirmeyi başardılar. Böylece büyük sürülerle birlikte dolaşan insan toplulukları belirdi, bugün örneğin Laponya'da olduğu gibi. Ama o zamanlar ormanların içinde bir hayli vahşi hayvan

Su üzerinde kurulu bir köy. Suya çakılan kazıklar üstünde yapılmış. Cilâlı Taş Devri'nden veya Tunç Çağı'ndan kalma, yani aşağı yukarı 8000 yıl kadar öncesine ait.

da yaşıyordu, ayılar, kurtlar ve başkaları. Bu tehlike bazı insanları gene buluşlara yöneltti ve gerçekten çok önemli bir düşünceyi gerçekleştirmeyi sağladı: Suyun ortasına evler yaptılar. Bunu da gölün zeminine kazıklar çakarak gerçekleştirdiler. Bundan dolayı o tür yapılara "kazıklı evler"

denir. Artık taş gereçlerini iyice yontuyor ve parlatıyorlardı. Balta için yonttukları taşın üzerine bir başka taş ile, balta sapı için gerekli delikleri açtılar. Bu ne zor bir işti, bilir misiniz? Mutlaka bir kış boyunca sürmüş olmalı. Bu biçimde yapılan baltalar kullanılırken genellikle saplarından çıkarlardı. O zaman işe yeni baştan girişmek gerekirdi.

Ardından çamuru biçimlendirip fırında pişirerek çanak-çömlek yapmasını öğrendiler. Bunları pek güzel biçimlerde ve üzerlerine süsler, motifler koyarak üretiyorlardı. Fakat o zamanlara denk düşen cilâlı taş döneminde artık hayvan resimleri çizilmiyordu. Sonunda, belki İsa'nın doğumundan 6000 veya 4000 yıl önce araç-gereç yapmak için daha uygun ve rahat bir yöntem bulundu: Maden keşfedilmişti. Elbette birdenbire bütün maden türleri ele geçmedi. İlk önce ateşte eritildiği zaman bakır olarak akan yeşil taşlar bulundu. Bakır pırıl pırıldı. Bundan ok uçlarını veya balta biçimlerini dökmek mümkündü. Ama bakır tek başına pek yumuşaktı ve sert bir taşın yerini tam olarak tutmuyordu.

Ama insanlar bu zorluğu da aşmasını bildiler. Ender bulunan bir madeni keşfettiler. Bu maden, bakırın içine karıştırılınca onu sertleştiriyordu. Bu madenin adı kalaydı. Bakır ve kalay karışınca ortaya çıkan alaşım "tunç"tur [bronz]. İşte insanların tunçtan çeşitli eşyalar yapmaları da böyle başladı. Miğferler, kılıçlar, baltalar ve kazanlar, hatta bilezikler, kolyeler hep tunçtan yapılıyordu. Bu nedenle sözü geçen zamana "Tunç Çağı" denilir.

Şimdi resimdeki insanlara bir bakıver: Tek ağacın gövdesinden oyulan kayıklarıyla nasıl köylerine gidiyorlar, hepsi de hayvan postları giyinmişler. İş ocaklarından tahıl veya tuz getiriyorlar köylerine. İçeceklerini güzel biçimli testilerin içinde tutuyorlar. Kadınları ve kızları alacalı bulacalı taşlardan yapılmış kolye ve bileziklerle süslenmişler. Altın da bulunmuş. Süs eşyası arasına bu değerli maden de girmiş. O günlerden bugüne çok büyük değişikliklerin olduğunu mu sanıyorsun? O dönemin insanları artık tıpkı bizim gibiydiler. Birbirlerine karşı genellikle kötü davranırlardı ve oldukça acımasız ve hileciydiler. Biz de bugün ne yazık ki böyle değil miyiz? O zamanlar da sık sık bir annenin çocuğu için kendini feda etmesi görülüyordu. O zamanlar da arkadaşlık uğruna can verenler vardı. Çok sık olmamakla birlikte, bugünkünden de az değildi bu olaylar. Neden ki? O zamandan bugünlere aşağı yukarı 10.000'den 3000 yılına kadar bir süre geçmiş. O günlerden beri kendimizi değiştirmek için henüz yeterli zamanı bulmuş değiliz.

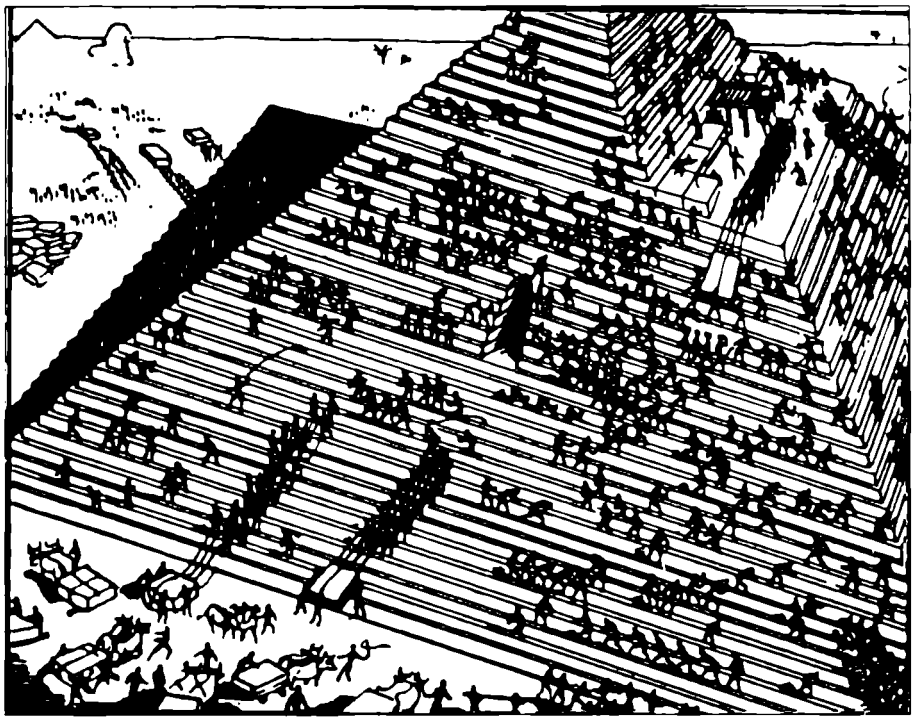
Arada bir, konuştuğumuz veya ekmek yediğimiz ya da bir gereç kullanırken veya ateş önünde ısınırken ilk insanları minnet ve teşekkür duygularıyla anmalıyız; ilk insanları, bugüne kadar gelen en büyük mucitleri.

Nil Irmağının Ülkesi

Sana söz verdiğim gibi, tarihe girelim artık. İşte burada, tarih başlayacak. "Bir zamanlar" deyişi ile değil "o zaman" sözü ile anlatacağız: Bugün sandığımız gibi, bundan 5100 yıl, İsa'nın doğumundan da 3100 yıl önce Mısır'da Menes adında bir kral hüküm sürüyordu. Mısır'a nasıl gidildiğini tam olarak bilmek istersen, bunu en iyisi bir kırlangıca sor. Her sonbaharda ortalık serinleyince kırlangıçlar güneye doğru uçarlar. Avrupa'dan havalananlar dağlar üzerinden İtalya'ya, sonra da bir parça denizi aşıp Afrika'ya ulaşırlar. Burası Afrika'nın Avrupa'ya en yakın olan parçasıdır. Buranın biraz yanında da Mısır ülkesi uzanır.

Afrika sıcaktır. Aylarca yağmur yağmaz. Bundan dolayı bu büyük kıtanın pek çok yeri çoraktır. Ülke'nin o bölümleri boydan boya çöllerle kaplıdır. İşte Mısır'ın sağı ve solu da bu durumdadır. Mısır'da da aslında çok az yağmur yağar. Ama orada yağmura pek ihtiyaç yoktur, çünkü Nil ırmağı boydan boya ülkenin ortasından akar gider. Kaynaklarının bulunduğu bölgede yağmurlar çoğalınca, bu ırmak yılda iki kez taşar, bütün çevresini uzak yerlere kadar taşkın suları kaplar. Öyle ki evler ve palmiye ağaçları arasında gidip gelmek için gemilere binmek gerekir. Irmak yatağına çekildikten sonra toprak olağanüstü derecede suya doymuştur ve her taraf rutubetli bir çamur ile doğal biçimde gübrelenmiştir. Bu arazi üzerinde, bol güneş altında öylesine buğday yetişir ki, hiçbir yerde eşine rastlanmaz. Bundan dolayı en eski zamanlardan beri Mısırlılar Nil'e sanki sevgili Tanrıları imiş gibi dua edip durmuşlardır. Bundan 4000 yıl önce Nil için söylenen bir şarkıyı duymak ister misin?

"Ey Nil, sana şükürler olsun. Sen Mısır'ı beslemek için topraktan gelir, onun içinden akarsın. Sen kırları sulayıp yarattın ki hayvanlar kendilerini doyursun diye. Sudan çok uzakta kalan çölü suya kavuşturursun, böylece orada arpa ve mısır yetişir. Sen siloları doldurursun ve meyve depolarını genişletirsin, böylece yoksullara da bir şeyler kalır. Senin için çalgı çalıp türkü söylüyoruz."

On binlerce kişi, yıllarca kral mezarlarını yapmak için didindiler. Kalın iplerle bağlanan taş parçalarını öküz koşarak getiriyorlardı. Ama onları bir biri üstüne koymak için insan gücü gerekliydi.

Eski Mısırlılar böyle şarkı söylediler Nil için. Haklıydılar da. Çünkü Nil sayesinde Mısır zengin oldu ve böylece çok güçlendi. Bütün Mısırlılar'a tek kral egemendi. İlk kralları, yukarıda adını söylediğimiz Menes'ti. Onun ne zaman krallık yaptığını anımsayabilecek misin? İsa'nın doğumundan 3100 yıl önce. Tevrat'ta [ve Kur'an'da] Mısır krallarına verilen adı anımsayabilir misin? Onlara firavun denilirdi. Bir firavun düşünemeyeceğin kadar yetkileri olan çok güçlü bir kraldı. Kalın ve uzun sütunlu, pek çok büyük avlusu olan son derece görkemli, kocaman, taştan yapılmış saraylarda otururlardı. Söylediği her şey mutlaka yerine getirilirdi. Eğer isterlerse ülkenin bütün halkı onun için çalışmak zorundaydı. Arada bir bunu istedikleri olmuştur da.

Örneğin Kral Menes'ten sonra gelen firavunlardan biri olan ve İsa'dan önce 2500 yıllarında yaşayan Keops adlı bir hükümdar böyle bir buyruk

vererek bütün uyruklarının mezarının yapımında çalışmalarını istemişti. Bu mezar dağ gibi kocaman olmalıydı. Bu iş gerçekleşti. Mezar günümüzde de ünlü "Keops Piramidi" adıyla hâlâ ayakta. Belki bu piramidin resimlerini oldukça sık görmüşsündür. Ama büyüklüğünü, resimler den çıkaramazsın. Bu piramidin içine her büyük kilise sığabilir. Tıpkı bir dağa tırmanır gibi her biri son derece büyük taşların üzerinden en üste kadar çıkabilirsin. İşte insanlar bu koskocaman taş parçalarını sürükleyerek taşımışlar ve üst üste bir kule yapar gibi yığmışlardır. O zamanlar hiçbir makine yoktu. Sadece tekerlek ve kaldıraçlarla bu dev iş yapıldı. Hep el gücü ile bu iri taşlar üst üste konuldu. Bunun Afrika'nın sıcağında ne kadar zor bir iş olduğunu düşünebiliyor musun? Bu şekilde aşağı yukarı 30 yıl boyunca 100.000 insan, tarlalarındaki işlerinin yanı sıra firavunları için didinip durdu. Çalışırken yorulurlarsa kralın adamları onları kamçıları ile zorluyorlardı. Bu şekilde dev gibi yükler taşındı ve yükseklere kadar kaldırıldı; hepsi krallarının mezarı için.

Şimdi herhalde soracaksın: Kral neden böylesine görkemli ve büyük bir mezar yaptırtmak istedi? Bu sorunun yanıtı eski Mısır diniyle ilgilidir. Mısırlılar pek çok tanrıya inanırdı. Böyle dinsel inanç sahiplerine "çok tanrılı dinlere mensup" denilir. Tek tanrılı dinler için onlar geçerli inanç sahibi sayılmazlar. Mısırlılar'a göre, bu tanrıların bazıları bir zamanlar yeryüzünde kral olarak egemenmiş. Örneğin Tanrı Osiris ve karısı İsis. Onlara göre güneş de başlı başına bir tanrıdır. Adı Amon'dur. Yeraltında çakal kafalı bir başka Tanrı hüküm sürer; adı Anubis'tir. Mısırlılar için her firavun Güneş Tanrısı'nın oğludur. Aksi durumda ondan korkulmaz ve her türlü buyruğuna uyulmazdı. Mısırlılar tanrılarının beş katlı yapılar kadar büyük, taştan görkemli heykellerini yontmuşlar ve bir kent alanı kadar geniş tapınaklar yapmışlardır. Tapınaklar önüne uzun ve sivri, tek parça granit taşından kestikleri anıtları koymuşlardır. Bunlara "Dikilitaş" denilir. [İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda bir Bizans imparatorunun Mısır'dan getirdiği böyle bir dikilitaşı görebilirsin]. Avrupa'nın başka kentlerinde de Mısır'dan getirilip parklara, alanlara konulan bu tür dikilitaşlar vardır.

Eski Mısır dininde bazı hayvanlar da kutsaldı; örneğin kediler. Kimi Tanrıların hayvan biçiminde olduğu düşünülür ve resimleri, heykelleri o şekilde yapılırdı. Arslan vücudu üstünde insan başı taşıyan bir tanrıları vardı. Adına "Sfensk" denir ve çok güçlü olduğuna inanılırdı. Dev gibi büyük bir sfensk heykeli piramitlerin önünde durur. Bu öylesine koca-

Ölen bir Mısırlı son evine getiriliyor. Duvarlardaki resimler çeşitli mücadeleleri, haberleri, sanatçıları gösterdiği gibi ayrıca ölenin ruhunun ölüler gemisi ile uzaklara gittiğini anlatmaktadır.

man bir heykeldir ki iç bölümünde büyük bir tapınak bile yer alır. İşte bu tanrı heykeli 5000 yıldan fazla bir zamandan beri firavunların mezarlarını beklemektedir. Arada bir çölün kumlarıyla örtülen bu tanrı heykelinin daha ne kadar zaman bu nöbetçilik görevini yerine getireceğini kimse bilmemektedir.

Ama eski Mısır dininin en dikkate değer yanı şuydu: İnançlarına göre bir insan ölünce ruhu vücudunu terk ederdi; ama o ruh, vücudu herhangi bir zaman gene kullanabilirdi. Bu nedenle Mısırlılar için ölen bedenin toprak olup ortadan kaybolması ruha karşı işlenmiş büyük bir suç sayılırdı.

Bundan dolayı ölenlerin bedenleri çok anlamlı bir biçimde saklanırdı. Ceset çeşitli melhemler ve bitki sularıyla ovulur ve uzun kesilmiş şeritler haline getirilen bezlere sarılırdı. Böylece iyice korunan cesetler hiç bozulmadan yüzlerce, hatta binlerce yıl kalırlar. Bu şekilde korunan cesetlere mumya deniliyor. Müzelerde hiç dağılmamış, bozulmamış binlerce yıllık

mumyalar bulunur. Bu mumyalar ilk önce tahta bir tabutun içine konulurdu. Tahta tabut ise bir taş tabutun içine yerleştirilirdi. Bu taş tabut, toprağa gömülmez, kayalar içine oyulmuş mezarlara konurdu. Eğer "Güneş'in Oğlu"nun imkânları varsa, Keops'un yaptığı gibi taşlardan oluşmuş bir dağın içine de bu tabut konulabilirdi. Bu taş yığınının altında mumya güvenli bir durumda kalabilirdi. Ama Kral Keops'un bütün zahmetlerine ve gücüne rağmen bugün piramidinin içi bomboştur.

Başka bazı kralların ve pek çok Mısırlı'nın mumyaları ise mezarlar içinde bulunmuştur. Bu mezarlar, vücudunu ziyaret etmek isteyen ruh geldiği vakit ihtiyaçlarını karşılayacak bir ev biçiminde yapılmıştı. Bu nedenle bu mezar odalarına yiyecekler, mobilyalar, giyecek eşyaları ve ölenin yaşamını canlandıran çeşitli resimler konulurdu... Ayrıca ölenin bir resmi de bu mezarın içinde özellikle bulunurdu ki ruh geldiği vakit doğru olan mumyayı bulabilsin.

Taştan yontulan büyük heykellerden ve pek güzel biçimde yapılıp çeşitli renklerle bezenmiş resimlerden eski Mısırlılar'ın nasıl yaşadıklarını ve o zamanın nasıl bir dönem olduğunu anlıyoruz. Heykelleri ve resimleri gerçi tam anlamıyla doğru ve doğal sayılmaz. Örneğin, gerçekte arka arkaya olanlar, resimlerde genellikle üst üste çizilmişlerdir. Resim figürleri de oldukça donuk ve düzdür: Vücutlar önden görülürken, eller ve ayaklar sanki ütülenmiş gibi düz biçimde kenarda çizilmişlerdir. Ama bu yolla eski Mısırlılar erişmek istediklerine ulaşmışlardır. Her türlü ayrıntıyı en ince noktasına kadar görürsünüz: Nil'de büyük ağlarla nasıl ördek avladıklarını, nasıl kürek çektiklerini, uzun kargılarla nasıl balık tuttuklarını, suyu tarlalar için kanallar ile nasıl pompaladıklarını, inek ve keçileri nasıl otlattıklarını, harman yerinde tahıl tanelerini nasıl ayırdıklarını ve un haline getirip ekmek pişirdiklerini, ayakkabı ve elbiselerini nasıl yaptıklarını, camı nasıl üfürüp biçimlendirdiklerini –o zamanlar bu sanat biliniyordu–, tuğlaları nasıl üretip ev yaptıklarını, hep bu resimlerden görüp anlarsınız. Dahası var: Kız çocukların nasıl top oynayıp flüt çaldıkları, erkeklerin savaşa nasıl hazırlanıp çıktıkları ve yabancı halklardan elde ettikleri –zenciler gibi– tutsakları diğer bütün ganimetlerle nasıl yurtlarına getirdikleri de bu olağanüstü ayrıntılı resimlerden öğrenilebilir.

İleri gelen kişilerin mezarlarındaki resimlerden yabancı elçilerin nasıl karşılandıklarını, kralın kendine sadık bakanlarına nasıl nişan taktığını görebiliyoruz. Ölenin, tanrı resimleri önünde ellerini kaldırıp dua

etmesini ve bazen evlerde düzenlenen şenliklerin nasıl geçtiğini, örneğin şarkıcıların nasıl çalıp söylediklerini, cambazların hoplayıp sıçrayarak marifetlerini nasıl gösterdiklerini de öğreniyoruz.

Bu güzel, karmaşık resimlerin yanında başka çizimler de var. Daha ufak biçimde resmedilmiş baykuşlar, erkekler, flamalar, çiçekler, çadırlar, böcekler, kaplar ve bunlardan başka birtakım çentikli çizgiler, helezonî yani yay biçiminde şekiller sık ve yan yana konulmuşlar. Ne olabilir ki bunlar? Bunlar resim değil, Mısırlılar'ın yazısıdır. Bu yazıya hiyeroglif denir. Kutsal işaretler anlamına gelmektedir. Çünkü Mısırlılar yeni buldukları yazı sanatı ile gurur duyuyorlardı. Bundan dolayı toplumda yazıcılık [kâtiplik] mesleğini seçenler en onurlu yere gelmiş sayılıyor, büyük saygı görüyorlardı. Yazmak kutsal bir iş gibiydi.

Böyle kutsal işaretler veya hiyeroglif ile nasıl yazıldığını bilmek ister misin? Aslında bu yazıyı öğrenmek hiç de kolay bir iş değildir; tıpkı bulmaca dergilerindeki resimli bilmeceler gibi, çözümü zor bir iş! Örneğin, eski Mısır dilinde "Voziri" denilen tanrı Osiris'i nasıl yazarlardı? İlk önce bir taht işareti çizilirdi . Bu şekil eski Mısır dilinde "vos" hecesini karşılardı. Sonra : şeklinde bir göz işareti çizilirdi. Buna da "iri" denirdi. Böylece "voz-iri" hecelerinden bir kelime oluşurdu. Genellikle yanına ufak bir flama simgesi olan konurdu. Böylece herkes bu kelimenin "taht gözü" anlamını çizdiğini bilirdi. Çünkü bu son işaret Tanrısal bir niteliği gösterirdi. Bugün Hıristiyanların bir insan adının yanına haç işareti koymaları ile o kişinin ölü olduğunu belirtmeleri gibi. Şimdi, "Osiris" kelimesini hiyeroglif yazısı ile yazabilirsin. Ama bir düşün: Bundan 200 yıl kadar önce hiyeroglif yazısını çözüp okuyabilmek için bilginler ne denli emek çektiler kim bilir! Hiyeroglif yazısının çözümü bir taş yazıtın bulunması ile mümkün oldu. Bu yazıtın bir yanında hiyeroglif yazısı ile yazılanların aynısı bir başka Mısır yazısı ile Yunanca olarak tekrarlanmıştı. Böylece tıpkı büyük bir bulmacayı çözer gibi bilim adamları her iki yazıyı karşılaştırıp eski Mısır yazısını çözebildiler. Bu söylenilen bulgunun adı "Rosetta Taşı"dır ve onu bugün Londra'daki ünlü British Museum'da görebilirsin.

Bugün artık hiyeroglif yazısı tamamen okunabiliyor. Sadece duvarlara yazılı olanlar değil, kitaplardaki şekli de okunabiliyor. Uzun süre kitaplardaki hiyeroglif okunamadı; çünkü yazıtlardakinden daha değişik bir stil ile yazılmışlardı. Eski Mısırlılar gerçek anlamıyla kitap da okumuşlardır; yani kitap yazmayı öğrenmişlerdi. Gerçi bugünkü kâğıt henüz

bilinmiyordu. Bu nedenle Mısırlılar kitaplarını Nil'de yetişen bir bitki olan Papirüs'ün geniş yapraklarına yazmışlardır. Batı dillerinde "kâğıt" demek olan "paper; papier" kelimeleri "papirüs"ten gelir.

Kitaplar uzun papirüs şeritleri üzerine yazılırdı. Yazma işi bitince bu kâğıtlar tomar haline getirilir, bir silindir biçimini alırlardı. Böyle pek çok "kitap silindiri" günümüze kadar gelmiştir. Bunları okudukça eski Mısırlılar'ın ne kadar akıllı insanlar olduğu iyice anlaşılmaktadır. 5000 yıl önce yazılmış bir bilge sözünü okumak ister misin? Ama bunu okurken biraz dikkat et ve iyi düşün: "Doğru ve bilgece sözler, yeşil değerli taşlardan daha enderdir; ama onları insan, değirmen taşlarını döndüren yoksul değirmenci kızlardan işitebilir."

Eski Mısırlılar akıllı ve güçlü oldukları için, kurdukları devlet de uzun süre yaşadı. Bilinen her devletten daha uzun bir ömrü vardır bu imparatorluğun: Hemen hemen 3000 yıl. Ölülerini nasıl dağılıp yok olmaktan dikkatle korumuşlarsa, eski gelenek ve göreneklerini de binlerce yıl sakladılar. Onların din adamları, babalarının yapmadıklarını oğullarının da yapmaması gerektiğini düşünmüşler ve bunu dikkatle izleyip kötü huyların doğmasını engellemişlerdir. Eski, yaşlı olan her şey kutsaldı onlar için.

Bu çok uzun süre içinde insanlar sadece iki kez bu çok sert tek yanlılığa karşı gelmişlerdir. Bunlardan birincisi kral Keops'tan kısa bir süre sonra, İsa'dan 2100 yıl önce cereyan etti. Mısır uyrukları her şeyi değiştirmek için uğraştılar; Firavun'a karşı ayaklandılar. Onun korumalarını öldürdüler. Mezarlardaki mumyaları parçaladılar. Bu olayı bir papirüs kitap şöyle anlatıyor"...Daha önce ayaklarına geçirecek bir sandaleti bile olmayanlar şimdi Karun gibi; güzel giyinenler ise sefalet içinde dolaşıyorlar." Kitap devam ediyor: "Ülke bir çömlekçi tezgâhı gibi dönüyor." Ama durum fazla sürmedi. Kısa bir zaman sonra her şey eskisi gibi oldu; belki de eskisinden daha sert bir yönetim geldi.

İkinci kez olay bambaşka idi. Bir firavunun kendisi, her şeyi değiştirmek istedi. Ehnaton adlı bu firavun çok ilginç bir kişiydi. İsa'nın doğumundan 1350 yıl önce yaşamıştı. Ona Mısır dininin sayısız tanrılara dayanan inancı ile eski gelenekler son derece anlaşılmaz geliyordu. Halkına: "Sadece tek Tanrı vardır. O da ışınları ile her şeyi yaratan ve ışınlarıyla her şeyi koruyan Güneş'tir. Sadece ona dua edebilirsiniz." diyordu.

Eski tapınaklar kapatıldı. Kral Ehnaton eşiyle birlikte yeni bir saraya taşındı. Eski olan her şeye karşı ve her türlü yeni, güzel düşüncelere açık

olduğundan sarayını da bambaşka biçimde resimlendirdi. Eskisi gibi sert, tekdüze ve görkemli resimler değil, tam tersine son derece doğal ve kasıntı bir hava taşımayan resimler yaptırttı. Ama bütün bunlar insanlara pek de çekici gelmiyordu. Onlar, binlerce yıl önce olduğu gibi yaşamayı yeğliyorlardı. Kral Ehnaton'un ölümünden hemen sonra tekrar eski geleneklere, göreneklere ve sanata dönüldü. Böylece Mısır devleti sona erinceye kadar her şey gene eskisi gibi kaldı. İlk kralları Menes zamanında olduğu gibi hemen hemen üç bin yıla yakın bir süre ölüler mumyalaştırılarak mezara konuldu, hiyeroglif ile yapıtlar yazıldı, aynı tanrılara dua edildi. Kediler de eskisi gibi kutsal hayvanlar olarak yaşadılar. Eğer bana sorarsan, eski Mısırlılar hiç olmazsa bu konuda haklı idiler.

Pazar, Pazartesi...

Haftada yedi gün vardır. Adlarını biliyorsun elbette. Ama bir şeyi bilmediğin belli. İlk insanlar birbiri ardınca gelen günleri adlandırmaz ve sırasını filân da düşünmezlerdi. Ne zamandan beri "hafta" kavramı var? Günleri kim adlandırıp hafta denilen birim içinde topladı? Bu iş Mısır'da olmadı. Başka bir ülkede gerçekleşti. Orası da sıcaktı. Ayrıca Nil gibi tek ırmak değil, Fırat ve Dicle adlı iki ırmağa sahipti. Bundan dolayı ülkeye "iki ırmaklı memleket" demişlerdi. Ama bu ülkenin esas bölümü iki ırmağın arasında idi. Bu nedenle "iki ırmak arasındaki memleket" anlamına gelen Grekçe kökenli "Mezopotamya" adı, ülke için daha geçerli olmuştur. Bu ülke Afrika'da değil, Asya'dadır. Ama bizden uzak değildir. Avrupalılar için, hemen Anadolu'nun güneydoğusundan başlar. [Bu kitabı okuyan Türkler ise, Mezopotamya'nın kuzey bölümünün kendi ülkeleri içinde yer aldığını bilirler. Anadolu'nun doğusundaki yüksek dağlardan çıkan bu iki büyük ırmak, Basra Körfezi'nde denize dökülürler].

Şimdi geniş, çok geniş, büyük bir ova düşün. Bu ovada iki ırmak akıyor. Hava sıcak ve toprak bataklık gibi. Bazen bu ırmaklar taşıp ülkeyi basıyor. Mezopotamya'nın orta ve güney bölümünde uzanan bu çok büyük ovanın şurasında burasında bazı tepeler gözükür; ama bunlar bildiğimiz anlamda tam tepe değildir, tümseği andırır: Eğer bu tepeleri kazmaya başlarsanız ilk önce bir hayli tuğla ve molozla karşılaşırsınız.

Yavaş yavaş yüksek ve sağlam duvarlara erişirsiniz. Aslında bu tepeler tarihten silinmiş kentlerdir; uzun ve dümdüz caddeleri, yüksek yapıları, sarayları, tapınakları ile mükemmel kentler. Bu kentler Mısır'daki gibi taştan yapılmamıştır. Yapımlarında tuğla ve kerpiç gibi maddeler kullanılmıştır. Bu nedenle zamanla güneş altında parçalanmış ve sonunda büyük moloz yığınları haline gelmişlerdir.

Çöle benzer bir bölgedeki bu büyük moloz yığınlarının bulunduğu yerlerden biri "Babil" idi. Babil, bir zamanlar dünyanın en büyük kentiydi. Kentte düşünülmeyecek bir insan kalabalığı bulunurdu. Bütün önemli ticaret diyarlarından gelen tacirler, yanlarındaki eşyaları ya satarlar ya da değiştirirlerdi. Irmak boyunca biraz yukarıda, bir dağın kenarında ülkenin ikinci büyük kentinin harabeleri durmaktadır. Bu kentin adı Ninova'dır. Babil, hemen anlaşılacağı gibi, Babilliler'in başkenti idi. Ninova ise Asurluların başkenti olarak tarihe geçmişti.

Bu büyük ülkede birkaç istisna dışında Mısır'da olduğu gibi tek bir kral hüküm sürmemiştir. Devlet olarak da toprakları sürekli ve belirli sınırlara sahip değildi. Bu koca ülkede pek çok ulus ve kralları yığılmıştı ve birbiri ardınca hüküm sürmeye çalışırlardı. Başlıca uluslar şunlardı: Sumerler, Babilliler ve Asurlular. Kısa bir zaman öncesine kadar kültür adı altında her şeye sahip en eski ulus olarak Mısırlılar bilinirdi. Neydi bunlar? El sanatçıları, kral ve kraliçeleri, tapınaklar ve din adamları, memurlar ve sanatçılar, yazı ve teknik... Bütün bunların bulunduğu kentler.

Birkaç yıldan beri bu sayılan şeylerin bazılarını Sumerler'in daha önce bulduklarını veya bunların bir bölümünde Mısırlılar'dan daha ileri olduklarını biliyoruz. Basra Körfezi yakınlarındaki geniş düzlükte kazılan büyük bir moloz yığını tepesi altındaki buluntular; oralarda yaşayanların daha İsa'dan önce 3100 yılında, killi balçığa şekil verip sonra pişirerek tuğla üretme sanatını öğrendiklerini, bunlarla evler ve tapınaklar yaptıklarını bize gösteriyor. En büyük moloz yığını tepelerinin birinin altında, kutsal kitaplarda Hazret-i İbrahim'in atalarının yaşadığı anlatılan Ur kentinin kalıntıları bulundu. Burada pek çok da mezar vardı. Bu mezarlar Mısır'daki Keops piramidinin yapıldığı yıllarla çağdaştılar. Ama piramitlerin içlerinin boşaltılmış olmalarına karşılık, buradaki mezarlarda olağanüstü mükemmel eşyalar bulundu. Kadınlar için altından yapılmış çok güzel takılar, gene altından kurban kapları kazılarda elde edildi. Gene altın miğfer ve kamalar bulundu ki, bunlar pek değerli taşlarla süslenmiş-

ti. Ayrıca pek iyi bir işçilikle yapılmış arp [harp] çalgıları vardı; bunların üstüne birer boğa başı işlenmişti; ve düşünebiliyor musun, satranç tahtası üzerindeki karelerle büyük benzerlik gösteren, son derece kusursuz bir işçilikle yapılmış oyun malzemeleri de buluntular arasındaydı.

Bu moloz yığını içinde ayrıca mühür olarak yontulmuş taş silindirler ile pişmiş toprak üzerine yazılmış belgeler ele geçti. Bu yazılar hiyeroglife hiç benzemiyordu. Çözülüp okunması da daha zordu; çünkü bu yazıda resim kullanılmamıştı. Yazı, çentik atılarak yapılmış üçgen ve çivi biçimlerini andırıyordu. Bu nedenle anılan yazıya "çiviyazısı" denir. Papirüsten yapılmış kitaplar Mezopotamya'da bilinmiyordu. Yazı yumuşak killi çamur üzerine kolaylıkla yazılıyor, sonra da pişirilip tuğla tabletler oluşuyordu. Bir hayli eski zamandan kalmış ve kazılarda bulunmuş bu tür tuğla tabletler dünyada pek çok müzeyi dolduruyor. Bunların bir bölümünün üzerinde destan yiğidi Gılgameş'in devler ve ejderhalarla nasıl savaştığını anlatan öyküler yazılıdır. Birçok tabletin üzerinde de zamanın krallarının etkinlikleri anlatılmakta, sonsuza kadar ayakta kalacak tapınakları nasıl yaptırdıkları ve ne kadar çok ulusu egemenlikleri altına aldıkları övgü dolu ifadelerle açıklanmaktadır.

Gene çok eskiden kalan bu tabletlerin bazılarında tüccar raporları, bağıtlar, bağıt onayları, eşya listeleri ve benzeri bilgiler yazılmıştır. Bunlardan öğrendiğimize göre eski Sumerler daha sonra Babilliler ve Asurlular büyük ticaret uluslarıydı; hesap işlerinden çok iyi anlıyorlar ve toplumda kimin haklı, kimin haksız olduğunu saptayabiliyorlardı.

Bütün ülkeye egemen olmuş ilk Babil krallarından biri, kocaman bir taş parçasına çok önemli buyruklar kazıtmıştı. Bu yazıt Hammurabi Yasaları dediğimiz hukuk kitabıydı. Kral Hammurabi'nin yasaları, dünyanın ilk yazılı biçimde duyurulan hukuk kurallarıdır. Hammurabi adı bir masal kahramanı gibi izlenim bırakıyorsa da; çıkardığı yasalar son derece akla uygun, sert ve adaletli idi. Bu nedenle Hammurabi'nin ne zaman yaşadığını da öğrenmek istersin sanırım: Bu kral, İsa'nın doğumundan 1700 yıl kadar önce yaşamıştı, yani günümüzden 3700 yıl önce.

Babilliler ve ardından gelen Asurlular sert ve çalışkan insanlardı. Ama Mısırlılar gibi rengârenk resimler yapmamışlardır. Heykellerinde ve benzeri diğer yapıtlarında; genellikle ava giden veya önünde diz çöküp yalvaran tutsaklara bakan krallarını yahut yabancı ulusları önlerine katıp süren savaş arabalarını ve kent kalelerini fethe çalışan askerleri gösterirler. Krallar karanlık bakışlıdırlar; kıvrık siyah sakalları ve lüle

Bir Asur kralı aslan avına çıkıyor. Kale kapısının duvarında kanatlı ve insan kafalı bir öküz kabartması var. Bu garip hayvan Asurlularca kutsal sayılırdı.

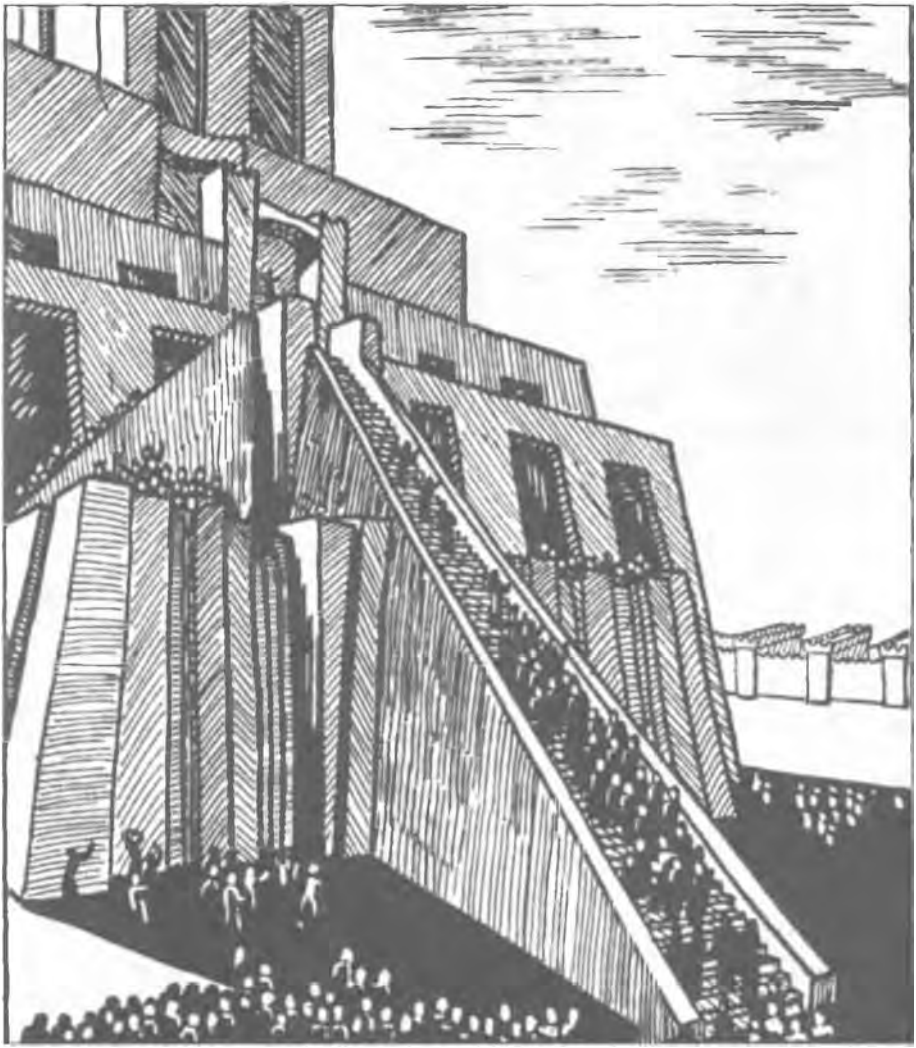
gibi uzun saçları vardır. Bu kralları kabartmalar üzerinde bazen Güneş Tanrısı Baal'a ve Ay Tanrıçası İştar veya Astarte'ye kurban sunarken de görüyoruz.

Babilliler ve Asurlular güneş, ay ve yıldızları tanrı kabul edip onlara tapmışlardır. Sıcak gecelerde genellikle bulutsuz ve açık gökyüzünde-

ki yıldızlara yıllarca ve yüzyıllarca bakmış, onları gözlemişlerdir. Açık düşünceli ve akıllı insanlar oldukları için yıldızların ne kadar düzgün bir biçimde hareket ettiklerini saptamışlardır. Yıldızlar arasında hemen her gece gökyüzünün aynı yerinde belirenleri diğerlerinden ayırt etmişlerdir. Öte yandan gökyüzünde birbirine yakın yıldızların oluşturdukları şekillere ad vermişlerdi, bugün bizim "Büyükayı" takımyıldızlarını adlandırdığımız gibi. Ama daha çok hareket eden yıldızlar üzerinde durdular. Örneğin Büyükayı yanında iken bir süre sonra "Terazi" takımyıldızlarının yanında belirenleri. O zamanlar yeryüzünün sabit bir tablaya benzediği ve gökyüzünün bu tablanın üzerini kaplayan bir yarımküre olduğu düşünülüyordu; bu yarımküre günde bir kez kendi etrafında dönüyordu. Bu düşünceye sahip insanlar, bütün yıldızların bu yarımkürenin yüzeyinde sabit bir biçimde durmadıklarına şaşırdılar; bunlar öyle yıldızlardı ki belli bir yerde biraz kalıp sonra oradan uzaklaşıyorlardı.

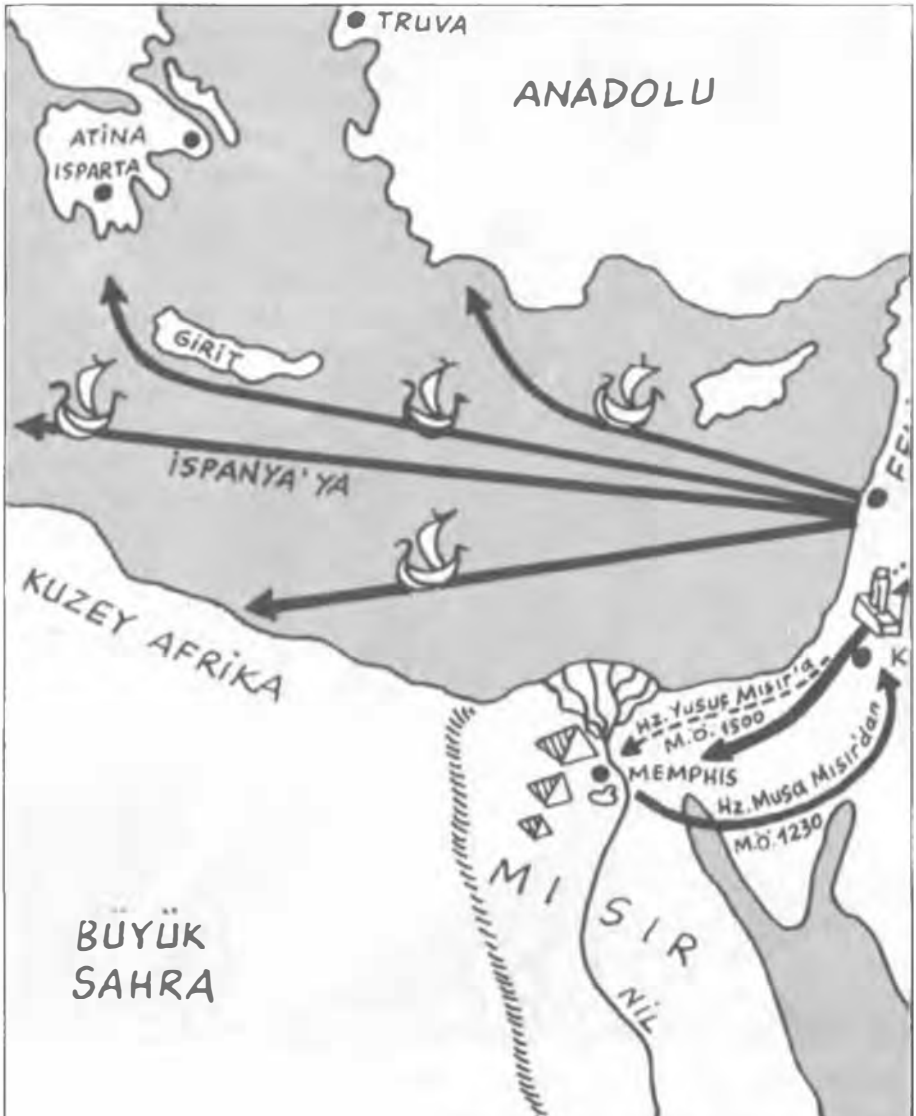
Bugün bu yıldızların, dünya ile birlikte güneşin çevresinde döndüklerini biliyor ve onlara gezegen adını veriyoruz. Ama eski Babilliler ile Asurlular'ın bunu bilmeleri mümkün değildi. Bu nedenle işin içinde bir sihir var, diye düşündüler. Bu yıldızlara özel adlar vererek hareketlerini bıkmadan gözlediler. Onlara göre bu yıldızlar son derece güçlü varlıklardı ve gökyüzündeki konumları insanların kaderini etkiliyordu. Bundan dolayı yıldızların durumlarından geleceği bilmek istediler. Bu inancın adı "yıldız falı" veya eski Yunanca bir sözcük ile "astroloji"dir.

Bazı gezegenlerin şans, bazılarının şanssızlık getirdiklerine inanılmıştı. Mars savaş demekti. Venüs ise sevgi. Her gezegenin tanrısı için bir gün adadılar. Bu gezegenler güneş ve ay ile birlikte yedi tane idi; böylece de bizim haftamız belirdi. Batı dillerinde, örneğin Almanca'da hâlâ "Sonn(e)-Tag = güneş günü = pazar; Mon(d)-Tag = ay günü = pazartesi" gibi gün adları yaşamaktadır. O zamanlar bilinen beş gezegen şunlardı: Mars, Merkür, Jüpiter, Venüs ve Satürn. Örneğin Almanca'da bu gezegenler gün adlarında yoktur. Ama bazı başka Batı dillerinde bu çok eski geleneğin izleri hâlâ var. Örneğin Fransızca gün adlarına bakalım: Mar-di (Mars'ın günü = salı); merc-redi (Merkür'ün günü =çarşamba); jeu-di (Jüpiter'in günü = perşembe); ven-dredi (Venüs'ün günü = cuma). Cumartesinin adı, İngilizce Satur-day" dir (Satürn'ün günü). Almanca'da ise durum biraz değişik. Bu dildeki Yunan-Roma tanrı adları eski Germen tanrılarının adlarıyla değiştirilmiş. Dienstag, yani salı gününün adı belki Zius-Günü demekti. Çünkü Germenler'de Savaş Tanrısı'na Ziu denirdi

Babil'deki yüksek teraslı kulelerden yıldızların hareketleri gözleniyordu.

ki, Mars da aslında Savaş Tanrısı'nın adıydı; aynı biçimde Donnerstag, yani perşembe, eski Germen inancında Jüpiter'in benzeriydi. Pek çok dildeki gün adlarının böyle çok ilginç, binlerce yıllık bir tarihsel geçmişleri olduğunu hiç düşünmüş müydün? [Türkçemizde ise, böyle bir etki yok. Ama haftanın yedi gün olması Mezopotamya'dan çıktığı için, bütün dünya gibi biz de bu bölümlemeyi aldık.]

Burada, Mezopotamya ile Mısır arasında kalan bölgede, dünya tarihi kanlı savaşlarla başladı. Bu başlangıçta Fenikeli tacirlerin gemileriyle cesurca yaptıkları ticaret turları da vardır. Bu haritaya ilerideki bölümlerde arada bir göz atabilirsin.

ASURLULAR
MEZOPOTAMYA
NİNOVA
PERSLER
538
FIRAT
DİCLE
SAYDA
YAHUDİLER BABİL'E TUTSAK
BABİLLİLER
NABUKADNEZAR 586
BABİL
SUMERLER
İBRAHİM UR'U TERKEDİYOR (1800'DEN ÖNCE)
UR
KENAN
ÜLKESİ
ARABİSTAN
ÇÖLÜ

Yıldızlarına daha yakın olabilmek ve havanın pusunu aşıp onları daha iyi gözleyebilmek için Babilliler, daha da önce Sumerler ilginç yapılar kurdular. Teraslar üzerine teras konularak yapılan büyük ve geniş kuleler. Teraslar son derece sağlam ve gözlem için uygun bir biçimde yapılmışlardı. Bu kuleler güçlü dayanak duvarları ile sağlamlaştırılmış ve böylece mümkün olduğu kadar yüksek yapılar elde edilmişti. Bu kulelerin en üst katları ay veya gezegenler için tapınak işlevi görürdü. Çok uzak diyarlardan insanlar bu kulelere gelirler ve oradaki din adamlarından, yıldızların durumunu gözleyip geleceklerini okumalarını isterlerdi. Bunun için de çok değerli kurbanlık eşyalar, hayvanlar getirirlerdi. Bugün bile şimdiki Irak'ın ovalarında kazısı yapılan moloz yığınları içinde bu kulelerin sağlam kalıntılarını görüyoruz. Bu kalıntılarda yazıtlar da buluyor ve onları okuyup o kulenin hangi kral tarafından nasıl yaptırıldığını veya onarıldığını öğreniyoruz. Bu geleneğin ne denli uzun sürdüğünü anlaman için şu açıklamaya dikkat et! Bu çevredeki ilk krallar İsa'dan aşağı yukarı 3000 yıl önce yaşamışlardı, sonuncuları ise gene İsa'dan önce 550 yıllarında hüküm sürmüşlerdir; yani hemen hemen 2500 yıllık bir gelenek.

Babil'in en son güçlü kralı Nabukadnezar adını taşıyordu. İsa'dan 600 yıl kadar önce yaşamıştır. Büyük savaşlarla ün kazandı. Mısır ile savaştı ve pek çok insan topluluğunu köle olarak Babil'e getirdi. Ama onun asıl gerçek büyük işleri savaşlar değildir. Bu kral uzun kanallar ve büyük su depoları ile ülkesini sulama, böylece topraklarının bereketini artırma yolunda uğraş verdi. Bu kanallar bakımsızlıktan toprak ile dolduktan ve su depoları balçık içinde kaldıktan sonradır ki, ülke çoraklaştı; çöle benzer bir bataklık haline geldi.

Hafta bitip de pazar günü gelince, arada bir bugünkü bu sıcak bataklık ülkesindeki moloz yığınlarını düşünelim; o yığınların yerinde çok eskiden uzun, siyah sakallı, sert kralların egemen olduklarını, pazar adının da oradan geldiğini anımsayalım. Çünkü artık her şeyin biribirine bağlı olduğunu biliyoruz.

Tek Tanrı'ya Geçiş

Mısır ile Mezopotamya arasında derin vadiler ve geniş otlaklarla bezenmiş bir ülke vardır. Orada binlerce yıl boyunca çobanlık yapan topluluklar sürülerini gütmüş, bağcılıkla uğraşmış, tahıl tarımı yapmış ve akşamları da türkü söyleyerek yorgunluğunu atmaya çalışmıştır; tıpkı bugünkü köylülerin yaptıkları gibi. Ama bu ülke Mısır ile Babil arasında yer aldığı için bazen Mısırlılarca fethedilip onlar tarafından yönetilmiş, kimi zamanlar da Babilliler tarafından. Sonra tekrar Mısırlılar, ardından gene Babilliler. Ülkede yaşayan halk bu nedenle oradan buraya savrulmuş durmuş. Bu insanlar da kentler yapmışlar ve onları surlarla çevirmişlerdi. Ama kendilerini çok güçlü olan komşularından koruyamıyorlardı, çünkü zayıftılar.

"Üzücü bir şey!" diyeceksin ve ardından hemen ekleyeceksin: "Ama bu anlattığın tarih değil ki! Bu tür küçücük topluluklar her yerde, pek çok sayıda yaşamıştı." Haklısın elbette. Ama benim sözünü ettiğim halkın bir özelliği vardı. Bu özelliği dolayısı ile sadece tarihte yer almakla kalmadı; küçük ve güçsüz olmasına rağmen kendisi tarih yaptı. Bir başka deyişle, gelecekteki tarihsel olayların üzerinde ve kaderinde etkili oldu. Bu küçük ulusun özelliği, dininde idi.

Diğer bütün uluslar çeşitli sayıda tanrılara inanmış, onlara tapmışlardı. İsis ve Osiris'i, Baal ve Astarte'yi anımsa. Ama şimdi sözünü ettiğim bu çobanlar tek tanrıya taptılar. Kendi tanrılarına; Onun kendilerini özellikle koruduğuna ve yönettiğine inanıyorlardı. Akşamları dinlenirken yaktıkları ateşin çevresinde etkinliklerini ve savaşlarını türkü söyleyip anarlarken; aslında kendi Tanrıları'nın etkinliklerini ve o Tanrı'nın savaşlarını şarkı nağmelerine döküyorlardı. Türkülerinde diyorlardı ki, bizim Tanrımız, inançsızların bütün tanrılarından daha güçlüdür, iyidir ve yücedir. Evet –zaman içinde şarkılarındaki ifadeye göre– O, tektir. O, tek Tanrıdır. O, yeri ve göğü, güneşi, ayı, suyu ve toprağı, bitkileri ve hayvanları ve insanları yaratmıştır. O, gerektiğinde bir fırtına gibi hiddetlenir. Ama kendi ulusunu hiçbir zaman terk etmeyecektir; Mısırlılar zorlasa, Babilliler onları topraklarından sürse bile. Çünkü, onlar büyük bir gururla o Tanrı'nın halkı, Tanrı'nın da onların olduğuna inanıyorlardı.

Sanıyorum ki, bu çoban halkın kimler olduğunu anladın. Bu halk, Yahudiler'di. Etkinliklerini dile getirdikleri türküler, tanrılarının etkinliği idi. Bütün bunlar kutsal kitapları olan Tevrat'ta anlatılıyordu.

Eğer Tevrat'ı bir kez doğru okumaya kalkarsan –ki bunun için biraz vaktin var– onun içinde eski zamanlara ait, çok canlı anlatılan ve hiçbir yerde bulamayacağın olayları öğreneceksin. [Bu tür olayların bir bölümü bizim Kutsal Kitabımız Kur'an'da da bulunur. Bu nedenle şimdi, Tevrat'ın önemini biraz daha iyi anlarsın]. Örneğin, belki Hazret-i İbrahim'in başından geçenleri biliyorsun. Ama onun nereden geldiğini anımsıyor musun veya biliyor musun? Bu Tevrat'ta yazılı. Kalde diyarının Ur kentinden gelmiştir Hazret-i İbrahim. Bu kent Basra Körfezi'ne yakın bir yerde yapılan kazılar sırasında bulundu ve içinden son derece değerli şeyler çıktı. Daha önce anlatmıştım: Arp çalgıları, satranç veya dama oyunu tahtaları, silahlar ve süs eşyaları. Hazret-i İbrahim, Ur'da çok eski zamanda yaşamadı; büyük yasa koyucu Hammurabi'nin çağdaşı olduğu sanılıyor. O ise –bunu daha önce öğrenmiştin– İsa'nın doğumundan 1700 yıl önce yaşamıştı. Hammurabi yasalarının sert ama adaletli kurallarının bazılarını Tevrat'ta da görebiliyoruz.

Ama Tevrat'ın eski Babil'den sadece bu kadar söz etmediği biliniyor. Babil Kulesi öyküsünü herhalde anımsarsın. Bu öyküye göre bir büyük kent halkı öylesine yüksek bir kule yapmaya girişti ki, Tanrıya ulaşabilsin. Bu girişimi Tanrı cezalandırdı. Kendisiyle aynı yüksekliğe erişmek isteyen insanların hepsini ayrı bir dil konuşmaya mecbur etti. Artık hiçbiri diğerini anlamayacaktı. Şimdi tarih belki gözünün önünde daha iyi canlanıyor. Önceden öğrendiğin gibi Babilliler gerçekten çok yüksek ve büyük kuleler yapmışlardı. Öykülere göre bu kulelerin ucu "gökyüzüne erişirdi"; bundan da amaç, güneşe, aya ve yıldızlara daha yakın olmak isteği idi.

Nuh Peygamberin yaşadığı yer ve tufanın geçtiği bölge de Mezopotamya'dadır. Mezopotamya'da bulunan çiviyazılı toprak tabletlerde Nuh'un yaşadığı tufana benzer olayları anlatan öyküler okunmaktadır.

Kutsal kitaplardan okuduğumuza göre; Ur kentinde doğup Hazret-i İbrahim'in soyundan olan bir kutsal kişi de, Hazret-i Yakup'un oğlu Hazret-i Yusuf'tu. Yusuf peygamberin erkek kardeşleri onu Mısır'a satmışlar; o, zekâsı sayesinde Firavun'un danışmanlığına ve vezirliğine kadar yükselmişti. Öykünün nasıl sürdüğünü bilirsin: Bütün ülkede kıtlık başladığı zaman Hazret-i Yusuf'un erkek kardeşleri zengin Mısır'a tahıl satın almaya giderler. O sıralarda piramitler yapılalı bin yılı bulmuştur.

Herhalde Yusuf ile kardeşlerinin, bu olağanüstü yapıtlar karşısında tıpkı bizim bugün düştüğümüz hayret içinde olduklarını tahmin edebilirsin.

Yakup'un oğulları ve onların da çocukları Mısır'da kaldılar. Ama bir süre sonra, tıpkı piramitler zamanındaki gibi, firavun için neredeyse bir köle gibi çalışmaya başladılar. Tevrat şöyle diyor: "Mısırlılar İsrailoğulları'nı kendi hizmetlerinde tuğla ve çömlek yapımı gibi işlerde en acımasız biçimde çalıştırıp yaşamı onlara zehir ettiler... " Sonunda Hazret-i Musa onları Mısır'dan çöle doğru kaçırıp kurtardı. Bu olay, İsa'nın doğumundan aşağı yukarı 1250 yıl önce cereyan etti. Oturdukları çorak yerde pek çok denemeler yaparak, eski atalarının Hazret-i İbrahim zamanından beri yerleşmiş bulunduğu bu kutsal saydıkları yurtlarına dönmek için uğraştılar. Uzun ve kanlı savaşlardan sonra bu isteklerini gerçekleştirdiler. Şimdi başkentlerinin Kudüs olduğu küçük bir devletin sahibiydiler. Bu devletin ilk kralının adı Saul idi. Bu kral; özellikle İsrail düşmanı ve çok hırçın bir kavim olan Filistinlilerle uğraştı ve onlarla yaptığı bir savaş sırasında da öldü.

Daha sonda gelen krallar Hazret-i Davut ve Hazret-i Süleyman hakkında [hem Kur'an, hem de Tevrat' ta] önemli olaylar anlatırlar. Bunları oradan okuyabilirsin. Bilge ve adaletli kral Hz. Süleyman, İsa'nın doğumundan hemen 1000 yıl önce egemen idi. Yani Kral Hammurabi'den 700, Kral Menes'ten ise tam 2100 yıl önce. Hazret-i Süleyman Mısır ve Babil tapınakları kadar büyük, görkemli ve süslü ilk tapınağı yaptırdı. Bu kocaman binayı Yahudi değil, komşu ülkelerden gelen mimarlar yaptılar. Ama o dönemlerin diğer tapınaklarından önemli bir farkı vardı bu yapının. Çok tanrılı dinlerin tapınakları içinde örneğin çakal kafalı tanrı Anubis veya kendisine insanların bile kurban edildiği Baal gibi tanrıların heykelleri veya resimleri bulunurdu. Ama Yahudi tapınaklarının en görkemlisinin içinde hiçbir resim veya heykel yoktu. Tarihte ilk önce Yahudilere varlığını gösteren ulu ve tek Tanrı'nın resmi veya heykeli yapılamazdı. Bu nedenle tapınağın içine sadece, On Emrin yazıldığı Yasa Tableti konulmuştu; Tanrı'nın varlığı bu buyrukların içinde kendini gösteriyordu.

Hazret-i Süleyman'ın egemenliğinden sonra Yahudi topluluğunun durumunda bir kötüleşme başladı. Devlet, İsrail ve Yuda adları altında ikiye ayrıldı. Kanlı, ağır savaşlar sonunda yeni iki devletten biri, İsrail, 722 yılında Asurlularca fethedildi ve taş üstünde taş bırakmamacasına ortadan kaldırıldı.

Kudüs yanıyor ve Nabukadnezar'ın askerleri Yahudileri Babil'deki tutsaklık yaşamına sürüklüyorlar.

Ama dikkate değer bir olay cereyan etti. Bu çok ve büyük felâketlerden geriye kalabilmiş ve iyice küçülmüş İsrail halkı şimdi tam anlamıyla dindar olmaya başladı. Din adamları değil, halktan erkekler, Tanrı kendilerine emrettiği savıyla ayaklanıp insan topluluklarına vaaz etmeye başladılar. Bu vaazlarda hep aynı konu üzerinde durulurdu: "Bütün bu felâketlerden sizler sorumlusunuz. Şimdi Tanrı sizleri günahlarınıza karşılık cezalandırıyor." Bu peygamberlerin vaazlarından, Yahudi halkı sürekli olarak şunu öğreniyordu: Bütün acılar ceza sınavıdır, sonunda büyük kurtuluş gelecektir. Bunu da Mesih adlı bir kurtarıcı başaracak ve halka eski gücünü tekrar verip onu sonsuz bahtiyarlığa kavuşturacaktır.

Ama acılar ve talihsizlikler daha bitmemişti. Herhalde Babilli büyük savaş kahramanı ve kralı Nabukadnezar'ı anımsayacaksın. Mısır'a karşı düzenlediği seferde ilk önce İsrailliler'in ülkesinden geçti, İsa'dan önce 586 yılında Kudüs'ü yakıp yıktı, son kral Zedekya'nın gözlerini çıkarttı ve Yahudileri Babil'e tutsak olarak götürdü.

Yahudiler orada, 538 yılında komşu ulus Persler Babil'i yıkıncaya kadar 50 yıl kaldılar. Yurtlarına döndükleri zaman değişmişlerdi, çevrelerindeki bütün uluslardan farklılaşmışlardı. O uluslarla her türlü ilişkiyi kestiler; zira onları gerçek Tanrı'yı tanımayan kâfirler olarak görüyorlardı. O zamanlar Tevrat da bugün, 2500 yıl sonra okuduğumuz biçimiyle yazıldı. Öte yandan çevrelerindeki uluslar Yahudileri giderek alışılmamış ve gülünç olarak nitelemeye başladılar; çünkü onlar kimsenin göremediği tek bir Tanrı'ya tapıyorlardı; görünmeyen Tanrı'nın buyruğu olduğu için en sert ve zor yasalarla geleneklerini titizlikle koruyorlardı. İlk önce Yahudiler kendilerini diğer uluslardan ayırdılar, ardından da o diğer uluslar Yahudiler'den uzaklaştılar. Halkın sayısı azaldı ve bir ufak grup haline geldi. Bu halk kendisine "seçkin" sıfatını taktı, gece gündüz ilâhîlerini okuyup söyledi ve durup dinlenmeden Yüce Tek Tanrı'nın kendi halkını neden böylesine azap ve acı içinde bıraktığını düşünmeye daldı.

O.K.U.Y.A.B.İ.L.İ.R.S.İ.N.

Bunu nasıl becerebiliyorsun? "Ama bu işi birinci sınıftaki her çocuk yapabilir." diye sorumu yanıtlayacaksın, "Heceleyeceksin." Peki bu ne demek? "Şimdi bak, önümüzde bir B ve bir U var. İkisi 'Bu' demek olur. –ve 26 işaretle her şey yazılabilir.–" Her şey mi? Evet her şey! Bütün dillerde mi? Hemen hemen öyle.

Ne kadar olağanüstü değil mi? Bir-iki çizgiden ibaret 26 işaretle her şey yazılabiliyor. Akıllıca veya aptalca. Kutsal veya kötü. Her dilde ve her anlamda. Eski Mısırlılar'ın hiyeroglifinde bu iş kolay değildi. Çiviyazısı da çok zordu. Bunlarda pek çok işaretler vardı ve hiçbiri harf değildi, en aşağı birer heceyi gösteriyorlardı. Ama her işaretin bir ses gösterdiği bu 26 simge ile düşünülebilecek bütün kelimelerin yazılabilmesi, işte bu duyulmamış bir yenilikti. Bu kolaylığı çok yazı yazmak zorunda olanlar bulmuşlardır. Sadece kutsal metinler ve şarkılar değil, ayrıca sayısız mektuplar, sözleşmeler, onaylar...

Bu kolaylığı bulanlar ticaret adamlarıydı. Bu tacirler denizleri kürekleyip, yelkenleyip aşarlar ve belli başlı ülkelerden aldıkları malları gene bütün diğer ülkelere taşırlar, onları değiştirirler, gönderirler, çeşitli işler için kullanılmalarını sağlarlardı. Bu ticaret adamları Yahudiler'e çok

Fenikeliler barışçı bir fetih için, bir ticaret gemisine değerli eşyalar yüklüyor.

yakın bir diyarda otururlardı. Kudüs'ten çok daha büyük ve görkemli kentleri vardı. Sur ve Sayda, pek gelişkin liman kentleri idi. Buralarda Babil'deki gürültü, kalabalık ve canlı iş hayatına benzer bir hareketlilik vardı. Dilleri ve dinleri bakımından da Mezopotamya uluslarına yakın akraba idiler. İşte Sur ve Sayda kentlerinde yaşayan bu Fenikeliler, diğer akrabaları kadar savaşçı değillerdi. Onlar fetihlerini başka türlü yaparlardı. Uzak denizlere yelken açarlar ve yabancı sahillere ulaşıp oralarda ticarethaneler kurarlardı. Geldikleri yerlerde yaşayan ilkel insanlardan kürk ve değerli taşlar alır, karşılığında el gereçleri, kap-kacak ve renkli kumaşlar verirlerdi. Zira Fenikeliler dünyaca ünlü el sanatçıları idiler ve Hazret-i Süleyman'ın büyük tapınağının yapımına yardım etmişlerdi. En tanınmış ve dünya çapında ün yapmış malları ise eriştikleri her yerde sattıkları renkli kumaşları idi. Özellikle mor ve erguvan renkli kumaşları her yerde çok tutuluyordu. Bazı Fenikeliler, yabancı sahillerde kurdukları ticaret merkezlerinde kaldılar ve oraları kentler haline getirdiler. Fenikeliler her

yerde, Afrika'da, İspanya'da ve Güney İtalya'da sempati toplarlar ve oralara sevinilerek kabul edilirlerdi, çünkü güzel eşyalar getiriyorlardı.

Ama yurtlarından da o kadar uzak sayılmazlardı. Çünkü Sur ve Sayda kentlerindeki arkadaşlarıyla mektuplaşabiliyorlardı. Bizim bugün de kullandığımız, buldukları olağanüstü basit harflerle yazdıkları mektuplar. Evet gerçekten böyle. Eğer şurada bir "B" görüyorsan, bunun; eski Fenikeliler'in 3000 yıl önce, uzak sahillerden, neşeli kalabalıklarla dolu ve çalışkan insanların oturduğu liman kentlerindeki evlerine yazdıkları mektuplardakinden hiçbir farkı yoktur. Bu olayı öğrendikten sonra Fenikeliler'i artık hiç unutmazsın.

Yiğitler ve Silahları

Kelimeleri dinle: Birbiri ardından tıngırdaya tıngırdaya geliyorlar,
Eğer onları yüksek sesle kendin için okursan, nasıl gümbürdediklerine mutlaka dikkat edeceksin.
Tıpkı bir trenin tünele girmesi gibi, hiç unutulmayan bir şey.
Bu dizelere altılı vezin derler, altılı!
Bu eski Yunan şarkıcılarının ölçüsüydü,
Bir zamanlar eski yiğitlerin acılarını ve savaşlarını terennüm ederlerdi,
Çoktan akıp giden eski zamanlarda neler yaptıklarını ve
Denizde ve karada yiğitliklerini nasıl koruduklarını,
Kurnaz tanrıların yardımı ve kendi güçleri ile
Kentleri nasıl fethettiklerini ve devleri nasıl yendiklerini anlatırlardı.
Herhalde Truva Savaşı'nın öyküsünü biliyorsun.
Çoban Paris yüzünden çıktı o gürültü:
O tanrıça Venüs'ün altın elmasını almıştı,
Çünkü o tanrıçaya Olimpos'taki tanrıçalar içinde en güzeli demişti.
Paris'in Venüs'ün yardımı ile güzel Helena'yı nasıl kaçırdığını, yani Yunan kralının karısını, çılgınlığı başlatanın eşini, yani Melanos'un.
Truva'ya, çalınanı geri almak için güçlü Yunan ordusunun nasıl yelken açtığını,
Öyle bir ordu ki baştan aşağı kahramanlardan oluşmuş.
Aşil, Agamemnon, Odisse (Odysseus) ve Ajaks adlarını biliyor

musun? İşte onlar Yunanlılar'ın yanında Priamos'un oğulları Hektor ve Paris'e karşı savaştılar.

Ve on yıl süre ile Truva'yı kuşattılar,

En sonunda kale düşünceye kadar. Ardından da kaleyi yakıp yıktılar.

Gene biliyor musun? Kurnaz ve kusursuz hatip Odisse (Odysseus),

Nasıl şaşırdı denizde yolunu, maceralar içinde,

Büyüleyici periler ve vahşi devlerle geçirdiği serüveni biliyor musun?

Sonunda yalnız kaldı. Sihirli gemilerle buldu, kendisine sadık kalan karısını.

–Bütün bunları Yunanlı şairler lir sazlarıyla türkü yakıp söylediler,

Soyluların, zenginlerin şölenlerinde, törenlerinde,

Ve onlara bahşiş olarak yağlı ballı bir kahvaltı sunuldu.

Daha sonra bu şarkıları kâğıda döktüler ve sanıp inandılar ki,

Bütün bunları tek bir ozan, Homer, yazmıştır.

Öyle ki bugün bile hâlâ okunuyor ve sen de okursan hayran kalırsın,

Çünkü bu kadar canlı ve renkli, bilgelik ve güç dolu dizeleri.

Şimdi de, ileride de, dünya durdukça okunup duracak bunların hepsi.

Yukarıdaki dizeleri okuduktan sonra ne diyeceğini biliyorum. "Bunlar tarih değil, öykü." diyeceksin. "Bunlar olmuş mu; olmuşsa ne zaman ve nasıl cereyan etmiş?" Tıpkı yüzyıl önce bir Alman tacirinin başından geçtiği gibi. Bu kişi durmadan Homer'i okurmuş. Dilediği tek şey; bu olayların geçtiği ileri sürülen güzel yerleri görmek ve o yiğitlerin ellerinde tutup savaştıkları silahları bir kez bile olsa avcunda tutup okşamak imiş. İşte bu tacir, düşlerini gerçekleştirdi. Homer'in yazdıklarının gerçek olduğunu kanıtladı. Elbette, türkülerde adları geçen bütün yiğitler hakkında yeterli bilgiler bulunamıyordu. Hatta bir bölümü hakkında hiçbir bilgi yoktu; tıpkı masallardaki devler ve cadılar gibi. Ama Homer'in anlattıkları, içki kapları ve silahlar, yapılar ve gemiler, aynı zamanda çoban olan prensler, deniz haydutluğu da yapan yiğitler. Bunları da bulmak mümkün değildi ki! Schliemann adlı bu Alman tacir bütün bunlardan söz ettiğinde herkes ona gülmüştü. Ama cesaretini kırmadı. Yaşamı boyunca para biriktirdi. Böylece Yunanistan'a gidebilecekti. Yeterince parası olunca Homer'in sözünü ettiği bütün yerleri gördü, kazıcılar kiraladı ve

Erken Yunan dönemi vazo resimlerinden bir örnek: Homer'in yiğitlerinin bir mücadelesini anlatıyor.

oraları eştirerek araştırmalar yaptı. İlk önce Miken'de, tıpkı Homer'in söz ettiği gibi saraylar, kral mezarları, savaş gereçleri ve kalkanlar buldu. Sonra Truva'ya geldi ve orasını da kazmaya başladı. Kazılar sırasında anlaşıldı ki, kent gerçekten yanmış. Ama saraylarda ve mezarlarda hiçbir yazı parçası yoktu. Bu nedenle olayların hangi tarihte geçtiğini anlamak mümkün olmuyordu. Sonunda Miken'de tesadüfen bir yüzük bulundu. Bu yüzük Miken malı değildi. Oraya getirilmişti ve üzerinde hiyeroglif yazısı vardı. Bu yazılarda İsa'dan 1400 yıl önce yaşamış bir Mısır kralının adı vardı. Bu kral, büyük devrimci Ehnaton'dan önce gelen egemendi.

Bu dönemde, Yunanistan'da ve çevresindeki pek çok ada ile yakın sahillerinde; büyük bir zenginliğe sahip, savaşçı bir ulus yaşıyordu. Ama bütün bu söylenilen yerlerde tek bir devlet yoktu. Küçük, her birinin ayrı kalesi olan minik krallıklar vardı. Bu her ufak devletin kralı da kalenin yakınlarındaki bir sarayda otururdu. Bu insanlar genellikle denizci idiler, tıpkı Fenikeliler gibi. Ama onlardan daha az ticaret yaparlardı; çünkü

aralarında pek anlaşamadıkları için sık sık savaşırlardı. Bu savaşlar sırasında bazen üzerinde yaşadıkları sahilleri daha iyi koruyabilmek için diğerlerine karşı bağlaşmalar kurarlar ve böylece ortaklaşa, savaştıkları devletçiklerin sahillerini yağma ederlerdi. Bu şekilde zenginleşip bol altın ve hazinelere sahip oldular; bu savaşlar onları çok da cesur yaptı. Çünkü iyi bir deniz haydutu veya daha yerinde deyişiyle korsan olabilmek için cesaret ve zekâ gerekli idi. Bu nedenle korsanlığı daha çok saray çevresinde yaşayan, seçkin insanlar yapardı. Geriye kalan halk ise basit köylü veya çoban idiler. Ama Mısırlılar veya Babilliler gibi eskiye bağlı olmaya pek özen göstermezlerdi. Sık sık çıktıkları korsanlık seferlerinde, yabancı uluslarla yürüttükleri savaşlarda; açık düşünceli olma ve değişikliklere karşı hevesli olma niteliklerini kazandılar. Bu nedenle sözü geçen bölgelerde dünya tarihinin gelişimi çok hızlı gerçekleşmiştir. Çünkü o zamanlardan beri insanlar, 'Her şeyin olduğu gibi kalması en iyidir' anlayışına pek değer vermemeye başlamışlardı. Her şey durmadan değişiyordu. Eğer Yunanistan'da veya Avrupa'nın herhangi bir yerinde bir çömlek parçası bulunursa söyle denilir: "Bu parça herhalde şu veya bu yüzyıla ait olmalı. Çünkü yüzyıl sonra böyle bir çömleğin modası geçmiş sayılır ve kimse onu kullanmak istemeyebilirdi".

Bugün, Schliemann'ın kazdığı Yunan kentlerinin krallarına ait olduğu anlaşılan değerli şeylerin, onlar tarafından icat edilmediği bilinmektedir. Av resimleriyle süslü güzel kaplar ve kamalar, altın kalkanlar ve miğferler, takılar ve hatta evlerin sofalarının duvarlarındaki renkli resimler; bunların hiçbiri başlangıçta Yunanistan'daki halkın buluşları değildi. Oradan pek de uzak olmayan bir adadan gelmişlerdi. Bu adanın adı "Girit"tir. Girit'te daha kral Hammurabi zamanında (Bu kralın ne zaman yaşadığını hatırlayabilecek misin?) yapılmış, merdivenlerle inilip çıkılan sayısız odaları ve salonları, sütunlarla süslü geniş sofaları, koridorları, bodrumlarıyla görkemli, büyük kral sarayları inşa edilmişti. Öyle saraylar ki, kocaman ve labirentlerle dolu, karmakarışık bir düzende.

Belki yarısı insan, yarısı boğa şeklinde olan efsane kahramanı kötü ruhlu Minotorus'tan, öğretmenin söz etmiştir. Bu kötü yaratık, karmakarışık bir labirentin sonunda otururdu. Yunanlılar kurban edecekleri insanları ona gönderirlerdi. Bu efsane Girit'te doğmuştur. Belki bu efsanenin dayanağı olan bir olay vardı. Girit kralları bir zamanlar Yunan kentlerine egemen oldular, kim bilir? Yunanlılar da bu krallara haraç göndermek zorundaydılar. Girit'te yaşayan insanların pek ilginç huy-

ları olmalı; ama bunlar hakkında yeterli bilgilere sahip değiliz. Büyük saraylarına yaptıkları resimler de o zamanlar Mısır veya Babil'deki resimlerden tamamen ayrı bir stil gösteriyor. Anımsayacaksın: Mısırlılar'ın resimleri olağanüstü güzeldi ama tekdüze yapılmışlardı, derinlikleri de yoktu, din adamları gibi sert yüz ifadelerine sahiptiler. Girittekiler ise oldukça değişikti. Orada insanları ve hayvanları hareket halinde gösteren resimler çok tutuluyordu. Bu resimleri yapmak onlar için zor da değildi anlaşılan: Yabandomuzları ardından koşan av köpekleri, boğaların üstüne sıçrayan insanlar. İşte Giritliler'den Yunan kentlerinin kralları bütün bunları öğrenmiş olmalı. Herhalde yazıyı da Giritlilerden aldılar. Yunan yazısı Finikelilerinki gibi kolay değildi ve sadece mektup için değil çeşitli listeleri düzenlemek için de kullanılmıştı. Bu listeleri okuyabilmek işini günümüzdeki bilginler başardılar.

Girit'in Knossos kentinde bulunan kral sarayındaki, tavanları tutan ve aşağıdan yukarıya doğru genişleyen tahta sütunlar. Duvar resimleri ne kadar hareketli. Erkeklerin giysileri de çok düzgün.

[Girit Adası'nda bu değişik resimler ve mimarlık vardı. Ama onlar da kendiliğinden ortaya çıkmamıştı. Girit, Mısır'a oldukça yakındı. Yüzlerce yıl Mısırlılarca ziyaret edilen bu adaya uygarlık anlayışını elbette Mısırlılar getirdi. Ama adanın denizci halkı başka diyarlardan da edindikleri deneylerle kendilerine özgü bir sanat geliştirdiler.]

Bu görkemli yaşam İsa'dan önce 1200 yılından sonra devam edemedi. O tarihte –yani kral Hz. Süleyman'ın çıkışından biraz daha önce– kuzeyden yeni insan yığınları inmeye başladı. Bu insanların daha önce Yunanistan'da yaşayan ve Miken'i yapanlarla akraba olup olmadıkları bilinmiyor. Ama bir şey biliniyor: Bu yeni gelenler, buldukları kralları yurtlarından sürdüler ve onların yerine geçtiler. Girit ise daha önceden yakılıp yıkılmıştı. Ama bu göçmenler eski görkemli zamanların anısına sadık kaldılar, bu ruhla yeni kentler kurdular ve kendilerine özgü kutsallıkları oraya taşıdılar. Yüzlerce yıl geçtikten sonra fetihlerinin ve eski Miken krallarıyla yaptıkları savaşların anısı, geçmişte kaldı ve kendi tarihleri içinde eridi.

İşte bu yeni insanlar Yunanlı idi. Seçkinlerinin saraylarında söylenen şarkılar, anlatılan destanlar, bu bölümün başında kısaca örnekler verdiğimiz Homer' in dizelerinden oluşuyordu. Şurasını da işaret edelim ki, bu dizeler İsa'dan 800 yıl önce yazılmışlardı.

Yunanlılar, Yunanistan'a göçtükleri zaman henüz Yunanlı değildiler. Bu sözler sana garip geliyor değil mi? Ama bu sözler gerçektir. Bak şu anlattıklarımı dinle: Kuzeyden gelen bu insanlar yeni yerleşme bölgelerine geldikleri zaman bir ulus veya halk değillerdi. Çeşitli diller konuşur ve her grup ayrı bir şefe itaat ederdi. Bunlar birbirinden ayrı kabilelerdi. Tıpkı filmlerde gördüğün Kızılderililer'in Siou veya Mohikan kabileleri gibi. Ama bu kabilelerin halkı da tıpkı Kızılderililer gibi cesur ve savaşçı idiler ve Dorlar, İyonlar, Eollar gibi adları vardı. Aman sakın karıştırma: Bunların elbette Amerikan Kızılderililileri ile hiçbir ilişkisi yoktur. Pek çok noktada Kızılderililer'den ayrılırlardı. Her şeyden önce demiri tanıyorlardı. Halbuki Homer'in şiirlerinin yazıldığı dönemdeki Miken ve Girit'te yaşayan insanlar henüz tunç silahları kullanıyorlardı. Bu insanlar karıları ve çocukları ile birlikte göç etmişlerdi. Aralarında önceliği Dorlar alır. Bunlar gidebildikleri kadar aşağılara inmişler ve Yunanistan'ın güneyinde bir çınar yaprağına benzeyen Peloponez Yarımadası'nın en ucuna kadar ilerlemişlerdi. Orada buldukları yerli halkı egemenlikleri altına

almışlar ve onları tıpkı bir köle gibi tarlalarda çalıştırmışlardır. Kendileri de Isparta adlı bir kent kurup orada yaşamışlardır.

Dorlar'ın ardından gelen İyonlar bütün Yunanistan'ı yurt olarak tutmadılar. Bir bölümü çınar yaprağının üst tarafına, sapına yakın bir yerine yerleşti. Orası başka ve daha küçük bir yarımada olan Attika idi. Burarın denize yakın taraflarına yerleştiler ve bağcılık, tahıl ve zeytin ağacı tarımlarıyla uğraşmaya başladılar. Bir de kent kurdular ve onu tanrıça Atena'ya adadılar. Bu tanrıça, denizci Odisse'a (Odysseus) nasıl yardım etmişti Homer'in destanında! İşte bu kent Atina'dır.

Atinalılar bütün İyonlar gibi çok hünerli denizcilerdi. Bu hünerleri onları denize yöneltti. İlk önce erişilmesi kolay olan adaları aldılar. Bu adalara "İyon Adaları" adı bunun için verilmiştir. Ardından gözlerini doğuya çevirdiler ve Yunanistan'ın tam karşısında bulunan, girintili çıkıntılı, bereketli Anadolu sahillerine doğru ilerlediler. Orada çeşitli kentler kurdular. Bu kentlerin kurulduğunu öğrenen Fenikeliler hemen oralara gittiler ve ticarete başladılar. İyonlar onlara herhalde zeytinyağı, gümüş ve orada bulunan diğer madenleri satmış olmalılar. Ama bir yandan da Fenikeliler'den çok şey öğrendiler ve kendileri de uzak diyarlara yelken açıp ticaret yapmayı başardılar. Böylece onlar da Fenikeliler gibi, uzak sahillerde ticaret merkezleri oluşturdular. Bunlara "koloni" denilirdi. İyonlar, Fenikeliler'den olağanüstü önemli bir beceriyi, harflerle yazma becerisini de kaptılar. İleride Yunanlılar'ın da bu sanatı nasıl kullandıklarını göreceksin.

[İyonların Batı Anadolu sahillerine yerleştiklerini gördük. Bu nedenle şimdi Anadolu'nun en eski geçmişi üzerinde de bir söyleşi yapmamız gerekli. Çünkü Anadolu, tarihin doğduğu ilk yerlerden biri.

Asya'nın en batısında, Akdeniz'in içine giren büyük Anadolu Yarımadası'nın güney sahillerinde; bugün dünyanın her yerinden gelen yüz binlerce gezginin, rahat ve güzel dinlenme ve konaklama yerlerinde ne güzel tatil geçirdiklerini elbette biliyorsun değil mi? İşte güney sahillerinin en gözde yeri olan Antalya'da bundan 150 bin yıl önce oldukça uygar insanların da yaşadıklarını biliyor muydun? Antalya'daki Karain mağarasında Türk bilim adamları dünyanın en önemli Yontma Taş Dönemi merkezlerinden birini buldular. Demek ki Anadolu tarihöncesi zamanlarından beri insanların görüldüğü yer. Anadolu insanları İsa'nın doğumundan 8000 yıl önce, başta Orta ve Güneydoğu olmak üzere pek çok yerlerde, tarla tarımına geçmişler, çeşitli güzel kentler kurmuşlardı.

Anadolu'nun her yandan gelecek göçlere açık olması nedeniyle, pek çok yerlerden çeşitli insanların bu bereketli ve zengin ülkeye yerleştiklerini biliyoruz. Tunç Çağı, İsa'nın doğumundan 2000 yıl önce Anadolu'da başladı. Bu sırada Kızılırmak ırmağı yayının içinde oldukça ileri bir uygarlık doğdu. Hattiler denilen bu Anadolu insanları bağımsız kent devletler kurdular. Bunlar ortak tehlikeler karşısında birleşebiliyorlardı. İşte o sıralarda Asurlular'ın Güneydoğu ve Orta Anadolu'ya ticaret için sık sık geldiklerini öğreniyoruz. "Karum" adı verilen ticaret merkezlerinden Anadolu'nun her yanına ve özellikle batısındaki insanlara Mezopotamya uygarlığının maddî ve manevî ürünleri taşınıyordu. Bu bahsin başında sözünü ettiğimiz Truva kenti mutlaka bu büyük uygarlığın eserlerinden etkilenmiş olmalıdır. İşte bu sıralarda Anadolu'ya yazı da geliyor. Hem Asurlular'ın çiviyazısı, hem de Mısırlılar'ın hiyeroglifi. Anadolu insanı her iki yazıyı da kullandı.

Gene İsa'dan 2000 yıl kadar önce Karadeniz yoluyla yeni bazı insanlar Anadolu'ya geldi. Bunlar oldukça barışçı kişilerdi. Kısa zamanda, Anadolu'nun merkezi olan Kızılırmak ve çevresine yerleştiler; Orta Anadolu'daki insanlarla kaynaştılar. İsa'dan 1650 yıl önce bu yeni oluşan

Hititlerin dinsel merkezi Yazılıkaya'daki tanrı kabartmaları. Hititliler çok tanrılı bir dine inanırlardı. Bu nedenle gittikleri yerlerdeki halkla kaynaşmaları da çok kolay oluyordu.

ulus, Anadolu'da siyasal bir birlik kurdu. Hititler adıyla anılan bu ulus güçlü bir devlet yapısına sahipti. Kurdukları devlette yasalar oldukça eşitlikçi idi. Kadınlara büyük bir değer veriliyordu. Dinlerin her türlüsüne karşı çok hoşgörülü idiler. Kısa sürede hemen hemen bütün Anadolu'yu, ardından Suriye'yi ele geçirdiler. Başkentleri, bugünkü Çorum yakınlarındaki Alacahöyük denilen yerdeki "Hattuşa" idi. Bu başkent, uzun bir süre Babil gibi çok önemli bir merkez durumuna geldi. Hattuşa'nın biraz ilerisindeki "Yazılıkaya"da Hititler büyük bir tapınak yapıp orasını tam bir dinsel merkez durumuna getirdiler.

Hititler'in dinsel merkezi Yazılıkaya'daki tanrı kabartmaları. Hititler çok tanrılı bir dine inanırlardı. Bu nedenle gittikleri yerlerdeki halkla kaynaşmaları da çok kolay oluyordu.

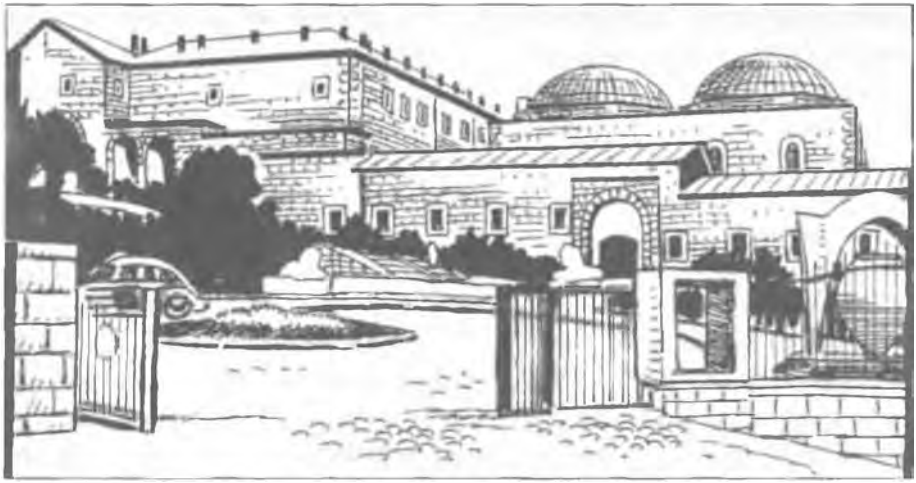
Hititler, kurdukları görkemli ve düzenli devletleri Ortadoğu'da büyük bir güç oluşturdular. Dolayısıyla zaman zaman Mısır ile Suriye üzerindeki egemenlik ile çatıştılar.

Güçlü Hitit kralı III. Mutavalli ile, Mısır'ın destansal firavunu II. Ramses arasında, İsa'dan önce 1283 veya 1299 yılında yapılan Kadeş Antlaşması çok önemli bir belgedir. Bu belge ile tarihte ilk kez iki devlet, yazılı olarak aralarında barış kurduklarını belirtiyorlardı.

Bir süre sonra bütün devletler gibi, Hitit Devleti de zayıfladı. İsa'dan önce 750-600 tarihlerinde Anadolu'ya gelen savaşçı Frigler 600 yıldan fazla yaşayan bu devleti yıkmaya çalıştılar. Hititler Güneydoğu Anadolu'ya çekildi. Orada 500 yıl daha yaşadılar. Mezopotamya tarihine büyük katkılar getirdiler.

Diğer yandan Frigler, Batı Anadolu'ya doğru da yöneldiler. Bu sıralarda İyonlar da Ege sahillerine yerleşmeye başlamışlardı. Çok büyük bir olasılıkla bu şekilde İyonlar, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının ürünleriyle tanıştılar. İyon kentleri Atina'dan çok daha önce, son derece canlı ve büyük kültür merkezleri oldu. Yunanistan'daki Aydınlanma, Hititler yolu ile eski Mezopotamya düşüncesini alan Frigler'in, bu kültürü İyon kentlerine taşıması ile başlamıştır. Gerçekten eski büyük düşünürler ilk önce, Anadolu'daki bu büyük kültür kaynaşması nedeniyle beliren kentlerde ortaya çıkmıştı. Bu kaynaşma gelişip karşı kıyıya, yani Yunanistan'a sıçramıştı.

Bu büyük kültür hareketlerine, Doğu Anadolu'ya gelmiş Urartular da kendi çevrelerinde yarattıkları uygarlıkla katkıda bulunuyorlardı. Urar-

İşte dünyanın en güzel müzelerinden Ankara'daki "Anadolu Medeniyetleri Müzesi" [Bir Osmanlı yapısının içinde Anadolu'nun ilk uygarlığının yapıtları sergileniyor. Anlamlı değil mi?]

tular, Van Gölü yöresinde büyük kentler kurmuş ve Doğu Anadolu'da, Mezopotamya kültürünün etkisi altında güçlü bir devlet oluşturmuşlardı. Ama bu insanlar, batıya doğru gidemediler. Ege kıyılarındaki gelişme ise; iklim, bereket ve ticaret gibi ögelerin etkisiyle doruğuna ulaşmakta, oralarda ve Yunanistan'da yepyeni bir dönem açılmaktadır.

Hattiler, Hititler, Frigler, Urartular bıraktıkları eserlerle Anadolu'yu çok zenginleştirdiler. Eğer Ankara'da veya yakınında oturuyorsan mutlaka "Anadolu Medeniyetleri Müzesi"ne git. Burası dünyanın en güzel müzelerinden biridir. Orada Karain mağarasından başlayarak Anadolu'nun Eskiçağ tarihi, özellikle Hattiler, Hititler, Frigler ve Urartular hakkında çok yararlı bilgiler edinecek, pek hoş ve değerli sanat eserleri ve başka eşyalar göreceksin. Anadolu'daki her müzede bu eski hemşerilerin bıraktıkları eserleri bulabilirsin.]

Eşit Koşullarda Geçmeyen Bir Savaş

İsa'dan önce 550 ve 500 yılları arasında dünyada çok ilginç bir gelişme oldu. Aslında bu garip değişikliğin nasıl gerçekleştiğini ben de pek

anlayabilmiş değilim. Ama bu değişiklik her şeye rağmen pek heyecanlı bir öykü: Mezopotamya'nın kuzeyinde yükselmeye başlayan görkemli ve yüce Asya dağlarında uzunca zamandan beri, oldukça sert bir halk yaşıyordu. Güzel bir dinleri vardı. Işığa ve dolayısı ile güneşin saçtığı aydınlığa büyük saygı gösteriyorlar ve bunun için de kötülükleri barındıran güçlerin bulunduğu karanlıklar ile onun karşısındaki aydınlığın sürekli bir savaş içinde olduğunu düşünüyorlardı.

Bu dağ halkının adı Persler'di. Bu insanlar yüzlerce yıl ilk önce Asurlular'ın, sonra da Babilliler'in egemenliği altında yaşamışlardı. Bir gün bu tutsaklık artık canlarına tak etti. Ünlü, cesur ve akıllı bir kral olan Keyhüsrev –veya Kuroş– halkının bu tutsaklığına dur demenin zamanı geldiğine inanmıştı. Buyruğundaki atlılarla Babil ovasına akın yaptı. Babilliler, bu yabanî adamları, kentlerinin güçlü, dayanıklı, kocaman surları önünde görünce gülmeye başladılar. Bu ilkel insanlar, o kocaman duvarları nasıl aşabilirdi ki? Ama Keyhüsrev'in komutası altındaki Persler, zekâları ve cesaretleri sayesinde bu işi başardılar. Babil'i aldılar. Böylece Keyhüsrev büyük bir imparatorluğun başına geçmiş oldu. Bu kralın yaptığı ilk iş, Babilliler'in tutsaklığı altında bulunan bütün uluslara özgürlüklerini vermek oldu. Böylece Yahudiler de Kudüs'e dönebildiler. Anımsayacaksın, bu İsa'nın doğumundan 538 yıl önce oldu. Keyhüsrev'e fethettiği yerler yetmedi. Mısır'a kadar ilerledi. Ama, bu sefer sırasında da öldü. Fakat oğlu Kambis (Kambyses) babasının işini sürdürdü ve Mısır'ı gerçekten fethetti. Firavun'u tahttan indirdi. Böylece 3000 yıla yakın yaşayan Mısır devleti de sona erdi. Artık ufacık Pers halkı, o zamanlar dünyanın bilinen en uygar yerlerinin büyük bölümünün sahibi olmuştu. Ama bir bölümü henüz Persler'in değildi. Bu ulus Yunanistan'ı henüz yutamamıştı. Şimdi bu işin de sırası gelmişti.

Bu işe girişen, Kambis'in ölümünden sonra başa geçen büyük Pers İmparatoru Dara (Dareios) oldu. O, Mısır'dan Hindistan sınırlarına kadar uzanan kocaman imparatorluğu öyle bir yönetim altına almıştı ki, her şey onun istediği biçimde gerçekleşiyordu. Buyruklarının, ülkesinin her yanına aynı zamanda ulaşabilmesi için yollar yaptırttı. Ülkesinin yönetim birimlerinin başında bulunan ve satrap denilen valileri, kendi özel gizli polisine izlettirirdi; bu nedenle o gizli polislere "kralın kulakları ve gözleri" deniliyordu. Bu kral Dara, devletinin sınırlarının içine Anadolu'yu da aldı. Bu sıralarda Anadolu'nun batı sahillerinde İyon kentleri bulunuyordu.

Yunanistan'da Pers savaşları.

Ama İyonlar bir büyük devletin sınırları içinde yaşamaya ve onun başındaki kralın buyruklarına uymaya alışık değillerdi. Hem de bu devletin başındaki kişi, Asya'nın derinliklerindeki bir yerden buyruklar yağdıracak ve İyonlar bunlara uyacaklardı. Görülmemiş bir şey. Bu İyon kentlerinde oturanlar zengin tacirlerdi. Kent yönetimini kendi istekleri doğrultusunda, özgür biçimde düzenliyorlardı. Ne bir başkasına uyruk olmak, ne de Pers Kralına haraç ödemek istiyorlardı. Bu nedenle oraları işgal eden Persler'e karşı ayaklandılar ve Dara'nın memurlarını kovdular.

Ege kıyısının karşısında yer alan ve bu kentlerle sıkı sıkıya işbirliği içinde bulunan Yunanlılar da, özellikle Atinalılar, İyonlar'ın bu tutumunu desteklediler ve yardım için gemiler gönderdiler. Bu durum kendine "Krallar Kralı" adı verilen, dünyaya egemen büyük Pers İmparatoru'nun hiç mi hiç hoşuna gitmedi. Ufacık bir halk kendisine kafa tutuyordu. Olacak iş değildi bu. Pers kralı İyon kentlerinin direnişini kısa bir sürede kırdı ve oraları tamamen susturdu. Ama bu ona yeterli gelmiyordu. O asıl, işine burnunu sokan Atinalılar'a çok hiddetlenmişti. Atina'yı yerle bir edip Yunanistan'ı fethedecek büyük bir donanma hazırladı. Ama bu donanma korkunç bir fırtınaya tutuldu ve kayalıklara sürüklenerek battı. Bu olay, Pers kralının kızgınlığını daha da artırdı. Söylentiye göre yemek yerken; bir kölesini günde üç kez kendisine "Ey Efendim, Atinalılar'ı unutma." diye seslenmekle görevlendirmişti; öylesine korkunç bir kin duyuyordu.

Bunun üzerine Pers kralı damadını yeni ve çok güçlü bir filo ile Atina üzerine yolladı. Bu komutan, yolu üzerindeki pek çok adayı işgal etti ve birçok kenti de yakıp yıktı. Sonunda Atina'ya çok yakın bir yere erişti. Bu yerin adı Maraton idi. Burada Persler'in bütün ordusu karaya çıktı. Artık Atina'ya doğru yürüyeceklerdi. Bu ordunun 70.000 kişiden oluştuğu ileri sürülür. Yani Atina'nın o zamanki nüfusundan fazla. Atina ordusu ise, bunun ancak yedide biri kadardı. Yani tahminen 10.000 kişi. Elbette bu küçük ordunun bir başarı göstermesi mümkün değildi. Atina ordusunun komutanı Miltiades adında deneyimli ve cesur bir askerdi. Uzun zaman Persler'le birlikte yaşamış ve onların savaş yöntemlerini öğrenmişti. Ayrıca Atinalılar bu savaşın anlamını da kavramışlardı. Özgürlükleri, yaşamları, kadınları ve çocukları söz konusu idi. Bu askerler Maraton'da sıra sıra dizilerek Persler'e karşı korkunç bir direnme gösterdiler ve sonunda onlara saldırdılar. Böyle bir hareketi kimse tahmin edememişti. Atinalılar sonunda düşmanlarını yendi. Pek çok Pers askeri öldü. Geri

kalanlar gemilerine binip küreklere asılarak sahilden uzaklaşmaya başladılar.

Bu kadar büyük bir orduya karşı böylesine görkemli bir zafer kazanan başka komutanlar, herhalde bu durumda sevinç sarhoşluğu içine düşer ve başka bir şeyle uğraşmak akıllarına gelmezdi. Ama komutan Miltiades sadece cesur değil, akıllı bir insandı da. O, Pers gemilerinin karadan tam uzaklaşmadıklarını ve Atina yönüne doğru dümen kırdıklarını görmüştü. Atina'da ise hiçbir asker kalmamıştı. Şansa bak ki, Maraton'dan Atina'ya denizyolu ile gitmek karayolundan daha uzun sürüyordu. Yürüyerek gidilirse, denize doğru uzanmış bir dili dolaşmak gerekiyordu. Miltiades bu yolun denenmesini kararlaştırdı. Askerleri arasından seçtiği bir yiğidi bir an önce Atina'ya ulaşıp durumu bildirmesi için görevlendirdi. İşte bunun adı ünlü Maraton Koşusu'dur. Haberci asker öylesine hızlı yürümüştü ki, buna koşma demek daha doğru olurdu. Haberci o uzun mesafeyi gözünü kırpmadan koştu ve Atinalıları uyardıktan sonra yığılıp kaldı. 40 kilometreden fazla bir mesafeyi hiç durmadan koşmak, onu ölüme götürecek kadar yormuştu.

Ama Miltiades de aynı yolu ordusuyla mümkün olduğunca hızlı bir şekilde giderek Atina'ya ulaşmayı denedi. Ordu Atina'nın önüne vardığı zaman Pers donanması da ufukta gözükmüştü. Akıllı komutan tam zamanında kente erişmişti. Durumu gören Persler gemilerinden hiç inmediler. Bu cesur ordu ile bir kez daha çarpışmayı doğrusu hiç istemiyorlardı. Böylece karadan hızla uzaklaşıp kaçtılar. Sadece Atina değil, bütün Yunanistan kurtulmuştu. Bu olay İsa'dan önce 490 yılında cereyan etti.

Maraton yenilgisinin haberi büyük kral Dara'ya eriştiği zaman, onun öfkeden nasıl kızıp köpürdüğünü tahmin etmen zor değildir herhalde. Ama o anda Yunanistan'a karşı yeni bir sefer düzenleyecek durumda değildi; çünkü Mısır'da bir ayaklanma çıkmıştı ve oraya asker yollaması gerekiyordu. İşte bu sırada öldü. Ondan sonra tahta çıkan Kral Kserkses'e Yunanistan'dan esaslı bir öç alma görevi devredilmişti.

Sert ve iktidar hırsıyla dolu bu yeni krala, görevini bir kez daha anımsatmak gereksizdi. Kral kendi yönetimi altındaki bütün uluslardan asker toplayarak büyük bir ordu oluşturdu. Bu uluslar Mısırlılar, Babilliler, kendi yurdu olan İran'da yaşayanlar ile Anadolu kökenli olan insanlardı. Bu askerlerin hepsi kendi ulusal giysileri ile orduya katılmışlardı. Ok ve yay, kılıç ve kalkan, mızrak, savaş arabası ve mancınıklardan oluşan silahları ile bu ordu kocaman bir asker yığını idi. Bir milyondan fazla kişi

orduda bulunuyordu. Yunanlılar'ın bu orduyu görünce ne yapacaklarını tahmin etmek mümkün değildi. Kaçarlardı herhalde, değil mi? Ordunun başına Kral Kserkses geçmişti. Bu dev ordu İstanbul'a geldi. Bugünkü İstanbul Boğazı'nı aşmak için gemilerin yan yana getirilmesiyle bir köprü yapıldı. Ama ordu köprüyü aşarken deniz birdenbire kocaman dalgalarla kabardı. Kızgın kral kamçısıyla dalgaları dövmeye başladı ama, deniz bu dayaktan hiç de ders almışa benzemiyordu. Köprü bu nedenle uzun süre dayanamadı. Askerlerin bir bölümü geçebildi sadece.

Bu koskocaman ordunun bir bölümü eskiden olduğu gibi gene gemilerle Yunanistan'a giderken, bir bölümü de karadan bu ülkeye ulaşmaya çalıştı. Yunanistan'ın kuzeyinde Termopil adlı bir dağ geçidinde İsparta ordusu bağlaşıklarıyla birlikte Persler'i durdurmaya uğraştı. Mağrur Pers komutanları Ispartalılar'dan silahlarını teslim etmelerini istedi. Cevap kısaydı: "Gel al!" Persler, "Bizim güneşi karartacak kadar çok okumuz var." diyerek karşılık verdiler. Ispartalılar "Daha iyi ya, gölgede savaşırız." yanıtıyla düşmana kafa tuttular. Ama bir hain, Yunanlı Persler'le işbirliği yaptı ve onlara, dağ geçidine arkadan ulaşan gizli bir patikayı gösterdi. Bu yoldan gelen Persler Ispartalılar'ı kuşattı. Bir avuç Ispartalı ölünceye kadar dövüştü. Hepsi ve arkadaşları ölüp yurtları için kanlarını döktüler. Sayıları 1000 kadardı. Ama hiçbiri savaş alanından kaçmadı. Çünkü onların yasaları ölünceye kadar savaşmayı buyuruyordu. Daha sonra bu yiğitlerin anısına ünlü bir mezar anıtı dikildi. Anıtın yazıtında şu sözler vardı:

"Ey yolcu, buradan geçiyorsun. Isparta'ya gidersen oradakilere şu haberi ver: Hepimiz burada yatıyoruz. Yasamıza sonuna kadar bağlı kaldık."

Atina'da, Maraton zaferinden sonra bir gevşeklik gözlenmiyordu. Tam tersine Atınalılar düşmanın yeni saldırılarına karşı hep uyanık ve önlemli idiler. Şimdi başlarında yeni bir şefleri vardı. Temistokles adlı bu baş yönetici her fırsatta Atinalılar'a şöyle diyordu: Maraton'daki gibi bir zafer her zaman gerçekleşmez. O mucize gibi bir olaydı. Düşmanı tam olarak yenmek için Atina'nın bir donanması olmalı. Ancak bu donanma ile Persler'e karşı sürekli olarak direnebiliriz. Evet, Atınalılar sonunda bu donanmayı yaptılar.

Temistokles Atina'yı boşalttı –galiba o zamanlar pek fazla insan yoktu oralarda–. Kentten boşaltılan halk, Atina'ya yakın bir ada olan Salamis'e gönderildi. Bu adanın yakınında da Atina filosu savaş durumu-

na geçti. Sonra Pers ordusu Atina'ya gelince kenti bomboş buldu. Persler hınçlarını bu boş kentten aldılar. Onu yakıp yıktılar, dümdüz ettiler. Ama uzaktan kentlerinin alevler içinde yandığını gören Atinalılar'a erişemediler. Bunun için donanmalarını beklediler. Bu donanma geldi ve adayı kuşatmaya başladı.

Atina'nın bağlaşıkları, dostları ürküyorlardı artık. Gemilerine binerek kaçıp gitmeyi ve Atinalılar'ı kendi kaderleri ile baş başa bırakmayı istediler. Ama Temistokles o anda üstün zekâsını ve yeteneğini gösterdi. Bağlaşıkları ertesi sabah erkenden gemilerine binip gideceklerdi, onları konuşarak bu kararlarından caydırmak imkânsızdı. İşte Temistokles bunun üzerine Pers kralı Kserkses'e gizli bir elçi yolladı. Elçi, kralı şu haberle kışkırttı: "Bir an önce saldırıya geç. Aksi takdirde Atinalılar'ın dostları kaçacak ve öcünü tam olarak alamayacaksın." Kral faka basmıştı. Sabah erkenden güçlü ve çok kürekli gemileriyle saldırıya geçti ve yenildi. Nasıl mı? Yunanlılar'ın gemileri daha küçük ama daha hareketli idi. Büyüklü küçüklü adalarla dolu sularda Yunan gemileri için bu durum çok elverişli bir ortam yaratıyordu. Ayrıca onlar, yok edilecek özgürlükleri için çarpışıyorlardı; on yıl önce kazandıkları Maraton zaferinin verdiği güven duygusu da cesaretlerini artırıyordu. Yüksek bir yerden savaşı seyreden Kserkses ağır ve büyük kalyonlarının hareketli ve küçük Yunan gemilerince nasıl ele geçirildiğini ve nasıl altlarının delinip denizin derinliklerine gönderildiklerini üzüntü ile görüyordu. Morali bozulmuş ve sarsılmış bir şekilde geri dönme buyruğunu verdi. Böylece Atinalılar, Pers İmparatorluğu'nun eskisinden çok daha güçlü büyük ordusunu ikinci kez yenmiş oluyorlardı. Bu olay, İsa'dan 480 yıl önce gerçekleşti.

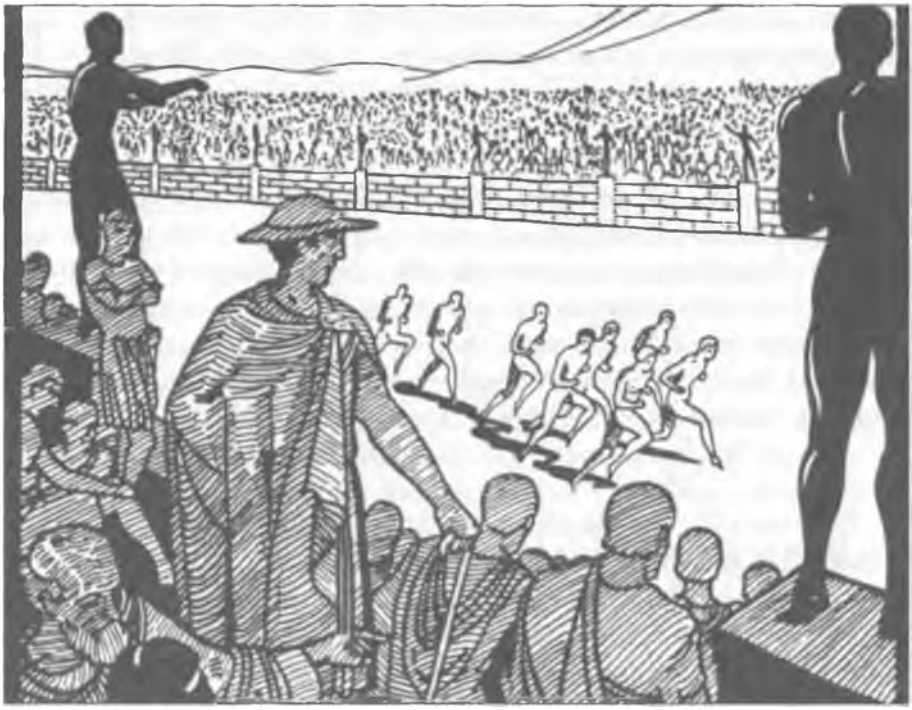
Persler'in kara kuvvetleri de bir süre sonra birleşik Yunan ordusu tarafından Plate'de ağır bir yenilgiye uğratıldılar. O zamandan beri Persler bir daha Yunanistan'a saldırmayı göze alamadılar. Bunun anlamı çok önemlidir. Persler elbette Yunanlılar'dan daha korkak veya akılsız insanlar değillerdi. Ama, daha önce de anlattığım gibi, Yunanlılar'ın durumu biraz daha değişikti. Doğudaki büyük imparatorluklar alıştıkları geleneklere ve öğretilere sıkı sıkıya bağlı kalınca, sonunda gelişme yolundan uzaklaşıyorlardı. Yunanistan'da ve özellikle Atina'da ise iş tersine idi. Onların hemen hemen her yıl akıllarına bir yenilik geliyordu. Hiçbir kuruma uzun süre tahammül edemiyorlardı. Şeflerine de. Halkının bu özelliğine Pers savaşlarının kahramanları Miltiades ve Temistokles'in dikkat etmeleri gerekliydi. Bu iki komutan ilk önce övüldü, en büyük

onurlara kavuşturuldu, adlarına anıtlar dikildi; daha sonra ise haklarında davalar açıldı, hakaretlere uğratıldı ve sürüldü. Bu, Atinalılar'ın hiç de hoş olmayan karakteri idi, ama böyleydi işte. Hep yeninin ardından koşmak, hep denemek, ama hiç tatmin olmamak, hiç gözü doymamak ve huzura kavuşmamak! İşte bu nedenle, Pers savaşlarından yüzyıl sonra küçük Atina kenti insanlarının görüşleri, duyguları; binlerce yıl süren doğu imparatorluklarının içinde yaşayanlardan daha ileri gitmiştir. O zamanlar Atina'da düşünülenler, çizilenler, yazılan şiirler, denenen başka şeyler üzerinde, kent merkezinde gençler tartışır ve konuşurlardı; o günlerden kalan mirası bugün hâlâ tüketiyoruz. Bu gariptir ama gerçektir. Ama eğer Persler 490 yılında Maraton'da veya 480'de Salamis'te galip gelselerdi, kimin mirasını tüketecektik o zaman, gerçekten bilmiyorum.

Minik Bir Ülkede İki Küçük Kent

Persler'e karşı direnen Yunanistan'ın ufak bir yarımada olduğunu söylemiştim. Burada sayıca az, küçük kentler birbirleriyle gayet hareketli ticaret yaparlardı. Ülkedeki çöl gibi kupkuru yüksek dağlar ve taş içindeki tarlalar, burarın insanlarını yeterli derecede besleme imkânları vermiyordu. Ayrıca, herhalde anımsayacağın gibi, orada yaşayan insanlar çeşitli etnik gruplara ayrılmışlardı. Özellikle güneyde Dorlar, kuzeyde ise İyonlar ve Eolyalılar yaşardı. Bu insanlar dilleri ve görünüşleri bakımından birbirlerinden pek farklı gözükmezlerdi, sadece değişik lehçeler konuşurlar ve isterlerse birbirlerini anlayabilirlerdi. Ama işte, bu dediğimi pek arzulamazlardı. Genellikle her yerde görüldüğü gibi bir hayli yakın akraba olan bu insanlar birbirlerine tahammül edemiyorlardı. Birbirlerini hep iğnelerlerdi, ama gerçekte kıskanırlardı. Yunanistan'da ortak bir kral da yoktu, bu nedenle tek yönetim altında değildiler. Her kent kendi başına bir devlet sayılırdı.

Ama iki öge Yunanlılar'ı bir ölçüde birbirlerine bağlardı: İnançları ve sporları. Bu iki şey de dikkate değer tarzda, ayrı değil, tersine birbirinin tamamlayıcısı idiler. Örneğin tanrıların babası sayılan Zeus'un onuruna her dört yılda bir, yaşadığı yer sayılan Olimpiya'da büyük spor yarışmaları düzenlenirdi. Olimpiya'da büyük tapınaklar ve ayrıca bir spor alanı vardı. Oraya bütün Yunanlılar, Dorlar, İyonlar, Ispartalılar ve Atınalılar

Yarışmalarda kazanan sporcuların heykelleri, Olimpiya'nın spor alanını çevrelerdi. Önde görülen adam, Yunanlılar'ın yolculuk giysileri içinde: Bütün vücudu örten uzun bir elbise –harmaniye–, yuvarlak şapka ve yolculuk bastonu.

gelirler ve koşma, disk ve cirit atma, güreş ve araba yarışlarında bütün hünerlerini gösterirlerdi. Bu yarışmalarda kazanmak bir insanın yaşamı boyunca erişebileceği en yüce onur sayılırdı. Ödül son derece basitti: Zeytin dalından yapılmış bir taç. Ama kazananlar çok görkemli biçimde, büyük törenlerle kutlanırdı. En ünlü ozanlar bu yarışmaları güzel şarkılarıyla seslendirirler, en büyük heykel ustaları kazananların heykellerini yontarlardı. Heykel ustaları yontuları ile; sporcuları ya arabalarıyla yarışırken veya disk atarken veya vücutlarını yarışmadan önce yağlarlarken gösterirlerdi. Bu heykeller bugün dünyanın pek çok yerine dağılmıştır. Belki oturduğun yerin müzesinde de böyle bir sporcu heykeli vardır.

Olimpiyat oyunları her dört yılda bir yapıldığından ve Yunanistan'ın her yerinden ziyaretçiler bu yarışmalara katılmaya veya onları görmeye geldiklerinden bütün ülke için elverişli bir zaman ölçüsü idi. Bu yöntem

yavaş yavaş yerleşti. Biz bugün nasıl "İsa'nın doğumundan sonra" diyorsak, Yunanlılar da "filânca Olimpiyat sırasında" derlerdi. İlk Olimpiyat oyunları İsa'dan 776 yıl önce yapılmıştı. Peki onuncusu ne zamana denk düşer? Hesapla, ama bu oyunların dört yılda bir yapıldığını da unutma!

Fakat bütün Yunanlılar'da ortak olan tek şey Olimpiyat oyunları değildi. İkinci ortak şey bir başka kutsallık idi. Bu da Delphi'de olduğu kabul edilen Güneş Tanrısı Apollo'dur. Bu pek ilginç bir olguydu. Delphi'de içinden buhar çıkan bir yer yarığı vardı. Bilirsin, bunlar volkanik arazilerde oldukça sık göze çarparlar. İşte bu Delphi'deki buharı soluyan birinin kafası tam anlamıyla bulanıklaşır ve abuk sabuk, birbiriyle ilgisiz sözcükler söylemeye başlardı, tıpkı bir sarhoş veya yüksek ateşli bir hasta gibi.

İşte özellikle bu anlamsız sözler Yunanlılar'a son derece esrarengiz gelirdi. Böyle bir durumda Tanrı'nın o adamın ağzından konuştuğuna inanırlardı. Bu yer yarığının üzerine üç ayaklı bir sandalye konur, ona da Pithiya denilen bir rahibe oturtulurdu. Onun bu buhar içinde ağzından çıkan sözleri çevresindeki rahipler yorumlamaya çalışırlardı. Böylece güya gelecek hakkında haberler gelirdi. Burası "Delphi Kutsal Yeri" idi. Yaşamlarının güçlükleri arttığı zaman buraya akın akın Yunanlı gelir ve Tanrı Apollo'ya ne yapmak gerektiğini sorarlardı. Tahmin edeceğiniz gibi verilen cevapları öyle pek anlamak mümkün değildi. Rahibenin ağzından çıkan sözler değişik biçimde yorumlanabilirdi. Bu tür işlere "kehanet" denilir. Bugün de bir soru üzerine verilen anlaşılmaz, esrarlı cevaplara "kehanet" adı veriliyor.

Şimdi Yunan kentlerinin en önemlilerinden sayılan ikisini biraz yakından görelim: Isparta ile Atina'yı. Isparta'nın kurucuları Dorlar'dı. Bunu daha önce öğrenmiştik. Dorlar İsa'dan 1100 yıl önce bu ülkeye gelmişler, buldukları yerli nüfusu köleleştirip tarlalarda çalıştırmışlardı. Ama bu kölelerin sayısı, onların efendileri olan Ispartalılar'dan çok daha fazlaydı. Bu nedenle Ispartalılar sürekli dikkatli olmak ve geldikleri ülkeden kovulmamak için ellerinden geleni yapmak zorunda idiler. Kölelerini ve kentlerinin çevresinde özgür yaşayan insanları; sıkı sıkıya denetim altına almayı ve bunu başarmak için de çok güçlü olmayı düşünmekten başka bir şey ellerinden gelmezdi.

Gerçekten de başka bir şey düşünmediler. Bunu daha ilk yasa koyucuları Likurg sağlamıştı. Bir Ispartalı çocuk doğduğu zaman onun zayıf görünüşlü ve ileride iyi bir savaşçı olacak durumda bulunmadığı tahmin

edilirse hemen öldürülürdü. Ama eğer güçlü bir çocuksa biraz büyüdükten sonra her gün sabahtan akşama kadar spor yapmak zorundaydı. Bu arada acılara, açlığa ve soğuğa dayanmayı öğreniyorlardı. Bunlara alışmaları için yemekleri genellikle kötü hazırlanmış olarak verilir ve eğlencelerle asla şımartılmazlardı. Bazen bu delikanlıları durup dururken döverledi, böylece acılara dişlerini sıkarak dayanmaya alışmalıydılar. Bu tür çok sert eğitime günümüzde bile "Spartan" sıfatı veriliyor. Bu tür eğitimden başarılı sonuçlar alındığını da biliyorsun. İsa'dan 480 yıl önce Termopil geçidinde çarpışan bütün Ispartalılar'ın yasaları uyarınca Persler'e nasıl karşı koydukları ve kendilerini nasıl kurban edercesine öldüklerini gördün. Böyle ölmek, Ispartalılar için ufak bir işti. Ama yaşamak belki daha zordu. Atinalılar ise "yaşamak" için uğraştılar. Onlar rahat ve iyi bir yaşam için değil, bir anlamı olan yaşamı bulmaya uğraşıyorlardı. Biri ölürse, ondan bir şeyler kalmalıydı, öyle maddî veya manevî şeyler ki ondan sonra gelenler de yararlanabilsinler. Şimdi Atinalılar'ın bu işi nasıl başardıklarını göreceksin.

Ispartalılar korkudan, kendi köleleri karşısında duydukları ürküntüden dolayı cesur ve savaşçı olmuşlardı. Atina'da ise bir korkunun doğmasına yol açacak sebepler pek bulunmazdı. Orada her şey başkaydı. Bir baskı, zorlama yoktu. Evet Atina'da da bir zamanlar tıpkı Isparta'daki gibi soylular egemen olmuşlardı. Orada da sert yasalar çıkarılmıştı. Bu yasaları Drakon adlı bir yönetici yayınlamıştı. Öylesine sert ve acımasız yasalardı ki, bugün bile bu tür yasalar bir ülkede uygulanırsa onlara "Drakonik yasalar" denilir. Ama gemileriyle uzak diyarlara gidip gelen Atinalılar çok şey görüp öğrendiler ve bu sert yasaları bir süre sonra uygulamaktan vazgeçtiler.

Bu soylular arasında biri vardı ki çok akıllı ve bilge bir insandı. Bu küçük devleti yeni temeller üzerine oturttu. Bu soylunun adı Solon'dur. Yaptığı temel düzenleme, Nabukadnezar'ın Mezopotamya'da hüküm sürdüğü İsa'dan önce 594 yılına denk düşer. Bu düzenlemeye "Solon Anayasası" denir. Bu temel yasaya göre, kentin yurttaşları neler yapılması gerektiğine kendileri karar vereceklerdi. Yurttaşlar Atina'nın pazar yerinde toplanacaklar ve yapılacak işleri oylayacaklardı. Oylamada karar çoğunlukla verilecek ve bu şekilde alınacak kararları uygulayacak, deneyimli erkeklerden oluşan bir kurul da seçilecekti. Bu tür bir devlet yönetimi halk egemenliğine dayanır. Yunancası "Demokrasi"dir. Elbette Atina'da yaşayan herkes toplantıda oy kullanma hakkına sahip yurt-

taşlardan sayılmazdı. Bunun için her şeyden önce belli bir servet sahibi olmak gerekliydi. Bu nedenle pek çok Atinalı egemenliğe ortak değildi. Ama herkese gene de düşüncesini belirtme hakkı tanınmıştı. Bu nedenle orada yaşayan herkes kentin işleriyle ilgiliydi. Yunanca kent, Polis adı taşır, kentle ilgili işlere de Politika denilirdi.

Bir süre halkın tutup sevdiği bazı soylular egemenlik gücünü kullanmışlardı. Bu tür yöneticilere Tiran adı verilmiştir. Ama bir süre sonra tiranlar iş başından uzaklaştırıldılar ve halkın doğrudan doğruya yönetimi üzerinde daha duyarlı bir tutum göze çarpmaya başladı. Sana Atinalılar'ın huzursuz bir ruhsal yapıya sahip olduklarını söylemiştim. Özgürlüklerini bir kez daha yitirmek korkusuyla ürktükleri, belli saf insanları kandırıp çevrelerine toplayarak tek başlarına egemenliği kullanmalarından çekindiklerinden; kendileri için tehlikeli gördükleri politikacıları kentten uzaklaştırırlardı. İşte bu özgür Atina halkıydı. Bu halk Persler'i yenmiş, sonra da zaferi kendilerine kazandıran komutanları Miltiades ile Temistokles'e son derece kötü davranmıştı.

Ama birine karşı tutumları böyle değildi. Bu kişinin adı ünlü politikacı Perikles'tir. Perikles halk meclisinde öylesine ustaca konuşurdu ki, Atinalılar doğru olanı yaptıklarına ve bunun için oy vereceklerine inanırlardı. Halbuki gerçekte Perikles, Atinalılar'ı dilediği yola sokmayı önceden plânlamıştı. Bu politikacı yeni ve yüksek bir memurluğa sahip değildi ve özel yetkileri de yoktu. Ama belki o zamanlar Atinalılar'ın en akıllısı idi. Böylece İsa'nın doğumundan 444 yıl önce, bu güzel rakamlı ve güzel işleri belirten yıldan başlayarak, iyice yükseldi ve devleti neredeyse kendi başına yönetmeye başladı. Onun için en önemli iş, Atina'nın denizcilikte çok ileri gitmesi idi. Bu işi başardı. Diğer İyon kentlerini de bu konuda işbirliği içine soktu ve onları ayrıca Atina'ya, kendilerini korumanın karşılığı olarak her yıl belli bir vergi ödemek zorunda da bıraktı. Böylece Atinalılar iyice zenginleştiler ve çok önemli başarılar kazanmak için gerekli ortamı buldular.

Şimdi artık iyice sabırsızlanıyorsun ve "Ama artık sıktın, neler yapmış bu Atinalılar?" diye soruyorsun. Peki yanıtını vereyim: Her şeyde başarı kazandılar. Ama iki konu vardı ki onları özellikle ilgilendiriyordu: Gerçeği ve güzeli bulma uğraşısı.

Halk meclislerinde Atinalılar her konu üzerinde açıkça konuşmayı, söylediklerine gerekçe bulmayı ve karşı görüşleri de tartışarak kabul veya reddetmeyi kavramışlardı. Böylece düşünmeyi öğrenmişlerdi aslında. Bir

süre sonra; örneğin bir verginin yükseltilmesinin gerekli olup olmadığı gibi günlük işlerle değil, bütün doğa ile ilgilenmeyi yeğlemeye başladılar. Bu konuda kolonilerdeki veya sonradan kurulan İyon kentlerindeki insanlar daha ileri gitmişlerdi. Artık dünyanın neden oluştuğu ve her türlü doğa olayının sebeplerinin neler olabileceği üzerinde düşünülüyordu.

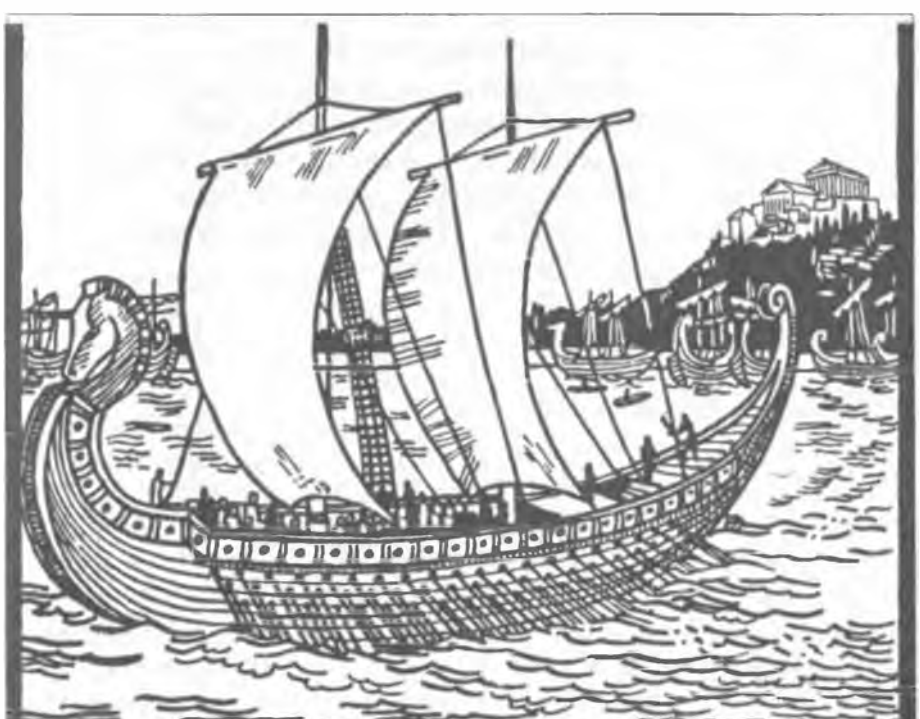
Bu tür düşünceye Felsefe adı verilir. Ama Atina'da sadece bu tür konular üzerinde düşünülüp felsefe yapılmadı. Ayrıca insanların davranışlarının nasıl olması gerektiği, kötülük, doğruluk ve haksızlık kavramlarının niteliklerini de bilmek istediler. İnsanın bu dünyaya neden geldiğini ve çevremizdeki olayların en önemlisinin ne olduğunu düşünmeye başladılar. Elbette herkes bu konularda aynı kanıda değildi. Çeşitli düşünceler ve yönler vardı ve insanlar tıpkı halk meclisinde olduğu gibi bu konular üzerinde de gerekçelerine dayanarak tartışıyorlardı. İşte o zamandan beri felsefe adını verdiğimiz bu düşünceler ve sebepler üzerinde tartışmalar durmadı, günümüze kadar sürdü geldi.

Ama Atınalılar dünyada en önemli şeyin ne olduğu ve bunun nasıl anlaşılacağı, yaşamın sebebi gibi konular üzerinde sütunlu yollarda ve spor alanlarında gezerek konuşmak ve tartışmakla da yetinmediler. Yaşamı sadece düşünceleri ile değil, gözleri ile de kavramaya çalıştılar. Yunan sanatçıları dünyadaki canlı cansız bütün varlıkları sanki daha önce kimse görmemiş gibi yepyeni bir yorumla, yalın ve güzel bir tarzda resim ve heykele döktüler. Olimpiyat oyunlarındaki şampiyonların heykellerinden daha önce söz etmiştik. Orada güzel insanlar yapay bir poz almadan taştan o kadar güzel yontulmuşlardı ki, sanki bu dünyanın en doğal varlıklarıydılar. Doğal olduğu kadar en güzel varlıkları.

Aynı güzellik ve insancıllıkla Tanrıları'nın da heykellerini ve resimlerini biçimlendirdiler. Özellikle kendini heykellerde gösterdi. En ünlü heykel yontucunun adı Fidyas idi. Bu sanatçı, örneğin Mısır'ın esrarlı ve doğaüstü görünüşlü, dev tapınak heykellerine benzer eserler yontmadı. Bu heykellerin içinde, bazı tapınaklarda bulunanları gerçekten büyüktü, fildişi ve altından yapılmışlardı ve çok görkemli idiler. Ama buna rağmen öylesine soylu bir güzelliği ve edalı tavrı gösteriyorlardı ve zevksizlikten ve tekdüzelikten öylesine uzak yapılmışlardı ki; böyle Tanrı heykellerine inanmak geliyordu insanın içinden. Atinalılar'ın heykelleri gibi yapıları ve resimleri de çok güzeldi. Ama ne yazık ki, avluları ve toplantı salonlarını süslediğini bildiğimiz bu güzel resimlerden bugüne kadar bir şey

kalmadı. Sadece seramik kaplar üzerinde, vazolarda ve testilerde pek güzel minik resimler var ve bunlardan binlercesi elimizde mevcut. İşte bu minik resimlere bakarak bunların büyüklerinin ne kadar güzel olduklarını tahmin edebiliyoruz.

Tapınaklar ise daha hâlâ, tam olmasa bile ayaktalar. Atinadakiler de duruyor. Hele Atina'nın kalesi yanında yapılan Akropolis adlı tapınak çok ünlü. Atinalılar Salamis'te düşmanı beklerken Persler tarafından yakılan eski tapınak yerine, Perikles zamanında baştan aşağı mermerden, yenisi yapıldı. Bu Akropolis, Eski Yunan yapıları arasında bildiğimiz en güzel olanı. Büyük ve çok süslü değil ama, yalınlık içinde bir güzellik gösteriyor. Her ayrıntı öylesine açık ve seçik biçimde yapılmış ki, daha iyisi olmaz diye düşünüyorsunuz. Yunanlılar'ın orada kullandıkları biçimler, dünya mimarlığında hep örnek alınmıştır. Çeşitli stilleri olan Yunan sütunlarına özenilerek yapılan binaları dünyanın pek çok kentin-

Akropolis yapıları, Atina'ya 4 km. uzaklıktaki Pire limanından bile pırıl pırıl görülürdü.

de görebilirsin. Elbette bu yeni sütunlar, Atina'dakiler kadar güzel değildir; çünkü bu yenileri süs ve görkem için yapılara konuluyorlar. Yunan binalarında ise bu çok biçimli sütunlar sadece ağır mermer çatıyı taşımak için tasarlanmışlardı.

Evet, şunu da ekleyelim: Düşüncede bilgelik ve biçimlerde güzellik Atina'da üçüncü bir sanat dalı içinde birleşti. Bu da şiirdir. Ama şiirde de bir yenilik daha yaptılar: Tiyatro'yu buldular. Yunan tiyatrosu, tıpkı spor gibi, başlangıçta dinsel nitelikteydi. Hele Diyonisos veya Bakkus adlı Tanrıları'na düzenledikleri şenlikler tiyatronun başlangıcıydı. Bu Tanrı'ya adanan şenliklerde bütün gün tiyatro oyunlarına benzer etkinliklerde bulunulurdu. Oyunlar açık havada oynanır ve oyuncular yüzlerine kocaman maskeler geçirirler, ayaklarına da yüksek ökçeli pabuçlar giyerek uzaktan da görülmelerini sağlarlardı. O zamanlar oynanan oyunların bir bölümü günümüze kadar gelmiştir. Aralarında çok ciddî, gerçekten törensel bir ciddîlikte olanlar da vardı. Bu tür oyunlara trajedi denilirdi. Ama neşeli parçalar da oynanırdı. Bu piyeslerde pek çok Atina yurttaşı ince bir eleştiri ile gülünçleştirilirdi. Son derece eleştirisel, neşeli ve akıllıca yazılmış oyunlardı bunlar. Bu oyunlara da komedi adı verilirdi. Tiyatro işte böylece giderek dinsellikten uzaklaşıp ayrı ve büyük bir sanat haline geldi. Sana daha uzun uzadıya Atinalı tarih yazıcılarından, hekimlerden, şarkıcılardan, filozoflardan ve sanatçılardan söz edebilirim. Ama en iyisi, bunu sana bırakmam. Zamanla kendin bu adamların yapıtlarını inceler ve hiç de abartma yapmadığımı anlarsın.

Aydınlatan İnsan ve Ülkesi

Şimdi dünyanın tam öbür ucuna gidiyoruz. Hindistan'a ve sonra da Çin'e. Bu çok büyük ülkelerde Pers savaşlarına denk düşebilecek zamanlarda neler olduğuna bir bakmak istiyoruz. Hindistan'da da tıpkı Mezopotamya'daki gibi eski ve köklü bir kültür doğmuştu. Sumerler'in Ur kentinde güçlü bir uygarlık yarattıkları sıralarda, yani İsa'dan aşağı yukarı 2500 yıl kadar önce, Hindistan'ın büyük bir ırmağı olan İndüs'ün vadisinde (bu, Pakistan'da büyük bir ırmaktır) sulama tesisleri ve kanalları, tapınakları ve evleri, dükkânlarıyla büyük bir kent vardı. Bu kentin adı Mohencodaro idi. 1920 yılında keşfedilinceye kadar orada böylesine

eski ve görkemli bir kent bulunduğunu kimse tahmin etmiyordu. Ama daha sonra tıpkı Ur kenti üzerindeki moloz yığınlarının keşfedilip onların altının kazılması gibi, Hindistan'ın söylediğimiz yöresinde de arkeologlar dikkate değer, değerli şeyler buldular. Bu kentte yaşayan insanların kimler olduğu tam kestirilemiyor. Şimdilik bilinen tek şey, bugün Hindistan ve Pakistan'da oturan ulusların ülkeye bu kentin kuruluşundan sonra geldikleri. Bu insanlar Persler'in ve Yunanlılar'ın, hatta Romalılarla Germenler'in konuştuklarına akraba bir dile sahiptiler. Örneğin, Almanca "baba" anlamına gelen "Vater" (Fater) eski Hindçe'de Pitar, Yunanca ve Lâtince'de Patér sözcükleriyle ifade ediliyordu.

Germenler ve Hindliler birbirlerinden çok uzakta, her biri dünyanın ayrı ucunda yaşayan uluslara mensupturlar. Buna rağmen birbirine çok yakın akraba olan dilleri vardır. Bunun için bu dil grubuna giren bütün dillere "İndo-germen dilleri" diyoruz. [İndo-Germen dil ve insan grubu]. Ama bu insanlar sadece dilleri bakımından mı akrabadırlar, yoksa etnik açıdan da aralarında bir yakınlık bulunuyor mu? Bunları bilmiyoruz. Bildiğimiz bir şey var: Hind-Germen dilini konuşan bu Hindlilerin Hindistan'a gelmeleri, tıpkı Dorlar'ın Yunanistan'a gelmeleri gibi oldu. Her iki topluluk ve bunların bir zaman süreci içinde ardından gelen kuşakları bu ülkede buldukları insanları egemenlikleri, buyrukları altına aldılar, neredeyse onları köleleştirdiler ve kendilerini yerli halktan çok uzak tuttular. Bu ayrılık günümüze kadar gelen bir toplumsal sistemi yani "Kast" sitemini güçlendirdi. Bu sistemde her meslek grubu diğerinden kesin olarak ayrı yaşar. Bunların sadece bir bölümü savaşçı idi. Ama dikkate değer nokta, bir kere savaşçı olanların hep öyle kalmalarıdır. Onların oğulları da sadece savaşçı olabilirlerdi. Bu bir savaşçı sınıfı, daha yerinde ifadesiyle savaşçı kastı idi. Başka kastlar da vardı. Onlar da birbirlerinden sıkı sıkıya ayrılmışlardı. Örneğin el sanatçıları ve köylüler. Böyle bir kasta ait olan, ondan hiçbir biçimde çıkamazdı. Bir köylü hiçbir şekilde bir el sanatçısı olamazdı. Bunun tersi de aynı derecede imkânsızdı. Oğullarının da böyle bir imkânları yoktu. Evet bu oğul, kendi kastının dışından bir başka kızla da evlenemezdi. Bırakınız evlenmeyi, bir kast mensubu, bir başka kast mensubu ile aynı masada yemek bile yiyemez veya aynı arabada birlikte gidemezdi. Hindistan'ın bazı uzak bölgelerinde bu toplumsal katılık hâlâ bir ölçüde görülmektedir.

En üst kastı, rahipler, yani din adamları oluştururdu. Bunlara Brahman denilirdi. Rahipler savaşçıların da üstünde idiler. Tapınma için

kurban sağlamak, tapmaklara bakmak ve mümkün olduğunca çok şey öğrenmekle görevliydiler (tıpkı eski Mısır'da olduğu gibi). Kutsal duaları ve ilâhîleri ezbere bilmek zorundaydılar; böylece bu dualar ve ilâhîler bin yıldan fazla bir zamadan beri yazıya dökülünceye kadar hiç değişmeden kalmışlardır. Genel olarak dört esas kast vardı. Ama bunlar da kendi içlerinde alt bölümlere ayrılırlar ve birbirleriyle hiç karışmazlardı.

Toplumun içinde bir ufak bölüm vardı ki, onun mensupları bir kasta da giremezlerdi. Bu insanlara parya denilirdi. Paryalar sadece en pis ve iğrenç işleri görmek için kullanılırdı. En alt kasta mensup olanların üyeleri bile, yani kesinlikle hiç kimse, paryalarla birlikte olamazdı. Onlara bir parça dokunuvermek bile pislenmiş sayılmaya yeterliydi. Bundan dolayı onlara "dokunulamaz" denilirdi. Gölgelerinin bir Hindli üzerine düşmemesi için büyük bir dikkat göstermek zorundaydılar. Onların gölgelerinin bile pis olduğuna inanılırdı. Görüyorsun işte, insanlar böylesine acımasız olabiliyorlar.

Ama bu anlatılanları bir yana bırakırsanız, Hindliler bu kadar taşyürekli, gaddar insanlar değillerdi. Tam tersi. Rahipleri çok ciddî ve derin görüşlü kimselerdi. Sık sık çevreden el etek çeker ve ormanlara dalıp orada en zor sorunları bile düşünmeye, çözmeye çalışırlardı. Çok sayıdaki tanrıları üzerinde düşünürler ve onlar arasından en üstün saydıkları Tanrıları Brahma'yı ayırırlardı. Brahma üzerinde de uzun uzadıya düşünürlerdi. Bu çok büyük, son derece yüce varlığın bir nefesi ile; doğadaki bütün yaşama, insanlar gibi tanrılara, hayvanlar ve bitkilere nasıl eşit olarak can verdiğini hissetmişlerdi. Bu Tanrı'nın yüceliği güneşin ışınlarında, tarlada yetişen ürünlerde, büyümekte ve ölümde kendini belli ediyordu. Tanrı dünyanın her yerinde hazırdı. Bir bardak suya bir tutam tuz attığın zaman nasıl suyun her yerine tuz eşit olarak dağılıyorsa, Tanrı da yeryüzünde kendini öyle hissettirirdi. Doğada gözlediğimiz bütün değişiklikler, her türlü hareketler, aslında son derece yüzeyseldir. Her yerde hazır olan Tanrı'nın nefesinden oluşan ruh, bazen bir insanın içindedir ve ona can verir; ölümden sonra ise belki bir kaplanın yahut kobra yılanının içine girip onları yaşatır. Bu, sonunda Tanrı ile birleşmeye, onunla iç içe olmaya kadar sürer. Zira her şey en önemli ve en üstün olup her nesneyi ve varlığı etkisi altına alan en yüce Tanrı Brahma'nın soluğu ile sürer ve öyle kalır. Bu konuları öğrencilerine somut bir biçimde anlatabilmek için Hindli rahipler güzel bir formül buldular, üzerinde sen de düşün: Bu formül kısa ve basit idi: "Bu sensin." Ne demekti bu kısacık cümle?

Bunlar arı kovanları mı? Hind tapınakları. Son derece büyük ve biçimleri bakımından bize oldukça yabancı.

Gördüğün her şey, hayvanlar, insanlar, birlikte yaşadığın insanlar, hepsi aynı şeydir. Sen de o "aynı"nın içindesin. Yani Tanrı'nın soluğundan bir nefes, hepsi bu.

Bu bütünlüğü tam olarak kavrayabilmek için Hindli rahipler çok ilginç bir yöntem geliştirdiler. Sık ağaçlarla dolu bir orman içine çekildiler ve orada sadece düşündüler: Saatlerce, günlerce, haftalarca, aylarca, yıllarca. Yere bağdaş kurarak ama vücutları dimdik bir şekilde oturdular, sessizce hep toprağa baktılar. Mümkün olduğunca az nefes aldılar ve az yediler. Evet, bunlardan bazıları kendilerine bu yolla özellikle eziyet ettiler. Böylece olgunlaşacaklar ve bunun için gerekli bedel olan acı çekmeyi de göze alacaklardı. Tanrı'nın nefesini de böylece içlerinde hissedeceklerdi.

Bu kutsal adamlar, acı çekenler ve gezip dolaşanlar Hindistan'da 3000 yıl önce bir hayli fazlaydı ve bugün bile bu tür insanları görmek

mümkündür. Ama bunların içinde biri vardı ki, diğerlerinden çok farklıydı. Bu bir kral oğlu olan Gautama idi ve İsa'nın doğumundan 500 yıl kadar önce yaşamıştı.

İleride ruhları aydınlatan ve Buddha adıyla anılacak bu Gautama, anlatılanlara göre Doğu'nun bütün zenginlikleri ve görkemi içinde büyümüştü. Üç sarayı vardı: Biri yaz, biri kış, sonuncusu da yağmur mevsimi için. Sonuncusunun içinde hep güzel bir müzik çalardı ve Gautama burayı hiç terk etmezdi. Bu gencin babası onu hep yüksekte görmek ve her türlü acı ve elemden uzak tutmak isterdi. Bu nedenle çevresine; zavallı, acı çeken insanları hiç yaklaştırmazlardı. Ama günün birinde Gautama sarayından çıkmıştı, dolaşmak için. Karşısında yaşlı, beli eğilmiş bir insan gördü. Arabasını süren uşağına bu adamın kim olduğunu sordu. Duydukları üzerine düşünceli bir tavırla sarayına döndü. Bir başka kez, saray dışında gezerken hasta bir adamla karşılaştı. O güne kadar hasta görmemiş ve kendisine hastalıktan hiç söz edilmemişti. Daha da düşünceli bir biçimde sarayına döndü. Karısı ve küçük oğlu ile konuşup gördüklerini unutmak istedi. Üçüncü kez saray dışına çıkışında bir ölü gördü. Ardından bir derviş ile karşılaştı. Bunun üzerine sarayına dönmekten vazgeçti. Tenha ve sessiz bir yere çekilip bu dünyanın acıları üzerine düşünecekti. Yaşlıyı, hastayı ve ölüyü görünce bunların niteliği üzerinde hiç rahatsız edilmeden derin bir iç denetime dalmak isteği doğmuştu yüreğinde.

İleride rahiplerinden birine şunları anlatacaktı: "Gençliğimin en güzel, erkekliğimin en tatlı çağında, pırıl pırıl, siyah saçlı, şanslı, sağlıklı ve zengin bir insan iken, ana babamın bütün itirazlarına rağmen onları ağlarken bıraktım; sade ve ucuz bir giysi içinde, saçlarımı ve bıyıklarımı kazıtarak, evimi terk edip yalnızlığın içine yürüdüm".

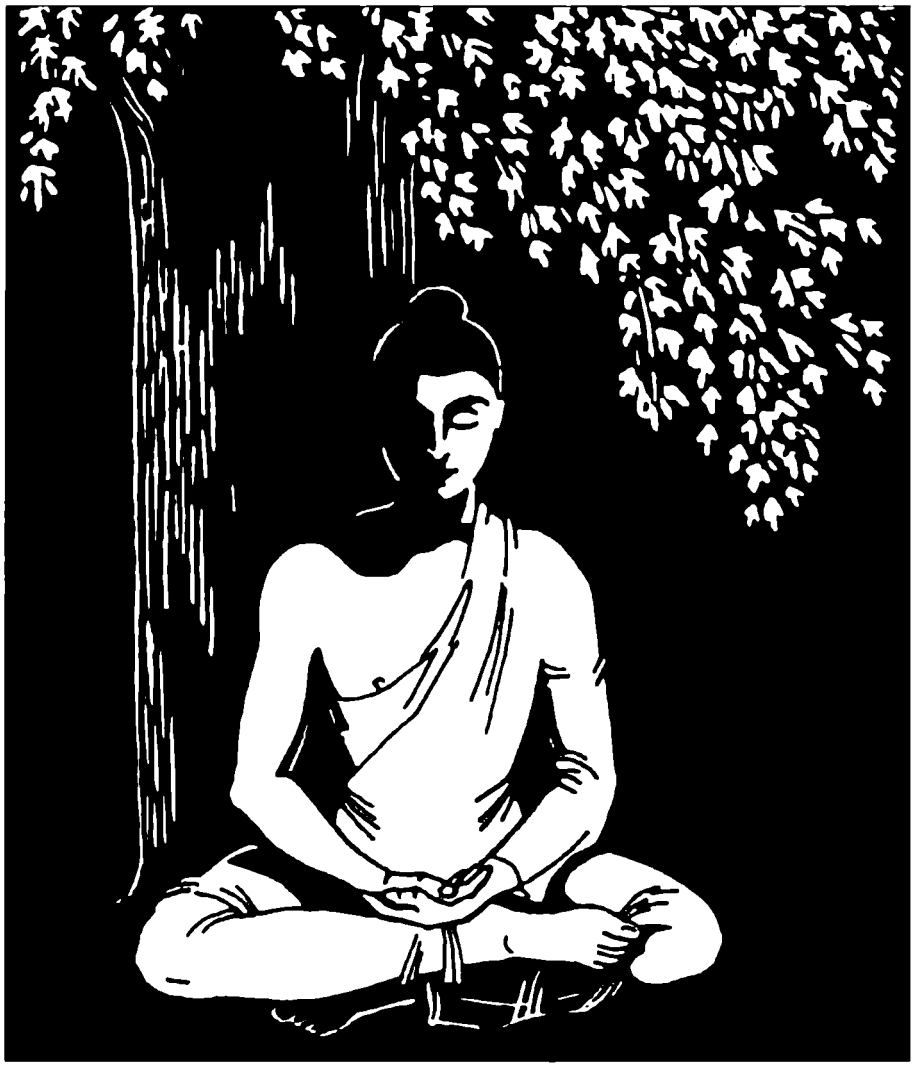
Tam altı yıl bir derviş yaşamı sürdü, yapayalnızdı ve acı çekti. Herkesten daha derin düşündü. Kendine herkesten daha fazla acı çektirdi. Neredeyse hiç nefes almıyordu. Öylece donmuş gibi otururken dayanılmaz ağrılara göğüs germesini biliyordu. Zayıflıktan ayağa kalkamayacak derecede az yiyordu. Ama bu altı yılda aradığı iç huzurunu bulamamıştı. Zira sadece, dünyanın niteliğine esas olarak her şeyin birbirinin aynı olduğu üzerinde düşünmemişti. O ayrıca dünya üzerindeki talihsizlikler, felâketler üzerinde de derin derin düşüncelere dalmıştı. İnsanlar her yerde maddî ve manevî acılar çekiyorlardı. Yaşlılık, hastalık ve ölüm ne demekti? Bu konuları aydınlatmada kendine eza vererek düşünmek yardımcı olmuyordu.

Bunun üzerine yavaş yavaş diğer insanlar gibi güçlü olabilmek için doğru dürüst yemek yemeğe, nefes almaya başladı. Bu nedenle o güne kadar kendisine hayranlık duyan diğer dervişlerin gözünden düştü. Ama bu onun moralini bozmadı. Nihayet bir gece incir ağacının huzur veren serinliğinde otururken ona gerçek gözüktü. Birdenbire, yıllar boyu ne aradığını anladı. Gördüğü sanki içine giren, onu aydınlatan bir ışıktı. Artık o "aydınlık veren Buddha"dır. İç dünyasıyla ilgili bu büyük buluşunu bütün insanlara bildirmek için yollara düştü.

Kısa bir süre sonra kendisinin her çeşit insansal acıdan korkutulduğuna inanan kişiler çevresinde toplanmaya başladı. Buddha'ya büyük bir inanç ve saygı gösteren bu insanlar bizim tarikat veya Hıristiyanların manastır düzeni dedikleri bir çeşit akım oluşturdular. Bu tarikat benzeri akımlar Asya'nın pek çok yerinde vardır. Buddha'ya inanan bu insanları sarı giysilerinden ve çok mütavazi yaşamlarından tanırsın.

Şimdi herhalde, kendisini bütün kuşkulardan kurtararak aydınlatan, bu nedenle Bo denen ağacın altında Gautama'nın ne gördüğünü veya neler hissettiğini bilmek isteyeceksin. Sana biraz açıklamada bulunursam üzerinde düşün olur mu? Öyle ya, bunu bulmak için Gautama tam altı yıl kafa yorup durdu. Acılardan kurtulmak için aydınlanma asıl hedef idi. Acılardan nasıl kurtulacağımızı düşünelim. Bütün acılar isteklerden doğar. Yani şöyle: Çok istediğin güzel bir kitap veya oyuncağa sahip olamadığm için üzülürsün. O zaman yapacağın iki şey vardır: Ya o kitaba veya oyuncağa sahip olursun ya da onları istemekten vazgeçersin. İkisinden birini yapabilirsen üzüntün geçer. Buddha'nın da öğretisi aşağı yukarı böyle. Eğer senin iştahını kabartan şans, rahatlık, ün, sevgi gibi şeylere sahip olmaktan vazgeçersen, o zaman artık üzüntü çekmezsin. Az isteyen az üzülür. Hiç istemeyen hiç üzülmez. Tutkunu küçültürsen, acın da küçülür.

"Ama insan, isteklerini engelleyemez ki!" diyeceksin. Buddha bu fikirde değildi. O, insanın, eğer isterse, yıllarca sürecek bir iç denetim sonunda bütün tutkularından kurtulabileceğini öğretiyordu. İnsan tıpkı, nasıl bir fil bakıcısı file dilediği gibi hâkim olursa, kendi isteklerine de gem vurabilmelidir, diyordu Buddha. Bu dünyada ulaşılabilecek en büyük olgunluk şuydu: Hiçbir şey istememek. Böyle bir durumda insanın içi "sakin, sessiz bir deniz" gibidir; bu dünyada hiçbir şeye istek duymayan, bir tutkusu olmayan insan en büyük aydınlanmaya erişmiştir, diyordu Buddha. İnsan bütün diğer insanlara karşı iyi olmalı ve kimseden bir şey

İncir ağacı altında otururken, Buddha içinin aydınlanmasını yaşıyor. Pek çok heykel Buddha'yı bu durumda gösterir.

istememelidir. Kim isteklerinin efendisi olursa –Buddha öğretisini sürdürüyordu–, ölümünden sonra tekrar dünyaya gelmeyecektir. Hindliler'in inancına göre, dünyaya bağlı olan ruhlar yeniden doğarlar. İsteklerinin efendisi durumuna erişen kimse ise dünyaya bağlı olmayan bu "doğum

dairesi" içine düşmeyecektir. Böyle bir insanın ruhu hiçliğe erişecektir. Hiçlik, istek ve tutkulardan arınmış hiçlik. Bu kavrama Budistler "Nirvana" derler.

İşte, incir ağacı altında aydınlığa erişen Buddha'nın öğretisi budur. Bu öğreti insana isteklerden onları yerine getirmeksizin nasıl kurtulacağını gösteriyor; susuzluktan su içmeden nasıl uzaklaşacağını anlatıyor dileyenlere. Bu yola girmenin çaresi basittir: Düşüneceksin. Buddha bunu "orta yol" olarak nitelemişti. Çünkü böylece hiç yararı olmayan acı çekme veya kaygısız bir rahatlık arasındaki derin düşünce insanı aydınlığa çıkarmaktadır. Düşünceyle şunlara erişilir: Gerçek inanç, gerçek karar, gerçek söz, gerçek eylem, gerçek yaşam, gerçek uğraş, gerçek bilinç ve gerçek iç denetim.

İşte Gautama'nın yaydığı inanç ve düşüncelerin temeli bunlardır. Onun sağlığındaki vaazları, konuşmaları sayısız insana çok çekici gelmiş ve o tıpkı bir tanrı gibi tapılan kutsallık konumuna erişmiştir. Bugün dünyada Hıristiyanlar kadar çok Budist vardır. Bunlar daha çok Hindistan'ın doğusundaki ülkelerde, bugün adı Sri Lanka olan Seylan adasında, Tibet'te, Çin'de ve Japonya'da yaşamaktadırlar. Ama Budistler'in çok azı "durgun denizi" andıran iç rahatlığına kavuşabilmek için Buddha'nın öğretisine göre yaşamaktadır.

Büyük Bir Ulusun Yüce Öğretmeni

İlkokula gittiğim zamanlar, Çin bizler için, doğruyu söylemek gerekirse "dünyanın ucu" sayılırdı. Çin ile ilgili olarak en fazla güzel çay kapları ve vazoların resimlerini görmüştük. Hayalimizde o ülkeyi örgülü saçlı, güçlü ama kısa boylu adamların ve çok zevkli düzenlenmiş, ufak yay biçiminde köprüler ve kulelerle bezenmiş, içlerinden hafif çıngırak sesleri gelen bahçelerle dolu bir yer olarak canlandırırdık.

Elbette böyle bir masal ülkesi yoktu. Gerçi Çinliler'in 300 yıl kadar bir süre boyunca, 1912'ye kadar saçlarını ördüklerini biliyoruz. Gene Çin'in bizim çevremizde oradaki usta sanatçılar tarafından yapılan porselen ve fildişi ince, narin eşyalarla tanındığı da bir gerçektir. Çin'in başkentindeki saraydan bin yıla yakın bir süre imparatorlar bu kocaman ülkeyi yönettiler. Çin'in bu ünlü imparatorları kendilerine "gökyüzünün oğlu"

sarını takmışlardı, tıpkı Mısır firavunlarının kendilerine "güneşin oğlu" demeleri gibi. Ama sana anlatacağım dönem, yani 2500 yıl öncesi, bu söylediklerimin hiçbiri yoktu. Fakat Çin o zaman da çok eski son derece büyük bir imparatorluktu. Öylesine büyüktü ki bu devlet artık parçalanma eşiğine gelmişti. Bu ülkede o zamanlar milyonlarca çalışkan köylü, pirinç ve tahıl yetiştirir ve büyük kentlerdeki insanlar ipekten dikilmiş güzel elbiseleriyle dolaşıp dururlardı.

Bütün insanları bir kral yönetirdi. Onunda altında kendisine bağlı beyler vardı. Bu bölgelerin her biri Mısır'dan veya Babil ile Asur ülkelerinin tamamından daha büyüktü. Bu nedenle beyler öylesine güçlendiler ki, bir süre sonra onların üstünde olmasına rağmen kralın bile buyruklarını yerine getirmemeye başladılar. Biribirleri arasında sürekli anlaşmazlıklar ve kavgalar çıkıyor, kralın buyruklarını ve öğütlerini dinlemiyor büyükleri, küçüklerine son verip onları yutuyorlardı. İsa'dan önce 22 yılında bunlardan sadece biri kaldı. H'ın Şu Huang Ti Huang Ti. Bu adam Çin'in ilk imparatoru idi ve kendisini "Gökteki Tanrının Oğlu" olarak niteledi. [Unutmayalım ki] ülke son derece büyüktü. Bu ülkenin çeşitli yerlerine, birbirlerinden uzak bir biçimde yayılmış olan Çinliler ayrı ayrı diller konuşuyorlardı. Bütün bunlar çöküp dağılmak için yeterli bir sebep sayılabilirdi, eğer Çinliler ortak bir değere sahip bulunmasalardı! Bu ortak değerin adı yazı idi.

Şimdi şunu sorabilirsin. Yazı ortak da olsa, ayrı dilleri konuşanların bu yazıyla yazdıklarını diğer dilleri konuşanlar nasıl anlayacaklar? Ama Çin yazısının çok önemli bir özelliği vardı. Bu yazı o dili hiç bilmeden de okunup anlaşılabilirdi. Tam bir sihirbazlık işi değil mi? Hayır değil. Ayrıca karışık bir iş de yok ortada. Çinliler sözcükleri değil nesneleri yazarlardı, tıpkı bir resim gibi. Örneğin "güneş" sözünü yazmak istersen şöyle bir resim yapardın: . Şimdi bunu Türkçe "güneş", Almanca "Sonne" ve Mandarin-Çincesinde "cö" diye telaffuz edebilirsin. Bu işaretleri tanıyan herkes için "güneş" kavramı anlatılmış olurdu. Söz gelimi şimdi de "ağaç" sözünü yazmak istedin. O zaman ağaca benzer şu birkaç çizgiyi yapardın: . Mandarin-Çincesinde bunun adı "mu" idi. Ama bu sesin ağaç anlamına geldiği bilmek gereksizdi. İşareti tanıyorsan sen de kendi dilinin sesinde onu "ağaç" diye okurdun.

Peki diyeceksin şimdi: Somut şeyler için bu yazı iş görür. Onun resmini yaparsın ve ne olduğunu anlarsın. Peki soyut kavramları bu yazıyla nasıl ifade edeceksin? Örneğin "beyaz"ı anlatmak istersen ne yapacaksın? Eline fırça alıp beyaz bir boya mı süreceksin kâğıda?

Veya "doğu" sözcüğünü yazmak istiyorsun. Ne yapacaksın? Doğu kavramının resmi yapılamaz ki! Bak şimdi, bu işi nasıl çözmüşler. "Beyaz"ı , içinde beyazlık olan bir nesneyi çizerek gösteriyorlar. Bir güneş ışını. O zaman güneş işareti üzerine bir çizgi koyunca o beyaz bir ışın olur. Şöyle . Bu yeni işaret Çince "ai", Türkçe "beyaz", Almanca "Weiss", Fransızca "blanc" diye okunur. Peki ya doğu. Evet doğu, güneşin ağaçlar üzerinde yükseldiği yerdi. O zaman ağaç işaretinin üstüne bir de güneş oturtursan iş biter: .

Ne kadar pratik değil mi? Evet ama her şeyin iki yanı vardır. Şimdi düşün! Dünyada ne kadar çok sözcük ve nesne bulunuyor! Her nesne, her kavram için Çin'de ayrı bir işaret yapmak gerekiyor. Bugün Çince'de 40.000 işaret var, bazıları da oldukça karışık ve çözümü zor. Şimdi bizim Fenikeliler'i sadece 26 harften oluşan yazıları için övmeyelim mi? Ama Çinliler böyle yazıyorlar işte, hâlâ, binlerce yıldan beri olduğu gibi. Asya'nın da büyük bir bölümünde insanlar bir kelime Çince bilmeseler bile bu yazıyı okuyabiliyorlar. Bu nedenle Çin'deki büyük düşünürlerin etkileri kısa zamanda büyük alanlara yayılmıştı.

Hindistan'da Buddha insanları acılardan kurtarmak için uğraştığı sıralarda (bunun İsa'dan 500 yıl kadar önce olduğunu biliyorsun) Çin'de de bir büyük adam öğretisiyle insanları mutlu kılmaya çalışıyordu. Onun düşünceleri ve öğretisi Buddha'dan çok farklıydı. Bir kral oğlu değildi. Basit bir ortamda doğup büyümüştü. Derviş olup durmadan, darmadağınık bir şekilde her yere gitmedi. Tersine o bir memur ve öğretmen idi. Onu ayrıca insanların bireysel olarak acılardan kurtulmak için isteklerinden sıyrılmaları gerektiği yolundaki düşünceler ilgilendirmiyordu. Onun için esas olan insanların barış içinde birarada yaşamasıydı. Hedefi, insanların birarada iyi yaşamasının öğretisini kurmaktı; çocuklar ana-babaları, hükümdarlar ise uyrukları ile barış içinde birlikte yaşamalıydılar. Bu hedefine ulaştı. Öğretisi sayesinde büyük Çin ulusunun bireyleri binlerce yıl, dünyanın başka taraflarındaki insanlardan daha fazla barışçıl ve sakin olarak birarada yaşadı. Seni herhalde, Çince Kong Fuzi denilen ve Konfiçyus adıyla dünyada ünlü olan bu düşünürün öğretisini bilme isteği sarmaya başladı. Bu öğretiyi kavramak zor olmadığı gibi, onu muhafaza etmek de kolay. Bu nedenle Konfiçyus çok başarılı sonuçlara erişti.

Amacına erişmek için Konfiçyus'un önerdiği yol basittir. Belki ilk bakışta pek hoşlanmayacaksın. Ama üzerinde düşündükçe, ilk duyduğundakinden çok daha fazla bilgelikle dolu olduğunu göreceksin. O,

Konfiçyus'un böyle göründüğü sanılır.

yaşamda dış görünüşün tahmin edildiğinden daha önemli olduğunu öğretti: Yaşlılara önlerinde eğilip yol vermek, şef ile konuşurken ayağa kalkmak ve Çin'de bizdekinden çok daha fazla başka kural. Bu tür kurallar kendiliğinden doğmamıştır diyordu Konfiçyus. Bunların bir anlamı vardır veya bir zamanlar çok anlamlı idiler. Ama bunlar genellikle güzel

kurallardır. Bu nedenle Konfiçyus bir kez şöyle demişti: "Eski zamanların iyiliğine inanıyorum ve o çağı seviyorum." Şöyle demek istiyordu: Binlerce yıllık gelenekler ve görenekler iyi amaçlara erişmek için konulmuştur. Bu nedenle yurttaşların bunları iyi muhafaza etmeleri gerekir. Bunu yaparsan, her iş daha kolay olur diyordu. O, üzerinde fazla düşünmeden bu yolu tutmuştu. Bu şekilde insan belki daha iyi olmayacaktı ama daha rahat edecekti.

Konfiçyus insanlar hakkında hep iyimserdi. Ona göre bütün insanlar iyi ve dürüst olarak doğarlardı; iç yapılarında iyi ve dürüsttüler: Suda oynayan ufacık bir çocuğu gören her insan, aman yavrucuk suya düşmesin diye endişelenir, korkar diyordu. Birlikte yaşadığımız insanlarda, birinin kötü durumu karşısında duydukları acıma, merhamet onlara doğuştan gelen niteliklerdir. Yapılacak şey, bu niteliklerin insanda kaybolmaması için uğraşmaktır. Bunun da en iyi gerçekleşeceği yer ailedir. Eğer bir insan ana-babasını sevip sayıyorsa, onların dediklerini yapıyor ve onlara bakıyorsa, –bunlar doğuştan gelen niteliklerdendir– o zaman bu insan diğerlerine karşı da sevecendir ve tıpkı babasına itaat ettiği gibi devletinin yasalarına da uyar. Onun için aile içindeki yaşam, kardeş sevgisi, ana-babaya saygı yaşamın en önemli temel taşlarıdır. Bu nedenle o, aileyi "insanlığın kökeni" olarak niteler.

Ama Konfiçyus, yurttaşın devletin başındakilerin buyruklarına uymalarını isterken bunu tek taraflı olarak düşünmemiştir. Tam tersine: Konfiçyus ve öğrencileri sık sık dikkafalı ve mağrur krallarla birlikte oldular ve onlara hiç çekinmeden düşüncelerini söylediler. Zira kralın görevi ilk plânda bütün eski iyi gelenekleri korumak, herkese bir baba sevecenliği ile davranmak, adaleti ve rahatlığı sağlamaktır. Eğer o bu görevlerini yerine getirmiyor ve yurttaşlarını saygısızca eziyorsa o zaman halkın bu adamı tahtından indirmesi çok doğru ve haklı bir iştir diyordu Konfiçyus ile öğrencileri. Bir kralın ilk görevi, devletinde yaşayan herkese davranışları ile örnek olmasıdır.

Belki Konfiçyus'un sadece bilinen şeyleri tekrarladığını söyleceksin. Ama zaten o bunu istiyordu. O doğru olan her şeyin kendiliğinden ve doğal bir şekilde anlaşılmasını hedeflemişti. O zaman toplum halinde yaşamak çok daha kolaylaşacaktı. Bunu da başardığını söyledim. Pek çok büyük ilden oluşan kocaman imparatorluk, onun öğretisi sayesinde parçalanmaktan kurtulmuştur.

Ama inanamayacağın bir şey söylemek istiyorum sana şimdi. Çin'de

toplum halinde yaşamayı erdemli kılmak için saygıyı öğretmekle uğraşmayı pek istemeyen, tıpkı Buddha gibi yaşayıp dünyanın büyük sırlarına erişmeyi amaçlayanlar da vardı. Aşağı yukarı Konfiçyus'un yaşadığı zamanlarda Çin'de bir bilge daha yetişti. Adı Lao Zi idi. Biz ona Laoçe diyoruz. Başlangıçta onun da bir memur olduğu söylenir. Ama memurluk yaşamındaki gürültü patırtıdan hoşlanmamıştı. Bundan dolayı memurluktan ayrıldı ve Çin'in sınırlarındaki tenha, boş dağlara uzandı, bir derviş olmak istiyordu.

Sınırdaki yolun ucunda bulunan bir gümrük memuru, ondan, insanları terk etmeden önce düşüncelerini yazmasını istemişti. Laoçe bunu yaptı. Ama bunu isteyen gümrük memuru yazılanları anladı mı? Bilmiyorum. Zira bu düşünürün ifadesi ve duyguları çok esrarlı idi ve anlaşılmaları bir hayli zordu. Düşüncelerini aşağı yukarı şöyle anlatabiliriz: Bütün dünyada, rüzgârda ve havada, bitkilerde ve hayvanlarda, gece ve gündüzün biribirini izlemesinde, yıldızların hareketinde büyük bir yasa etkilidir. Bu yasanın adını da koyar: Tao. Bunun anlamı olanak içinde herşeyden uzak kalmaktır. Sadece insan huzursuzluğu, didinmesi, pek çok tasarısı ve düşünceleri, kurbanları ve duaları ile bu yasaya uymamaktadır, ondan uzaktır. Ondan etkilenmemekte, onu zedelemektedir.

Bu nedenle Laoçe'ye göre yapılması gereken tek şey vardır: Hiçbir şey yapmamak. İçine kapanıp sakin bir tarzda yaşayacaksın. Çevrene bakmayacaksın ve olup bitenleri gözlemeyeceksin. Hiçbir şey istemeyeceksin ve hiçbir düşünce belirtmeyeceksin. Bu işi başarabilen bir ağaç veya çiçek gibi olur, tıpkı onlar gibi amaçsız ve bilinçsiz. İşte o zaman Tao'nun gökyüzünü hareket ettiren ve ilkbaharı getiren büyük, genel yasası bu insanı etkilemeye başlar. Gördüğün gibi düşünürümüzün öğretisini anlamak zordur, dolayısı ile ona uymak da kolay değildir. Laoçe belki uzaktaki kimsenin yaşamadığı yüksek dağlarda hiçbir şey yapmayarak dediği gibi birşeylere erişti. Ama çok şükür bu ulusun gerçek öğretmeni Laoçe değil Konfiçyus'tu. Yoksa sen böyle düşünmüyor musun?

En Büyük Macera

Yunanistan'daki anlattığımız güzel dönem oldukça kısa sürdü. Sonunda o parlak dönem kapandı. Yunanlılar her şeyi yapabilirlerdi, ama

sakin ve huzurlu insanlar da değillerdi. Öncelikle Atınalılar ile Ispartalılar birbirlerine zamanla tahammül edemez hale geldiler. Daha İsa'dan önce 420 yılında iki kent arasında uzun, yıpratıcı ve acı bir savaş başladı. Bu çarpışmalara Peloponez Savaşları denilir. Ispartalılar, Atina önlerine kadar geldiler ve her yeri yakıp yıktılar, ülkeyi neredeyse çöl haline getirdiler. Zeytin ağaçlarını doğradılar. Sadece bu bile onarılmaz bir durumdu. Çünkü yeni dikilen bir zeytin ağacının meyve vermesi çok ama çok uzun zaman alırdı. Buna karşılık Atinalılar Ispartalılar'ın kurdukları uzak kentlere veya kolonilere saldırdılar. Bunların çoğu İtalya'nın güneyinde Sicilya'da, Sirakuza'nın yakınlarındaydı. Bu savaşlarda bir o taraf, bir de diğer taraf kazandı. Atina'da salgın hastalıklar başladı ve Perikles öldü. Bunun sonunda Atina, savaşı kesin olarak yitirdi. Kentin surlarını Ispartalılar yıktılar. Ama aslında savaştan dolayı bütün ülke harap olmuştu. Yenenler de dermansız kalmışlardı. Daha da kötüsü, bütün Yunanistan'ı biraz da olsa birlik içinde tutan Delphi tapınağının yıkılmasıydı. Oraya yakın bir yerde oturan ufak bir kabile, Delphili din adamlarının kışkırtmalarına kızmış Apollo'nun adına kurulan bu kutsal yerin yakılıp yıkılmasına yol açmıştı. Vahşi bir kargaşa her yere egemen olmuştu.

Bu kargaşaya yabancı bir halk karıştı. Pek o kadar da yabancı olmayan bir halk. Bu insanlar Yunanistan'ın kuzeyindeki dağlık bölgelerde oturuyorlardı ve Makedonyalı adıyla anılıyorlardı. Makedonyalılar Yunanlılar'a akraba sayılırlardı. Ama oldukça sert ve savaşçı idiler. Ayrıca Philipp [Filip] adlı çok akıllı bir de kralları vardı. Bu Makedonyalı Philipp, mükemmel Yunanca konuşurdu. Yunanlılar'ın gelenek ve göreneklerini pek yakından tanır, Yunan kültürünü çok iyi bilirdi. En büyük tutkusu ise bütün Yunanistan'ın kralı olmaktı. Yunan dinine bağlı bütün insan topluluklarının, kent halklarının katıldığı, Delphi savaşları sırasında ülkede doğan boşluğu bu kral çok iyi bir biçimde doldurdu: Yunan ülkesine saldırdı. Gerçi Atina'da, Philipp'in tasarılarını çok iyi tanıyan ve halk meclisinde bu tehlikenin büyüklüğünü insanlara göstermeye çalışan ünlü bir hatip ve politikacı vardı. Bu ünlü politikacının adı Demostenes idi. Bütün çabalarını Philipp'le mücadele üzerinde yoğunlaştırmıştı. Bu nedenle Kral Philipp hakkındaki konuşmalarına "Filipik" adı verilir. Ama Yunanistan kendini koruyabilmek için Pers savaşları sırasında gösterdiği birliği yitirmişti.

Heronea adlı bir yerde yapılan savaşta Kral Philipp'in komutasındaki küçük Makedonya, güçlü ve büyük Pers ordularını birbiri ardına

yenmesinden yüzyıl bile geçmeden Yunanistan'ı dize getirmiş oluyordu. Yunanistan'ın özgürlüğü sona ermişti. Sonunu getiremedikleri özgürlüklerini Yunanlılar İsa'dan 338 yıl önce yitirdiler. Ama şunu da belirtmek gerektir: Kral Philipp, Yunanistan'ı tutsak etmek ve ülkeyi yağmalamak niyetinde değildi. Onun tasarısı bambaşkaydı. Bu kral; Makedonyalılardan ve Yunanlılar'dan oluşan büyük bir ordu kurup İran'a bir sefer yapmayı ve Pers İmparatorluğuna son vermeyi düşünüyordu.

Büyük Pers savaşlarının zamanı geçmişti. Bu nedenle o gün için bu düşünce pek de gerçekleştirilemeyecek sayılmazdı. Çünkü Pers kralları eskisi gibi yetenekli ve güçlü kişiler değillerdi. I. Dara veya Kserkses gibi krallar tarihe karışmışlardı. Artık kendi öz yurtları üzerinde bile denetim kuramıyorlardı. Satraplarının illerden gönderdikleri para ile yetiniyorlardı. Bu paraları da har vurup harman savuruyorlardı. Örneğin, görkemli saraylar yaptırıyorlar, lüks içinde yaşayan bir büyük saraylı grubu ile günlerini gün ediyorlar, altın kaplardan yemeklerini yiyorlar, pek çok en iyi biçimde giyinmiş kadın ve erkek kölelerin hizmetiyle rahat bir yaşam sürüyorlardı. Yemeğe çok düşkündüler ama içkiyi daha da çok seviyorlardı. İllerdeki yöneticiler olan satrapların da yaşamı farklı değildi. Kral Philipp, böylesine güçsüzleşmiş bir devleti fethetmenin zor olmayacağını düşünüyordu. Ama bu kral büyük seferine hazırlanırkan bir cinayete kurban gitti.

Bütün Yunanistan'ı anayurdu Makedonya ile birlikte babasından devralan yeni kral, Philipp'in oğlu, tahta çıktığı zaman henüz 20 yaşında bile değildi. Bu kralın adı İskender [Aleksandr] idi. Bütün Yunanlılar sevinç içindeydiler. Nasıl olsa, diye düşünüyorlardı, bu ufacık, henüz çocukluktan bile kurtulamamış kralı yeryüzünden silip yitirdiğimiz özgürlüğü yeniden kazanırız. Ama İskender öyle bilinen acemi delikanlılardan değildi. Daha önce bile tahta çıkabilirdi. Babası Kral Filip'in Yunanistan'daki zafer haberleri kendisine ulaştıkça "Babam bana, kral olacağım vakit fethecek yer bırakmıyor" diye ağladığı anlatılır. Şimdi ölen babası ona fethetme imkânlarını bırakmıştı. İskender kral olur olmaz bir Yunan kenti ayaklanıp özgürlüğüne kavuşmak istedi. İskender bu kentin üzerine yürüdü, yakıp yıktı ve bütün halkını da köle olarak sattı. Bu olay Yunanlılar üzerinde son derece önemli bir uyarı idi. İskender ardından Korint adlı Yunan kentinde, bütün Yunanlı şefleri, yöneticileri toplayıp İran'a düzenlenecek sefer üzerine büyük bir görüşme yaptı.

Şimdi bilmen gereken bir şey daha var: Genç kral İskender, sadece

cesur ve tutkulu bir komutan değildi, ayrıca uzun bukleli saçları ile çok yakışıklı bir erkekti ve daha önemlisi o döneme göre çok bilgiliydi; bilinmesi mümkün ne varsa her şeyi öğrenmişti. O zamanki dünyada bulunabilecek en iyi öğretmeni kendi yanına almıştı: Bu öğretmen ünlü Yunan filozofu Aristoteles idi. Bunun anlamını kavrayabilmen için sana şunu söylemek isterim. Aristoteles sadece İskender'in öğretmeni değildi; bu filozof, bütün insanlığın tam iki bin yıl öğretmenliğini yaptı. Aristoteles'ten sonra gelen iki bin yıl içinde insanlar herhangi bir konu üzerinde anlaşamazlarsa son çözüm olarak Aristoteles'in yapıtlarına bakarlardı. O hakemdi bütün bu konularda. Yapıtlarında yazılı olanlar mutlaka doğru kabul edilirdi. O da gerçekten, döneminde bilinebilecek ne varsa hepsini toplamıştı. Doğa tarihi, yıldızlar, hayvanlar ve bitkiler üzerine yapıtları vardı. Tarih kitapları da yazmıştı. En önemlisi, insanların devlet denilen kurumda nasıl bir arada yaşamaları gerektiğini (Politika), Yunanca logik denilen doğru düşünce yöntemlerini, yani mantığı, insanların doğru davranışlarının nasıl olması gerektiğini, Yunanca Etik denilen Ahlâkı incelemiş ve bu konularda yüzlerce yıl değerini yitirmeyen yapıtlar kaleme almıştı. Bütün bunlardan başka şiir sanatı ve güzellik kavramları üzerinde çalışmış, nihayet hareketsiz ve görünmeyen, gökyüzünün arkasında bütün evrenin üzerinde duran Tanrı üzerindeki düşüncelerini de açıklamıştı.

İskender bütün bunları öğretmeninden öğrendi ve şurasını da söyleyeyim ki çok iyi bir öğrenciydi. En sevdiği işlerden biri de Homer'in yiğitlik şiirlerini okumaktı. Söylenildiğine göre Homer'in kitapları yatağında, yastığının altında dururmuş. Sadece okumakla da kalmazdı. Çok ünlü bir sporcu idi. Özellikle de at biniciliğinde kimse onunla yarışamazdı. Bir zamanlar babası son derece değerli ama aynı derecede de yabanî ve huysuz bir at satın almıştı. Atı kimse zaptedemiyordu. Bu ünlü atın adı Bukephalus idi. Üstüne binmeye çalışan herkesi fırlatıp atıyordu. İskender atın bu huysuzluğunun sebebini keşfetti. Bu at, kendi gölgesinden ürküyordu. Bunu anlayınca İskender atı güneşe doğru yöneltti. Böylece atın gölgesini görme imkânı yoktu. Onu okşadı. Üstüne atlayıp çevresindekilerin alkışları arasında dolaşmaya başladı. Bukephalus da onun en sevdiği at oldu.

İskender, Yunanlı yöneticileri topladığı Korint'e gelince herkesi kendine hayran bıraktı. Yöneticiler ile halk onu iltifatlara boğdu. Sadece biri bunlara katılmadı. Bu adam ilginç ve kalender bir kişiydi. Adı Diyojen'di. Buddha'nın görüşlerine pek ters düşmeyecek düşüncelere sahipti. İnsa-

nın sahip olduğu veya ihtiyaç duyduğu şeyler ona göre rahat düşünmeyi ve yalın huzuru bozardı. Bu düşüncelerle sahip olduğu her şeyi atmış, [doğup büyüdüğü Sinop'tan] Yunanistan'a gelmişti. Bir süre Atina'da oturmuş, sonra da Korint kentinin pazar yerinde bulduğu boş bir fıçı içinde yaşamaya başlamıştı. Onun içinde özgür ve bağımsız, tıpkı sahipsiz bir köpek gibi, dilediğince yaşıyordu. İskender de bu garip adamı tanımak istedi ve ayağına kadar gidip onu ziyaret etti. Başındaki güzel miğferin rüzgârdan dalgalanan püskülü ve görkemli giysisi ile fıçının başına gelerek, Diyojen'e: "Hoşuma gidiyorsun. Benden ne istersen yerine getiririm. Dile benden ne dilersen!" dedi. Diyojen o sırada fıçısının önünde güneşleniyordu "Evet kral" dedi, "Bir isteğim var." "Söyle, nedir?" "Bana gölge ediyorsun, lütfen güneşimi kapatma ve git." İskender bu cevap üzerinde düşündü. Diyojen'in bilgeliği onu etkilemişti. Çevresindekilere şöyle söylediği ileri sürülür: "Eğer İskender olarak dünyaya gelmeseydim, Diyojen olmayı isterdim."

Böyle bir kralın ordusundaki Yunanlılar, bir süre sonra, tıpkı Makedonyalılar gibi ona hayranlık duymaya başladılar. Onun için savaşmak istediler. Bundan dolayı İskender, İran üzerine yürürken güven içinde idi. Sahip olduğu her şeyi arkadaşlarına armağan etti. Arkadaşları dehşete düşüp sordular: "Sana ne kaldı?" "Umut" diye yanıt verdiğini anlatırlar. Bu umut onu yanıltmadı. İlk önce ordusu ile Anadolu'ya geldi. Orada ilk Pers ordusu ile karşılaştı. Bu ordu gerçi onunkinden büyüktü ama, düzensiz, belli ve doğru dürüst komutanı olmayan bir asker yığınından ibaretti. Persler biraz çarpıştıktan sonra kaçmaya başladılar. İskender'in ordusu büyük bir cesaretle savaşıyordu ve özellikle en cesur savaşçı İskender'in kendisiydi; en zor boğuşmaların cereyan ettiği yerde de o bulunuyordu.

Fethedilen Anadolu'da "Gordiyon Düğümü" öyküsü ağızdan ağıza dolaşmıştır. Frikler'in başkenti Gordiyon'daki bir tapınakta eski bir araba dururmuş. Arabanın oku kalm bir kayışla tutturulmuş, düğümlenmiş ve sıkı sıkıya arabaya bağlanmış. Din adamlarından biri de "Kim bu düğümü çözerse dünyaya egemen olur" demiş. Bu söylenti kuşaklar boyu dolaşmış durmuş. Kimse de düğümü çözememiş. İskender bu, durur mu? Gordiyon'a gelip düğümü bir güzel incelemiş. Acele ile bağlanan çizme bağının düğümünden daha sıkı bir durumda imiş arabanın okundaki düğüm. Annemin hiçbir zaman izin vermeyeceği bir iş yapmış İskender. Kılıcını çekip düğümü ortadan ikiye ayırıvermiş. Bu hareketi şu anlama

da geliyor: "Elimde kılıç dünyayı fethediyorum, böylece buradaki kerâmet de gerçekleşmiş oluyor." Evet, ileride böyle oldu. [Şunu da unutmadan söyleyeyim. Gordiyon, Polatlı'ya 20 km. uzakta. Eğer o civarda isen bu eski güzel kentin Sakarya ırmağı kenarındaki kalıntılarını ve Frig krallarının görkemli mezarlarını görebilirsin.]

İskender'in fetihlerini en iyisi, çizdiğimiz şu harita üzerinde izle. Gördüğün gibi, İskender hemen İran'ın üzerine yürümedi. Perslere ait olan Fenike ve Mısır eyaletlerini arkasına alıp güvensiz bir sefer yapmak istemedi. İlk önce oraları kendisine bağlamalıydı. Bu plânını uygularken Persler onu durdurmak istedik. İssus adlı, İskenderun Körfezi kıyısındaki bir kent yakınlarında İskender'e saldırdılar. İskender, Pers ordusunu çok ağır bir yenilgiye uğrattı. Pers kralının görkemli çadırlarını ve hazinelerini de ele geçirdi. Kralın karısı ile kız kardeşi de tutsak düşmüştü. İskender onlara çok insanca, nazik davrandı. Bu olay İsa'dan önce 333 yılında geçti. "Üç, üç, üç; İssus'ta İranlı'nın işi güç" dizeleri bu tarihi anımsatır.

Fenike'yi almak pek o kadar kolay değildi. Sur kentini yedi ay süre ile kuşatması gerekti İskender'in. Bu bekleyişinin hıncını da çok ağır bir biçimde aldı. Kenti eline geçirince her yanı vahşice yakıp yıktı. Mısır'da ise işleri daha yolunda gitti. Çünkü Mısırlılar kendilerini boyunduruk altında tutan Persler'den hiç hoşlanmıyorlardı. Bu nedenle İskender'e kendi istekleriyle teslim oldular; çünkü o, Persler'in düşmanıydı, öyle ise Mısırlılar'ın da dostu sayılırdı. İskender Mısır'ın gerçek kralı olmak istedi. Mısırlılar da bir krala zaten alışık idiler. Bu kararlılıkla İskender çölü geçip Güneş Tanrısı'nın bir tapınağına ulaştı ve oradaki rahiplere kendisinin Güneş'in Oğlu, yani gerçek bir firavun olduğunu söyledi. Onun bu savı elbette kabul edildi. İskender, Mısır'da çok kalmadı. Asıl hedefine ulaşmak için bu ülkeyi terk ederken deniz kıyısında pek güzel bir kent yaptırdı. Bu kente de kendi adını verdi: İskenderiye. Bu kent günümüzde de duruyor. Çok uzun bir süre burası dünyanın en zengin ve güçlü merkezlerinden biri idi.

Şimdi artık İran üzerine yürüyebilirdi. Pers kralı bu süre içinde çok kalabalık bir ordu toplamıştı. Bu büyük ordusu ile İskender'i Ninova kenti yakınlarındaki Erbil'de bekliyordu. Pers kralı ilk önce İskender'e bir elçi gönderip savaştan vazgeçmeyi önerdi. Bunun karşılığında imparatorluğunun yarısını ve kızını da evlenmek için İskender'e veriyordu. Bu öneri İskender'e ulaştığında arkadaşı Parmenios şöyle dedi: "Ben İskender olsaydım bu öneriyi kabul ederdim." İskender'in yanıtı şöyleydi: "Ben de

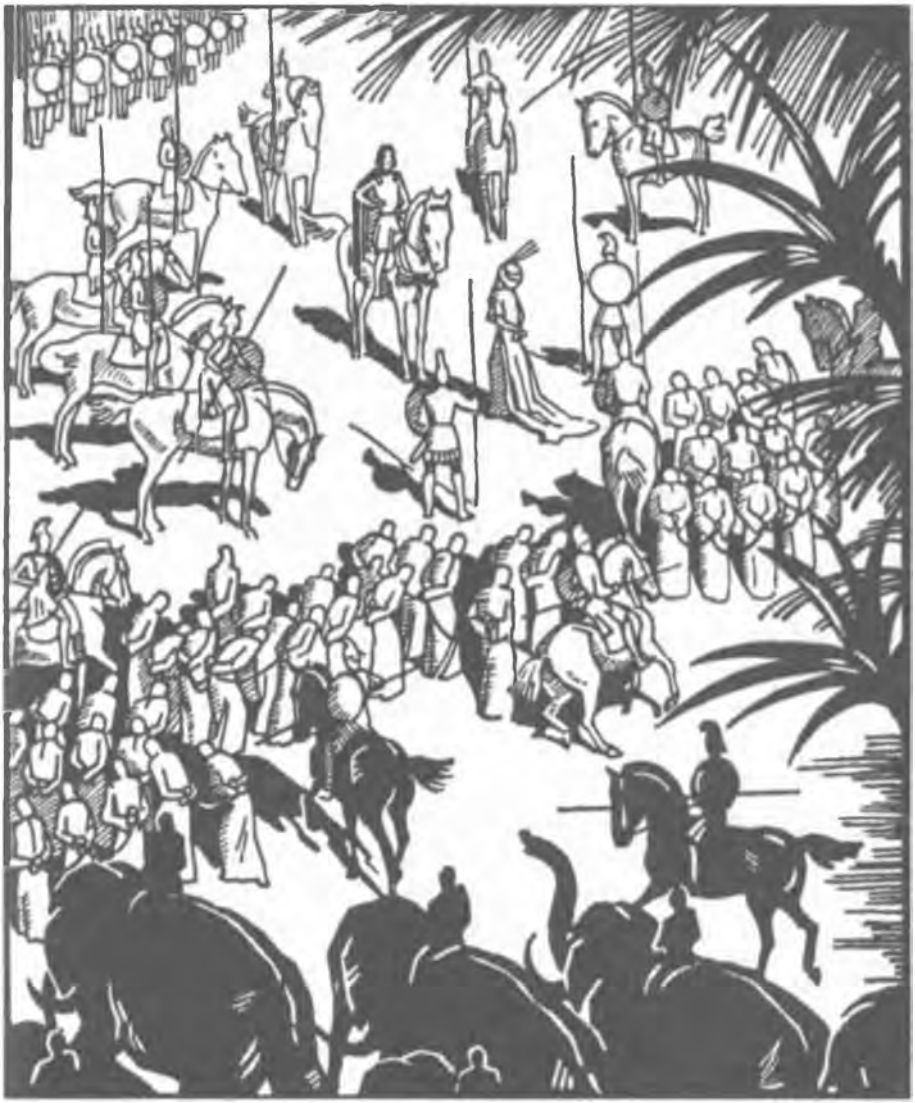
Hep ok yönünü izle. Böylece İskender'in neredeyse dünyanın yarısını kapsayan zaferler seferine sen de katılırsın.

İSKİT
DEVLETİ
HAZAR DENİZİ
HİNT SEFERİ 327
BUKEFALA
MELA
EKBATAN
MEDYA
SUS
INDUS
PERSEPOLİS
HİNDİSTAN
PERSİS
BASRA KÖRFEZİ
DONANMANIN DÖNÜŞÜ
N
HİNT OKYANUSU

kabul ederdim, eğer Parmenios olsaydım." O, dünyanın yarısının değil, tümünün egemeni olmak istiyordu. Böylece en son ve en büyük Pers ordusunu ezici bir şekilde yendi. Pers kralı dağlara kaçtı ve orada öldürüldü. Ama İskender, kralı öldürenleri cezalandırdı. Artık bütün İran'ın kralı olmuştu. İmparatorluğu Yunanistan, Mısır, Fenike, Filistin, Babil, Asur, Anadolu ve İran ülkelerinden oluşuyordu. Bu siyasal bütünlüğü, baştan başa yenilemek istedi ve bunu da başardı. Buyrukları artık gerçekten Nil kıyılarından bugünkü Sibirya'nın içlerine kadar ulaşıyordu.

Bu kadarı belki sana ve bana yetişir. Ama İskender'e yetmemişti. Yeni ve keşfedilmemiş ülkeler bulmayı ve onlara egemen olmayı düşlüyordu. Arada bir doğuya gidip oralardan ender ve değerli mallarla dönen tacirlerin anlattığı gizemli ülkeleri ve oraların insanlarını görmek istiyordu. Bir Yunan efsanesinde tanrı Bakkus hakkında anlatılan öyküyü gerçekleştirmeyi kafasına koymuştu: Bu tanrı bir zafer seferi düzenlemiş, Hindistan'a kadar; ve oranın güneşten tenleri yanmış insanları bu tanrıya itaat etmişler. İskender işte bu düşü gerçekleştirmek istiyordu. Bundan dolayı Pers başkentinde de uzun süre kalmadı. İsa'dan önce 327 yılında ordusuyla Hindistan üzerine hareket etti; yolda kendisini maceralarla dolu geçitler bekliyordu; henüz keşfedilmemiş yüksek dağların arasındaki geçitler... Oraları aşıp İndus (Sint) ırmağı vadisine erişti ve Hindistan'a girdi. Ama Hindliler ona teslim olmadılar; tersine dervişler ve diğer bilge insanlar, çekildikleri ormanlardan arada bir çıkıp bu uzak batı diyarından gelen işgalci güce karşı direnilmesi yolunda halka vaazlar veriyorlardı. Bundan dolayı İskender, cesur savaşçı kast mensubu askerlerce savunulan her kenti ayrı ayrı kuşatıp fethetmek zorunda kalıyordu.

İskender bunlardan yılmıyor ve cesaretini, yiğitliğini her fırsatta gösteriyordu. İndus ırmağının kollarından birinde Hind kralı Porus çok güçlü bir ordu ile İskender'i bekliyordu; orduda savaş teknikleri öğretilen filler ve çok miktarda piyade vardı. Porus ordusu ile ırmağın bir kıyısında, İskender ise karşı tarafta idi. İskender'in ordusu ile karşı tarafa geçmesi gerekiyordu. İşte İskender bu işi başardı. Karşı taraftaki güçlü düşman ordusuna rağmen kendi birliklerini oraya geçirdi ve Hind kralını büyük bir yenilgiye uğrattı. Onun böylesine zor koşullar altında ırmağı aşıp savaşması en büyük askerlik başarılarından biri sayılır. İşin daha da önemli yanı bunu, Hindistan'ın insanı kasıp kavuran, nemli sıcağında başarmış olmasıdır. Savaş bitince zincire vurulmuş Kral Porus'u önüne getirdiler. İskender "Benden ne istersin?" diye ona sordu. "Bana bir kral

Elleri bağlanmış Hind kralı Porus, Büyük İskender'in önünde.

gibi davran" yanıtını verdi Porus. İskender sorusunu sürdürdü: "Hepsi bu kadar mı?" Yanıt, "Evet hepsi bu" idi. Böyle bir yanıttan çok duygulanan İskender, fethettiği ülkesini Porus'a geri verdi.

Ama o, daha da doğuya gitmek istiyordu. Ganj ırmağı vadisini izle-

yerek yabancı ve bilinmeyen insanları görmek istiyordu. Fakat askerleri artık daha ileri gitmeyi kabul etmiyorlardı. Durmadan dünyanın öbür ucuna kadar gitmek, artık onlar için çekici olmaktan çıkmıştı. Biraz da yuvalarını görmek, evlerine kavuşmak haklarıydı. İskender onlara yalvardı, dinlemediler; tehdit etti, aldırış etmediler; inatlaştı ve üç gün çadırından çıkmadı. Sonunda askerlerin dilekleri ağır bastı. Artık geri dönülecekti.

Fakat bir şeyi askerlerine kabul ettirdi: Geldikleri yoldan geri dönmeyeceklerdi. Elbette, geldikleri yoldan geriye dönmek en kolayı ve zahmetsizi olurdu. Zira buralar artık İskender'in ülkesiydi. Ama o, yeni yerler görmek ve fethetmek istiyordu. Bu nedenle İndus Irmağı'nın güneyine, denize kadar ilerledi. Ordusunun bir bölümünü gemilere bindirerek denizyoluyla yurtlarına gönderdi. Ama kendisi, askerlerinin bütün yakınmalarına rağmen yeni bir yoldan gitmeye başladı. Burası taşlarla dolu, kocaman ve vahşi bir çöldü. Ordusunun yoksun olduğu hiçbir şeyi kendisi için istemedi; askerleriyle birlikte yolun zorluklarına katlandı. En basit askeri kadar su içti veya onun kadar dinlendi. Önüne çıkanlarla savaşmak gerektiğinde hep en önde idi. Buna rağmen şaşılacak bir şekilde, ölüme meydan okudu ve ölmedi.

Bir kaleyi kuşatmışlardı. Uzun merdivenlerle kale surları üzerine çıkılıyordu. İskender surlara çıkan ilk askerdi. Duvarın üstüne ayak basar basmaz, altındaki merdiven çöktü. Askerler aşağı döküldüler; o duvarın üstünde tek başına kaldı. Kendisine hemen aşağı atlayıp kurtulmasını haykırıyorlardı. Ama o, istenilenin tersini yaptı ve kentin içine atladı. Bir duvara dayandı ve kalkanıyla kendini sayısız düşman askerine karşı korumaya ve savaşmaya başladı. Askerleri onu kurtarmak için yetiştikleri sırada bir okla yaralanmıştı. Kim bilir ne kadar heyecanlı bir macera idi bu!

Sonunda eski Pers İmparatorluğu'nun başkentine geldiler. Ama İskender burayı fethettikten sonra yaktırmıştı; barınacak yer yoktu. O yüzden Babil'e gitti. Kendisine uygun bir yer bulmak zorundaydı. Çünkü o şimdi Mısırlılar için Güneş'in Oğlu, Persler için de, Hindistan'da bile ordusu bulunan krallar kralı bir imparatordu. Atina'ya, böyle bir dünya egemeninin layık olduğu biçimde girmeli ve öyle karşılanmalıydı.

Bu isteği galiba gururdan doğmuyordu. Aristoteles'in öğrencisi olarak insanları yakından tanımıştı ve onların gerçek iktidar sahiplerini; ancak görkemli, parlak ve gösterişli bir tarzda görürlerse kabul edecek-

lerini çok iyi biliyordu. Bu nedenle Babil ve Pers saraylarında binlerce yıldan beri bilinen son derece görkemli törenler düzenledi. Herkes onun önünde diz çökecek ve sanki bir Tanrı ile konuşur gibi davranacaktı. Doğulu kralların geleneğine uyup pek çok kadınla evlendi. Bu kadınlar arasında Pers kralı Dara'nın kızı da vardı. Böylece Dara'nın gerçek ardılı olduğunu kanıtlamış oldu. Zira o bir yabancı işgal gücünün hükümdarı gibi görülmek istemiyordu. O, doğunun bilgeliği ve zenginliği ile Yunanlılar'ın açık düşünceliliği ve hareketli yaşamlarını birbirleri içinde eriterek yepyeni ve harika bir toplum yapısına erişmek istiyordu.

Ama onun bu düşünceleri Yunanlılar'ın hoşuna gitmedi. Onlar ilk önce fatihlerin de normal efendiler gibi olmalarını istiyorlardı. İkincisi, özgür ve özgürlüğe alışmış insanlar olarak kimsenin önünde eğilmek gibi bir gelenekleri yoktu. Bunu çok aşağılayıcı bir hareket olarak görüyorlardı. Böylece İskender'in Yunanlı arkadaşları ve askerleri giderek dik kafalı olmaya başladılar. Böylelerini o hemen Yunanistan'a gönderiyordu. Bu nedenle büyük yapıtı olarak düşlediği, doğulu ve batılı ulusların birleşip yepyeni bir ulus ortaya çıkarması düşüncesi gerçekleşemiyordu. Bu yolda bazı önemli denemeler yapmış ve 10.000 Makedonyalı ve Yunanlı askeri Pers kadınlarıyla evlendirmiş, bu görkemli şenlikte onlara değerli düğün hediyeleri vermişti.

Büyük tasarıları vardı. Mısır'daki İskenderiye gibi daha başka önemli kentler kurmak istiyordu. Uzun ve ülkeleri kucaklayan yollar yaptırarak ordusuyla, Yunanlılar'ın beklediklerinin tersine dünya insanlarını kaynaştırmak arzusunda idi. Düşünebiliyor musun? Daha o zamanlar Hindistan'dan Atina'ya kadar düzenli bir posta örgütü kurulabilseydi ne güzel bir iletişim imkânı doğardı! Bu plânlarmı nasıl gerçekleştireceğini düşünürken bir gün ölüverdi; büyük Mezopotamya kralı Nabukadnezar'ın eski yazlık sarayında. Öldüğü zaman yaşı, pek çok insan için hayata başlangıç sayılabilir: 32 yaşında, İsa'nın doğumundan 323 yıl önce öldü. Öldüğü zaman kendisine tarihte verilen "Büyük" sanını tam anlamıyla hak etmişti. O artık hep "Büyük İskender" olarak anılacaktır.

Ateşler içinde kıvranırken, yerine kimin geçmesi gerektiğini soranlara "En onurlunuz" demiştir. Ama ona layık biri çıkamadı. Çevresindeki bütün komutanlar, prensler sadece kendi çıkarlarını düşünen, müsrif ve vicdansız insanlardı. İskender ölür ölmez o büyük imparatorluğun kime kalacağı kavgasına düştüler, ta koca devlet parçalanıncaya dek... Bundan

sonra Mısır'da onun komutanlarından birinin ailesi egemen oldu. Bunlar Ptolemeler'di. Mezopotamya'da başka bir generalinin ailesi egemendi; onlar da Selevkîlerdi. Anadolu'da Atalitler bir süre ülkeyi yönettiler. Hindistanda ise İskender'in etkileri tamamen yok oldu.

Her ne kadar bu büyük dünya imparatorluğu parçalandıysa da İskender'in plânı yavaş yavaş gerçekleşti. Yunan sanatı ve Yunan düşüncesi ilk önce İran'a sızdı. Oradan Hindistan'a hatta Çin'e kadar bu sızma sürdü. Yunanlılar da dünyanın sadece Atina ve Isparta'dan ibaret olmadığını öğrendiler. Dorlar ve İyonlar arasındaki sonu gelmez anlaşmazlığı zorla çözmekten başka çok daha önemli görevler olduğunu kavradılar. Zaten pek az olan siyasal güçlerini yitirdikten sonra onlar, bugüne kadar en büyük gücün taşıyıcısı oldular. Buna antik eğitim veya kültür diyoruz. Bu gücün kalelerinin ne kadar büyük ve sarsılmaz olduğunu biliyor musun? Bu kaleler kitaplıklardı. Örneğin İskenderiye'deki kitaplıkta yedi yüz bin kitap rulosu vardı. İşte dünyayı fetheden asıl askerler bu kitap rulolarıydı. Bu askerlerin meydana getirdiği imparatorluk bugün hâlâ ayakta. . .

Yeni Savaşçılar ve Savaşlar

İskender sadece "doğuya" doğru gitmişti. Belki burada "sadece" sözcüğü pek yerinde sayılmayabilir ama bir gerçek var. O da Yunanistan'ın batısının İskender'i ilgilendirmediğidir. Batıda ilginç şeyler yoktu. Birkaç Fenike veya Yunan kolonisi ile denize doğru uzanmış, gür ormanlarla dolu ve son derece yoksul ve ilkel köylülerin yaşadığı birkaç yarımada. Bu yarımadalardan biri İtalya idi ve köylü bir halka sahipti. Büyük İskender zamanında Roma devleti İtalya'nın ortasında ufacık bir ülke parçası üzerinde idi. Roma ise köşeli, kalın duvarla korunmuş minicik bir kentti. Ama bu minik kentin yurttaşları çok gururlu insanlardı. Hep eski, övünç verici tarihlerinden söz ederler ve mutlu bir geleceğe inanırlardı. Tarihleri herhalde eski Truvalılar ile başlıyor. Söylentiye göre Aeneas adlı bir Truvalı İtalya'ya kaçmış. Bu adamdan sonra Romulus ve Remus adıyla ünlü ikiz kardeşler onun yerine geçmiş. Bu çocukların babası Savaş tanrısı Mars imiş. Sahici, vahşi bir dişi kurt bu çocukları emzirerek ormanda büyütmüş ve eğitmiş. Söylentiye göre Roma'yı Romulus kurmuş. Hatta

kuruluş yılını bile tam veriyor söylenti: İsa'dan önce 753 yılında. Bu yıl, tıpkı Yunanlıların Olimpiyatları gibi, Romalılar'ın tarihine başlangıç olmuş. Romalılar zamanı belirtmek için "Kentin kuruluşundan şu kadar yıl sonra" diye konuşurlarmış. Böylece, Romalılar'ın 100. yılı, bizim zaman hesabımıza göre İsa'dan önce 653 yılına denk düşüyor.

Minik kentlerinin tarihi üzerinde Romalılar güzel öyküler anlatırlar; iyi ve kötü krallarından, çevrelerindeki kentlerle –en iyisi ben onlara köylerle diyeyim– yaptıkları savaşlardan söz ederlerdi. Yedinci ve son kralları "Mağrur Tarkinius" Brütüs adlı bir soylu tarafından öldürülmüş. O tarihten sonra Roma "Patriciler" adlı soylularca yönetilmiş. Patriciler'e bir çeşit "kent babaları" diyebiliriz. Ama o tarihte gerçek bir kentli nüfusun varlığını düşünme. Daha çok geniş otlaklara ve tarlalara sahip olan büyük toprak sahiplerini aklına getir. İşte krallık kalktığından beri sadece bu insanlar kentin memurlarını seçme hakkına sahiptiler.

Roma'daki en yüksek rütbeli memurlara konsül denilirdi. Hep iki konsül bulunurdu ve görevlerini sadece bir yıl yürütürlerdi. Bu süre geçince işten ayrılmak zorunda kalırlardı. Elbette Patriciler'den başka insanlar da yaşardı Roma'da. Ama onların ünlü ataları yoktu ve çok az tarlaya sahiptiler. Bundan dolayı soylu sayılmazlardı. Bu insanlara da plepler denilirdi. Bunlar tıpkı bir Hind kentinde olduğu gibi kasta benzer bir sınıf oluştururlardı. Bir plep, patricilerden bir kızla evlenemezdi. Doğal olarak onlar konsül de seçilemezlerdi. Kentin dışındaki Mars alanında toplanan halk meclisine de katılıp oy veremezlerdi. Ama plepler hem sayıca çoktular, hem de sert ve demir gibi irade sahibi insanlardı. Bu nedenle Hindistan'daki aşağı kastlara mensup olanlara benzer yumuşak başlı ve her şeyi hemen kabul edecek bir yapıda değildiler. Çoğu kez patricileri tehdit ederek; eğer fethedilen tarla ve otlaklardan kendilerine pay verilmezse, kentten çıkıp gideceklerini söylemişlerdir. Çünkü bu fethedilen yerleri hep patriciler ellerinde tutmak isterlerdi. Yüzyıllarca süren acı mücadelelerden sonra Roma devletinde plepler de patricilerle eşit haklara sahip bir duruma geldiler. Artık konsüllerden biri patricilerden, diğeri ise pleplerden seçilecekti. Bu âdil bir çözümdü. Bu uzun karışık mücadelelerin bitiş tarihi aşağı yukarı Büyük İskender zamanına denk düşmektedir.

Bu anlattığım mücadelelerden Romalılar'ın ne çeşit insanlar olduğunu anlamışsındır sanırım. Romalılar düşüncede ve buluşta Atinalılar kadar hızlı değildiler. Gene güzel yapıların, heykellerin, şarkıların da

meraklısı sayılmazlardı. Ayrıca yaşamın gizemi, dünyanın düzeni gibi konular üzerinde derin düşünmek huyları da yoktu. Ama bir şey yapmak istedikleri zaman onu mutlaka gerçekleştirirlerdi, gerekirse bu işin sonu 200 yılda alınsın. Onlar gerçek anlamı ile, oturdukları yere bağlı köylülerdi ve Atinalılar gibi hareketli denizciler değildiler. Onları malları, mülkleri ve arazileri ilgilendiriyordu. Dünyada dolanıp durmadılar; koloniler kurmadılar. Onlar yurtlarının toprağını ve kentlerini seviyorlardı. Kentlerini güçlü kılmak için her şeyi yaptılar; gerekirse yurtları için çarpışıp öldüler. Yurt topraklarından başka sadece bir şey daha onlar için çok önemliydi: Hukukları. Ama bütün insanları eşit sayarak tam adalet dağıtan hukuk değil de, yasaların buyurduğu ve yazılmış olan hukuk. Yasaları on iki metal levha üzerine yazılmıştı ve bunlar pazar yerinde dururdu. O levhalarda çok az söz kullanılarak son derece ciddî bir biçimde yazılı olan buyruklar herkes için kesin olarak geçerli idi. Hiç kimse yasalardan istisna edilmezdi ve kimseye yasaları uygularken acınmaz, affın sözü bile edilmezdi. Evet, bunlar çok sevdikleri yurtlarının yasaları idi. Bu nedenle doğru yasalardı.

Romalılar'ın yurt sevgisini ve yasalara olan bağlılıklarını gösteren pek güzel öykü vardır. Yargıçların kendi öz oğullarını dahi yasa gereği idama mahkûm ederken gözlerini bile kırpmamaları; yurttaşları için hiç duraksamadan savaşta veya tutsaklıkta yaşamlarını feda eden yiğitler, hep öykülerin konusu olmuşlardır. Bu tür öyküler belki kelimesine kadar doğru değillerdir ama bir şeyi pek güzel kanıtlamaktadır; Romalılar'ın insanları nasıl değerlendirdiklerini: Yasaları veya anayurtları söz konusu olunca hem kendilerine hem de diğerlerine karşı gösterdikleri sertlik ve dürüstlük. Hiçbir felâket Romalılar'ı yıldırmazdı. Örneğin İsa'dan önce 390 yılında kuzeyden gelen bir yabancı ulus, Galyalılar, Roma kentini işgal ederek, yakıp yıktıkları zaman bile, Romalılar umutlarını yitirmediler ve teslim olmadılar. Galyalılar'ı kovduktan sonra kentlerini yeni baştan yaptılar, surlarını daha dayanıklı bir duruma getirdiler ve çevredeki küçük komşu kentleri birer birer kendi egemenlikleri altına almaya başladılar.

Büyük İskender henüz yaşarken Romalılar bu ufak kentlere karşı yürüttükleri küçük savaşlarla yetinmiyorlardı artık. Ciddî olarak bütün yarımadayı fethetmeye giriştiler. Ama Büyük İskender'in yaptığı gibi bir defada bitirilen büyük bir seferle değil. Tersine, yavaş yavaş. Parça parça. Kent kent. Toprak toprak, yani adım adım. Tam nitelikleri olan

dinçlik ve yanılmazlıkla. Genellikle bu iş şöyle yürüyordu: Roma artık en güçlü kent olmuştu İtalya'da. Bunun üzerine diğer kentler Roma ile bağlaşma antlaşmaları yapıyorlardı. Böyle bağlaşmaları Romalılar büyük bir memnunlukla kabul ediyorlardı. Ama bir bağlaşık eğer herhangi bir konuda Romalılarla aynı düşüncede değilse ve onların dediklerini yapmıyorsa, işte o zaman savaşa sıra geliyordu. "Lejyon" adı verilen Roma askerî birlikleri bu savaşları hemen hep kazanıyorlardı. Bir keresinde Güney İtalya'daki bir kent, Romalılar'a karşı bir Yunanlı komutan ve kral olan Pirus'tan yardım istedi. Pirus (Pyrrhus), Yunanlılar'ın Hindliler'den öğrendiği savaş tekniği ile, yani fillerle yardıma seğirtti ve Romalılar'ı gerçekten de yendi. Ama öylesine asker yitirdi ki çevresindekilere şöyle dedi: " Böylesine ikinci bir zaferi kaldıramam." Bu nedenle günümüzde, haddinden fazla kurbana mal olan savaş yengilerine "Pirus zaferi" denilir.

Bu zafere rağmen uğradığı büyük yitikler nedeniyle Pirus bir süre sonra İtalya'dan çekip gitti. Böylece Romalılar bütün Güney İtalya'nın da egemeni oldular. Ama bununla yetinmek istemiyorlardı. Gözleri çok bereketli topraklara sahip olan Sicilya adasındaydı. Sicilya'da pek güzel tahıl yetişiyordu. Adada zengin Yunan kolonileri de vardı. Ama Sicilya'nın tümü o zamanlar Yunanlılar'a değil Fenikeliler'e aitti.

Anımsayacaksın: Fenikeliler daha Yunanlılar'dan önce pek çok bölgede ticaret yerleri ve kentler kurmuşlardı, özellikle İspanya'da ve Kuzey Afrika'da. Fenikeliler'in kurduğu böyle bir Kuzey Afrika kenti de Kartaca idi ve hemen Sicilya adasının karşında bulunuyordu. Kartaca, çevresindeki en zengin ve güçlü kentti. Bu kentte Fenikeliler yaşıyordu. Romalılar onlara Pönler adını takmıştı. Kartacalılar'ın gemileri denizleri aşıp ülkeden ülkeye çok çeşitli mallar taşıyordu. Sicilya'ya çok yakın olduklarından tahıl ihtiyaçlarını da oradan karşılıyorlardı.

Böylece Kartacalılar Romalılar'ın ilk büyük rakipleri oldular. Çok tehlikeli düşmanlardı. Genellikle kendileri savaşa girmezlerdi. Halbuki Romalılar kendileri çarpışırlardı. Kartacalılar ise paralı asker tutabilmek için yeterli servete sahiptiler. Sicilya'da başlayan savaşı ilk önce Kartacalılar kazandı. Bunun da baş sebebi Romalılar'ın henüz gemileri olmaması ve denizleri aşıp savaşmaya alışık bulunmamaları idi. Gemi yapımından da anlamıyorlardı. Bir keresinde bir Kartaca gemisi İtalya sahillerinde karaya oturdu. Romalılar bu gemiyi kendilerine örnek aldılar ve çabucak, iki ay içinde bu tür pek çok gemi yaptılar. Bütün paralarını bu gemilere

harcamışlardı. Ama genç filoları ile Kartacalılar'ı yendiler ve Sicilya'yı fethettiler. Bu olay, İsa'nın doğumundan 241 yıl önce geçti.

Ancak bu, iki kent arasındaki savaşların başlangıcıydı. Kartacalılar şöyle düşündüler: Madem ki Sicilya'yı yitirdik, öyle ise İspanya'yı fethederiz. Nasıl olsa orada Romalılar yok, sadece yarı vahşi bazı insan toplulukları oturuyor. Ama Romalılar buna izin vermediler. Bunun üzerine Kartacalılar İspanya'ya bir ordu yolladı. Ordunun komutanı olan generalin, Hannibal [Anibal] adında çok yetenekli bir oğlu vardı. Hannibal askerler arasında gözünü açmış, onlarla birlikte yetişmişti. Savaşın ne olduğunu ondan iyi bilen kimse yoktu. Açlığa ve soğuğa, sıcağa ve susuzluğa, gece gündüz durup dinlenmeden yürümeye, her şeye alışkındı. Cesurdu ve buyruk vermeyi biliyordu. Eğer bir düşmanını aldatmak isterse görülmemiş derecede kurnazdı; eğer kendisini küçümseyenler olursa müthiş sertti. O alışılmış, normal gözü pek bir yiğit değildi; savaşta

Kartaca ve Roma arasında Sicilya nedeniyle savaş çıktı. Bu savaşta Hannibal, Alp Dağları'nı aşmayı göze aldı.

tam bir usta satranç oyuncusu gibi herkesi ve her orduyu yenen akıllı bir komutandı.

Bütün bunların üstünde o, iyi bir Kartaca yurttaşı idi. Baba ocağı olan kentlerini ellerinden almak isteyen Romalılar'dan nefret ediyordu. Şimdi, Romalılar İspanya'ya da karışınca müthiş hiddetlendi. İspanya'da büyük bir ordu topladı ve savaş fillerini de yanına aldı. O zamanlar için fil son derece ürkütücü bir silahtı. Hannibal bütün Fransa'yı boydan boya geçti. Ordusu, silahları ve filleri ile ırmaklar ve dağlar aştı. Böylece, İtalya'ya girmek için Alp Dağları'nın eteklerine geldi. Uygun geçiş yolları aradıktan sonra bu aşılmaz sanılan engeli de ardında bıraktı. Alp Dağları'nı herhalde bugün Mont Cenis adını taşıyan geçidi kullanarak aştı. Ben bu dağ geçidini gördüm ve oradan geçtim. Bugün bu geçitte geniş, rahat ama kıvrım kıvrım bir güzel yol var. Ama o zamanlar hiç yol izi olmayan bu vahşi görünüşlü yüksek dağların nasıl aşıldığı, gerçekten kavranılamayacak kadar müthiş bir olay. Bu geçitte dimdik uçurumlar altında dar vadiler, durmadan taşların ve çığların düştüğü sarp yarlar, insanın ayağının altından kayan otlarla kaplı eğik yamaçlar var. Oradan doğrusu bir fil ile geçmek istemezdim, nerede kaldı ki 40 fil ile geçeyim. Bir de şunu söylemekte yarar var: Hannibal bu geçişi başarırken aylardan eylüldü ve dağlara kar yağmıştı. Ama her şeye rağmen yılmadı ve Alpler'i aşıp İtalya'ya indi. Romalılar bir ordu ile ona karşı koydular. Ama Hannibal çok kanlı bir çarpışma sonucu bu orduyu yenerek yürüyüşünü sürdürdü. Bu arada Romalılar bir ordu daha gönderdiler. Bu ordu bir gece Hannibal'in karargâhını bastı.

Ama Hannibal bir hile ile kendini kurtardı. Şöyle yaptı: Bir öküz sürüsündeki hayvanları birbirlerine bağladı. Öküzlerin boynuzlarına da meşaleler koydu. Sonra meşaleleri yakarak hayvanları bulunduğu tepenin altına doğru sürdü. Gece karanlığında uzaktan bu meşaleleri gören Romalılar Hannibal'in kendilerine saldırdığını sandılar ve savunmak için hazırlandılar. Üstlerine gelenlerin sadece bir öküz sürüsü olduğunu anlayıncaya kadar vakit geçmişti ve Hannibal tekrar zaferi kazanmıştı.

Romalılar'ın Quintus Fabius Maksimus adlı çok akıllı bir komutanları vardı. Bu komutan, Hannibal'in zaferlerini görünce ona saldırmamaya karar verdi. Şöyle düşünüyordu: Kendine yabancı bu topraklarda Hannibal giderek sabırsızlaşacak ve sonunda mutlaka bir hata yapacaktır. Ama Romalılar beklemek istemiyorlardı. Komutan Quintus Fabius Maksimus'u küçümsediler ve ona Cunctator, yani Ödlek adını taktılar.

Romalılar'ı kuşattıkları zaman, Hannibal'in yaptığı hile.

Ardından Hannibal'e hücum ettiler. Kannae adlı yerde yapılan kanlı savaş sonunda Romalılar büyük bir yenilgiye uğradılar, 40.000 ölü verdiler. Bu korkunç savaş İsa'dan 217 yıl önce oldu. Bu büyük zafere rağmen Hannibal Roma'ya girmedi. Çok dikkatli ve ihtiyatlı idi. Roma'yı kesin olarak ele geçirmek için yurdundan yeni birlikler istedi. Bu onun için çok kötü oldu. Çünkü yurdundan ona asker yollamadılar. Yanında bulunan askerleri de giderek serkeşleştiler. Disiplinlerini yitirdiler ve İtalyan kentlerini yağmalamaya ve haydutluğa başladılar. Buna rağmen Romalılar ona doğrudan doğruya saldıramadılar. Ondan hâlâ ürküyorlardı. Buna karşılık herkesi askerlik hizmetine aldılar: Bütün erkekleri, genç ve henüz olgunlaşmaya başlayan erkek çocuklarını ve köleleri bile askere yazdılar. İtalya'da her erkek artık askerdi. Bunların hepsi ayrıca, Hannibal'in ordusundaki gibi kiralık askerler de değillerdi. Yurtlarını seven Romalılardan oluşuyorlardı. Bunun önemini anlarsm. Romalılar Hannibal'in bulunmadığı her yerde Kartacalılara karşı savaştılar. Başta Sicilya ve İspanya olmak üzere her tarafta zaferler de kazandılar.

Sonunda Hannibal, 14 yıllık bir ayrılıktan sonra İtalya'dan yurduna dönmeye karar verdi. Çünkü yurdundaki insanların ona ihtiyaçları vardı. O Kartaca'ya vardıktan sonra Romalılar da Scipio adlı komutanlarının başında bulunduğu bir orduyu üzerine yolladılar. Bu kez Hannibal savaşı yitirdi. İsa'nın doğumundan 202 yıl önce Romalılar, Kartacalılar'ı dize getirmişlerdi. Kartacalılar bütün donanmalarını yakmak ve ayrıca Romalılar'a yüklü bir savaş ödencesi vermek zorunda kaldılar. Hannibal kaçmaktan başka bir çare bulamadı ve sonunda Romalılar'a tutsak düşmemek için kendini zehirleyerek intihar etti.

Roma bu zaferden sonra iyice güçlendi. Daha henüz Makedonya krallarının egemenliği altında bulunan ama iyice parçalanma yoluna giren Yunanistan'ı Romalılar topraklarına kattılar. Korint kentindeki en güzel sanat yapıtlarını kendi yurtlarına taşıdılar ve ardından kenti yakıp yıktılar.

Romalılar kuzeyde de fetihlerini sürdürdüler. 200 yıl önce Roma'yı yerle bir eden Galyalılar'dan öçlerini aldılar. Galya'yı fethettiler. Bütün Kuzey İtalya'yı da tamamen egemenlikleri altına aldılar. Ama bazı Romalılar için bütün bu başarılar yeterli değildi. Özellikle Kartaca'nın daha yarım yamalak da olsa yaşamasına tahammül edemiyorlardı. Cato adlı bir patrici vardı. Sinirli ve hiddetli olmasıyla ünlüydü. Aynı zamanda adaletli ve onurlu bir insandı. Bu kişinin Roma Devlet Meclisi'nde [Senatosu'nda] yeri olsun olmasın, her söz alışında hep "Ayrıca Kartaca'nın yok edilmesini öneririm." diye konuşmasını bağlardı. Sonunda Romalılar bu işi de yaptılar. Sudan bir bahane ile Kartaca'ya saldırdılar. Kartacalılar umutsuzca kendilerini savundular ve ölüme gittiler. Öyle ki Romalılar bütün kenti aldıktan sonra bile, bütün cadde ve sokaklarda ev ev daha altı gün çarpışmak zorunda kaldılar. Ama sonunda "Pön" dedikleri bütün Kartacalılar ya öldürüldü veya tutsak edildi. Sonra bütün binalar yakıldı. Kartaca kentinin bulunduğu alan tam anlamıyla dümdüz edildi ve sabanla sürüldü ardından da bu büyük alana orada artık hiçbir şey yetişmemesi için tuz ekildi. Böylece bu görkemli kent tarihten silindi gitti. Bu olay İsa'nın doğumundan 146 yıl önce geçti. Artık destanlara geçen Hannibal'in de yurdu yok olmuştu. Roma o zamanki dünyanın en güçlü kenti durumuna erişmişti.

Bir Tarih Düşmanı

Eğer tarihten sıkılan birisi isen şimdi anlattıklarıma sevineceksin.

Hannibal, İtalya'da iken (yani İsa'nın doğumundan 220 yıl önce) Çin'de tarihten hiç hoşlanmayan bir imparator yaşıyordu. Bu adam tarihten öylesine nefret ediyordu ki; İsa'nın doğumundan 213 yıl önce, ülkesindeki bütün tarih kitaplarının ve bütün eski belgelerle haber kayıtlarının yakılmasını buyurmuştu. Sadece bununla da kalmamıştı. Bütün şiir ve şarkı kitapları, Konfiçyus ile Laoçe'nin yapıtları gibi yararsız her

şey de yakılacaktı. Sadece tarım işleri gibi yararlı bilgiler içeren kitaplar kullanılabilirdi. Bunlar dışında kitap bulunduranlar ölüm cezasına çarptırılacaktı.

Bu imparatorun adı H'in Şi Huang Ti idi ve gelmiş geçmiş en büyük komutanlardan biri sayılırdı. Bir imparator oğlu prens olarak değil, bölgelerde hüküm süren beylerden birinin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Bu beylerden sana daha önce söz etmiştim. İşte bu kişi Çin'in ilk imparatoru oldu. Babasının hüküm sürdüğü bölgenin adı H'in (veya Kin) idi. Bu nedenle beyin ailesi de aynı adla anılırdı. İleride herhalde bu sözcüğe uyularak bütün ülkeye "Çin" adı verilecektir.

Aslında bu ülkeye H'in beyinin adı verilmesi pek yerinde sayılabilir. Çünkü bu bey ileride Çin'in başına geçip büyük fetihlerle bütün ülkenin imparatoru olmakla kalmadı; yurdundaki her şeyi yeniden düzenledi. Diğer beyleri buyruğu altına aldı ve büyük ülkeyi tekrar bölümlere ayırdı. Bütün bu sebeplerden dolayı eskiyle ilgiyi tamamen kesmek istedi. Eski zamana ait her türlü anı belleklerden silinmeliydi. Böylece o, her işe sıkıntısız biçimde yeniden başlayabilirdi. O Çin'i kendisinin can verdiği büyük bir yapıt olarak görmek istiyordu. Bütün ülkeyi birbirine bağlayan yollar açtı ve müthiş bir işe koyuldu: Çin Seddi'ni yaptırmaya. Bugün bile sapsağlam ayakta duran, uzunluğu 2000 kilometreden fazla olan bu görkemli yapı, bir sınır suru olarak, mazgallar ve kuleleri ile ovalardan, vadilerden, dimdik dağlardan ve çok yüksek yerlerden hep aynı ölçüler ve uyum içinde tıpkı bir ırmak gibi akar gider. Bu akla durgunluk veren yapıtı imparator H'in Şi Huang Ti başlattı. Amacı Çin'in sayıca pek çok çalışkan barışçıl kentli ve köylülerini bozkırın ateşli insanlarından korumaktı. [Orta Asya'nın sonsuz bozkırlarında doğa koşulları dolayısı ile son derece savaşçı bir yapıya sahip olan ve atlı birlikleri ile arada bir Çin'e akan bu uluslar ileride geniş alanlara yayılacak olan Türklerin akrabaları idi. "Hun" adı verilen bu insanlar Türklerle birlikte Moğollar'ın da ataları sayılırlar. Tıpkı Avrupa'daki Germenler'in, Almanlar'dan tutun Norveçlilere kadar pek çok ulusun ataları oldukları gibi.

Daha Çin'de ilk uygarlıklar başladığı sıralarda, bozkırın zaman zaman acımasız doğa koşullarından bunalıp güneye akan Hunların; gerektiğinde çok daha kuzeyde oturan bazı ulusların boylarına karşı Çinliler' le birlikte hareket ettikleri de olurdu. Hunlar'ın, büyük Çin İmparatoru Kin Şi Huangdi zamanında önemli bir devlet kurdukları biliniyor. Bu da Orta Asya'daki çeşitli kavimlerin Hunların yönetimi altında birleş-

Dağların üzerinden, vadilerin içinden geçen sağlam Çin Seddi üzerinde, okçu askerler ülkelerinin sınırlarını koruyorlar.

tiklerini gösterir. Hunlar zaman zaman Çin ile iyi geçinmişler; ortaklaşa işler görmüşlerdi. Hunlar bir süre sonra dağıldılar ama daha sonra tekrar toparlanıp batıya doğru aktılar. Bu olaylara ileride değineceğiz. Hunlar iyice dağıldıktan sonra onlardan çıkan Türkler Orta Asya'nın kaderi-

ni ellerinde tuttular. Güçlü imparatorluklar kurdular. Giderek, İsa'nın doğumundan birkaç yüzyıl sonra Türkler, dünya tarihinde önemli roller oynamaya başladılar] .

Orta Asya'da yaşayan çeşitli uluslara mensup bu boyların Çin'e yaptıkları akınları önlemek gerekti. İşte Çin Seddi bu akınları uzaklaştırmada önemli bir öge idi. Bu nedenle binlerce yıl işlevini sürdürdü. Gerçi sık sık onarıldı, uzatıldı ama, bunlara rağmen bugün dimdik ayaktadır. [Eğer insanoğlu aya çıktığı zaman dünya üzerinde bulutlar olmasa, yeryüzünde çıplak gözle görülebilecek insan yapısı tek eserin Çin Seddi olduğu söylenir].

İmparator H'in Şi Huang Ti uzun zaman egemenliğini sürdüremedi. Ölümünden hemen sonra yeni bir aile, Gökyüzü'nün Oğulları'nın tahtına oturarak Çin'in başına geçti. Bu ailenin adı "Han" idi. İmparator H'in Şi Huang Ti'nin getirdiği iyi şeyleri bu yeni hükümdarlar seve seve muhafaza ettiler. Onların yönetimi sırasında da Çin sağlam ve birlik içinde bir devlet olarak varlığını sürdürdü. Ama bu yöneticiler artık tarih düşmanı değildiler. Tam tersi. Onlar, Çin'in Konfiçyus'a ne kadar borçlu olduğunu hep anımsattılar. Her yerde eski yapıtlara ve yazılara karşı büyük bir özlem başladı ve bunlar arandı. Sonunda anlaşıldı ki pek çok insan kitapları ve belgeleri yakmama cesaretini göstermişler. Şimdi bunlar toplanmaya ve çok daha fazla değerli tutulmaya başlandı. Kim eski yazıları iyi tanırsa Çin'de memur olabilirdi.

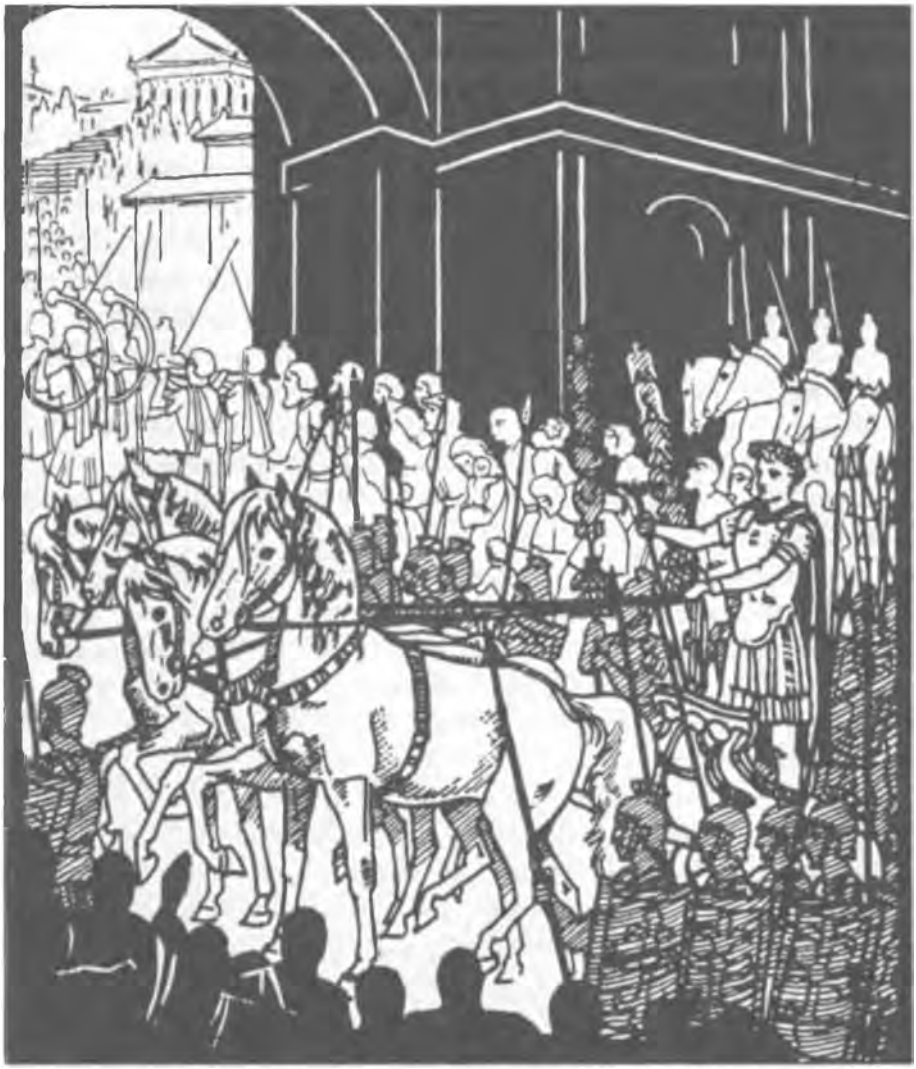
Çin dünyada yüzlerce yıl soylular, askerler ve hatta din adamları tarafından yönetilmeyen belki tek ülkedir. Çin'i bilge öğretmenler yönetti. Bir bilgenin soyunun yüksek veya alçak olmasının hiçbir önemi yoktu. Kim gereken sınavları verirse memur olabilirdi. Kim en zor sınavları başarırsa, o, en yüksek devlet memurluklarına getirilirdi. Ama bu sınavlar hiç de basit değildi. Her şeyden önce binlerce işaretle yazma becerisine sahip olmak gerekti. Bunun Çin'de hiç de kolay olmadığını biliyorsun. Ayrıca mümkün olduğu kadar çok sayıda eski kitabı ezbere bilmek gerekiyordu. Bundan başka Konfiçyus'un öğretisini ve koyduğu kuralları iyi öğrenmek ve sorulunca diğer eski bilgelerin düşüncelerini de doğru olarak söylemek gerekirdi.

Böylece gördüğün gibi H'in Şi Huang Ti'nin kitapları yaktırması hiçbir işe yaramadı. Herhalde tarihi senin bana, benim sana yasaklamam hiçbir yarar sağlamaz. Tam tersi: Kim yeni bir şeyler yapmak isterse, eskisini en iyi biçimde tanımalıdır.

Romalılar, Büyük İskender'in düşüncelerine benzer tasarıları hiç akıllarına getirmediler. Fethettikleri ülkelerde yaşayan bütün insanların eşit haklara sahip olacağı tek ve büyük bir devlet oluşturmayı düşünmediler. Hayır, Roma lejyonlarının birbiri ardınca fethettikleri –ve asıl devletten daha da hızlı gelişen– ülkeler, Roma eyaletleri yapıldı. Yani bunlar büyük iller halinde Roma'ya bağlandı. Bu yeni illerin kentlerinde Roma askerleri ve Roma memurları vardı. Bu Roma azınlığı, fethettikleri bölgelerin yerli nüfusuna karşı bir üstünlük duygusu içindeydiler; buralarda yaşayanlar Fenikeliler veya Yahudiler ya da Yunanlılar gibi çok eski ve saygın kültürleri yaratan uluslar da olsa Romalılar'ın tutumları değişmiyordu. Romalılar'ın gözünde onların önemi sayısaldı. Başka değerleri yoktu. Ne kadar çok iseler o kadar fazla vergi öderler ve Roma'ya o kadar çok tahıl gönderirlerdi.

Bu eyaletlerdeki halk, söylediğimiz görevleri yerine getirdikleri ölçüde Romalılar onları rahat bırakırlardı. Bu insanlar dinlerinin gereklerini yerine getirebilirler ve dillerini de konuşabilirlerdi. Romalılar onlara güzel şeyler de getirmişlerdi. Her şeyden önce kullanışlı yollar yaptılar. Pek güzel ve sağlam bir tarzda taşlarla döşenmiş, kaldırımları bile olan yollar Roma'dan çıkıp ovalar geçer ve en uzak dağ geçitlerini ardında bırakırdı. Ama Romalılar bu yolları uzak eyaletlerde yaşayan insanların iyiliği için yapmadılar. Amaçları kurdukları büyük devletin her yanına haberleri, buyrukları ve askerî birlikleri çabuk göndermekti. Bundan başka, pratik amaçlara yönelik yapı işlerinde de çok usta idiler. Özellikle kentlere su getirme işlerini pek iyi biliyorlardı. Suyu uzak dağların vadilerine indirir oradan da kente getirirlerdi. Kentte kristal berraklığında tertemiz sular akan çeşmeler her tarafa yerleştirilirdi. Ayrıca bu bol suyu pek güzel yapılmış hamamlarda da kullanırlardı. Hamamlar, Romalı memurların ve yabancıların kendi yurtlarındaki temizlik ve eğlence ihtiyaçlarını gidermede önemli rol oynuyorlardı.

Ama Romalı bir yurttaş, eyaletin yerli nüfusundan ayrı bir durumda idi. O, Roma hukukuna göre yaşardı. Roma yurttaşı, devletin neresinde olursa olsun, oradaki Romalı memurlara başvurup "Ben bir Roma yurttaşıyım" derse bütün işleri hemen görülürdü. Bu söz o zamanlar sanki sihirli bir formüldü. Başlangıçta herkesin kayıtsız kaldığı, kimsenin aldı-

Zaferler kazanan bir Romalı komutan, dört atın koşulduğu arabasını Kapitol'daki Jüpiter tapınağına gitmek üzere sürüyor.

rış etmediği insanlar bu sihirli sözcükleri söyleyebilirlerse çevrelerindeki tutum değişiyor, herkes onlara karşı nazik ve yardımcı bir davranış içine giriyordu. O zamanki dünyanın en güçlü gerçek egemenleri de Roma askerleri idi. Onlar bu büyük alanlara yayılan devletin birliğini sağlıyor-

lardı. Yerli halktan direnenler, inatlaşanlar olursa onları en ağır biçimde cezalandırıyorlardı. Cesur, savaşa alışmış ve hırslı insanlardı Romalı askerler. Her on yılda bir kuzeyde, güneyde veya doğuda yeni ülkeler fethediyorlardı. Metalle kaplanmış deri zırhları içinde kalkanları, mızrakları, mancınıkları ve kılıçları, ok ve taş atma makineleri ile düzenli, disiplinli bir tarzda, köklü eğitimlerinin verdiği cesaretle yürüdükleri vakit onlara karşı savunma boşuna bir çaba idi. Savaş onların en sevdiği uğraştı. Eğer bir savaştan gene yenmiş olarak Roma'ya dönerlerse, komutanları en önde görkemli bir zafer yürüyüşü yaparlardı. Bu yürüyüş sırasında savaşta elde edilen tutsaklar ve diğer ganimetler de halka gösterilirdi. Bu yürüyüş sırasında trompetlerle zafer marşları çalarlar, halk coşunca tezahürat yapardı. Yürüyüş zafer takları ve onur kapılarından geçilerek sürerdi. Bu sırada üzerlerinde zafere yol açan savaşı anlatan levhalar taşırlardı. Ordunun komutanı erguvan renkli ve üzerine pırıltılı yıldızlar işlenmiş giysisi, başında defne yapraklarından örülmüş zafer tacı, omzuna koyduğu ve kumaşına tanrıların babası Jüpiter'in tapınaklardaki resmi yer alan kutsal kaftanı ile arabasına binmiş olarak gururla giderdi. Tıpkı bir ikinci Jüpiter gibi Roma'nın tepesinde yer alan tapınağa giden dik yola sapardı. Burasının adı Kapitol idi. Komutan yukarıda Tanrı Jüpiter'e teşekkür kurbanları sunarken aşağıda, yenilen düşmanın şefleri idam edilirdi. İşte bu son söz çok feci, değil mi?

Komutan olarak kim düşmanlar üzerinde çok zafer kazanırsa ve birliklerine bol ganimet sağlarsa ve bu askerler yaşlanıp emekli oldukları zaman onlara toprak verirse, son derece sevilirdi. Askerler böyle bir komutanı gerçek babaları gibi görürlerdi. Onun için her şeyi yapmaya hazırdılar. Bu bağlılık sadece düşman ülkesindeyken değil, yurtlarına döndükleri zaman da sürerdi. Zira düşman üzerinde böylesine üstünlük kuran bir komutan, yurdunda da düzen ve disiplin sağlamasını bilirdi. Böyle komutanlara da ihtiyaç vardı. Zira Roma'da işler her zaman pek yolunda gitmezdi. Roma çok büyük bir kent haline gelmişti. İçinde yaşamdan hiçbir şey beklemeyen çok yoksul insanlar da yaşıyordu artık. Eğer illerden yeterli tahıl gelmezse, Roma'da hemen açlık baş gösterirdi.

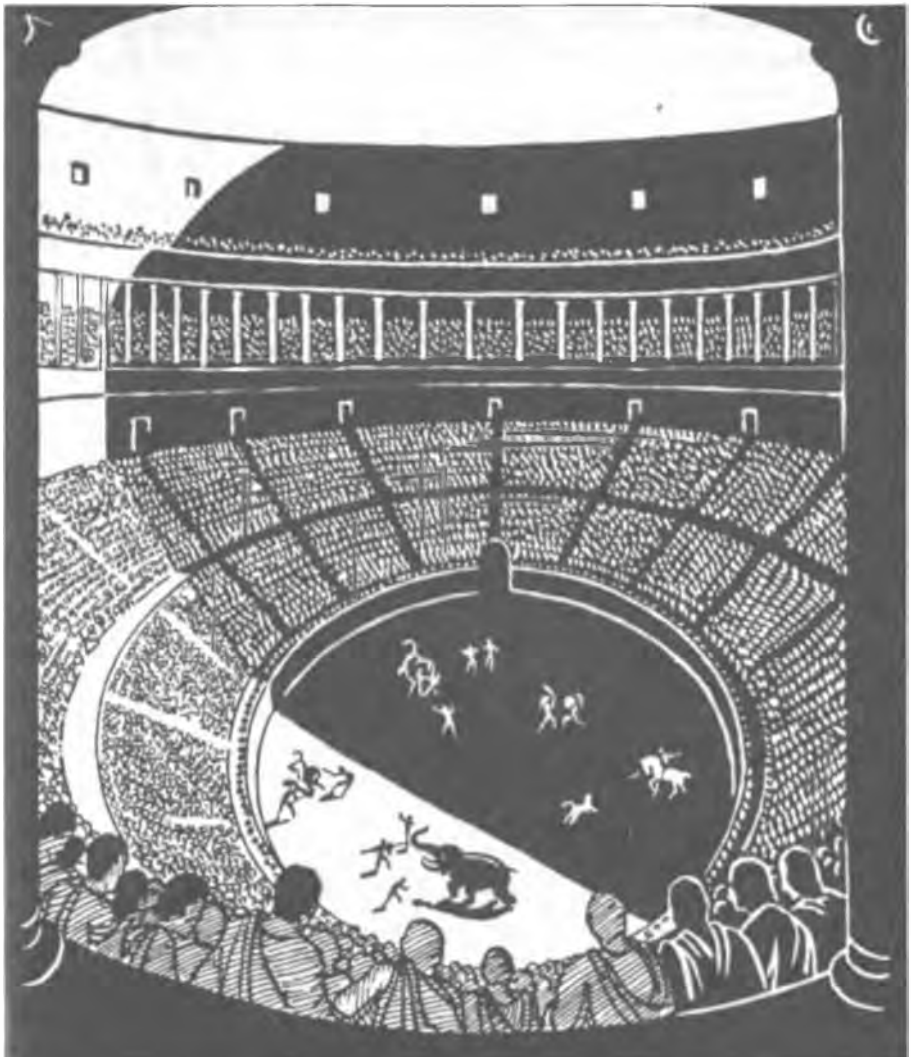
İsa'nın doğumundan 130 yıl önce (yani Kartaca'nın yok edilişinden 16 yıl sonra) iki kardeş bu yoksul ve aç insanları alıp Afrika'ya götürmeyi ve onları tarımla uğraşmak üzere oraya yerleştirmeyi denedi. Bu iki kardeş ünlü Gracchuslar'dır. Yapmak isedikleri büyük tarım ve siyaset reformları sırasında her ikisi de ne yazık ki öldürüldüler.

Tıpkı askerler gibi, bu yoksul insan yığınları da sevilen ve kendilerine tahıl verip arada bir eğlenceler düzenleyen her insana bağlanırdı. Bu arada şunu da söyleyeyim ki, eğlenceli oyunlara bütün Romalılar düşkündü. Elbette Yunanistan'da olduğu gibi değil: Orada soylu yurttaşlar Tanrıların Babası Zeus onuruna spor yaparlar ve güzel şarkılar söylerlerdi. Böyle bir eğlence Romalılar için gülünçtü. Hangi ciddî tanınan ve onurlu, gururlu bir bey şarkı söyler veya gösterişli, kıvrım kıvrım harmaniye giysisini çıkarıp başkalarının önünde cirit atardı? Böyle şeyleri savaş tutsakları yapmalıydılar. Bu tutsaklar binlerce, hatta on binlerce kişinin gözleri önünde, tiyatro binasında güreşirler ve kılıçla çarpışırlar, vahşi hayvanlarla boğuşurlar ve her çeşit savaş oyunlarını gerçek gibi uygularlardı. Bu iş eğlenceden çok müthiş ciddî ve kanlı boğuşma olarak gelişirdi. Romalılar sadece beceri sahibi sporcuları yarıştırmazlardı; onların asıl hoşuna giden şey ölüme mahkûm edilmiş insanları tiyatroda vahşi hayvanların, aç arslanların, ayıların ve hatta kaplanlarla fillerin önüne atılmış olarak görmekti.

Kim halka çok ve görkemli şenlikler düzenlerse ve bol tahıl getirtip dağıtırsa kentte pek sevilir, böylece dilediği her şeyi yapma imkânına kavuşurdu. Şimdi bu yolla ün kazanmak isteyen pek çok kişinin bulunduğunu tahmin edebilirsin. Bazen biri kendi yanına orduyu ve soylu Romalılar'ı çeker, onları kullanarak saygınlık sahibi olmak isterdi. Bazıları da yanlarına kent halkının çoğunluğu ile yoksul köylü yığınlarını çekip bu işi denerlerdi. Böyle kişiler aynı anda Roma'da belirirse siyasal güce kavuşmak için iktidar kavgaları başlardı. Bunlardan bazen biri, bazen öbürü bu kavgayı kazanıp iktidara erişirlerdi. Böyle iki gözü dönmüş rakipten kısaca söz edeyim: Bu kişiler Marius ve Sulla adlarını taşıyorlardı.

Marius Afrika'da çarpışmış, daha sonra ordusuyla Roma devletini korkunç bir felâketten kurtarmıştı. İsa'dan 113 yıl önce kuzeyden gene savaşçı ve yabanî kavimler İtalya'ya girmişlerdi (Tıpkı Dorlar'ın Yunanistan'a veya 700 yıl sonra Galyalılar'ın Roma'ya saldırmaları gibi). Bunlar günümüzdeki Almanlar'a akraba sayılabilecek olan Kimberler ve Tötonlar'dı. Öylesine cesur ve şiddetli savaşıyorlardı ki, Roma lejyonları bile önlerinden kaçmak zorunda kalmıştı. Onları durduran ve sonra da tam anlamıyla yenen komutan Marius idi.

Böylece Marius, Roma'nın en sevilen ve saygı gören insanı oldu. Ama bu sırada Sulla da Afrika'da çarpışmalarını sürdürüyordu ve Roma

Savaşçı köleler Roma'daki Kolosseum'da vahşi hayvanlarla boğuşuyor. Yakıcı güneş ve insanların çığlıkları bu muazzam yapıyı dolduruyor.

senatosu ona da büyük zafer sahibi sanını vermişti. Her ikisi de Roma'ya gelince birbirlerini çekemediler ve kavgaya başladılar. Marius, Sulla'nın bütün arkadaşlarını ve yandaşlarını öldürttü. Bunun üzerine de Sulla, Marius'u tutan bütün Romalılar'ın listesini çıkardı ve onları öldürttü.

Ayrıca onların bütün malını, mülkünü cömertçe devlete bağışladı. Ardından Roma devletini askerlerine dayanarak yönetti ve İsa'dan önce 79 yılına kadar iktidarda kaldı.

Bu müthiş karışıklıklar Romalılar'ı da çok değiştirdi. Onlar artık köylü değildi. Birkaç zengin adam köylülerin ufak topraklarını satın alarak muazzam çiftlikler kurmuşlar ve üzerlerinde köleleri çalıştırmaya başlamışlardı. Giderek Romalılar bütün ihtiyaçlarını kölelerine gördürmeye alıştılar. Sadece maden ve taş ocaklarında çalışanlar değil, soylu insanların çocuklarını yetiştiren öğretmenler bile köleler, savaş tutsakları veya tutsakların soyundan gelen kişilerdi; yani onlar da köleydiler. Köleler bir mal olarak görülürdü; öküz veya koyun gibi alınıp satılırlardı. Bir köleyi satın alan onun efendisi [sahibi] olurdu. Efendi köleye dilediği gibi davranır, ona istediği işi gördürürdü. Canı isterse kölesini öldürebilirdi de. Kölelerin hiçbir hakları yoktu. Bazı efendiler kölelerini boğuşma oyunları için tiyatroya satardı. Bu köleler, daha önce de anlattığımız gibi vahşi hayvanlarla boğuşurlardı. Bu kölelere Gladyatör adı verilirdi. Bir keresinde gladyatörler kendilerine karşı gösterilen bu vahşi davranışa karşı ayaklandılar. Spartakus adlı bir köle onları mücadeleye çağırdı. Pek çok köle, hatta çiftliklerde çalışanlar bile ona katıldılar. Bu ayaklanmada köleler umutsuzca, bu nedenle de her türlü tehlikeyi göze alarak çarpıştılar. Romalılar bu köleler ordusunu çok büyük zorluklarla dize getirebildiler ve elbette onlardan vahşice intikam aldılar. Bu kanlı olay İsa'dan 71 yıl önce geçti.

Bu sıralarda yeni bazı komutanlar yetişti ve Romalılar'ın sevgisini kazandı. Bunların başında Cajus Julius Cäsar [Kayus Yulius Kesar diye okunur. Ama Türkçe'de o genellikle Sezar diye adlandırılır]. Sezar, kendisinden öncekiler gibi bol miktarda para bulup halka şenlikler düzenlemeyi ve tahıl armağan etmeyi çok iyi biliyordu. Ama daha başka şeylerden de çok iyi anlıyordu: O gerçekten çok büyük bir askerdi. Bugüne kadar yaşayan en büyük askerlerden biri. Bir keresinde gene savaşa gitmişti. Birkaç gün sonra ondan Roma'ya bir mektup geldi. Kısa bir mektup, Lâtince üç sözcükten oluşuyor: Veni, vidi, vici. Bunların anlamı şöyleydi: Gittim, gördüm, yendim. O böylesine hızlı bir insandı.

Sezar o zamanlar adı Galya olan Fransa'yı tamamen fethetti. Orayı Roma'nın bir ili yaptı. Bu öyle kolay bir iş değildi. Çünkü Galya'da son derece cesur ve savaşçı kavimler yaşıyordu ve öyle kolayca yılacak insanlar değillerdi. Sezar orada yedi yıl savaştı; İsa'nın doğumundan

önce 58 ve 51 yılları arasında. Orada Sezar şimdi İsviçreliler dediğimiz Helvetlerle, Galyalılarla ve Germenlerle çarpıştı. İki kez Ren ırmağı üzerinden Almanya'ya, iki kez de denizi aşarak Romalılar'ın Britanya dedikleri İngiltere'ye geçti. Bütün bunları komşu ulusların Romalılar'a karşı itaat ve saygı göstermesi için yaptı. Galyalılar yıllarca umutsuz ama yiğitçe savaştılar. Ama Sezar onları her defasında yendi. Birliklerini her yana göndererek oralarda Roma'nın üstünlüğünü sağladı. O zamandan beri Galya, yani Fransa, Roma'nın bir ili durumuna geldi. Oranın halkı yavaş yavaş Lâtince konuşmaya alıştı. Ardından İspanya'da aynı gelişme yaşandı. İşte bugün Fransızca ve İspanyolca, eskiden Romalılar'ın konuştukları dilden türedikleri için bu dillere "Lâtin dilleri" denilir.

Galya'nın fethinden sonra Sezar, Roma'ya ordusuyla geri döndü. O şimdi artık, dünyanın en güçlü insanı idi. Önceleri kendisiyle birlikte hareket eden generallerle arası açıldı ve onları yendi. Mısır'ın güzel kraliçesi Kleopatra ile de yakın arkadaşlık kurdu ve bu yolla Mısır'ı da dünya devleti Roma'nın sınırları içine aldı. Sonra da devlette yeni bir düzenlemeye girişti. Doğrusu bu işin de ustasıydı. Zaten akıl düzeyi çok yüksekti. Düşünebiliyor musun? Aynı anda iki mektup birden yazdırır ve bu sırada başka işlerle de uğraşırdı.

Sezar sadece devlet işlerine yeniden bir düzgünlük getirmekle kalmadı. Zamanı da düzenledi. Ne demek bu, diye soracaksın. Sezar takvimi yeniden gözden geçirdi ve ona aşağı yukarı bugünkü durumunu verdi: Yani on iki ay ve dört yılda bir 29 gün çeken şubat ayını içeren takvimi yaptı. Bu takvime onun Cajus Julius Cäsar adından esinlenerek Jülyen takvimi adı konuldu. Çok büyük bir insan olduğu için, aylardan biri olan temmuza da onun adı verildi. Batı dillerinde bundan dolayı temmuza "July, Juli" denir. Sezar, zayıf, hastalıklı yapıya sahip bir insandı. Çıplak kafasında hep altından bir defne yaprağı çelengi taşırdı. Vücutça hastalıklı olmasına rağmen; çok güçlü bir iradeye ve müthiş bir zekâya sahipti.

Sezar o zamanlar dünyanın en güçlü insanıydı. Roma dünya devletinin kralı olabilirdi isteseydi. Belki de bu yüksek yere gelecekti de. Ama Romalılar kıskanç insanlardı. En yakın ve iyi arkadaşı bile onu kıskanıyordu. Bu arkadaşının adı Brütüs idi. Brütüs ve dostları Sezar'ın egemenliği altına girmek istemiyorlardı; eğer kral olursa onları küçümseyeceğini sanıyorlardı. Bunun üzerine onu öldürmeye karar verdiler. Roma devlet meclisi olan Senato'da onu birdenbire kuşattılar ve kınlarından çekilmiş bıçaklarıyla üstüne saldırdılar. Sezar kendini korudu. Ama gözü kendine

Roma İmparatorluğu'nun bütün sınırlarında lejyonlar nöbet tutarlardı. Tuna ve Ren ırmakları arasında uzun bir de set –duvar– yapılmıştı.

SARMATYA
KARADENİZ
HAZAR DENİZİ
ANADOLU
DİCLE
FIRAT
MISIR
NİL
KIZILDENİZ
ARABİSTAN
BASRA KÖRFEZİ

saldıranlara iyice kayınca Brütüs'ü gördü. Onu görür görmez de "Sen de mi oğlum Brütüs?" dediği söylenir. Bilinen, Brütüs'ü kendine saldırırken görünce direnmekten vazgeçtiği ve kendini bıçak darbelerine teslim ettiğidir. Bu hazin olay İsa'nın doğumundan 44 yıl önce gerçekleşti.

Temmuzdan sonra ağustos gelir. Cäsar Octavianus Augustus, Sezar'ın evlâtlığı idi. Çeşitli generallerle ve valilerle denizde ve karada yürüttüğü bir dizi savaştan sonra, İsa'dan 31 yıl önce, bütün Roma devletinin egemeni olmayı başardı. O, Roma devletini bir imparatorluk durumuna getirdi. O güne kadar bir çeşit cumhuriyetle yönetilen Roma da şimdi imparatorluk olmuştu. Pek çok batı dilinde imparator yani krallar kralı, Sezar sözcüğü ile anlatılır. Sezar kendisi imparator olamadıysa bile, ondan sonra gelenler imparator oldular ve bu sözcük Sezar'ın adı ile özdeşleşti. [Bizim kullandığımız imparator sözcüğü de gene Lâtince "imperium"dan gelir. Imperium, egemen olma, hükmetme gücü demektir. İmparator da bu yetkinin sahibi olan kişidir].

Julius Cäsar adı bir aya verildi. Onun anısını kurtaran Augustus'un adını da, Sezar'ın ayından sonra gelene verdiler. [Bugün Türkçe'de de temmuz ayından sonra gelen "ağustos" adı ile, o büyük Roma imparatorunun anısını yaşatıyoruz]. Hemen hemen bütün batı dillerinde ve başka pek çok dilde de ağustos ayının adı hep aynı sözcükle ifade ediliyor. Augustus, bu onura da layıktı. O gerçi Sezar kadar büyük bir deha sahibi değildi. Ama çok adaletli ve doğru düşünen bir insandı. Kendine de hâkim olmasını bilirdi. Kendi kendini sınırlayabilen, isteklerini gemleyebilen bu kişinin, başkaları üzerinde de egemen olmasını doğru buldular. İmparator olmak onun hakkıydı. Anlatıldığına göre kızgın, öfkeli zamanlarında, bu durumu sona erinceye kadar hiçbir buyruk vermezmiş. Çok kızgın olduğu zamanlar, öfkesini gidermek için ilk önce alfabenin harflerini sırasıyla sayarmış. Bunun için de belli bir zamana ihtiyaç var elbette. İşte bu zaman geçerken kızgınlığı da azalır, kendine tekrar hâkim olur, zihni yeniden normal çalışırmış. O gerçekten açık düşünceli, adaletli bir imparatordu ve büyük alanlara yayılan, onlarca kocaman ülkeyi içine alan devleti iyi ve dürüst yönetti. Sadece seçkin bir komutan değildi. Yalnız savaş oyunlarını seyretmezdi. Çok sade ve basit bir yaşam sürer ve güzel heykelleri ve şiirleri severdi. Romalılar Yunanlılar gibi usta heykel yontucu ve ozan değildiler. Bundan dolayı Augustus, Yunanlılar'ın en güzel, sanat eserlerini kopya ettirdi ve sarayları ile bahçelerine yerleştirdi. Zamanının en ünlü Romalı ozanları (ki onlar bütün Roma döneminin de en iyi ozanları

idiler) Yunan şiirine mümkün olduğu kadar yaklaşan dizeler yazmaya çalıştılar. Eski antik ozanlar onlara örnek oldu. O zamanlar Roma'da Eski Yunan'a karşı bir hayranlık başladı. Roma'da Yunanca konuşmak, eski Yunan ozanlarının şiirlerini okumak ve Yunan sanat yapıtlarını toplamak soylu uğraşlardan sayılıyordu. Bu da bizim şansımızdır. Eğer Romalılar bu eski antik eserleri toplamasalar veya taklit etmeselerdi, bugün belki onlardan elimizde yeterli hiçbir parça kalmayacaktı.

Hayırlı Bir Haber

Augustus, İsa'dan önce 31 yılından, İsa'dan sonra 14 yılına kadar hüküm sürdü. Anlayacağın gibi Hz. İsa, bu imparator zamanında doğdu. Doğduğu yer de, gene o zamanlar bir Roma ili olan Filistin'di. Şimdi, din derslerinden herhalde Hz. İsa'nın yaşamını ve yaydığı esasları öğrenmişsindir. Ama onun öğretisini istersen kısaca gözden geçirelim: Hz. İsa'ya göre insanların zengin veya yoksul, soylu veya aşağı sınıfa mensup, efendi veya köle, büyük bir düşünür veya küçük bir çocuk olmalarının hiçbir önemi yoktu. Bütün insanlar Tanrı'nın çocuklarıydı. Onların babası olan Tanrı'nın, çocuklarına karşı sevgisi sonsuzdu. O'nun önünde günahsız hiçbir insan yoktu; ama O, günahları bağışlayıcı idi. Buradaki bağışlayıcılık; adaleti yerine getirmekten değil, bir babanın sevgisi sonucu gösterilen büyüklükten kaynaklanıyordu.

Bağışlayıcılığın ne olduğunu bilirsin: Bu Tanrı'nın lütfedici, affedici sevgisinin bir ifadesidir. Bütün insanların Tanrı'nın bu yüce niteliğine, babaları olan Tanrı'ya inanmaları önerilir. Bu düşünceyi Hz. İsa kendi ağzından şöyle ifade ediyordu: "Düşmanlarını dahi sevecek ve senden nefret eden o kişilere hep iyilik yapacaksın. Seni aşağılayanları affedeceksin, sana küfredenlerin düzelmeleri için dua edeceksin. Bir yanağına tokat atana, diğer yanağını da çevireceksin. Mantonu çalana eteğini de vereceksin. Senden ricası olan herkesin isteklerini yerine getireceksin ve senden bir şey alandan o aldığını geri istemeyeceksin."

Bildiğin gibi Hz. İsa, sadece kısa bir süre yaşadığı yerlerde dolaştı; köylere, kırlara kadar gitti. Hep bu düşüncelerini anlattı, hastaları iyileştirdi, yoksulları teselli etti. Gene belki bilirsin: Kendisinin güya Yahudilerin kralı olmak istediği iftirasıyla hakkında dava açıldı. Sonunda o böl-

gedeki Romalı yönetici Pontius Pilatus'un buyruğu ile isyancı bir Yahudi sayıldı ve çarmıha gerilerek idam edildi. Etnik kökeni bakımından Hz. İsa bir Yahudi idi. Bu nedenle onu çekemeyen Yahudiler bu iftirayı atmışlardı. Çarmıha gerilerek idam etmek son derece dehşet verici bir cezadır. Romalılar bu cezayı kölelere, haydutlara ve kendi tutsaklıkları altına aldıkları ulusların ileri gelenlerine uygularlardı. Çarmıha gerilmek ayrıca, halk gözünde korkunç bir aşağılayıcı eylemdir, elbette çarmıha gerilen için. Ama Hz. İsa, yaşamdaki en büyük acının önemli bir anlamı olduğunu; acıyı çeken dilenciler, dertlerinden dolayı ağlayanlar, haksız yere suçlanıp izlenenler, ıstıraplarla kıvrananlar için mutluluk getirdiği; başka bir deyişle, bu zavallılar için acı çekmenin onlar için bir teselli olacağını öğretmişti. Bu nedenle ilk Hıristiyanlar için acı çektirilen, kırbaçlanan Tanrı oğlu, öğretisinin somut bir sembolü olmuştu. Biz bugün, bunun ne anlama geldiğini kavrayamayız. Haç, yani çarmıh, darağacından daha iğrenç bir idam aleti idi. İşte bu utanç verici öldürme aracı, yeni dinsel öğretinin simgesi oldu. Şimdi şöyle bir düşün: Bir Romalı asker veya memur ya da öğretmen; Yunan kökenli öğrenimleri ile gururlular. O kültürün filozoflarını, bilgeliğini, konuşma sanatını çok iyi biliyorlar. Şimdi onların önünde Hıristiyanlığın en büyük vaizlerinden biri, İsa'nın yakın yoldaşı (Havari denir bu Hz. İsa yoldaşlarına) Paulus, Atina'da veya Roma'da dinlerinin öğretisi üzerinde konuşuyor. Karşındakiler acaba neler düşünürler? Paulus gerçekten oralarda, bugün İncil'de gördüğümüz konuşmalarını yapmıştı. Bu konuşmalarının birinde şöyle der: "Size mucizelerle dolu bir yol gösteriyorum. Eğer insan veya melek diliyle konuşursam ve içimde hiç sevgi yoksa, o zaman gürültülü bir demir parçası veya düdük gibi öten bir midye kabuğundan başka bir şey olmam. Gene eğer falcılık yapmaya kalkıp bütün sırları bildiğimi, bütün bilgilere sahip olduğumu söylesem; herkesi dağlara gönderecek gücüm olduğunu belirtsem, içimde sevgi yoksa, bir hiçim, hiç. Gene eğer bütün servetimi dağıtsam, bedenimi ateşlere atarak feda etsem, ama içimde sevgi yoksa, gene bu yaptığımın hiçbir anlamı yok. Sevgi bağışlayıcıdır, cömertliktir. Sevgide kıskançlık yoktur. Sevgi sahibi şişinmez, övünmez, çevresindekileri maddî, manevî yaralamaz. Kendisi için çıkar aramaz. Kışkırtıcılara kapılmaz. Kötülere uymaz. Haksızlığa sevinmez; sadece gerçek ile memnun olur. Sevgi her şeyi kapsar, sevgi sahibi her şeye inanır, her şeyden umutludur, her şeye tahammül eder. Sevgi sonsuza kadar yaşayacaktır."

Şimdi Paulus böyle konuşunca onu dinleyen Romalılar belki söyle-

nenleri doğru bulup kafalarını sallayacaklardır; ama o kadar işte. Fakat yoksullar ve ezilenler ilk önce, bu söylenilenlerde bir yenilik olduğunu, dünyaya yeni bir soluk getirdiğini sezinleyeceklerdir. Tanrının bağışlayıcılığının bildirilmesi, yürürlükteki hukuktan daha fazla şeyler söylemekte ve iyi bir haber sunmaktadır. İyi veya hayırlı haber Yunanca eu-angelion sözcüğü ile belirtilir ve kısaca "İncil" demektir. Tek ve görülmez olan Tanrısal babanın bağışlayıcıkla ilgili hayırlı haberini ilk önce kuşkusuz Yahudiler öğrenmişlerdi. Hz. İsa da onlardan biriydi. Yahudilikten gelen, ama daha da evrensel bir hale getirdiği düşüncelerini Hz. İsa ilk önce onlar arasında yaymaya başlamıştı. Giderek bu düşünceler Roma İmparatorluğu'nun pek çok yerine sızdı.

Bunun üzerine Romalı yöneticilerin yeni dine karşı dikkatleri arttı. Aslında Romalılar'ın kimsenin dinsel inançlarına karışmadıklarını biliyorsun. Ama şimdi ortada yeni bir olay vardı. Tek Tanrıya inanan bu Hıristiyanlar imparator resimleri ve heykelleri önünde tütsü yakmayı reddediyorlardı. Ama Roma'da imparatorluk kurulduktan sonra bu iş bir gelenek olmuştu. İmparatorlar kendilerine; tıpkı Mısır'da ve Çin'de, Babil'de ve İran'da krallara yapıldığı biçimde, Tanrı gibi saygı gösterilmesini istiyorlardı. Bütün ülkede imparatorların heykelleri vardı. İyi bir Roma yurttaşı fırsat bulduğu zaman bir imparator heykeli önünde birkaç parça tütsü yaprağı yakmayı âdet edinmişti. Ama Hıristiyanlar için bu bir saçmalıktı. İşte onlar da bu garip ibadete benzer işi yapmaya zorlanıldı.

Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden 30 yıl kadar sonra (yani İsa'nın doğumundan 60 yıl sonra), Roma'da son derece zalim bir imparator egemen olmuştu. Bu adamın adı Nero idi. Bugün bile bu adamdan ürperti ile söz edilir ve kan dökücülüğü, vahşeti lânetlenir. Bu imparatorun nefret uyandıran yanı onun sadece yeteneksiz, son derece kaba ve gaddar, gayet kötü bir insan olması değildir; o, çok iradesiz, gereksiz derecede mağrur, herkesten kuşkulanan, hasta ruhlu bir insandı. Çok kötü besteler yapar, onları şarkı halinde söylerdi, en seçme yiyecekleri sofrasından eksik etmez, ama onları adetâ tıkınırdı. Nero namus duygusu olmayan, çok zayıf karakterli bir kişiydi. Yüzü çirkin sayılmazdı, ama çok gevşek bir yapısı vardı; ayrıca dudaklarında tokluk ve mutluluk ifadesi ile vahşet duygularını canlandıran bir gülümseme bulunurdu. Öz anasını, karısını ve öğretmenini öldürtmüştü. Daha pek çok akrabasını ve arkadaşını ölüme göndermişti. Öldürülme endişesi sürekli idi, son derece korkak bir insandı da.

Günün birinde Roma'da büyük bir yangın çıktı. Günler ve geceler boyu süren bu yangın kente semt semt, bölge bölge yayıldı. Yüz binlerce kişi evsiz kaldı, çünkü o zamanlar Roma bir milyonu aşan nüfusu ile gerçek anlamıyla mükemmel bir büyük kentti. Evet, bu korkunç felâket karşısında Nero ne yaptı dersiniz? Görkemli sarayının balkonunda durup bir yandan lir çaldı ve bir yandan da Truva yangını üzerine kendi bestelediği şarkıyı söyledi. Bu yaptığını, karşısında geçen olaya en uygun iş olarak kabul ediyordu. Ama o zamana kadar kendisinden pek nefret etmeyen halk birden hiddetlendi. O, halka mümkün olduğunca iyi davranmıştı. Sık sık eğlenceler düzenleyerek halkı hoş tutmaya çalışmıştı. Onun vahşeti yakın arkadaşlarına ve tanıdıklarına karşı idi. Ama şimdi bir kötü söylenti ağızdan ağıza dolaşmaya başladı: Nero, Roma'yı kendisi yaktırmıştı. Bu söylentinin doğru olup olmadığı bilinmiyor. Ancak Nero, kendisine bu yakıştırmanın yapılacağını tahmin etmişti. Bu nedenle bir günah keçisi aramaya başladı ve onu buldu: Hıristiyanlar. Hıristiyanlar sık sık bu düzenin günün birinde yıkılıp gideceğini ve yerine daha iyi ve temiz bir dünya kurulacağını söylemiyorlar mıydı? Aslında Hıristiyanların düşüncelerinin esasını elbette anlamışsındır. Ama insanlar genellikle sözlerinin sadece yüzeysel anlamlarına dikkat eder. Bu nedenle Roma'da Hıristiyanların dünyanın sonunun gelmesini istedikleri, insanlardan nefret ettikleri görüşü yayılmaya başladı. Ne kadar garip bir suçlama değil mi?

Nero'nun aradığı fırsat eline geçmişti. Hıristiyanları tutuklattı ve gaddarca idam ettirdi. Onları sadece tiyatroda vahşi hayvanlara parçalatmadı; kendi özel bahçesinde verdiği büyük bir akşam şöleni sırasında bu zavallı Hıristiyanları canlı birer meşale gibi ortalığı aydınlatmaları için yaktırdı. Ama Hıristiyanlar bu zulmün verdiği acılara ve daha sonra yapılanlara cesaretle tahammül ettiler. Onlar yeni inancın gücünün tanıkları olmakla övünüyorlardı. Bu tür din tanıklığı Yunanca "Märtyrer" demektir. Bu kelime giderek din uğrunda can verenleri belirtmek için kullanıldı. [Türkçe'de bu kelime karşılığı olarak belki "Şehit" diyebiliriz.] İşte Hıristiyanların bu ilk şehitleri ileride ilk azizler olarak anıldılar. Hıristiyanlar onların mezarlarına hac ziyaretleri yaptılar ve dua ettiler. Ama Roma'da gördükleri baskı nedeniyle gündüzleri serbestçe bu işi yapamıyorlardı. Bu nedenle şehit mezarları çevresinde gizlice toplandılar. Bu mezarlar da kentin dışında, yollardan uzak yerlerde, toprakaltındaki doğal mağaralarda gizlenmişti. Daracık yeraltı tünelleriyle birbirine bağlanmıştı. Duvarlara İncil'de anlatılan olayların çok basit resimleri çizilmişti. Bu

resimler Hıristiyanlara Tanrı'nın gücünü ve yaşamın sonsuzluğunu anımsatıyorlardı. Arslan çukurunda Hz. Danyal, ateşlere atılan insanlar veya kayaları kazıyıp su çıkartan Hz. Musa.

Bu gizli yeraltı sığınaklarında Hıristiyanlar geceleri toplanıyor, Hz. İsa'nın öğretisi üzerinde konuşuyor, onun yaşamını ve çarmıha gerilmeden önce yediği son yemeği düşünüyor ve yeni bir kovuşturma başladıysa biribirlerine cesaret veriyorlardı. Bütün kovuşturmalar ve korkunç cezalara rağmen yüz yıl içinde bu dinin esaslarına inananlar İmparatorluğun her yerinde çoğaldı. Bu yeni Hıristiyanlar da hayırlı habere inanıyor ve bunun için Hz. İsa'nın çektiği bütün acılara katlanmaya hazır görünüyorlardı.

O zamanlar Roma devletinin sertliğine yalnız Hıristiyanlar katlanmak zorunda değildi. Yahudilere de pek iyi davranılmıyordu. Bu

Yeraltındaki bu mezar odalarında (Katakomp da denilir), Hıristiyanlar toplanıyorlar. Resmin sağ ön yanında duran siyahlıklar mezardır. Soldaki duvar resmi ateşteki üç adamı gösteriyor. Bu tür yeraltı mezarlarının bulunduğu bazı yerlerde, kimi zaman binlerce Hıristiyan gizlenerek yaşamıştır. (Bu tür gizli kentler en çok Anadolu'da, Ürgüp ve Göreme yakınlarındadır.)

nedenle Nero'nun saltanatının sona ermesinden birkaç yıl sonra Kudüs'te Romalılar'a karşı büyük bir ayaklanma çıktı. Yahudiler de özgür olmak istiyorlardı. Kenti kuşatan Roma lejyolarına karşı inanılmaz bir dirençle ve cesaretle savaştılar. Romalılar sadece Kudüs'ü değil, diğer bütün Yahudi kentlerini de kuşatıyorlardı. Amaçları bu kentlere girip her yanlarını yakıp yıkmaktı. Kudüs o zamanın imparatoru Vespasian'ın oğlu Titus tarafından iki yıl süreyle kuşatıldı ve aç bırakıldı. Kentten kaçabilenler Romalılarca surlar önünde çarmıha gerildi. Sonunda Romalılar kente girdiler. Bu olay İsa'nın doğumundan 70 yıl sonra cereyan etti. Titus'un, Yahudilerce tek Tanrıları için yaptıkları tapınağa dokunulmamasını buyurduğu söylenir. Ama Romalı askerler bu buyruğu dinlemediler ve tapınağı yakıp yağmaladılar. Tapınaktaki kutsal eşyalar Roma'ya getirildi ve zafer yürüyüşü sırasında halka gösterildi. Bu eşyaların kabartmaları Titus'un bu zafer nedeniyle Roma'da yaptırdığı takın üzerine işlenmiştir ve bugün halâ görülebilir. Kudüs baştan aşağıya yakıldı ve yıkıldı. Yahudiler de bir rüzgârın dağıttığı kumlar gibi her yana savruldular. Onlar gerçi bir hayli zaman önce ticaret amacı ile pek çok yabancı kente yerleşmişlerdi. Ama artık "yurtsuz" insanlardı. İskenderiye'de, Roma'da ve başka yabancı kentlerde yaşamaya çalışırlar ve özel dua yerlerinde biraraya gelirlerdi. Herkes onların haline güler ve küfrederdi. Çünkü Yahudiler çok tanrılı kâfirlerin ortasında eski gelenek ve göreneklerine sahip çıkıyorlar, Tevrat okuyorlar ve kendilerini kurtaracak mesihi bekliyorlardı. Bütün bunlara Romalılar kahkahalarla gülüyorlardı.

İmparatorlukta ve Sınır Boylarında Yaşam

Kim Hıristiyan, Yahudi veya imparatorun yakın bir akrabası değilse Roma devletinin ülkelerinde çok rahat ve mutlu yaşayabilirdi. İspanya'dan Fırat boylarına, Tuna'dan Nil'e dilenildiği gibi seyahat edilebilirdi. Yollar olağanüstü iyi idi. Roma devlet postası belli yerlere muntazam biçimde ulaşır; oralara haber götürür ve oralardan haber getirirdi. İskenderiye veya Roma gibi büyük kentlerde konforlu yaşamak için her türlü imkânlar vardı... Roma'nın bazı semtlerinde yüksek, çok katlı, kötü yapılmış, yoksul insanların yaşadığı kiralık konutlar bulunurdu. Buna karşılık iyi durumda olanların evleri ve villaları en güzel Yunan

yapıtları ile süslenmiş ve çok mükemmel mobilyalarla döşenmişti. İçinde serinletici fıskıyeler bulunan güzel bahçeleri vardı. Kışın evler bir çeşit kaloriferle ısıtılırdı: Odaların zeminine konulmuş ve içleri oyulmuş olan tuğlalardan sıcak hava geçirilirdi. Her zengin Romalı'nın birkaç yazlığı vardı; bunların çoğu deniz kenarında yapılırdı. Bu evlerde pek çok köle hizmet ederdi. En ünlü Yunanlı ve Romalı ozanların şiirlerinin bulunduğu güzel kitaplıklar bu evlerin ayrı özelliği idiler. Zenginlerin villalarında spor alanları da vardı. Villaların bodrumlarında en nefis şaraplar muhafaza edilirdi. Bir Romalı, evinde canı sıkılırsa; çarşıya, mahkemeye veya hamama giderdi. Bazıları kaplıca da olan hamamlar çok büyük yapılardı. Hamamların suyu uzak dağlardan, arklar içinde getirtilirdi. Yıkanma yerleri çok süslü ve gösterişli bir şekilde düzenlenmişti. Sıcak ve soğuk banyolar için ayrı yıkanma salonları vardı. Buhar banyoları veya spor için de ayrı geniş avlular yapılmıştı. Bu görkemli hamam veya kaplıcaların kalıntıları pek çok yerde hâlâ duruyor. Roma hamamlarını masallardaki kral saraylarına benzetebilirsin. Pek süslü kemerler, rengârenk mermer sütunlar ve çok değerli taşlardan oyulmuş irili ufaklı havuzlar.

Daha da büyük ve görkemli olan yapılar tiyatrolardı. Kolosseum adı verilen, Roma'daki büyük tiyatro aşağı yukarı 50.000 seyirci alabilirdi. Günümüzün modern bir büyük kentindeki stadyumlar bile, çok özel olarak yaptırılanlar dışında, daha fazla insan almaz. Tiyatroda genellikle gladyatör boğuşmaları ile vahşi hayvanlarla mücadeleler seyredilirdi. Hıristiyanların bu tiyatrolarda öldürüldüklerini biliyorsun. Gösteri alanını; dik ve görüş açıları her seyirci için aynı olan tribünler çevrelerdi; tıpkı

Zengin bir Romalı'nın yazlığı. İçinde pek iyi yaşanılabilen aydınlık, havadar bir mermer yapı.

oval ve kocaman bir huni gibi. 50.000 kişinin toplandığı bu tiyatrolardan herhalde bir koca kedinin çıkardığı mırıltı gibi sesler yükselir ve müthiş bir insan kalabalığı göze çarpardı. En büyük, baş locada imparator, üstünde görkemli bir tente gerilmiş olarak otururdu. Bu süslü tente onu güneşten korurdu. İmparator, "Arena" da denilen oyun alanına bir bez parçası fırlatınca, gösteriler başlardı. İlk önce gladyatörler gelir, imparator locası önüne dizilirlerdi. Sonra hep birlikte eğilerek imparatoru şu sözlerle saygı sunarlardı: "Çok yaşa, ey imparator. Ölüme gidenler seni selâmlıyor."

Ama sakın sanma ki, imparatorların tiyatroda tembel tembel oturmaktan başka bir işleri yoktu ve hepsi Nero gibi zevk ve safadan başka bir şey düşünmeyen, gaddar, kan dökücü insanlardı. Tam tersine. İmparatorların büyük bir çoğunluğu çok ciddî olarak devlet işleriyle uğraşırlardı. Onların ilk görevi, bu kocaman ülkeler ve uluslar yığını olan imparatorluğu barış içinde tutmaktı. Uzaklardaki sınırların arkalarında ve hemen her yerinde yabanî ve savaşçı uluslar yaşardı. Bunlar zengin Roma illerini yağmalamayı hep isterlerdi. Kuzeyde, Ren ile Tuna'nın karşı kıyılarında Germenler yaşar ve Romalılar'a çok büyük zorluklar çıkarırlardı. Önceleri Sezar, Fransa'yı fethetmek için onlarla çarpışmıştı. Germenler iriyarı, güçlü kuvvetli insanlardı; öylesine büyük vücutlu idiler ki, onları gören Romalılar'ın ödleri kopardı. Yurtları olan yer, şimdiki Almanya, o zamanlar sık ve gür ormanlarla kaplı, tehlikeli bataklıklarla doluydu. Bu ülkeye dalan Roma lejyonları bazen kaybolurladı. Ama her şeyden önce, Germenler, bir merkezden ısıtılan güzel, lüks villalarda yaşamaya hiç alışık değillerdi. Onlar, bir zamanlar Romalılar'ın da geçirdiği dönemde olduğu gibi, köylü idiler. Birbirinden uzak, dağınık, tahtadan yapılmış kulübe benzeri evlerde otururlardı.

Büyük kentlerde yaşayan Romalılar, Germenler üzerine yazdıkları Lâtince araştırmalarda; bu insanların sade ve gösterişsiz yaşamlarını, dürüstlüklerini, geleneklerinin sertliğini, savaşçı ruhlarını ve şeflerine olan bağlılıklarını büyük bir yansızlıkla anlatır. Romalı yazarlar; özgürlük dolu ormanlar içinde, sade, yozlaşmamış, doğal bir yaşam süren Germenler'i; lüks içinde, haddinden fazla incelmiş yaşamları ve bozulmuş gelenekleri ile günden güne çöken kendi yurttaşlarına örnek olarak göstermişlerdir.

Germenler gerçekten tehlikeli savaşçılardı. Romalılar bunu daha Augustus zamanında anlamışlardı. O zamanlar Arminius veya Hermann

adlı bir kabile şefi yaşıyordu. Bu adam Cherusker kabilesinin başkanıydı. Roma'da yetiştiği için Romalılar'ın savaş tekniklerini çok iyi biliyordu. Kabilesinin başına geçtiği zaman, Almanya'daki Teutoburg ormanında, yürüyüş düzeninde ilerleyen bir Roma ordusu gördü. Bu orduya baskın yaptı ve onu tamamen yok etti. O zamandan beri Romalılar, Almanya'nın derinliklerine kadar ilerlemeyi göze alamadılar. Ama onlar için önemli olan asıl konu, sınırlarını Germenler'den korumaktı. İşte bu amaçla, İsa'nın doğumundan sonraki ilk yüzyılda Limes adı verilen uzun bir set yaptılar (tıpkı Çin imparatoru Kin Şi Huangdi'nin yaptırtmaya başladığı ünlü Çin Seddi gibi). Bu duvar Ren ırmağından Tuna ırmağına kadar uzanıyordu. Çok sert tahtası olan pelesenk ağacından yapılmıştı. Önüne çukurlar açılmış ve üstüne sık aralıklarla gözcü kuleleri konulmuştu. Böylece Roma'nın sınırları Germen kabilelerine karşı korunacaktı. Romalılar bu duvarı bir zorunluluk olarak görmüşlerdi. Çünkü Germenler kulübelerinde, çiftlik evlerinde oturup sürekli olarak tarımla uğraşmıyorlardı. Tersine, sık sık ava çıkıyorlar ve av alanlarını ve türlerini de aynı sıklıkta değiştiriyorlardı. O zaman kadınlarını ve çocuklarını kağnılara doldururlar ve yerleşmeye elverişli yeni bölgeler ararlardı.

İşte böylece Romalılar, uzun sınırlarını koruyabilmek için, oralarda sürekli olarak güçlü birlikler tutmak zorundaydılar. Roma İmparatorluğu içindeki bütün ulusların mensuplarından oluşan bu birlikler, Ren ve Tuna kıyılarında beklerlerdi. Viyana yakınlarında Mısırlı birlikler dururdu. Ordugâhlarının yakınlarında, Tuna kıyısında Tanrıçalarından İsis için bir tapınak da yapmışlardı. Burada şimdi Ybbs kenti bulunuyor. Bu ad, gördüğünüz gibi İsis sözcüğüne çok benziyor ve bu Tanrıçanın anısı bugün Avusturya'da yaşıyor. Sınır birlikleri Romalılar'a pek yabancı olan kendi tanrılarına taparlar ve buna kimse karışmazdı. Persler'in Güneş Tanrısı Mithras ile bir süre sonra Hıristiyanların tek ve görülmez Tanrısı da bu tapılan kutsallıklar içinde yerini aldı. Bu uzak sınır bölgelerindeki yerleşme merkezlerinde de yaşam Roma'dakinden pek farklı değildi. Almanya'da bugünkü Köln, Trier, Augsburg, Regensburg; Avusturya'da Salzburg, Viyana; Fransa'da Arles ve İngiltere'deki Bath kentleri Eski Roma sınır bölgelerindeki yerleşme yerlerinde büyüyerek geliştiler. Oralarda, Romalılar zamanında tiyatrolar, hamamlar, memurlar için villalar, askerler için kışlalar yapılmıştı. Emekliye ayrılan askerler biriktirdikleri para ile çevrede biraz toprak satın alır, oranın yerlisi bir kızla evlenir ve ordugâh yakınlarında bir yerde evini kurarak orada yaşardı. Böylece

Çok uzaklarda, ormanlık bir sınır bölgesinde, bir Roma nöbetçi kulesi. Böyle yapayalnız düşmanı bekleyen pek çok gözcü birlikleri vardı. Bu yolla İmparatorluk korunuyordu.

Roma'nın uzak illerindeki insanlar da yavaş yavaş Roma yaşam biçimine alışmaya başladılar. Fakat Tuna ile Ren'in öbür yanında bulunan kavimler hep huzursuz idiler. İmparatorlar artık zamanlarının çoğunu güzel Roma kentindeki saraylarında değil, ordularının başkomutanı olarak bu sınır kasabalarında geçirmeye başladılar. Bu imparatorlar arasında son derece mükemmel insanlar da vardı. Örneğin, İsa'nın doğumundan yüzyıl sonra yaşayan İmparator Trayan'ın [Trajan] adını anabiliriz. Bu imparatorun adaletinden ve merhametinden hâlâ söz edilir, öyküleri hâlâ yaşar.

Trayan'ın birlikleri Tuna üzerinden bugünkü Macaristan ile Romanya'ya ulaştılar, oraları bir Roma ili yaptılar. Böylece bu tampon bölge dolayısı ile asıl imparatorluk ülkeleri daha iyi korunacaktı. Bu çok büyük ilin bulunduğu bölgenin adı Daçya idi. Romalılar oraya yerleşince halk Lâtince konuşmaya başladı ve "Roma" sözcüğünden türeyen "Romanya" bu bölgenin yeni adı oldu. Ama Trayan sadece büyük askerî

seferler düzenleyen bir imparator değildi. O, Roma'yı pek güzel alanlarla süsledi. Bir büyük tepe ortadan kaldırıldı, böylece geniş alan için yer açıldı. Bu oluşturulan alana Yunanlı mimarlar tapınaklar, büyük mağazalar, mahkeme binaları, sütunlu yollar ve anıtlar yaptılar. Bunların kalıntıları Roma'da günümüzde de gözler önündedir.

Trayan'dan sonraki imparatorlar da devletin geleceği ile ilgilendiler ve sınırların savunmasına çaba harcadılar. Özellikle, İsa'dan sonra 161 ile 180 yılları arasında İmparator olan Mark Aurel'in yaşamı hemen hemen hep sınır boylarında geçti. O genellikle Tuna kıyılarındaki Carnuntum ve Vindobona kasabalarında kalırdı. Bunlardan sonuncusu bugünkü Viyana'dır. Bununla birlikte Mark Aurel savaştan nefret ederdi. Yumuşak, sessiz bir adamdı. Okumaktan ve yazmaktan çok zevk alan bir filozoftu. Genellikle büyük askerî seferler sırasında tuttuğu günlük, elimizdedir. Bu günlüklerde o hemen hemen yalnız insanın nasıl kendine hâkim olacağını, sabrın ve hoşgörünün erdemini, acılara ve elemlere dayanmanın sanatını ve aklın sessiz zaferini yazmıştır. Bunlar Buddha'nın herhalde çok beğeneceği düşüncelerdi.

Ama Mark Aurel hep ormanlara çekilip iç denetime dalma imkânı bulamıyordu. Özellikle Viyana ve çevresinde hele o zamanlar çok büyük bir hareketlilik içinde bulunan Germen kabilelerine karşı da savaşmak zorundaydı. Anlatıldığına göre Romalılar Tuna'nın öbür yanındaki düşmanları kovalamak için aslanlar getirmişler. Ama yaşamlarında hiç aslan görmedikleri için Germenler bu vahşi hayvanlardan hiç ürkmemişler ve "iri köpek" dedikleri aslanları gayet rahat bir biçimde sopayla dövmüşler. Bu çarpışmalar sırasında Mark Aurel Vindobona'da öldü. Savaştan nefret eden bu büyük devlet adamı aynı zamanda tarihin en ünlü komutanlarındandı. Öldüğü zaman İsa'nın doğumundan 180 yıl geçmişti.

Bu büyük adamdan sonra gelen imparatorlar, sınır boylarında daha fazla kaldılar ve Roma'ya uğramaları çok enderleşti. Bunlar gerçek imparatorlardı; ordu tarafından seçilir ve bazen gene ordu tarafından tahttan indirilir, bazen de gene ordu tarafından öldürülebilirlerdi... Bu asker-imparatorların çoğu Romalı değildi. Yabancılar arasından yükselmişlerdi. Çünkü artık lejyonların sadece ufak bir bölümü Romalılar'dan oluşuyordu. Eskiden asker olarak dünyayı fetheden Romalı köylüler artık yoktu. Çünkü bu köylülerin ufak topraklarını satın alan zenginler muazzam çiftlikler kurmuşlardı; buralarda ise köleler çalışıyordu. Ordu da daha çok Romalı olmayan yurttaşlardan oluşuyordu. Tuna kıyısın-

daki Mısırlı askerlerden daha önce söz etmiştim. Ama askerlerin çoğu Germenler'den seçilirdi; zira bildiğin gibi onlar çok iyi savaşırlardı. Bu çok geniş imparatorluğun uç bölgelerindeki yabancı asıllı askerlerden oluşan birlikler doğudan batıya kadar uzanan sınırlar üzerindeydiler. Germen boylarından Pers sınırına yayılan ordular ayrıca İspanya'da, Britanya'da, Kuzey Afrika'da, Mısır'da, Anadolu'da, Romanya'da konuşlanırlardı. En sevdikleri komutanlarını imparator seçerlerdi. Ama seçilen imparator ile rakipleri arasında iktidar kavgası başlar ve bazen bunlar birbirlerini öldürtürlerdi; tıpkı biraz gerilerde sana anlattığım Marius ve Sulla arasındaki kavgada olduğu gibi. İşte böylece, İsa'nın doğumundan 200 yıl kadar sonra Roma İmparatorluğu'nda korkunç bir karmaşa ve düzensizlik belirmeye başladı. Roma İmparatorluğu'nda artık, birbirlerini anlayamayan köleler ile yabancı asıllı askerlerden oluşan bir ordu söz sahibi idi. İllerdeki köylüler vergilerini ödeyemez duruma gelmişler ve arazi sahiplerine karşı dik başlı bir tutum içinde karşı gelmeye başlamışlardı. Arada bir, büyük salgın hastalıkların ve sık sık kentleri yağmalayan haydutların belirdiği bu anarşi döneminde; insanlar yavaş yavaş kendilerini teselli edebilecek manevî bir güç olan Hıristiyanlığa yaklaşmaya başladılar. Artık giderek pek çok özgür yurttaş ile köleler imparatorları için kurban vermeyi reddediyorlardı.

Roma İmparatorluğu'ndaki yozlaşma iyice arttığı ve doruk noktasına ulaştığı sırada çok yoksul bir ailenin oğlu, devletin egemenliğini ele geçirmek için mücadele etmeye başladı ve bu çabalarını başarıyla sonuçlandırdı. İmparator Diokletian'ın zamanındayız şimdi. Bu imparator İsa'dan 284 yıl sonra iktidara geldi. Parçalanmaya başlamış devleti yeniden birleştirmeye ve yapılandırmaya uğraştı. Her yerde kendini gösteren açlığı ortadan kaldırabilmek için besin maddelerinin fiyatlarını sabitleştirdi. Çok büyümüş imparatorluğun bir merkezden yönetilemeyeceği düşüncesinde idi. Bu nedenle taşrada dört kente bir çeşit imparator yardımcıları atadı. İmparatorluğa eski görkemini ve saygınlığını kazandırmak için dış görünüşün de önemi üzerinde durdu. Bunu sağlamak üzere çok gösterişli ve sıkı kurallara dayanan bir protokol sistemi kurdu. Sarayda, bu resmî protokol pek lüks ve süslü dikilmiş üniformaları ve diğer giysileri ile dolaşan görevlilerce uygulanıyordu. İmparatora kurban sunulması geleneğini yeniden canlandırmak için çok sert önlemler aldı ve Hıristiyanları bütün ülkede gene son derece sıkı biçimde kovuşturdu. Bu artık en son, ama en acı Hıristiyan kovuşturmasıydı. 20 yıllık bir egemenlikten sonra

İmparator Diokletian tahtından vazgeçti ve yorgun, hasta, normal bir yurttaş olarak Dalmaçya'daki sarayına çekildi. Orada Hıristiyanlığa karşı açtığı mücadelenin ne kadar anlamsız olduğunu gördü.

Ardından gelen İmparator Konstantin kovuşturmalara son verdi. Söylentiye göre Konstantin, Diokletian'ın eski imparator yardımcılarından biri olan ve ona karşı ayaklanan Maksentius'a karşı savaşacağı zaman, bir gece önce bir rüya görmüş. Bu rüyada gözlerinin önünde bir haç belirmiş ve şu sözleri duymuş: "Bu simgenin ışığı altında kazanacaksın!" Gerçekten savaşı kazanınca, İsa'dan sonra 313 yılında Hıristiyanlığın artık dokunulmaz olduğunu buyurdu. Kendisi ise uzun süre eski Roma dinine sadık kaldı, ancak ölümünden kısa bir süre önce Hıristiyanlığı kabul ederek kendini vaftiz ettirdi. Konstantin'in hükümet merkezi artık Roma değildi. İmparatorluğa doğudan gelen tehlikeler çok artmıştı. Özellikle yeniden güçlenen Persler önemli bir tehdit oluşturuyorlardı. Bu nedenle imparator, eski bir Yunan kolonisi olan ve Karadeniz boğazı girişinde kurulmuş bulunan Bizans'ı kendisine yeni başkent seçti. Hızla gelişen bu kent uzun bir süre orayı bütün Roma'nın başkenti yapan imparatorun adıyla anıldı: Konstantinopel. Bugünkü İstanbul.

Bu olaydan kısa bir süre geçince, İsa'dan 395 yıl sonra, Roma İmparatorluğu'nda iki başkent belirdi; bu da devletin ikiye ayrılmasına yol açtı. Başkenti Roma olan Batı Roma İmparatorluğu'nda Lâtince konuşulurdu. Bu devlet; İtalya ile birlikte Galya, Britanya, İspanya, Kuzey Afrika'yı sınırlarına alıyordu. Başkenti, bugünkü İstanbul olan Doğu Roma İmparatorluğu'nda ise Yunanca konuşuluyordu. Bu devlet de; Mısır, Filistin, Anadolu, Yunanistan ve Makedonya'ya egemendi. Her iki devlette de İsa'nın doğumundan 380 yıl sonra Hıristiyanlık artık resmî din olmuştu. Bunun anlamı şuydu: Başpiskoposlar ve piskoposlar devlet işlerinde çok etkili, en saygın kişiler durumuna gelmişlerdi. Hıristiyanlar artık yeraltındaki sığınaklarında gizli gizli bir araya gelmiyorlar, tam tersine görkemli sütunlarla süslü kiliselerde ibadetlerini yapıyorlardı. Acılardan kurtuluşun simgesi olan haç; artık Roma lejyonlarınca savaş simgesi olarak, en önde taşınıyordu.

Fırtına

Hiç sıcak yaz günlerinde birdenbire patlayan fırtınayla karşılaştın mı? Özellikle dağlarda böyle bir olayı yaşamak olağanüstü güzeldir. İlk önce hiçbir şey göremezsin; sonra bedenini bir yorgunluk kaplar, işte o zaman da havada bir şeylerin değiştiğini anlarsın. Ardından gökgürültüleri işitilmeye başlanır. Bu gümbürtüler bir oradan gelir, bir buradan. Tam olarak geldiği yeri kestiremezsin. Birdenbire dağları kendine yaklaşmış görürsün. Havada hiç hareket yoktur, ama yığınlar halinde toplanmış bulutlar göğe yükselmektedir. Dağlar bir rutubet perdesi arkasında kaybolur. Bulutlar her yandan yaklaşırlar ama daha hâlâ havada bir hareket yoktur. Gökgürültüleri artar. Her şey biraz ürkütücü ve doğaüstü gibi görünür. Hep beklersin, ne olacak diye. İşte hiç beklemediğin anda, birdenbire olan olur. Bu ilk önce sanki bir rahatlama, kurtuluş duygusu verir. Şiddetli rüzgâr vadiye doğru eser. Şimşekler çakar ve her yandan yıldırım gürültüleri gelir. Yağmur birden bardaktan boşanırcasına yağmaya başlar. Dar vadi çukurlarını fırtına tutsak almıştır artık. Kaya duvarlarına çarpan fırtına gürültüsü yankılaşır ve patırtıyı daha da artırır. Her yandan rüzgâr eser yüzüne doğru. Ardından hepsi çabucak kaybolur ve gece basar; yıldızlarla dolu pırıl pırıl bir gökyüzünü görünce fırtına bulutlarının nereye gittiklerini kavrayamazsın; gökgürültülerinin ve şimşeklerin nerelere gittiğini bilemezsin.

Şimdi sana anlatacağım dönem de işte bu fırtınaya benzer. O zaman da Roma İmparatorluğu'nu dağıtan bir fırtına kopmuştu. Fırtına habercisi gökgürültülerini daha önce anlatmıştım herhalde: Germenlerin sınırdaki göçleri, Kimmerler'in ve Tetonlar'ın akınları; Germen kabilelerinin Roma İmparatorluğu'na sızmalarını önlemek için Sezar'ın, Augustus'un, Trayan'ın, Mark Aurel'in ve diğerlerinin yürütmek zorunda kaldıkları savaşlar.

Ama bu gökgürültüleri ardından gerçek fırtına koptu. Bu fırtına ilk önce çok ama çok uzaklarda başladı; ta Çin İmparatoru Kin Şi Huangdi'nin yaptırttığı ünlü seddin yakınlarında. Asyalı göçebeler artık Çin'e akamayınca, yüzlerini Batı'ya çevirdiler. Bu akıncı kavimlerin başında Hunlar vardı. Bu tür insanlar Batı'da pek görülmemişti. Bunlar biraz küçük gövdeli, sarıya çalan renkleri ve çekikçe gözleri ve yara izleri dolu yüzleri ile çok savaşçı insanlardı. Bunlara At İnsanları da diyebiliriz.

Ufak, ama çok hızlı ve dayanıklı atlarından hiç inmezlerdi; neredeyse at üstünde uyurlar, at üstünde konuşup danışırlar, at üstünde yerlerdi; yiyecekleri de semer altında günlerce pişerek pastırma haline gelen çiğ etti. Müthiş gürültülü bir biçimde dörtnala, büyük bir hızla saldırır ve düşman üzerine oklardan bir bulut gönderirlerdi. Sonra birdenbire geri dönüp hızla oradan uzaklaşırlardı; sanki kaçıyorlardı. Arkalarından gidilince görülürdü ki atlarına ters oturmuşlar ve dörtnala giderken düşmana tekrar ok yağdırıyorlar. O güne kadar görülen kavimlerin hepsinden daha çevik, zeki, hileci ve savaşçı idiler. Cesaretleriyle ünlü Germenler'i bile önlerine sürüp kovalıyorlardı.

Bu Germenler'den bir boy, Batı Gotları (Visigotlar), Hunların önünden kaçıp Roma topraklarına sığınarak kendilerini korumak istediler. Romalılar bu masum isteği yerine getirdiler, ama bu sırada bir kıtlık ve açlık başgösterdi. Ardından Romalılar bu konuklarla savaşa başladılar. Batı Gotları ilk önce Atina'yı bastı ve yakıp yıktılar; ardından her tarafı yağmalaya yağmalaya İstanbul önlerine kadar geldiler. Ardından geriye dönüp kralları Alarik'in yönetiminde İsa'dan 410 yıl sonra İtalya'ya girdiler ve Roma'yı fethettiler. Alarik öldükten sonra da Kuzeye çekildiler. İlk önce Galya'ya [Fransa] geldiler. Snra da İspanya'ya eriştiler ve artık orada kaldılar. Batı Gotlarının bu ordularından korunmak için Romalılar Galya ve Britanya'da, Ren ve Tuna sınır boylarında bulunan önemli sayıdaki birlikleri çekip asıl yurtlarını korumaya çağırdılar. İşte bu, Germenler'in yüzlerce yıldan beri bekledikleri andı.

Bu ulus gruplarının bir bölümünün adlarını Almanya haritası üzerinde görebilirsin: Schwablar, Franklar, Alemanlar gibi. Bu Germen kavimleri gıcırtılı kağnılara yükledikleri kadınları ve çocukları, eşyaları ile Ren ırmağını aştılar, Romalılar'a karşı savaşa tutuştular ve yendiler. Eğer bazen yenildikleri olursa, artlarından yeni ve taze gruplar geliyor; onlar bu kez Romalılar'ı dağıtıyorlardı. Binlerce kişinin ölmesi önemli değildi. Zira artlarından on binler geliyordu. Avrupa'nın bu bunalımlı zamanında geçen olayın tarihteki adı "Kavimler Göçü"dür. İşte Roma İmparatorluğu'nu sarsan ve yıkan, kasırgaya benzeyen fırtına buydu. Çünkü Germen boyları sadece Fransa'da ve Ispanya'da kalmadılar. Bu boylardan biri olan Vandallar, İtalya'dan geçip Sicilya'ya, oradan da Afrika'ya geçtiler eski Kartaca'nın olduğu yörede bir korsan devleti kurdular ve gemileriyle sahil kentlerine saldırıp oraları yağmaladılar, yaktılar. Roma da bu kavim tarafından korkunç bir biçimde yağmalanmıştır.

Yakıp yıkıcılığın bir adı da bu nedenle "Vandallık" olmuştur. Ama Vandallar diğer kavimlerden daha da vahşi değillerdi.

Şimdi artık Hunlar'ı Avrupa sahnesinde görüyoruz. Hunlar'ın bir kralı vardı. Adı Attila idi. Bu kral, İsa'dan sonra 444 yılında tahta çıkmıştı. Peki anımsayabilecek misin, İsa'dan önce 444 yılında tarihte kimi görüyoruz? Atina'da Perikles'i. O dönem ne kadar mükemmel bir zamandı; ama kavimler göçü sırasındaki Avrupa? Attila, Perikles'in tam tersi bir yapıdaydı. Attila'nın orduları kendilerine teslim olmayan kentleri yakıp yıkıyor ve yağmalıyordu. Ellerine pek çok değerli hazine geçmişti. Hunlar altın ve gümüşe boğulmuşlardı. Bu değerli maddeleri çok severlerdi. Buna karşılık Attila çok sade yaşayan bir insandı. Halkı altın ve gümüş içinde yüzerken, tahta kaplarla yemek yer ve çok basit bir çadırda yaşardı. Onu sadece iktidar ilgilendiriyordu. Son derece ciddî bir insandı. Güldüğü hiç görülmemişti. Neredeyse dünyanın yarısını fethetmişti. Ele geçirdiği yerlerdeki uluslar ona bağlanmak ve onun ordusunda çarpışmak zorundaydılar. O dönemin bütün savaşçı ulusları ordusunda toplanmıştı; öyleyse bu dehşet verici bir askerî güçtü, değil mi? Attila'nın ordusunda pek çok da Germen vardı. Bu Germen boyları arasında en önemlisi Doğu Gotları idi (Batı Gotlarının İspanya'ya kadar gidip orada kaldıklarını biliyorsun). Attila Macaristan'da kurduğu genel karargâhından Roma İmparatoru'na bir elçi gönderdi. Elçi, İmparator'a şöyle bir haber götürdü: "Benim ve senin efendin Attila, şu haberi duymanı istedi! Ona İmparatorluğu'nun yarısını vereceksin ve kızını da ona eş olarak göndereceksin". İmparator bu isteği yerine getirmeyince Attila, o müthiş ordusuyla imparatoru cezalandırmak ve kendisinden esirgenenleri almak için yola koyuldu. Galya'da, Katalonya ovasında İsa'dan sonra 451 yılında müthiş bir savaş oldu. Roma ordusunda bu devlete bağlı bütün ulusların, hatta Germenler'in bile birlikleri vardı. Hepsi Attila'nın istilâsına karşı birleşmişlerdi. Bu kanlı savaşta kazanan taraf belli olmadı. Attila da ordusuyla Roma'nın üzerine yürüdü. Herkesi bir korku ve dehşet kaplamıştı. Hunlar Roma'ya adım adım yaklaşıyorlardı. Karşılarına bir ordu çıkarmak imkânı da kalmamıştı.

Bunun üzerine Roma'nın Hıristiyan piskoposu [papa], rahipleri ve kilise bayrakları ile Attila'nın önüne çıktı. Bu Papa Büyük Leo adıyla anılırdı. Herkes Attila'nın bu din adamlarını öldürteceğini düşünüyordu. Ama beklenmedik bir olay cereyan etti. Attila onlara hiç dokunmadığı gibi, bu görüşmeden sonra Roma'nın önünden çekildi ve İtalya'yı da terk

Güçlü Hun kralı Attila; atlı askerlerinin önünde, yeni savaşlara ve zaferlere doğru koşuyor.

etti. Roma bir kez daha kurtulmuştu. Bu olaydan kısa bir süre geçince İsa'dan 453 yıl sonra, Attila, bir Germen prensesi ile evlendiği düğün günü öldü.

Eğer o bunalımlı günde papa, Batı Roma İmparatorluğu'nu kurtarmamış olsaydı, her şey bitmişti. Çünkü imparatorlar artık tamamen güç-

süz, iradesiz kimselerdi. Her işe askerler karışıyordu. Bu askerî birlikler de artık neredeyse tamamen Germenler'den oluşuyorlardı.

İmparator gereksiz bir kişi durumunu almıştı. Germenler'den oluşan bu birlikler İmparator'u tahttan indirmeye karar verdiler. Bu son Roma İmparatoru'nun çok ilginç bir adı vardı: Romulus Augustulus. Şimdi düşün, Roma'nın kurucusu ve ilk kralı Romulus adını taşıyordu. İlk imparator ise Augustulus idi. Sonuncusu, yani Romulus Augustulus, İsa'nın doğumundan 476 yıl sonra tahttan indirildi.

Odoaker adlı bir Germen komutanı kendisini İtalya'daki Germenler'in kralı ilan etti. Böylece Batı Roma Lâtin İmparatorluğu sona ermişti. Bu olay pek çok bilim adamı tarafından tarih döneminin başlamasıyla süren bir çağın da sonu kabul edilir; yani Avrupalılar açısından "ilkçağ" kapanmış oluyor.

476 yılıyla "ortaçağ" başlamış sayılır. Bu döneme "ortaçağ" denilmesinin sebebi ilkçağ ile yeniçağın arasında, yani ortasında bulunması. Ama elbette o sıralarda insanoğlu başka bir çağa geçtiğinin farkında değildi. Karışıklık sürüp gidiyordu. Bir aralık Hunlarla birlikte akınlar yapan Doğu Gotları (Ostrogotlar) Doğu Roma İmparatorluğu'na yerleşmişlerdi. Bunlardan kurtulmak isteyen Doğu Roma İmparatoru Zeno bir hile ile onları savuşturmak istedi. Doğu Gotlarına İtalya'yı övdü, oranın verimliliğini, güzelliğini anlattı. İtalya'yı alıp Kral Odoaker'in egemenliğine son vermelerini önerdi. Bu şekilde Doğu Gotlarını Batı Roma Devleti üzerine sevk etti. Gerçekten de Doğu Gotları büyük kralları Theodorik'in komutasında 493 yılında Alp Dağlarını aşarak İtalya'ya yöneldiler. Zaten savaşa alışkın olan bu insanlar, bitmiş, mahvolmuş, iyice güçten düşmüş İtalya'yı kısa bir süre içinde fethettiler. Theodorik, Kral Odoaker'i tutsak aldı. Yaşamını bağışlayacağını söylemesine rağmen, bir şölen sırasında onu oğlu ile birlikte bıçaklatarak öldürttü.

Theodorik'in böyle vahşice bir davranışta nasıl bulunduğuna hep hayret etmişimdir. Çünkü o, yaptığını bir yana bırakırsak, gerçekten büyük, ünlü ve aydın bir kraldı. Gotların bu yeni ülkede İtalyanlar'la barış içinde yaşamaları gerektiğini düşündü ve bunu uygulamak için askerlerinin her birine bir parça tarım toprağı verdi. Kendisine merkez olarak da Kuzey İtalya'da bir liman kenti olan Ravenna'yı seçti.

Theodorik bu kentte çok güzel, renkli mozaiklerle süslü görkemli kiliseler yaptırttı. Doğu Gotlarının İtalya'da gelişmiş, güçlü bir devlet

kuracaklarını ve ileride İstanbul'da yaşayan Doğu Roma İmparatorları için bir büyük tehlike oluşturacaklarını kimse tahmin edemezdi.

İşte o sıralarda İstanbul'da, 527 yılından beri güçlü, gösterişi ve iktidarı çok seven bir hükümdar yaşıyordu: Jüstinyen. Bu imparatorun emeli, eski Büyük Roma İmparatorluğu'nu kendi egemenliği altında yeniden kurmaktı. Sarayında doğunun bütün görkemi yaşatılıyordu. Eskiden bir sirk dansçısı olan karısı Theodora ile birlikte ipekli, ağır, değerli taşlarla süslü giysiler ve altından, inciden yapılmış gerdanlıklar bilezikler taşır, yürürlerken bu giysiler şangır şungur sesler çıkartır ve bir başka türlü görkemlilik ortaya koyardı.

Jüstinyen İstanbul'da son derece büyük bir kubbeli kilise yaptırtmıştı. Ayasofya adını taşıyan bu kilise ile Eski Roma'nın görkemli büyüklüğünü yeniden canlandırmak istiyordu. Gene bu amaçla Romalılar'ın yasalarını ve diğer hukuk kurallarını topladı. Yaptığı en önemli işlerin başında bu gelir. Jüstinyen Romalılar'ın yasalarını büyük hukuk bilginlerine açıklattırarak bir araya getirtti. Böylece Romalılar'ın ünlü yasalarının hepsi toplanmış ve gün ışığına çıkmış oldu. Bu çok önemli hukuk yapıtına "Corpus juris civilis Justiniani" adı verilir. Bugün bile yargıç veya avukat olmak isteyenler bu yapıtı okurlar, zira Romalılar'ın hukuk temelleri sonradan pek çok yasalara örneklik etmiştir.

Jüstinyen, Theodorik'in ölümünden sonra Gotları İtalya'dan çıkarıp orayı fethetmek istedi. Ama Gotlar kendileri için yabancı sayılan bu ülkede müthiş bir direnme ve savunma gücü gösterdiler. Bu savunma kolay değildi, çünkü İtalyanlar da Gotlara karşıydılar. Gerçi Gotlar da Hıristiyan olmuşlardı; ama inançları Romalılar ve onlara bağlı olanlardan farklıydı. Gotlar, Hıristiyanlığın "üçlemesini" kabul etmiyorlardı. Bu üçlemeye göre Tanrı, İsa'nın babası, Meryem ise anasıdır. Böyle bir olayın gerçek olabileceğine Gotlar inanmamışlar, ama Hıristiyanlığı da reddetmemişlerdi. İşte bu dinsel görüş farkı da Gotların savunmalarını zorlaştırıyordu. Çünkü onlara kâfir işlemi yapılıyor, tutsak düştükleri zaman işkence ediliyorlardı. Sonunda hemen hemen bütün Gotlar bu savaşlar sonunda öldüler. Sadece 1000 kişiden oluşan en son birlikleri, giriştikleri en son çarpışmadan sonra İtalya'yı terk etme izni aldılar ve kuzeye doğru ilerleyerek izlerini kaybettirdiler. Böylece büyük bir ulus olan Doğu Gotları da tarih sahnesinden silindi. Jüstinyen artık Ravenna'dan İtalya'yı yönetiyordu. Orada çok görkemli kiliseler yaptırttı. Bu kiliselerde onun ve eşinin çok gösterişli resimleri durur.

Ama Doğu Roma'nın gücü İtalya'da fazla kalamadı. İsa'dan 568 yıl

Doğu Roma Devleti'nin İmparatoru Jüstinyen ve eşi Theodora, İstanbul'daki saraylarının terasında bir devletin elçilik üyelerini kabul ediyorlar.

sonra kuzeyden bu kez başka bir Germen boyu geldi. Bunlar Langobardlardı. Bu boy İtalya'yı fethetti. Bugün bile İtalya'da bir bölge onların adlarıyla anılır: Lombardiya. Bu olay fırtınanın son esintileri idi. Artık yavaş yavaş ortaçağın bol yıldızlı gecesi başlayacaktır.

Yıldızlı Gece Başlıyor

Kavimler göçünün bir büyük fırtınayı andırdığını belki kabul edeceksin. Fakat ortaçağın; yıldızların gökyüzünde bolca görüldüğü, bulutsuz bir geceye benzediğini söylemek sana garip gelebilir. Ama bu doğru bir benzetmedir. Belki "karanlık ortaçağ" deyimini duymuşsundur. Bu deyimle şu gerçek belirtilmek isteniyordu: Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa'da büyük bir bilgisizlik egemen oldu. Okuyup yazma bilenlerin sayısı parmakla gösterilecek kadar azdı. Dünyada olup bitenleri açıklama güçleri yoktu bu insanların. Her şeyi masallarla, akla aykırı söylentilerle açıklamaya çalışıyorlardı; geçersiz inançlara [batıl inançlara] sahiptiler. O zamanlar evler küçük ve karanlıktı. Romalılar'ın yaptıkları mükemmel yollar ve caddeler bozulup kaybolmaya yüz tutmuştu. Bir zamanların cıvıl cıvıl hareketli Roma kentleri ile sınır boyu kasabaları; üzerlerinde yabanî otların büyüdüğü harabeler haline gelmişti. Âdil ve mantıklı Roma yasaları unutulmuş, güzel Yunan heykelleri kırılıp dökülmüştü. Bu dediklerimin hepsi doğruydu ve o felâketli kavimler göçünden sonra böyle bir manzara ile karşılaşmanın akla aykırı bir yanı da yoktu.

Ama hepsi bu kadar değil. Ortaçağ kapkaranlık bir gece değildi; evet bir geceydi ama gökyüzünde bol bol yıldız görülürdü. Tıpkı karanlıktan ürken çocuklar gibi, insanların; sihirbazlardan ve cadılardan, ama her şeyden önce şeytandan ve kötü ruhlardan korktuğu bu zifiri gecede, gökyüzündeki yıldızlar yeni bir inancın ışıkları olarak yol gösterici oluyorlardı. Bu şekilde karanlık bir gecede sık bir orman içindeki insan nasıl yıldızlara bakıp Büyükayı ve Küçükayı takımyıldızlarını veya Kutupyıldızı'nı görüp iyi kötü yolunu bulursa; ortaçağdaki insanlar da sık sık karanlıkta tökezlemelerine rağmen, her zaman karmakarışık bir şekilde yaşamıyorlardı. Bir konuda duraksamaları yoktu: Bütün insanlar Tanrı'nın verdiği ruha sahiptirler, herkes, dilenciden krala kadar, Tanrı önünde eşittir. Bu nedenle eşya gibi görülen kölelere yer yoktur. Tek ve görülmez Tanrı, dünyayı yaratmıştır ve bağışlayıcılığı ile insanlara kurtuluş yolunu göstermiştir. Bizden istediği, iyi kişiler olarak yaşamamızdır. Ama sanma ki ortaçağda herkes iyi huyluydu. Pek çok vahşi, kana susamış, kalpsiz, merhametsiz savaşçı vardı. Bunlar İtalya'da ve özellikle Germenler'in yerleştiği bölgelerde insanlara acımasızca davranıyorlardı. Ama şimdi bu

Bir Doğu Roma kentinin gürültü ve patırtısından uzak bir Sütun Azizi. O yüksek yerde yıllarca oturarak, günahlarından arınmaya çalışıyor.

vahşi insanlar Roma dönemine göre biraz daha vicdan ürpertisine sahiptiler. Kötü olduklarını biliyor ve Tanrı'nın gazabından çekiniyorlardı.

Pek çok insan da Tanrı'nın buyruklarına göre yaşamak istiyordu. Bu nedenle insanlar kolaylıkla günah işlenebilecek bir ortam içindeki büyük kentlerde yaşamaktan çekiniyor, tıpkı Hindli dervişler gibi gözden uzak yerlere, ormanlara, kırlara sığınıyorlardı. Bu Hıristiyan dervişlerine "Keşiş" denilir. Keşişler ilk önce daha çok Doğu bölgelerinde, Mısır ve Filistin gibi yerlerde bulunurlardı. Bunların çoğu için; işledikleri günahların kefaretini çıkarmak veya hiç günah işlemeden yaşamak, en önemli amaçtı. Bu tür yaşam biçimini biraz da Hindliler'den öğrenmişlerdi. Bildiğin gibi Hindli dervişler de kendilerine acı çektirmeyi ülkü edinmişlerdi. Hıristiyan dervişlerin içinde bazıları; kentin ortasında buldukları yüksek bir sütunun üstünde otururlar, günlerce hareket etmeden orada durup insanların günahlarını düşünerek dalıp giderlerdi. Çok az yerlerdi. Acıktıkları zaman yedikleri birkaç parça ekmeği, bir sepete bağlı ipi çekerek yanlarına alırlardı. Yüksekten, insanların didinmelerini seyrederler ve bu yolla Tanrı'ya yaklaşabileceklerini sanırlardı. Bu insanlara "Sütun Azizleri" derlerdi.

Batıda, İtalya'da bir keşiş vardı. O da tıpkı Buddha gibi yapayalnız yaşayarak, günahlardan arınıp aydınlığa kavuşulamayacağını anlamıştı. Bu keşişin adı Benedikt idi; takdis edilmiş, kutsanmış anlamına geliyordu. Benedikt; insanların kişisel olarak günahlardan arınmasının, Hz. İsa'nın öğretisini tamamen karşılamadığı kanısındaydı. İnsanın sadece

kendisinin iyi olması yetmezdi, iyilik de yapmalıydı. Ama bir sütunun üzerinde oturup durmakla da, kimseye iyilik edilemezdi; bunun için çalışmak gerekti. Şimdi o, kendisine ve yandaşlarına yol gösterecek sloganı bulmuştu: Dua et ve çalış. Kendisi gibi düşünen birkaç keşişle, derneğe benzer bir kuruluş oluşturdu. Bu kuruluşa onlarla aynı düşünce içinde yaşamak isteyenler katılacaklardı. Böylece bir "Tarikat " ortaya çıktı. Bu keşişin kurduğu tarikat kendi adıyla anılmış ve ona "Benediktliler Tarikatı" denilmiştir. İşte bu tür keşişlerin oturduğu yerlere "Manastır" denilir. Bir tarikat üyesi olarak sürekli bir şekilde manastıra girmek isteyenlerin üç konuda söz vermeleri gerektir: 1. Hiçbir eşyaya kişisel olarak sahip bulunmayacak; 2. Evlenmeyecek; 3. Tarikatın başı olan [–ki biz Müslümanlar kendi tarikatlarımızın başkanına Şeyh deriz–] kişiye kayıtsız şartsız itaat edilecek.

Biri, manastıra girip keşiş olma hakkını elde edince işi sadece dua etmek değildi; elbette manastırda dua etme ve günde birkaç kez yapılan ayinlere katılmak, yerine getirilmesi gerekli çok önemli bir koşuldu. Ama duadan başka iyi bir şeyler de yapılmalıydı. Bunun için de keşişlerin belli işlerden anlamaları ve bu işleri yapmaya beceri göstermeleri gerekirdi. Bu nedenle Benedikt tarikatı mensupları, ilkçağdan gelen bütün buluşlar ve düşüncelerle uğraşan tek grup olmuştur. Bulabildikleri eski kitap rulolarını okuyup incelemişlerdir. Bunları başkalarının da okuyabilmeleri için kopya etmişlerdir. Yıllarca uğraşarak okunaklı ama kendine özgü eğik yazılarıyla, kalın parşömen kâğıtlı ciltleri, süslerle bezeyerek, Incil'den öyküler ve azizlerin yaşamlarıyla doldurmuşlar; bununla da kalmayıp eski Lâtin ve Yunan şiirlerini de bu süslü el yazması kitaplarına almışlardır. Böylesine uğraş vermeyen bir keşiş bile yoktur. Ama bu keşişler, her şeyden önce; doğa bilgileri ve tarımla ilgili eski kitapları yeniden kopya ederek ve mümkün olduğunca aslına sadık kalarak çoğaltmışlardır. Çünkü onlar için İncil'den sonra en yaşamsal ve en önemli şey; tarlalarını doğru biçimde işleyip bol ve iyi ürün almaktı. Bu çabayı sadece kendileri için değil, tahıl ve ekmek bulamayan yoksulları beslemek için de gösteriyorlardı. Hemen hiç el değmemiş, kimsenin barınmadığı o topraklarda, aşevi gibi ihtiyaç giderici yerler yoktu. Bir yolculuğu göze alan kişi, manastırlarda gecelemek zorundaydı. Orada belli başlı ihtiyaçları giderilirdi yolcunun. Manastırda sessizlik, çalışma ve rahatlık vardı. Keşişler ayrıca manastır çevresinde yaşayan çocuklara okuyup yazma öğretirler; Lâtince okumayı da göstererek İncil'i anlamalarını sağlarlardı. İşte o

zamanlar bir manastır; çok geniş bir çevrede, içinde eğitim yapılabilen, uygarca yaşamanın yöntemlerini gösteren tek bir benek idi. Bu uygarlık beneğinde eski Yunan ve Roma uygarlıklarının yaydığı düşüncelerin hiç olmazsa bir bölümü yaşıyordu.

Bu tür manastırlar sadece İtalya'da bulunmuyordu. Tam tersine keşişler için uzak ve uygarlık görmemiş yerlerde manastırlar yaparak; oradaki halka Hıristiyanlığı doğru olarak öğretmek, çocukları eğitmek ve son derece sık ormanlarda yol açarak ulaştırmayı sağlamak çok önemli idi. Özellikle İrlanda'da ve İngiltere'de pek çok manastır kuruldu. Bu ülkeler birer ada olduklarından, kavimler göçünün neden olduğu büyük fırtınadan oldukça az zarar görmüşlerdi. Bu adalara oldukça eski zamandan beri Angeller ve Saksonlar adlı Germen boyları yerleşmişler ve gene bir hayli süre önce Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi.

Şimdi İrlanda'dan ve İngiltere'den Galya'ya, yani bugünkü Fransa'ya ve diğer Germen ellerine bir keşiş akını başlamıştı; bunlar sözünü ettiğimiz ülkelerin zenginlerini buluyorlar ve onlara vaaz verip öğretim yolu gösteriyorlardı. Germenler'in hepsi, daha Hıristiyanlığı kabul etmemişti. En güçlü beyleri, sadece görünüşte Hıristiyan olmuştu. Bu güçlü beyin adı Chlodwig [Klodvig] idi ve Merovenler denilmekle ünlü eski bir Germen ailesinin soyundan geliyordu. Beylikten krallığa yükselen bu yetenekli adam, ilk önce Frank boylarına egemen oldu; ardından cesareti, hileciliği, cinayetleri ve yalancılığı ile Almanya'nın yarısını ve bugünkü Fransa'nın büyük bir bölümünü sultası altına aldı. Orası Almanca'da hâlâ bu anıyı yaşatan adla anılır: Franklar'ın Kralı Klodvig'in Devleti: Frankreich. [Reich, Almanca devlet demektir!]

İşte Klodvig bu işleri başardıktan sonra hem kendisini, hem de bütün halkını vaftiz ettirdi. Bu kilise işlemi, Hıristiyanlığa girmek demektir. Klodvig bu yola Hıristiyanlığı çok sevdiği için sapmadı. Herhalde ona göre Hıristiyanlığın Tanrısı şeytanca güçlere sahip, dev gibi bir şeydi. Bu tür bir Tanrı ona yeni zaferler kazanmakta yardımcı olabilirdi. Klodvig hiç dindar biri değildi. Bu nedenle Germenler'in ülkesinde keşişlerin yapacağı çok iş vardı. Ve gerçekten de keşişler Almanya denilen bu ülkede çok uğraştılar. Manastırlar kurdular. Franklar veya Alemanlar gibi Germen boylarına meyvecilik ile bağcılığı öğrettiler; bu yarı vahşi insanlara dünyada savaş alanlarında cesaret gösterip iyi dövüşmek ve vücut gücünü vurgulamaktan başka işe yarayan şeyler de olduğunu anlattılar. Meroven sarayındaki Hıristiyan Frank krallarının sık sık danışmanlığını

Keşişler okur-yazar kişilerdi Okumayı ve yazmayı ormanda, tarlada, bahçede [her yerde] öğrettiler.

yaptılar. En iyi okuyup yazan onlar olduklarından; bütün yasaları kral adına onlar kaleme aldılar ve kralların geriye kalan bütün yazı işlerini de gördüler. Yazı işi aynı zamanda hükümet işi de demekti. Böylece diğer krallara da mektuplar yazdılar, Roma'daki Papa ile ilişkiyi sağladılar. Göze çarpmayan, mütevazı cübbeleri içinde, Franklar'ın daha düzen içine giremeyen devletlerinin gerçek egemenleri sayıldılar.

İrlanda'dan ve İngiltere'den gelen başka keşişler daha da cesaret göstererek, Kuzey Almanya'nın ve bugünkü Hollanda'nın neredeyse balta girmemiş vahşi bölgelerine eriştiler. Orada yaşayanlar Hıristiyanlığı hiç bilmiyorlardı. Bu nedenle oralarda bu dini yaymak için çalışmak, vaaz vermek çok tehlikeli idi; zira bu insanlar atalarının inançlarına çok sıkı bir biçimde sarılmışlardı. Onlar Kasırga tanrısı kabul ettikleri Votan'a taparlardı. Tapınmaları da tapınaklarda değil açık havada, kutsal kabul edilen ağaçların altında yerine getirilirdi. Günün birinde bir Hıristiyan keşişi ve

rahibi olan Bonifaçius oralara geldi. Bir ağaç seçti kendine, büyük, iri bir ağaç. Bu ağaç altında inancının esaslarını belirten bir vaaz verdi. Sonunda bu Kuzeyli Germenler'e; Votan'ın sadece bir masal kahramanı olduğunu, kutsal kabul edilen ağacı kesmekle göstermek istedi. Eline baltayı aldığı gibi ağacı kesmeye başladı. Çevresindeki Germenler gülerek onu seyrediyorlardı; çünkü gökyüzünden bir yıldırım düşüp keşişi çarpacaktı. Ama bu olmadı. Koca ağaç yere devrildi, gökyüzünde her şey sakindi. Bu olay pek çok Kuzeyli Germen'e Votan ile diğer tanrılara tapmanın anlamsızlığını gösterdi ve bunlar Hıristiyanlığı kabul edip kendilerini Bonifaçius'a vaftiz ettirdiler. Ama bazı Germenler bu keşişe çok kızdılar ve onu inançlarıya bağdaşmadığı için 754 yılında öldürdüler.

Bu tür olaylara rağmen Almanya'da putperestlik artık kaybolmaya başlamıştı. Germenler manastırların hemen yanında, ağaçtan yapılan basit kiliselere gidiyor ve dua ediyorlardı; duadan sonra da keşişlere, hasta hayvanlarını nasıl iyileştireceklerini, elma ağaçlarına dadanan kurtlarla nasıl baş edeceklerini soruyorlardı. Devletteki güç sahipleri de keşişlere başvurmaya başladılar. İçlerinde bir zamanlar en acımasız ve yabanî olanları, Tanrı işledikleri günahları bağışlar umudu ile keşişlere geniş toprak parçaları bağışladılar; bunu da büyük bir gönül rahatlığı ile yaptılar. Giderek manastırlar zenginleşmeye ve güçlenmeye başladı. Ama keşişler Aziz Benedikt'in buyruğuna uyarak yoksul bir biçimde, basit ve dar hücrelerinde yaşamayı, dua edip çalışmayı sürdürdüler.

Allah'tan Başka Yoktur Tapacak; O'nun Elçisidir Muhammed

Çöl nedir, kafanda canlandırabilir misin? Ender eşyalar yüklenmiş deve katarlarının üzerinde gidip geldiği, gerçek, kahredici derecede sıcak çöl, ne demektir? Her yan göz alabildiğine yalnız kumdan oluşmuş. Sadece, uzak aralıklarla bazen havaya doğru yükselen birkaç palmiye ağacı görebiliyorsun. Oraya doğru atınla veya devenle ulaşınca vaha denilen yere gelmiş oluyorsun. Vahada biraz çamurlu suyu derin bir kuyuda bulabilirsin. Sonra tekrar yola düşüyorsun sıcak kumda. Başka hiçbir şey yok gene. Gide gide daha büyük bir vahaya erişiyorsun. Burası küçük

bir kasabanın kurulabileceği koşullara sahip. Beyaz, tavla zarı biçiminde evlerden oluşan, gene beyazlar giyinmiş, esmer tenli, siyah saçlı, pırıl pırıl kahverengi gözlü insanların sokaklarında dolaştığı bir kasaba.

Buradaki insanların mücadeleye alışık oldukları hemen anlaşılıyor. Olağanüstü hızlı atları üzerinde çölün bir ucundan, öbür ucuna kadar gidip geliyorlar; avlanıyorlar, kervanları yağmalıyorlar, birbirleri ile de çarpışıyorlar. Vahaya karşı vaha, kente karşı kent, kabileye karşı kabile. Arabistan'da durum daha hâlâ biraz böyle. Binlerce yıl önce de başka türlü bir görünüm yoktu bu çölde. Ama sayıca çok az, fakat pek kavgacı insanların yaşadığı bu çölde; sana anlattıklarımın ve anlatacaklarımın belki en ilginci sayılacak olay gerçekleşti.

Bu olay şöyle başlar: Almanya'da keşişler basit bir yaşam süren köylüleri eğitip Hıristiyanlaştırırken ve Franklar üzerinde Merovenler soyu egemen iken, yani aşağı yukarı İsa'dan 600 yıl kadar sonraları, hiç kimse Araplar'ı tanımıyordu; kimse onlardan söz etmiyordu. Araplar çölde güzel atlarını koşturuyor, çadırlarında yaşıyor ve birbirleri ile kavga edip duruyorlardı. Üzerinde fazla düşünmeye gerek duymadıkları basit bir dinsel inançları vardı. Tıpkı eski Babilliler gibi yıldızlara dua ediyor ve özellikle gökten düştüğüne inandıkları bir taşa tapıyorlardı. Bu taş Araplar'ın belli başlı kutsallıklarının bulunduğu ve Kâbe denilen bir yerde saklanırdı. Kâbe de bir vaha kenti olan Mekke'de idi. Araplar sık sık bu kente gelip taptıkları kutsallıkları ziyaret eder, yani bir anlamda hac yolculuğu yaparlardı.

Hazret-i Muhammed'in zamanındaki Mekke'ye benzeyen bir çöl kenti. Bu kasabada su ve insanları güneşten koruyan evler var.

Bu sıralarda Mekke'de babasının adı Abdullah olan Muhammed adında bir genç adam yaşıyordu. Muhammed'in babası soylu bir insandı, ama zengin değildi; Abdullah, Mekke'de Kâbe'yi gözeten, bu nedenle pek önemli sayılan ailenin mensubu idi. Abdullah çok erken yaşta oğlunu göremeden öldü. Muhammed'e sadece beş deve bırakabildi. Bu elbette yeterli bir servet değildi. Bu nedenle Muhammed, diğer soylu çocukları gibi çöldeki güzel çadırlarda yaşayamadı. Bir süre zengin insanlara keçi çobanlığı yapmak zorunda kaldı. Daha sonra kendisinden yaşlı, zengin bir kadınla tanıştı. Onun hizmetine girdi ve kervanlarını yönetmeye başladı. Aradan fazla bir zaman geçmeden patronu olan bu kadınla evlendi ve çok mutlu bir aile yaşamı kurdu. Güzel çocukları oldu.

Mekke'de Muhammed güçlü kuvvetli, dinç, siyah saçlı ve sakallı, şahin burunlu, ciddî ve ağırbaşlı tavırları ile saygı uyandıran bir insandı. Ona "Âdil" sanını vermişlerdi. Daha genç yaşlarında inanç konularıyla ilgilenmeye başlamıştır. Mekke'ye hacca gelen Araplarla, yakınlarda bulunan Habeş ülkesinden gelen Hıristiyanlarla ve Arap vaha kentlerinde sayıları bir hayli fazla olan Yahudilerle uzun uzun sohbet ederdi. Yahudiler ve Hıristiyanlarla yaptığı konuşmalarda; tek, her şeye gücü yeten ve görünmez bir Tanrı düşüncesi zihninde doğmaya başlamıştı. Araplar'ın inançları ve aralarındaki kavgaları artık ona anlamsız görünüyor ve sık sık bir kente yakın bir mağaraya çekilip düşüncelere dalıyordu. Gene boş zamanlarında çeşme kenarında yaptığı akşam söyleşilerinde; Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. İsa ve Hz. Meryem üzerinde bilgileri olanları dinliyordu. Bir gün gene mağarada düşüncelere dalmış bir durumda iken, doğaüstü bir durumla karşılaştı. Bilim adamlarının kimi buna insanın uyumadan gördüğü rüya der, kimi de hayal. Ama ne olursa olsun Muhammed, yaşadığı doğaüstü olayın etkisinde kalmıştı. Olay şuydu: Birdenbire karşısına meleklerin başı sayılan Cebrail çıktı. Onun gökgürültüsü gibi sesini duydu: "Oku." Muhammed "Ben okuyamam ki!" diye yanıt verdi. Melek buna aldırış etmeden üç kez, "Allah'ın adına, her şeyin sahibi o güçlü efendiye dua etmesini" söyledi ve kayboldu. Muhammed bu olaydan çok sarsılmış bir durumda evine döndü.

Üç yıl süre ile bu olayın etkisinde kalarak yaşadı. Üç yıl geçtikten sonra Cebrail tekrar göründü. Melek, yüce Tanrı'nın verdiği ışık ile parlıyor ve son derece görkemli bir etki yapıyordu. Muhammed gene kendini kaybederek ve titreyerek evine döndü. Yatağa uzandı. Karısı üstünü örttü. Öyle yatarken tekrar o sesi duydu: "Ayağa kalk ve uyan!" diye

buyurdu ses ve devam etti "Evrenin gerçek sahibi Allah'tır. O'nu tanı, O'na dua et." Artık bu Muhammed'in Allah'tan aldığı açık bir haberdi... Bu haberlere "vahiy" diyoruz. Allah onu, "İnsanları, fenalıklar yapmamaları için uyarmakla ve tek, her şeyi yaratan güçlü ve görülmez Allah'ın büyüklüğünü tanıtmakla" görevlendiriyordu. O andan itibaren Muhammed kendini bir Peygamber olarak görmeye başladı. O yüce Allah'ın kullarına seslenmek için kullandığı bir çeşit söz aracı idi. [Artık ona Hazreti Muhammed diyoruz].

Hazret-i Muhammed, Allah'ın buyruklarını Mekke'de yaymaya çalıştı. Kendisini elçi olarak seçen, en yüce varlık ve büyük yargıçtan, Allah'tan söz ediyordu. Ama çevresindekilerin çoğu onunla alay etmeye başladılar. Sadece karısı ile bazı aile üyeleri ve birkaç yakın arkadaşı daha ilk vahiyde O'na inanmıştı. Ama uzun süre söylediklerine başka kimse inanmıyordu.

Tahmin edeceğin gibi Mekke'de Kâbe'yi gözetmekle yükümlü soylular Hazret-i Muhammed'i sadece ileri geri konuşan biri olarak kabul etmiyorlar,onu kendileri için tehlikeli bir düşman olarak görüyorlardı. Bu nedenle Hazret-i Muhammed'e karşı bir hareket başlattılar. Mekkeliler'e Hazret-i Muhammed ve ailesi ile görüşmeyi, yandaşlarıyla ticaret yapılmasını yasakladılar. Bu yasağı da Kâbe'de açıklayıp ilan ettiler. Bu Hazret-i Muhammed'e vurulmuş bir darbe gibiydi. Peygamber'in ailesi ve yakınları yıllarca yoksulluk içinde yaşamak zorunda kalmışlardı. Bu sırada Hazret-i Muhammed, Mekke dışından gelen birkaç hacı ile tanışmıştı. Bu hacılar bir başka vaha kenti olan ve sık sık Mekkelilerle savaşan bir yerin ahalisinden idiler. Bu kentte pek çok da Yahudi yaşardı. Orada oturanlar bu nedenle tek Tanrı düşüncesine pek yabancı değillerdi. Bu nedenle Hazret-i Muhammed'in anlattıkları ve öğrettikleri bu hacıların hoşuna gitmişti.

Hazret-i Muhammed de giderek bu komşu kentlilere yaklaşmaya ve onlara sık sık vaaz vermeye başlamıştı. Kendilerine düşman olan bir kentin halkı ile Hazret-i Muhammed'in böyle iyi ilişkiler kurmasını Mekkeli soylular ve özellikle Kâbe'yi gözetmekle görevli olanlar hiç doğru bulmuyorlar ve ona çok kızıyorlardı. Sonunda onu hain kabul edip öldürmeye karar verdiler. Bunu gizlice öğrenen Peygamber ilk önce yandaşlarını gizlice o komşu kente gönderdi. Sonunda kiralık katilleronu öldürmek için evine yaklaştıklarında arka pencereden kaçtı ve maceralı bir yolculuktan sonra sığınacağı yere ulaştı. Bu olay 622 yılının 16 Tem-

muz [veya 16 Haziran] günü gerçekleşti. Bu göçe Arapça "Hicret" denilir. Hicret'in geçtiği yıl Müslümanlar için tıpkı Yunanlılar'ın Olimpiyatları, Romalılar'ın Kentlerinin Kuruluşu veya Hıristiyanların İsa'nın Doğumu gibi tarih başlangıcı sayılmıştır.

Hazret-i Muhammed'in göç ettiği bu kent Mekke'den daha gelişmiş bir yerdi. Bu kentin ahalisi Peygamber'i büyük bir içtenlikle karşıladı. Bir süre sonra Hazret-i Muhammed'e böyle kollarını açan bu kente "Peygamber Kenti" demek olan "Medine" adı verilmiştir. Peygamber kente girer girmez çevresi bir sevgi çemberi ile sarıldı. Herkes onu evinde konuk etmek istiyordu. Kimseyi kırmak istemeyen Hazret-i Muhammed şöyle bir çare buldu. Çevresindekilere "Devem nerede durursa orada konuk kalacağım." dedi. Gerçekten de böyle oldu. Medineliler çok sevdikleri Peygamber'e günden güne bağlanıyorlardı. O da yeni dinin esaslarını bu insanlara öğretiyordu. Peygamber, Allah'ın Hz. İbrahim ve Hz. Musa aracılığı ile Yahudilere buyrukları nasıl yolladığını, Hz. İsa'nın ağzından insanları nasıl uslandırmak istediğini anlatıyor ve onların ardından kendisinin de Allah'ın bir Peygamberi olduğunu söylüyordu.

Şimdi Arapça Allah demek olan Tanrı'dan başka kimseden korkulmaması gerektiğini anlatıyordu. Sevinmek veya üzülmek için insanların fazla uğraşmamasını, çünkü Allah'ın iradesi ile herkesin kaderinin baştan belli olduğunu söylüyordu. Ne olacağı, ölüm zamanı yani ecel, daha önce Allah tarafından saptanmıştı. Allah'ın dileğine bağlı olmak zorunda idik. Allah'ın iradesi ile kurtuluşa varmak, kendini O'na adamak "İslâm" sözcüğü ile ifade ediliyordu. Böylece Hazret-i Muhammed'in kurduğu dinin adı da İslâm oldu. Peygamber, yandaşlarının bu inanç için mücadele etmeleri gerektiğini söylüyordu. İslâm dini yandaşlarının zafere ulaşıncaya kadar savaşmaları gerekti. Allah ve Peygamber için savaşıp bu yolda ölen cesur askerler hemen Cennet'e gideceklerdi. İnançsızlar veya İslâm için çaba harcamayanların gidecekleri yer ise Cehennem'di. Hazret-i Muhammed; yandaşlarına Allah'ın Kur'an'da bildirdiği buyruklarına ve kendi bilgilerine göre Cennet'i olağanüstü güzel bir yer olarak tanıtıyordu. Böylece Cennet gerçeği ile karşılaşan Araplar yeni dine iyice bağlanıyorlardı. Sıcak çöldeki yoksul Araplar için her türlü güzelliğin ve rahatlığın bulunduğu Cennet son derece mükemmel bir bağlayıcı ögeydi. Bu amaç uğruna ölmek de mutlu sona erişmek demek oluyordu.

Böylece bu yeni dini yaymaya başlayan Hazret-i Muhammed'e Medineliler çok yardımcı oluyorlardı. Diğer yandan Mekkeliler Peygamber'i

kendileri için daha tehlikeli bir konuma erişmiş olarak gördüklerinden, iki kent arasında amansız bir savaş başladı. Bu savaşlarda genellikle Peygamber'in askerleri kazanıyor, ama arada bir Mekkeliler'in de yenip Medineliler'i zarara uğrattıkları oluyordu. Bir keresinde Mekkeliler, Medine önlerine kadar gelip kenti kuşatmışlar ama on gün sonra kaçmışlardı. Giderek güçlenen Hazret-i Muhammed sonunda iyi donanmış 1500 askeriyle Mekke'ye bir hac ziyaretinde bulunmak istedi. Bir geçici anlaşma gereği Mekkeliler bu ziyarete izin verdiler. Yoksul ve neredeyse yapayalnız Mekke'den gizlice göç eden Peygamber'in şimdi görkemli bir ordu ile, Mekke'de görünmesi, şaşkınlık yarattı. Gülüp alay ettikleri Muhammed şimdi gerçek bir Peygamber olarak karşılarındaydı. Bu görkemin etkisinde kalan pek çok Mekkeli, İslâm dinine girdi. Kısa bir süre sonra ise Hazret-i Muhammed bu kez Mekke'yi ordusuyla gerçekten fethetti. Ama Mekkeliler'e dokunmadı, onlara hiçbir zarar vermedi. Sadece Kâbe'deki putları kırdırdı ve yok ettirdi. O, artık güçlü bir devlet başkanı da olmuştu. Hem Peygamber, hem devlet kurucusu. Her yerden kendisine haberler geliyor ve Araplar yığınlar halinde İslâm dinine giriyorlardı. Ölümünden kısa bir süre önce 40.000 hacı önünde Mekke'de son hutbesini verdi. İslâm dininin esaslarını o konuşmasında bir kez daha tekrarladı: Allah'tan başka tapacak yoktur. Kendisi O'nun Peygamberi'dir. İnançsızları doğru yola sokmak gerekmektedir. Hazret-i Muhammed dindaşlarını günde beş kez dua etmeleri [namaz kılmaları] konusunda yeniden uyardı. Bu hacdan kısa bir süre sonra da, 632 yılında öldü.

Kur'an'da; "İnançsızlarla direnişleri kırılıncaya kadar savaş" ve "Puta tapanları yaşatma, onları bulundukları yerde kuşat. Ama onları İslâma çağır. Çağrına uyarlarsa onlarla barış içinde yaşa." buyrukları vardır. Araplar Kur'an'ın ve Peygamber'in bu buyruklarına titizlikle uydular. Çöllerinde İslâmlığı kabul etmeyen kimse kalmadı. Bundan sonra Peygamber'in devlet başkanlığı niteliğini temsil eden Halifeler bu dini büyük bir hızla Arabistan sınırları dışında yaymaya başladılar. Onun ölümünden sonra İslâm devletinin başına seçilen Ebu Bekir ve ardından gelen Ömer zamanında İslâm dini Arabistan'a komşu ülkelere de yayıldı. Bu halifelerin orduları sanki Tanrısal bir güce erişmiş gibi inanç fırtınası içindeydiler Hazret-i Muhammed'in ölümünden altı yıl sonra Arap orduları müthiş savaşlardan sonra Filistin'i ve İran'ı fethettiler ve akıllara durgunluk veren miktarda ganimet ele geçirdiler. Başka komutanların buyruğundaki İslâm orduları Mısır'a ilerledi. Bu ülke henüz Doğu Roma

İmparatorluğu'na bağlıydı, ama iyice yoksullaşmış ve yorgunlaşmıştı. Bu kocaman ülkeyi Araplar dört yıl içinde fethetti. Büyük İskenderiye kenti de Araplar'ın eline geçti. Bu kargaşa sırasında İskenderiye Kitaplığı'ndaki 700.000 kitap rulosunun ziyan olduğunu da söylemek gerektir. Arapların bu kitaplığa zarar vermedikleri, ama çarpışmalar ve yağmalar sırasında bu büyük kitap varlığının önemli bir bölümünün ortadan kaybolduğu söylenmektedir.

Arap devleti büyük hızla çok güçlü bir biçimde gelişip serpildi. Sanki Hazret-i Muhammed üzerinden Mekke'ye bir kıvılcım çakmış, oradan da her yöne doğru yayılma başlamıştı:

İran'dan Hindistan'a, Mısır'dan bütün Kuzey Afrika'ya bu ateş yürüyordu. Ama Ömer'in ölümünden sonra Araplar arasında anlaşmazlıklar da başladı. Halifelik için önemli siyasal çekişmeler çıkıyor, bu da Araplar arasındaki birliği bozuyordu. Birkaç kez daha denedikleri gibi Arap orduları 670 yılında İstanbul'a kadar gelip kenti kuşattılar. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti de tehdit altına girmişti. Ancak Araplar yedi yıl uğraşmalarına rağmen İstanbul'u fethedemediler. Ama bu belki de çok az birkaç başarısızlıklarından biriydi. Aslında Araplar görülmemiş bir hızla yayılıyorlardı. Örneğin, İstanbul kuşatmasını kaldırdıktan kısa bir süre sonra, Afrika üzerinden gelip bütün Sicilya adasını bile fethettiler. Ama bununla da kalmadılar. İspanya'ya uzandılar. Belki anımsarsın; orada kavimler göçünden beri Batı Gotları (Visigotlar) denilen bir Germen kavmi oturuyordu. Yedi gün süren büyük bir meydan savaşından sonra Araplar'ın komutanı Tarık, İspanya ordusunu tam anlamıyla yendi ve burası da fethedilmiş oldu.

Araplar, İspanya'dan Fransa'ya, Meroven krallarının yönettiği Franklar ülkesine aktılar. Şimdi Araplar, gerçek Germen asıllı köylü savaşçılarla karşı karşıya idiler. Franklar'ın komutanı Karl Martell, adını taşıyordu; bu adın anlamı Çekiç Karl demekti, yani o düşmana çekiç gibi vurmakla ün kazanmıştı. 732 yılında bu komutan Araplar'ı yendi; yani Peygamber'in ölümünden tam 100 yıl sonra. Eğer Karl Martell, Güney Fransa'da Tours kenti yakınlarındaki Poitiers adlı yerde bu başarıyı sağlayamasaydı, Araplar mutlaka bütün Fransa'yı ve ardından Almanya'yı kolaylıkla fethederlerdi. Manastırlar, Müslüman ibadet yerleri haline getirilir ve belki bütün Avrupalılar Müslüman olurdu, bugün tıpkı İranlılar'ın, büyük bir bölümüyle Hindliler'in; Mezopotamya ve Filistin'in aslında Mısırlı ve Kuzey Afrikalı olan halkları gibi.

Araplar da giderek, Hazret-i Muhammed zamanında olduğu gibi, sert çöl savaşçısı kimliğinden pek çok yerde uzaklaşmaya başlamışlardı. Fetih ateşi biraz sönüp de durgunluk dönemleri başlayınca, Araplar, yeni kazandıkları ülkelerde buldukları uygarlıklardan çok şey öğrenme yoluna girmişlerdi. Örneğin İranlılar'dan; doğunun görkemli saltanat yöntemlerini, günlük yaşama ilişkin rahatlıklarını, güzel halıları ve kumaşları, büyük ve güçlü yapıları, hoş desenlerle süslenmiş çeşitli eşyaları tanıdılar; bunların yapımını öğrendiler.

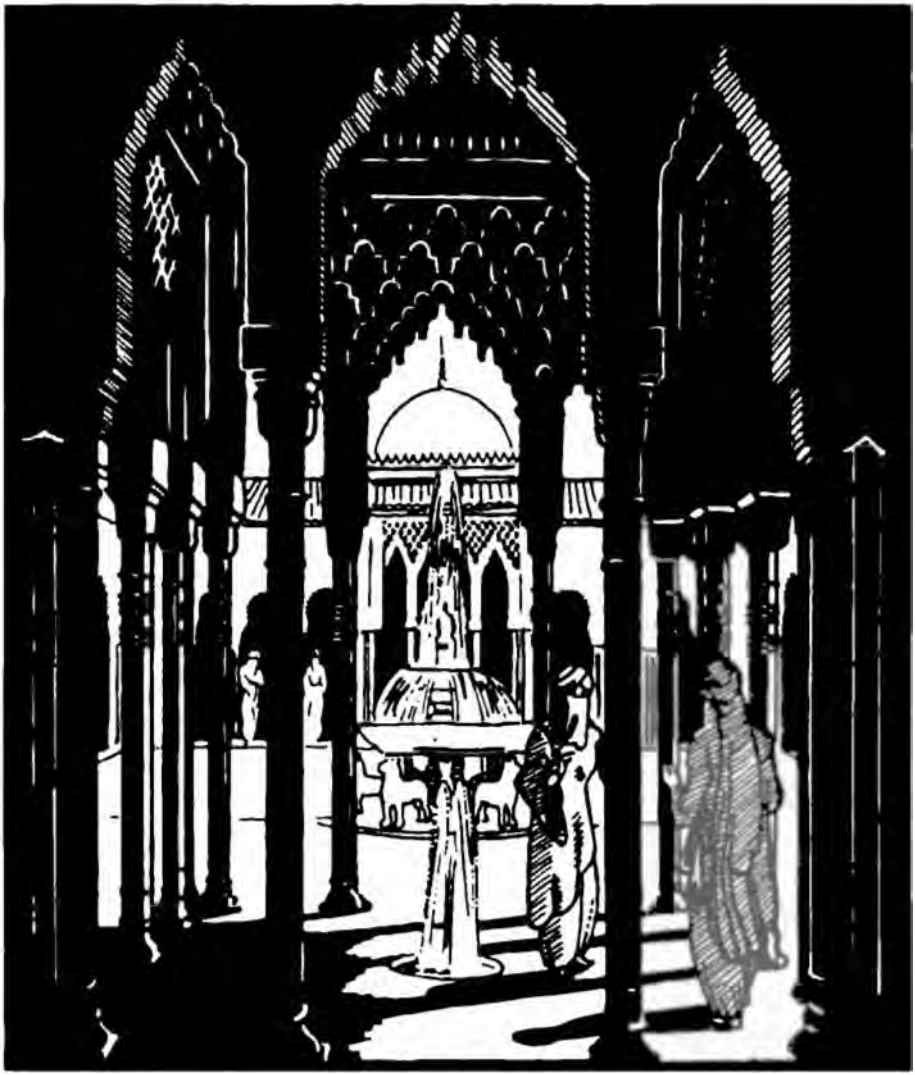
Müslümanlara dinleri, insan ve hayvan resimlerini yapmalarını yasaklamıştı. Bu tür resimlerin eski puta tapma döneminin anılarını çağrıştırabilir kaygısı yasağın sebebidir. Bu nedenle, Müslüman uluslar yaptıkları görkemli sarayları ve diğer binaları çok güzel, renkli, iç içe geçmiş motiflerle bezemeye başladılar. Bu tür yepyeni bir sanat Arap devleti sınırları içinde belirdiği için, bu sanatın adına da Arabesk denilmekte-

Frank köylüsü askerler Tours yakınlarındaki Poitiers'de, Müslüman Arapları durdurmaya çalışıyorlar. Hıristiyan Avrupa'nın en önemli kader anlarından biri.

dir. Araplar, fethettikleri yerlerde büyük bir rahatlık içinde yaşattıkları Hıristiyan uluslardan pek çok şey öğrendiler; özellikle Bizanslılar'dan öğrendikleri, İranlılar'dan aldıklarından çok daha fazlaydı. Kitap yakma alışkanlığı yerine okuma alışkanlığı edindiler. Eski Doğu Roma İmparatorluğu toprakları üzerindeki kültür merkezlerinde buldukları kitapları aramaya ve onları toplamaya başladılar. Özellikle Büyük İskender'in dahi öğretmeni Aristoteles'in yapıtlarını çok beğendiler ve bu çok ünlü düşünürün kitaplarını hem kendi dilinde okudular, hem de daha fazla insan anlasın diye Arapça'ya çevirdiler. Aristoteles'in İslâm dünyasında doğanın her türlü sorunu ve görünüşü ile ilgilenmek, onları araştırmak eğilimini uyandırmakta çok büyük hizmeti olmuştur. Bu konuda Arap ve diğer Müslüman bilim adamları gerçekten çok çalışmışlardır. [İslâm dini doğuya, Türkler'in oturduğu bölgelere doğru ilerleyince pek çok ünlü Türk kökenli bilgin de yetişti. Ama nasıl Ortaçağ Avrupa'sında her ulusun bilim dili Lâtince idiyse, İslâm dünyasında da bilim dili Arapça'ydı. Özellikle matematik ve doğa bilimlerinin gelişmesine büyük hizmetleri geçen Müslüman bilim adamları, Arap, Türk veya İran yahut başka bir kökenden gelseler de, buluşlarının yer aldığı yapıtları hep Arapça yazmışlardı. Bu yolla Avrupalılar pek çok bilimsel kavram öğrendiler. Arapça'dan batı dillerine geçen ve artık her gün kullanılan sözcüklerin yüzlercesini bir liste halinde vermek mümkündür. Ama kitabımızın dar çerçevesi içinde buna imkân yok.] Fakat sana bir fikir vermesi için "Kimya = Chemie" veya "Cebir=Algebra", "Trafik", "Amiral" ve daha yüzlerce ve yüzlerce bilimsel kavramın Arapça olduğunu söyleyebilirim. Evet, elinde tuttuğun bu kitabın basılı olduğu maddeyi, yani kâğıdı da Müslümanlara borçluyuz. Araplar, Orta Asya'da Çinlilerle yaptıkları savaşlarda tutsak aldıkları bilge kişilerden bu işin tekniğini öğrenmişler ve geliştirmişlerdir. Biz de kâğıdı böylece Müslümanlardan alıp kullandık.

Ama ben kişisel olarak bu uygarlığa iki şey için özellikle çok hayranlık duyuyorum: Bunlardan biri çocuklarına anlatıp sonra yazdırdıkları masallardır. Bunların en güzellerini "Bin Bir Gece Masalları" adlı derlemede okuyabilirsin. İkincisi ise belki bir masaldan daha da masalımsı bir olay. Şimdi dikkat et: "12." Buna neden bir sözcük olarak on iki diyorsun da, gördüğün gibi okumuyorsun; yani "bir-iki" veya "bir ve iki", ama bu aynı zamanda "üç" anlamına gelmez mi? Tek haneli bir rakamın aslında onluk bir sayı olduğunu bilir misin? Hele hele, Romalılar'ın "on iki"yi nasıl yazdıklarını görmek ister misin?: "XII" Peki ya 112? Şöyle: "CXII."

Sanki kırılmış gibi ustalıkla yapılan taş kemerler, bir dantel gibi oyulup işlenen Arabesk biçimli mermerler; Arap-İslâm mimarlık sanatının önemli özellikleridir. Bu sanatın en güzel yapıtlarından biri İspanya'da, Granada kentinde bulunan Elhamra Sarayı'dır.

Ya 1112? O da böyle: "MCXII." Şimdi düşün bakalım, bu rakam işaretleriyle toplama, çıkarma, çarpma, bölme nasıl yaparsın? Çok, ama çok zor ve karmakarışık bir işlem. Ama bizim "Arap" rakamlarıyla aritmetik

işlemleri yapmak öyle kolay ki! Araplar'ın bize getirdiği bu rakamlar; sadece hoş ve kolay yazılıyor olmasının yanında, bir de bütün matematik değerlerini ifade edecek imkân sunuyor: Sayıların gerçek değerini veren sıralama. Bunu da şöyle anlatayım: İki rakamın yanında ama solunda duran bir başka rakam "yüz" değerini gösterir. Ve "yüz"ü de bir rakamı ve iki sıfırla yazarsın. Böylece, matematikte yaşamsal önemi olan "0" [sıfır] kavramı da Arap-Müslüman bilginlerinin buluşudur.

Hiç böylesine güzel ve yararlı bir buluş yapabilir misin? Ben yapamam doğrusu. Ama buluşları ve hatta "rakam" sözcüğünü [Almanca'da "Ziffer"] İslâm bilginlerine borçluyuz. Aslında bu rakam kavramları ilk önce eski Hind uygarlığında belirmiş; ama onları işleyip matematik ve aritmetik dediğimiz akıl yöntemleri içine sokan, böylece belki bilime en büyük katkıyı yapanlar Müslüman bilginler olmuştur. Şimdi biraz yukarıda söylediğim doğru değil mi? Bu matematik-aritmetik kavramlarını bulmak, bir masal uydurmaktan çok, daha zor anlatımı ile bir masal gibi, ne dersin? Gerçi bir Avrupalı için İsa'dan 732 yıl sonra Karl Martell'in Arapları yenmesi iyi bir şey ama, Müslümanların büyük ve yapıcı bir imparatorluk kurmaları da hiç kötü bir şey değil. Onlar bu büyük imparatorlukta Persler'in ve Yunanlılar'ın, Hindliler'in ve hatta Çinliler'in düşüncelerini, yaşam kalıplarını ve buluşlarını kendi süzgeçlerinden geçirerek, kendi ustalıklarını ve yaratıcılıklarını da katarak Avrupalılar'a öğretmişlerdi.

Yönetmesini de Bilen Bir Fatih

Şimdi aşağıdaki bahsi okuduğun zaman belki dünyayı fethetmenin, yahut büyük imparatorluklar kurmanın çok kolay bir iş olduğunu sanacaksın. Bu tür olaylar dünya tarihinde oldukça sık görülüyor. Eskiden böyle işleri yapmak gerçekten çok zor değildi. Nereden geliyor bu tarihsel özellik?

Şimdi lütfen iyi canlandır kafanda: Eskiden posta, gazete gibi iletişim imkânları yoktu. Bu nedenle insanlar kendilerinden birkaç günlük yol uzaklığındaki yerlerde neler olup bittiğini bilmiyorlardı. Vadilerinde yahut ormanlarında yaşarlar, tarlalarını ekip bahçelerini düzenlerlerdi. Onlara en uzak tanıdık kişiler, komşu kabilelerin halkıydı. Onlarla da

genellikle düşmanlık veya kan davası içinde bulunulurdu. Karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermek için her şeyi yaparlardı. Komşularının otlaklarındaki hayvanları kovalar ve hatta onların ahırlarını bile ateşe verirlerdi. Soygun, eşkıyalık, kin ve kavga arasında sürekli bir gidiş-geliş vardı.

Kendi küçük ortamlarının daha uzaklarında başka işlerin olup bittiği, sadece söylentiler yoluyla öğrenilirdi. Eğer günün birinde birkaç bin askerden oluşan bir ordu aniden vadilerinde veya ormanlarının kenarında beliriverirse, buna karşı yapılacak pek bir şey yoktu. Çünkü aslında onlara yardım etmesi gereken komşular, gerçekte bu düşmanlarının o ordu tarafından hırpalandığını, hatta bazen yok edildiğini öğrenince, sevinirlerdi; sıranın kendilerine de gelebileceğini düşünmeden. Eğer bu ordu onları sağ bırakır da, kendine katılmak için zorlarsa, o vakit bu insanlar bu işe memnun olurlardı; çünkü düşmanları olan komşularıyla şimdi rahatça hesaplaşabilirlerdi. İşte bu yolla bir ordu oluşursa komşu kabileler, ne kadar cesur olursa olsunlar, düşmanlarıyla artık baş edemezlerdi. Örneğin Araplar'ın fetihçi orduları böyle güçlendiler. Biraz sonra anlatacağım ünlü Frank Kralı Büyük Karl'ın da yükselişi bu yolla oldu.

Evet, bu koşullar altında fethetmek, belki o kadar zor bir iş gibi görülmüyor. Bugün bu işi yapmak ise çok zor. Ama fetihten daha güç olanı yönetmekti. Fetihten sonra uzaklardaki her yere birer haberci gönderilirdi. Bu haberci, birbirleriyle kavga edip duran uluslara, boylara, kabilelere birleşip bağlaşma buyruğunu getirirdi; çünkü bunlar dünyada kendi düşmanlıkları ve kan davalarından daha yaşamsal şeyler olduğunu öğrenmeliydiler. İyi bir kral [hükümdar] olmak isteyen kişi, yoksulluk içinde çok rahatsız bir yaşam süren köylülerin bir şeyler öğrenmelerini, insanların daha önce düşündükleri ve yazdıkları kötü beklentilerin cereyan etmemesi, ellerindekilerin de yitirilmemesi için yardım etmeyi sağlamalıydı. İyi bir kral tam bir baba gibi davranmalıydı; buyruğu altında yaşayan çeşitli boyları, ulusları bir aile gibi gören bir baba. Bu baba ailesinin esenliği için her şeyi göze alıp karar verecek yetenekte olmalıydı.

İşte Büyük Karl da gerçekten böyle bir hükümdardı. Zaten bunun için ona "Büyük" diyoruz. Bu kişi, Araplar'ı Fransa'dan uzaklaştıran, ünlü Komutan Karl Martell'in soyundan gelen bir Meroven idi. Merovenler pek o kadar tutulan bir kral soyu değildi. Bu aileden gelen hükümdarlar uzun saçları ve dalgalanan kocaman sakalları ile tahtta otururlar, bakanlarının kulaklarına fısıldadıkları sözleri çevrelerindekilere tekrarlamak-

tan başka bir iş yapmazlardı. Yolculuklarına atla değil, tıpkı köylüler gibi kağnılarla çıkarlardı; böylece şurada burada düzenlenen toplantılara da katılırlardı. Fakat bu soy içindeki bir hükümet, iyi bir aileden geliyordu. Bu aileden Karl Martell de yetişmişti. Büyük Karl'ın babası Pipin de bu ailedendi. İşte Büyük Karl, sadece hükümette bir bakan olarak kalmayı hiç istemiyordu; kralın kulağına yapılacak işleri fısıldayacak, o da bunları yüksek sesle tekrarlayacaktı. Böyle bir iş yapmaktansa, doğrudan doğruya kral olmayı yeğlerdi. Karl, aynı soy içinde bulunan Meroven Kralı'nı tahttan indirdi ve yerine geçti. Böylece Franklar'ın hükümdarı olmuştu. Bu Krallığın sınırları içinde bugünkü Almanya'nın batı yarısı ile bugünkü Fransa'nın doğu yarısı bulunuyordu.

Ama bütün bunları okurken sanma ki Büyük Karl sağlam, gerçek anlamıyla memurları olan, güvenlik güçleriyle her yere ulaşan bir devletin başındaydı. Onun devleti, sağlamlık ve işlerlik bakımından Roma İmparatorluğu ile bile karşılaştırılamazdı. O zamanlar, tıpkı Romalılar döneminde olduğu gibi Alman halkının sayısı azdı. Çeşitli lehçeler [ağızlar] konuşan pek çok kabile yaşıyordu bu geniş bölgede. Bunlar aynı etnik soydan olmakla birlikte; gelenekleri, görenekleri birbirlerinden oldukça farklıydı ve aralarında, tıpkı Yunanistan'daki Dorlar ve İyonlar gibi, büyük bir geçimsizlik vardı.

Bu kabile [veya boyların] başkanlarına Dük [veya Bey] denilirdi. Bu sözcüğün Almanca karşılığı olan Herzog, "ordusunun başında giden kişi" demektir. Gerçekten bu dükler hep ordularıyla birlikteydiler. Almanya'da bu adı taşıyan birkaç Düklük [veya beylik, prenslik] vardı: Bavyera, Schwaben, Aleman Dükalıkları gibi. Ama en güçlü dükalık ve buna can veren büyük boy, Franklar'dan oluşuyordu. Diğer beylikler [veya dükalıklar], Franklar'ın başkanına itaat etmek, o istediği zaman askerleriyle savaşa katılmak zorundaydılar. Franklar'ın diğer boylar, kabileler üzerindeki bu üstünlüğü daha Büyük Karl'ın babası Pipin zamanında sağlanmıştı. Büyük Karl, 768 yılında tahta çıkınca bu askerî güçten hemen yararlandı.

İlk önce bütün Fransa'yı fethetti. Oradan Alp Dağları'nı aşarak İtalya'ya indi. Anımsayacaksın: İtalya'ya kavimler göçü sırasında Langobardlar yerleşmişti. Büyük Karl, İtalya'yı bir süre yöneten Langobardların Kralı'nı kovdu. Roma'daki Papa'ya siyasal bir güç verdi ve bütün yaşamı boyunca da kendini hep Papa'nın koruyucusu olarak gördü. Büyük Karl daha sonra İspanya'ya yöneldi; oradaki Endülüs Arap devletinin ordularıyla çarpıştı ama bir başarı sağlayamadı. Bunun üzerine geri döndü.

Büyük Karl devletini böylece güneye ve batıya doğru genişlettikten sonra doğuya yöneldi. Bugün Avusturya dediğimiz doğu bölgelerinde o zamanlar Hunlar'a bir akraba gibi benzeyen yarı göçebe kabileler yaşıyordu. Ama bu insanların artık Attila gibi güçlü önderleri yoktu. Bu kabileler barındıkları yerin çevresini, aşılması çok zor siperlerle koruyorlardı. İşte, Avusturya'da Avarlar adını verdiğimiz, Hunlar'a akraba bu kabilelerin oluşturduğu ulus, Büyük Karl' ın ordularıyla tam sekiz yıl çarpıştı. Sonunda Avarlar yenildi. Büyük Karl onları neredeyse yeryüzünden sildi. Ama, Avarlar da, tıpkı akraba oldukları Hunlar gibi, Büyük Karl üzerlerine saldırdığı zaman, kendilerine yabancı başka kavimleri önlerine katıp sürmüşlerdi. Bu insanlar Slavlar idi. Slavlar da bu sıralarda kendi devletlerini kurmuşlardı ama bu, Franklar'ınkinden de dağınık ve gevşek bir yapıya sahipti. Bununla birlikte Franklar'dan da daha kan dökücü orduları vardı. Büyük Karl bunların üzerine de yürüdü. Devletlerini dağıttı. Slavlar'ın bir bölümünü kendi ordusuna girmeye zorladı ve amacını hiç unutmadı. Bu amaç; bütün Alman dükalıklarını [beyliklerini] ve bunların dışında kalan diğer Alman kabilelerini kendi egemenliği altına alarak onlardan gerçek bir ulus oluşturmaktı.

O sıralarda Almanya'nın diğer doğu yarısı, Franklar devleti içinde değildi. O bölgelerde Saksonlar adlı bir Germen kavmi yaşıyordu. Saksonlar, Romalılar zamanındaki Germenler gibi savaşçı ve kan dökücü idiler. Saksonlar da bu eski ataları gibi henüz puta tapan insanlardı; Hıristiyanlıktan da hiç hoşlanmıyorlardı. Ama Karl kendini Hıristiyanlığın en yüce hükümdarı ve siyasal başı olarak görüyordu. Bu konuda Müslümanların kendi dinlerini yaymak için gösterdikleri çabaya aynen benzeyen bir tutum içinde idi. Hatta Müslümanlardan farklı olarak insanların bir inancı kabule zorlanmaları gerektiğini yerinde buluyordu. Bu amacını gerçekleştirmek için Saksonlar'ın şefi olan Witukind ile yıllarca savaştı. Saksonlar sonunda teslim olup Karl'ın isteklerini kabul ettilerse de, bir süre sonra bu davranışlarını değiştirip sırtlarını Karl'a çevirdiler. Bunun üzerine Karl geri döndü ve Saksonların ülkesinde taş üstünde taş bırakmadı. Her yanı neredeyse çöle çevirdi. Ama Karl merkezine döner dönmez Saksonlar tekrar onun egemenliğinden kurtuldular. Çok hileci davranıyorlardı: İlkönce Karl'ın ordusuna katılarak büyük bir disiplinle savaştılar, komutanın buyruklarına uydular; ama savaş sırasında birdenbire geriye dönüp Karl'ın birliklerine saldırdılar. Sonunda bu işe dayana-

mayan Karl bir savaş mahkemesi kurdu ve 4000'den fazla Saksonyalı'yı idam ettirdi. Bu olayın yarattığı dehşet üzerine Saksonlar Hıristiyanlığı kabullenip kendilerini vaftiz ettirdiler. Ama onların bu dine sevgi ve içtenlikle bağlanmaları uzun bir zaman sürdü.

Artık Büyük Karl gerçekten güçlü bir İmparator olmuştu. Sana daha önce söylemiştim. O sadece fethetmekle kalmıyor, aynı zamanda egemenliği altındaki ulusları, halkları iyi yönetiyor, onların dertleriyle ilgileniyordu. Okullar onun için özellikle çok önemliydi ve kendisi de kişisel olarak yaşamı boyunca hep öğrendi. Almanca kadar iyi Lâtince konuşurdu ve Yunanca'yı da anlardı. Konuşmayı çok severdi. Açık ve anlaşılır bir sesle saatler boyu konuşmaktan zevk alırdı. İlkçağın bütün bilimleri ve sanatları ile ilgilendi. İngiltere'den ve İtalya'dan iyi yetişmiş keşişleri çevresine çağırdı ve onlara konuşma sanatı ve yıldız bilgisi [Astronomi. O zamanlar ise bu bilgiye sadece Astroloji demek yerinde olur!] konularında dersler verdirtti. Ama anlatıldığına göre bu yüksek kültür düzeyine rağmen yazmakta zorlanırmış, çünkü eli daha çok kılıç tutmaya alıştığından, ufak bir kalemle çeşitli eğimlere sahip harfleri art arda sıralamak ona bir hayli güç gelirmiş.

Ata binmeyi ve yüzmeyi pek severdi. Genellikle son derece sade giyinirdi. Bir keten gömlek üstüne ipek şeritli bir yelek giyer ve tozluklu uzun pantolonla dolaşırdı. Kış gelince bir kürk ceketin üstüne mavi bir palto giyerdi. Altın veya gümüş kabzalı bir kılıcı hep kuşanırdı. Sadece büyük tören ve şenliklerde altınla karışık dokunmuş bir elbise giyer, değerli taşlarla süslü ayakkabılar, paltosu üzerindeki büyük altın bir toka ve başında altın ve mücevherlerden yapılmış taç, bu kılığını tamamlardı. Şimdi düşün; böyle güçlü, dinç, uzun boylu, son anlattığım biçimde giyinmiş bir adam Aachen'daki çok sevdiği sarayında elçiler kabul ediyor! Her yerden geliyor bu elçiler: Kendi ülkeleri içinde olan Fransa'dan, İtalya'dan, Almanya'dan, Slav diyarlarından ve İtalya'dan.

Kendisine tam ve doğru haberler getirilmesini ve bütün ülkede neler olup bittiğini öğrenmek isterdi. Yargıçlar atar, yasaları toplatır ve uygulanmak üzere yayınlardı. Kimin piskopos olması gerektiğinden, besin maddelerinin fiyatlarına kadar her şeyle ilgileniyordu. Ama onun için en önemli olan Almanlar arasındaki birlikti. Sadece kabilelerin şefleri olan düklere değil, doğrudan doğruya halka hükmetmek ve sıkı, sağlam bir devlet oluşturmak istiyordu. Bu tutumu bir Dük'ün, örneğin Bavyeralı Tassilo'nun yaptığı gibi, hoşuna gitmezse, Karl onu hemen yerinden indi-

İslâm dünyasının Başkanı, Halife Harun ür–Reşit'in elçileri; Büyük Karl'a Doğu ülkelerinin değerli armağanlarını sunuyor.

rirdi. Bak şunu da düşün; ilk önce Büyük Karl zamanında bütün ülkede yaşayan Germen kavimleri için tek bir belirleyici sözcük kullanılmaya başlanmıştı; artık sadece Frank, Bavyeralı, Aleman, Sakson gibi Germen boy adları ile birlikte, bunların hepsini içine alan "Thiudisk = Deutsch" yani "Alman" sözcüğü de geçerli oluyordu.

Karl'ı Alman olan her şey ilgilendiriyordu. Bundan dolayı herhalde kavimler göçü sırasında söylenmiş yiğitlik şiirlerini ve türkülerini toplattırdı. Bu şiirler ve şarkılar ileride Dietrich von Bern adıyla anılacak kral Theodorik'ten, Hunlar'ın büyük imparatoru, Etzel de denilen Attila'dan, destana göre halka zarar veren bir ejderhayı öldüren ama Hagen kentinde arkadan bıçaklanarak katledilen Siegfried'den söz ediyorlardı. Ama bu şiirler ve şarkılar yok olup gitmişlerdi. Toplatılanlar, 400 yıl süre ile halk ağzında yaşayan ve herhalde özgünlüklerini oldukça kaybetmiş olup bulunabilen biçimleri idi.

Büyük Karl kendini sadece Almanlar'ın kralı ve Franklar devletinin hükümdarı olarak görmüyordu da. O kendini bütün Hıristiyanların koruyucusu sayıyordu. Roma'da Langobardlar'ın zulmünden kendisini pek çok kez kurtaran Papa da Büyük Karl'ı bu nitelikte bir kral olarak kabullenmişti. Karl 800 yılının Noel akşamında Roma'nın en büyük kilisesi olan ve Aziz Petrus'un anısına yaptırılan ibadethanede ayin sırasında dua ederken, Papa birdenbire yanına yaklaştı ve başına bir taç oturttu. Sonra kendisi başta olmak üzere çevrede bulunan herkes Karl'ın önünde

diz çöktü ve onu yeni Roma İmparatoru olarak tanıdı; çünkü onu Tanrı, artık bir imparatorluk halini alan devletinde barışı koruması için seçmiş ve bu yeri ona layık görmüştü. Bu ani olay karşısında büyük Karl'ın çok ürktüğü söylenir; zira böyle bir işin olacağından hiç haberi yoktu. Ama artık ilk imparatoru olduğu ve ileride "Kutsal Roma İmparatorluğu" olarak anılacak saltanatın tacını giymişti.

Büyük Karl, Eski Roma İmparatorluğu'nu bütün gücü ve görkemi ile yeni baştan canlandıracaktı; ama bu devlet artık puta tapan Romalılar'ın değil, Hıristiyan Germenler'in egemenliği altındaydı. Germenler Hıristiyanlığın önderi olacaktı. Bu hem Büyük Karl'ın, hem de ondan sonra gelen pek çok imparatorun amacı idi. Ama bu amaca, o da tam olmayarak, sadece Büyük Karl zamanında erişildi. Dünyanın her yanından Hıristiyanlar'ın elçileri gelip onu imparator olarak tanıdıklarını bildiriyorlardı. İstanbul'daki güçlü Doğu Roma imparatorları da onunla iyi geçinmek istiyorlardı. Ayrıca uzaklardaki Mezopotamya'da merkezleri bulunan, masallara kadar anısı geçen, eski Ninova kenti yakınlarında Bağdat'taki görkemli sarayında Büyük İslâm İmparatorluğu'na hükmeden Halife Harun ür-Reşit de ona armağan olarak en değerli hazinelerden oluşan eşyalar, gösterişli giysiler, ender baharat çeşitleri ve bir fil; bunların yanında da o zamana kadar Franklar ülkesinde hiç bilinmeyen, su ile çalışan bir saat gönderdi. Güçlü imparatorun hatırı için Harun ür-Reşit Hıristiyan hacı adaylarının hiç rahatsız edilmeden ve önlenmeden Kudüs'te bulunan Hz. İsa mezarını ziyaret edebileceklerini bildirdi. Anımsayacağın gibi, Kudüs çoktan beri artık Araplar'ın bir kentiydi.

Bütün bu gelişmeler yeni imparator Büyük Karl'ın zekâsı, irade gücü ve üstün nitelikleri sayesinde mümkün olmuştu. Bu gerçeği en açık bir biçimde 814 yılındaki ölümünden sonra daha iyi anlıyoruz. Onun ölümüyle her şey hüzün verici biçimde bozuldu. Kocaman imparatorluk kısa bir süre sonra Karl'ın üç torunu arasında bölüşüldü ve üç ayrı devlet ortaya çıktı: Almanya, Fransa ve İtalya.

Eskiden doğrudan doğruya Büyük Roma İmparatorluğu'nun olan ülkelerde Roman dillerinden olan Fransızca ve İtalyanca'nın konuşulmasına devam edildi. Bu üç ülke bir daha hiç birleşemedi. Karl'dan önceki özgürlüklerine yeniden kavuşmak isteyen Alman dükleri de bu isteklerine eriştiler ve gene bağımsız duruma geldiler. Büyük Karl'ın ölümünden Slavlar da etkilendi. Onlar da imparatorluktan koptular ve ünlü kralları Svatopluk'un yönetiminde güçlü bir devlet oluşturdular. Büyük Karl'ın

Almanya'da kurduğu okullar yozlaştı ve bir süre sonra yok oldu; bu nedenle okuma-yazma hüneri sadece birkaç manastırda bilinir bir duruma düştü. Kuzeyde "Viking" adıyla anılan ve Danimarkalılarla Normanlar' dan oluşan Germen boyları vahşi ve korku salıcı bir korsanlık etkinliğine geçerek, sahil kentlerini yakıp-yıkıp yağmaladılar. Bunları yenmek neredeyse imkânsızdı. Vikingler doğuda devletler kurdular; bugünkü Rusya'nın bulunduğu yerdeki Slavlar onların boyunduruğuna girdiler. Batıda da bugünkü Fransa'nın okyanus sahillerine yerleştiler. Bunlar Normanlardı. Bu nedenle Fransa'nın o bölgesi Normandiya adıyla anılır.

Büyük Karl'ın dahice çabalarının ürünü olan "Alman Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu" ilerideki yüzyıllarda salt ad olarak dahi yaşayamadı.

Hıristiyanlıkta Üstünlük Mücadelesi

Dünya tarihi ne yazıktır ki güzel bir şiire benzemez. İçinde sürekli değişiklikler, birbirini izleyen hoş olaylar görülmez. Özellikle kötü şeyler hep art arda gelir. Böylece, Büyük Karl'ın ölümünden yüzyıl kadar geçmedi ki Doğu'dan gelen göçebe topluluklar, tıpkı daha önce Hunlar ve ardından Avarlar gibi, Avrupa'ya girmeye başladılar. Asya'nın bozkırlarından Avrupa'ya akmak, Çin'e hücum etmekten daha rahat ve çekici idi. Çin o zamanlar yalnız İmparator Kin Şi Huangdi'nin yaptırdığı büyük duvarla korunmuyordu; bu ülkede o zamanlar güçlü ve düzenli bir devlet kurulmuştu. Bu devletin ülkesi gelişen hareketli kentleri ile imparatorluk sarayında ve üst rütbeli memurların evlerinde görülmemiş derecede yüksek bir kültürü, zevkli bir yaşam anlayışını yansıtıyordu.

İşte tam bu sıralarda Almanya'da eski yiğitlik şiir ve şarkıları toplanıyor ama bir süre sonra puta taparların işidir, diye yakılıyordu. Gene o sıralarda keşişler büyük sıkıntılar içinde İncil'deki öyküleri Almanca kafiyeler ve Lâtince dizelerle anlatmaya çalışıyorlardı (aşağı yukarı 800 yılının biraz öncesi ve sonrasında). Alman keşişleri bu sıkıntılı çaba içindeyken Çin'de belki bugüne kadar rastlanmamış büyük ozanlar yaşıyordu. Bu ozanlar şiirlerini çini mürekebbine bandırılmış eğik fırça darbeleriyle ipek yüzeyler üzerine yazıyorlardı. Yazdıkları az ama öz dizelerdi. Öylesine özlü, kısa ve herkesin anlayacağı bir dille yazılmışlardı ki onları bir kez

okuyan bir daha imkânı yok unutamazdı. Çin İmparatorluğu iyi yönetiliyor ve savunuluyordu. Bu yüzden akıncı göçebe uluslar Avrupa'ya birbiri ardınca göç ediyorlardı. Bu kez karşımıza çıkanlar Macarlardı. Attila zamanındaki bir büyük Papa Leo gibi din adamları veya İmparator Büyük Karl gibi komutanlar onlara karşı koymadığından, bu insanlar bugünkü Macaristan ve Avusturya'yı çok çabuk fethettiler, ardından da yağma amacı ile Almanya'ya saldırdılar.

Bu tehlike karşısında bağımsız yaşayan kabilelerden oluşan dükalıklar bir şef bulmak zorunda kaldılar. Böylece 919 yılında Saksonlar'ın Dükü [Beyi] Heinrich'i kendilerine ortak kral seçtiler. Bu kral Almanya'ya giren Macarlar'ı çıkardı ve onları yurtlarından uzak tutmayı başardı. Ondan sonra gelen kralın adı Otto idi; bu krala Büyük Otto denilir. Otto da Macarlar üzerine seferler yaptı ve Büyük Karl'ın Avarlar'ı yok ettiği gibi onları belki ortadan kaldıramadı; ama hiç olmazsa Macarlar'ı 945 yılında uğrattığı müthiş bir yenilgiden sonra bugünkü Macaristan'a yerleştirmeyi başardı. İşte orada, eski Hunlar'ın da akrabaları olan Macarlar bugüne kadar yaşadılar ve yaşamaktalar.

Otto, Macarlar'dan ele geçirdiği toprakları kendine saklamadı; onları diğer beyler arasında bir çeşit kiraya verme esası üzerinden dağıttı; o zamanlar böyle bir kira işi gelenekti. Savaşta yararlık gösteren soylu beyler, krallarından, fethettikleri toprakları işlemek ve onları kendi malları imiş gibi kullanmak hakkını alırlar, buna karşılık bir kira bedeli olarak arada bir krallarına bir vergi öderler veya kral istediği vakit bazı hizmetler görürlerdi. Örneğin Büyük Otto'nun oğlu II. Otto, bugünkü Avusturya'nın bir bölümünü, Viyana'nın da bulunduğu Kuzeydoğu bölümünü, 976 yılında Babenberger adlı bir aileden gelen Leopold adlı bir Alman soylusuna vermişti. Böyle bir soylu kendisine verilen toprağı işler, onu bayındır bir hale getirir, kendine bir kale içinde korunmuş saray yaptırır ve oradan toprakları ufak bir kral gibi yönetirdi. Giderek krala kira ödeme yükü de azaldı ve sonunda bitti. Böyle bir soylu artık, yukarıda da söylediğimiz gibi krala bağlı idi ama onun normal bir memuru da değildi. Kendisine bırakıldığı süre içinde toprak üzerinde kralın haklarını kullanan bir çeşit egemendi.

Bu topraklarda çalışıp yaşayan köylüler Germenler zamanında olduğu gibi özgür insanlar değillerdi. Onlar kralın verdiği toprağa veya soylu bir büyük çiftlik sahibinin malı olan tarlalara ait insanlardı; o topraklara bağlı idiler; tıpkı oranın otlaklarında yaşayan koyunlar ve keçiler, orman-

Kral, bir toprak parçasını dirlik olarak bir soylusuna veriyor. Kendisine işletme hakkı verilen bu toprak dolayısı ile Krala bağlılığın bir simgesi olarak; soylu diz çöker ve birbirine yapıştırdığı ellerini kralın elleri arasına koyardı.

larında yaşayan geyikler, ayılar, yabandomuzları, hatta topraktaki dereler, ormanlar, otlaklar, çayırlar ve tarlalar gibi, bu insanlar da kendilerinin işledikleri bu toprakların malı idiler; o topraklara bağlıydılar. Bu nedenle onlara "Bağımlı" anlamına gelen "Serf" adı verilirdi. Serfler aslında içinde yaşadıkları devletin yurttaşı sayılmazlardı. Ülke içinde diledikleri yere gitme hakları da yoktu. Gene işlemek zorunda oldukları tarlaları, dilediklerince kullanma izinleri de bulunmazdı. Bu insanlar köle sayılmamakla birlikte, özgür de değildiler; bu nedenle onlara "özgür olmayan ama köle de sayılmayan" kişiler demek yerindedir.

Evet, son cümlemize geri dönelim: "Madem ki özgür sayılmıyorlar, o halde köle değildirler de, nedirler?" diye haklı olarak soracaksın. Evet onlar köle, yani tam anlamıyla mal sayılan insan değillerdi. Zira Hıristiyanlığın yerleştiği ülkelerde kölelik kaldırılıyordu; kölelik Hıristiyanlıkla bağdaşmıyordu. Böylece serfler bir kişiye değil, üzerinde bulundukları mala aittiler; o mal da, bir soyluya kullanılmak için verilmiş olsa dahi aslında kralındı. Bu nedenle serfler krala bağlı sayılırlardı. Bundan dolayı toprağı işleten soylular serfleri, eskiden köle efendilerinin yaptığı gibi, satamazlar veya öldüremezlerdi. Ama bunun dışında soylu, serflere dilediği her işi yapmayı buyurabilirdi. Serfler soylu için toprağı işler ve onun için çalışırlardı. Soylu dilerse kale içindeki sarayına her gün yemesi için ekmek ve et göndermek zorundaydılar. Çünkü soylular geçinmek için çalışmazlardı. Dilerse ve kendisine eğlenceli gelirse ava çıkardı arada bir.

Kralın ona güya kiraladığı toprak, aslında soylunun malı olmuştu artık. Çünkü eğer krala karşı bir borcu yoksa ölümünde toprağı oğluna miras yolu ile geçerdi. [Tıpkı Osmanlı Türkleri'nde olduğu gibi, bu topraklara Dirlik diyebiliriz. Şu farkla ki, tam bir egemen olan dük –veya bey– o topraklar dolayısı ile artık krala bir kira da ödemezdi.] Bu nedenle beyin krala borcu söz konusu değildi. Unuttum, bir konuda belki borcu olabilirdi: Bey [artık ona Derebeyi diyelim], eğer kral buyurursa kendine bağlı büyük çiftlik işletenler ve köylüler ile savaşa katılmak zorundaydı. Savaş da o zamanlar yeterince çıkıyordu zaten.

İşte anlattığımız zamanlarda bütün Almanya toprakları kral tarafından soylulara dirlik olarak dağıtılmıştı. Kral kendisine çok az toprak parçası ayırmıştı. Bu yöntem yalnız Almanya'da değil, Fransa ve İngiltere'de de görülüyordu. Fransa'da 986 yılında Hugo Capet adlı güçlü bir dük, kral olmuştu. İngiltere ise 1016'da Danimarkalı bir denizci olan Canute tarafından fethedilmişti. Canute (Knud) İngiliz Kralı olmuş ve İsveç'in bazı bölgeleri ile Norveç üzerinde de egemenlik kurmuştu. Her iki kral da ülkelerini dirlik olarak topraklarını verdikleri derebeyleri yoluyla yönetiyorlardı.

Bu gelişmeler sırasında, Macarlar'ı dize getirdikleri için Alman kralların saygınlıkları gene artmaya başlamıştı. Macarlar'ı yenen Büyük Otto, Slavlar'ın, Bohemya'nın ve Polonya'nın beylerini de kendi egemenliğini tanımaya yönlendirmişti. Onlar da Büyük Otto'yu kendilerinin dirlik egemeni olarak tanımışlardı; yani toprakları üzerinde onlara verdiği dirlikler yoluyla Alman kralı bunları kendine bağlamayı başarmıştı. Başka bir deyişle, bu beyler bir zamanlar kendilerinin olan toprakları, şimdi kralın dirliği yoluyla gene kendilerine verildiğini kabul ediyorlardı; toprağın sahibi değişmiş, ama onu kullanana eski hakları tanınmıştı. Şimdi bu beylere düşen sadece, kral istediği zaman askerleri ile onun ordusuna katılmaktı.

Büyük Otto bu biçimde güçlendirdiği ordusu ile İtalya'ya girdi. İtalya'da o sıralarda Langobardlar iyice yozlaşmışlar ve aralarında amansız bir kavgaya tutuşmuşlardı. Otto bütün İtalya'yı Alman dirliği olarak ilan etti. Bu toprakları da dirlik olarak bir Langobard beyine verdi. Papa bu işten çok hoşnuttu ve Otto'ya teşekkür borçluydu. Zira Büyük Karl'ın ölümünden sonra Langobard beyleri onun gücünü tekrar yok etmişlerdi. Papa böylece gene eski gücüne kavuşuyordu. Papa, bu hizmetine karşılık 962 yılında Otto'ya Roma imparatoru olarak taç giydirdi; tıpkı 800 yılında Büyük Karl'a yapıldığı gibi.

Böylece, uzun bir aradan sonra Alman kralları gene Roma imparatoru ve bu nedenle Hıristiyanlığın koruyucusu oldular. Üzerinde köylülerin çift sürdüğü çok büyük bir kıta parçası onların malı sayılırdı artık: İtalya'dan Kuzey Denizi'ne, Ren'den Elbe Irmağı'nın çok daha ilerisine, Slav köylülerinin Alman soylularının serfi olduğu yerlere kadar büyük bir bölge. Ama imparatorun da bu kocaman kıta parçasını dönemin geleneğine uyarak dirliklere ayırması ve soylulara vermesi gerekti. Otto bu işi yaparken sadece beylere değil, kilise soylusu diyebileceğimiz rahiplere, piskoposlara ve başpiskoposlara da dirlikler dağıttı. Artık bunlar da sadece din işleriyle görevli kimseler olmaktan çıkmışlar, tıpkı soylular gibi büyük topraklara hükmetmeye başlamışlardı. Savaş çıkınca da kendilerine bağlı olan köylüleriyle kralın ordusuna katılıyorlardı.

Bu yeni düzenden papalar ilk önce çok hoşnut kaldılar. Alman imparatorlarıyla araları gayet iyi idi. Onlar papayı koruyup savunuyorlardı. Ayrıca çok da dindar kimselerdi.

Ama bir süre sonra durum değişti. Papalar artık imparatorun hangi rahipleri belli başlı kentlere Piskopos [=Başrahip] olarak atayacağına karışmaya başlamışlardı. Mainz, Trier, Köln ve Passau gibi belli başlı büyük dinsel merkezlere piskopos atanması özellikle bir anlaşmazlık doğuruyordu. Papa diyordu ki: "Piskoposlar dinsel işleri görürler. Bundan dolayı en yüksek dinsel makamda oturan ben, onları atamalıyım." Ama aslında bu kişiler salt dinsel işlev görmekten çıkmıştı. Örneğin Köln'ün Başpiskoposu dinsel görevlerinin yanı sıra dirlik sahibi olarak o çevrenin derebeyi, yani yöneticisi idi. Kimin toprakları üzerinde derebeyi, yani yönetici olacağını saptama hakkı ise elbette imparatorundu, diyordu o da. Şimdi doğru ve yansız bir biçimde düşünürsen hem imparatorun, hem de papanın kendi görüş açılarından tamamen haklı olduklarını anlarsın. Rahiplere toprağın dirlik olarak verilmeye başlanması tam bir ikilemdi; çünkü bütün rahiplerin şefi papa, bütün toprakların en yüksek egemeni ise imparatordu. Bu ikilemden bir anlaşmazlık çıkacağı belliydi ve çıktı da sonunda: Atama Anlaşmazlığı (Investitur Anlaşmazlığı) denilir bu kargaşaya.

Roma'da 1073 yılında son derece dindar ve o oranda hırslı bir rahip Papa seçilmişti. Bu Papa'nın bütün yaşamı boyunca amacı Kilise dediğimiz Hıristiyan din örgütünün saf, temiz ve güçlü kalmasıydı [Kilise aslında Hıristiyanların ibadet yeridir. Ama aynı zamanda bütün dinsel örgütü ifade etmek için de bu sözcük kullanılır.] Evet, bu rahibin adı Hildebrand idi, ama Papa seçildikten sonra kendine VII. Gregor adını verdi.

Bu sırada Almanya'da Franklar'dan gelen bir imparator vardı. Adı IV. Heinrich idi. Bu arada sana bilmen gerekli bir şeyi söyleyeceğim: Papa kendini sadece en yüksek rahip olarak görmezdi. O kendisinin aynı zamanda dünyada yaşayan bütün Hıristiyanların, Tanrı tarafından atanmış hükümdarı olduğunu ileri sürerdi. Ama aynı biçimde Alman imparatoru da kendisini Eski Roma imparatorlarının ve bütün Hıristiyan dünyasının başkomutanı ve başkoruyucusu olan Büyük Karl'ın ardılı olarak kabul ederdi. IV. Heinrich henüz imparatorluk tacını giymemişti ama, Alman kralı olarak bunun en doğal hakkı olduğunu ileri sürüyor ve taç giyeceği günü bekliyordu. Şimdi kim diğerinin önünde eğilecekti? Papa mı, imparator mu?

Sonunda beklenen oldu. Dünyanın meraklı ve heyecanlı bakışları karşısında her ikisi de çekişmeye başladı. Hem Kral IV. Heinrich'i hem de Papa VII. Gregor'u tutan pek çok kişi vardı. Bugün bile kralın yandaşları veya karşıtları tarafından yazılmış 155 yakınma dilekçesi elimizdedir. Görüldüğü gibi, hemen her yetkili bu çekişmenin içindeydi. Bu yazıların bir bölümünde Kral Heinrich inatçı ve öfkeli, kötü bir insan olarak gösterilirken, bir bölümünde de Papa acımasız veya iktidar hırsıyla dolu bir insan olarak tanıtılmaktadır.

Bana göre, her iki tarafın arkasında olanlara da tam anlamıyla inanmamak gerekir. Biraz düşünürsek iki yanın da kendi görüş açıları bakımından haklı olduklarını ve bu nedenle aslında örneğin Kral Heinrich'in eşine karşı son derece kaba olduğu (bunu Kral'a karşı olanlar ileri sürüyorlar) veya Papa Gregor'un bu en yüksek dinsel makama erişmek için gerekli bütün işlemleri tamamlamadığı (bunu da tahmin edeceğin gibi papanın karşıtları söylüyordu) gibi dedikodular nedeniyle çekişmenin o kadar önemli olmadığını kavrayabiliriz... Geçmişe bir yolculuk yapıp olayları yansız bir gözle inceleyerek bu dilekçelerdeki gerçeklik payını saptamak elimizde değildir. Herhalde iki yan da birbirine asılsız hakaretler yağdırıyordu. Unutma; insanlar kavga ederlerken genellikle iki yan da haksız savlar ortaya atar. İşte şimdi tarihi, gerçek olarak değerlendirmenin ne kadar zor olduğunu kanıtlayacak bir yola gidecek ve 900 yıl önce olup bitmiş bir önemli olayın gerçekte nasıl bir nitelik taşıdığını açıklamaya çalışacağım.

Kral Heinrich'in durumu pek o kadar iç açıcı değildi: Kendilerine Dirlik verilen soylular [yani Alman derebeyleri, ya da Dükleri] ona karşıydılar. Bu derebeyleri kralın çok güçlenmesini istemiyorlardı. Aksi tak-

dirde onlara kral ikide bir buyruklar yağdırırdı. Asıl düşmanlığı açan ise Papa Gregor'du; nasıl mı yaptı bu işi? Kralı kiliseden çıkartarak. Bunun anlamı şuydu. Artık kral için hiçbir rahip veya piskopos dua edemeyecek, onun adına ayin yapamayacaktı. Buna Aforoz denilir. Bu karara pek sevinen derebeyleri aforoz edilmiş bir kralı artık tanımadıklarını ilan ettiler. Bu nedenle Kral Heinrich her şeyi göze alıp papayı bu aforoz kararından vazgeçirmek zorunda idi. Bu onun için yerine getirmesi gerekli ilk ve en yaşamsal koşuldu; bunu beceremezse, bırakın imparatorluğu, kendi krallığı bile elden giderdi. Bu nedenle yapayalnız, ordusuz İtalya'ya gitti. Amacı Papa ile görüşüp pazarlık etmek ve aforozu kaldırması için ricada bulunmaktı.

Heinrich yollara düştüğü zaman mevsim kıştı. Alman derebeyleri kralın papayla barışmasını istemedikleri için Roma'ya giden bütün yolları ve geçitleri kesmişlerdi. Bu nedenle Heinrich eşiyle birlikte dolambaçlı yollardan gizlice Roma'ya erişmek zorundaydı. Büyük bir ihtimalle Hannibal'in de kullandığı Mont Cenis geçidini, buz gibi bir soğukta aştı.

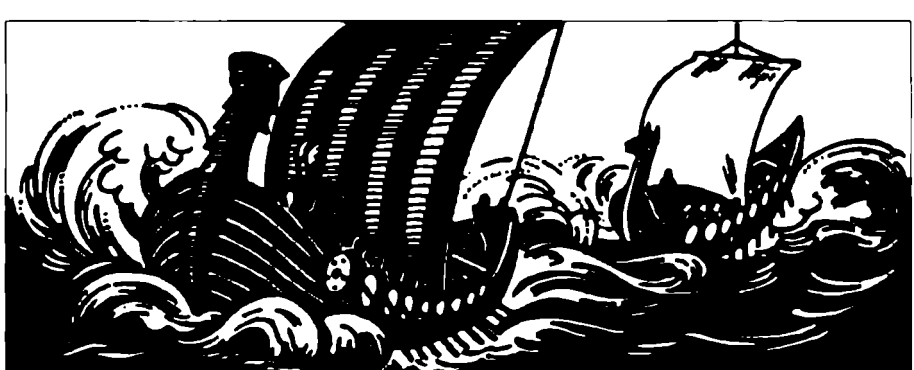
Bu sırada Papa Almanya'ya doğru yola çıkmıştı. Amacı, kralın karşısında olanlarla görüşmekti. Heinrich'in yaklaştığını öğrenince Kuzey İtalya'da Canossa adlı bir kaleye saklandı. Papa kralın ordusuyla geleceğini düşünerek önlem almıştı. Ama Heinrich'in aforozdan kurtulmayı rica etmek için tek başına geldiğini öğrenince hem şaşırdı hem de sevindi. Bazılarının anlattığına göre kral son derece basit günah çıkarma giysisi olan cübbesiyle papanın oturduğu yerin önüne gelince, Papa onu kalenin dış avlusunda üç gün, soğuk, buz gibi havada bekletmiş ve sonunda acıyıp merhamete gelmiş ve aforozu kaldırmıştır. Başka çağdaş tarihçiler ise kralın papaya saatlerce dil döküp, yalvarıp onun acıma duygularını harekete geçirdiğini ve sonunda papanın aforozu kaldırdığını yazarlar.

Bugün bile, eğer bir kişi düşmanın ayağına gidip ondan bağışlanmasını isterse, bu yapılan iş "Canossa Yolu" diye adlandırılır. Şimdi sana kralın arkadaşlarının aynı öyküyü nasıl anlattıklarını açıklayacağım. Şöyle diyorlardı: "Heinrich, durumumun ne kadar kötü olduğunu anlayınca gizlice kurnaz bir plân hazırladı. Aniden ve hiç beklenmedik bir biçimde papayı ziyaret için yola çıktı. Böylece bir taşla iki kuş vurmuş oldu: Aforozdan kurtuldu ve papanın, kral için çok tehlikeli olabilecek görüşmesini, yani kralın düşmanlarıyla pazarlığını, önlemiş oldu."

İşte gördüğün gibi "Canossa Yolu" bir yan için papanın işitilmemiş derecede anlamlı bir zaferidir; diğer yana göre kral bu şekilde büyük yararlar sağlamıştır.

Şimdi anlarsın ki, iki kavgacı taraf hakkında değer yargısına varırken çok dikkatli olmalıdır. Ama bizim anlaşmazlığımız "Canossa Yolu" ile bitmedi; geçici olarak çözüldü. Kral Heinrich imparatorluğa yükseldi. Anlaşmazlık ancak Heinrich ile Gregor'un ölümleriye sona erdi. Heinrich sağlığında Papa Gregor'u yerinden edebildi; onu bir Roma ayaklanması ile kentten kaçırdı. Ama bu büyük papanın isteği, kendisinden sonra adım adım gerçekleşti: Artık piskoposları Kilise seçecekti. İmparator sadece bunu kabul edip etmediğini bildirebilirdi. Bundan sonra imparatorlar değil, papalar Hıristiyanlığın gerçek söz sahibi egemenleridir.

Kuzeydeki bir denizci ulus olan Normanlar'ın Fransa sahillerinde bir arazi parçasını fethettiklerini söylemiştim. Buraya hâlâ Normandiya denildiğini de eklemiştim. Normanlar giderek tıpkı komşuları gibi Fransızca konuşmaya başladılar. Ama cesurca düzenledikleri deniz yolculuklarına, dolaşıp fetihler yapmaya karşı duydukları ilgi hiç azalmamıştı. Bunlar Sicilya'ya kadar gidip Araplarla da çarpıştılar. Oradan Güney İtalya'ya geçtiler. Komutanlarının adı Robert Guiscard idi. Normanlar bu sırada Papa VII. Gregor'dan öç almak isteyen IV. Heinrich'in saldırılarına karşı Papa'yı korudular. Normanlar'ın bir başka kolu da kralları Wilhelm [William] komutasında Fransa ile İngiltere arasındaki darboğazı geçtiler. İngiltere'ye varıp orada Danimarkalı kral ailesi Canute'nin soyundan gelen kralı yendiler. Bu olay 1066 yılında geçti. Her İngiliz bu yılı çok iyi bilir. Zira ta o zamandan beri başka hiçbir düşman güç İngiltere'ye ayak basamamıştır.

Normanlar gemileriyle açıldıkları zaman, her kürekçinin yanında kalkanı hazır dururdu; çünkü onlar hep savaşa çıkarlardı.

William, İngiltere'deki bütün tarım ve orman arazilerinin sayımını yapmalarını memurlarından istedi. Memurların hazırladıkları bu listedeki pek çok toprağı, beylerinin büyük bir bölümüne dirlik olarak dağıttı. Böylece İngiliz soyluları artık Normanlardı. Normandiya'nın bu Normanları Fransızca konuştuklarından, bugünkü İngilizce, Romen ve Germen dillerinden alınan pek çok sözcükten oluşmuş karmaşık bir dildir.

Gerçek Şövalyeler

Eski derebeylik zamanının yiğit şövalyeleri hakkında belki biraz bilgi sahibisindir. Romanlara, filmlere konu olmuştur bu insanlar. Okuduğun kitaplarda veya gördüğün filmlerde bu şövalyeler zırhları ve kendilerine sadık adamları, miğferlerindeki gösterişli tuğları, renkli silahları ile gözünün önünde dolaşırlar. Şövalyelerin yaşadığı yüksek ve aşılmaz kaleler, yiğitçe yaptıkları teke tek yarı spor, yarı kavga gösteriler, bu gösteriler sonunda yenene sevinen kadınlar, uzak maceralı yolculuklara çıkarken geride bıraktıkları üzgün kadınlar, onlarla birlikte giden halk ozanları ve nihayet Haçlı Seferleri. Bütün bunlar şövalye kavramına sıkı sıkıya bağlı resimlerdir ve hepsi de gerçekte görülmüştür. Galiba o zamanlar dünya çok renkli ve macera dolu gözüküyordu ve insanlar şövalyelerin büyük ve ilginç, çoğu kez ciddî oyunlarına katılmaktan zevk alıyorlardı.

Ama şimdi asıl konumuza geçelim: Bu şövalyeler ne zaman yaşadılar ve kimlerdi onlar?

Şövalye, aslında süvari demektir. Atın önemi özellikle savaşlarda anlaşılınca şövalyelik kurumu da doğdu. Kim güzel bir savaş atına sahipse ve onunla savaşa gidebiliyorsa o şövalye olurdu. Böyle bir imkânı yaratamayanlar ise savaşa yaya gider ve elbette şövalye sayılmazlardı. Her şeyden önce, kralın dirlik olarak toprak verdiği soylular şövalye idiler. Serf köylüler onların atlarına yem de tedarik etmek zorundaydı. Soylulardan sonra onların memurları gelirdi. Bu memurlar soylunun toprağını yönetir, bu nedenle de soylu, yani derebeyi, kendisine kral tarafından verilmiş toprağın da bir parçasını onlara geçinmeleri için bırakırdı. Böylece bu insanlar da güzel bir savaş atına sahip olacak maddî imkânlara sahiptiler, ama derebeyleri gibi egemenlik güçleri yoktu elbette. Eğer en büyük derebeyi sayılan kral savaşa katılma buyruğu verirse,

şövalyeler atlarına binerek onun ordusuna girerlerdi. Buna karşılık onlara hizmet için yanlarında gelen köylüler ve yoksul uşaklar, yaya olarak savaşa giderlerdi ve elbette şövalye sayılmazlardı.

Şövalyelik tam bir toplum kurumu olarak İmparator IV. Heinrich zamanında kesin durumunu aldı, yani 1000 yılından sonra. Yüzlerce yıl bu kurum olduğu gibi yaşadı, sadece Almanya'da değil, Fransa'da da.

Ama bu şövalyeler henüz size anlattığım niteliklere sahip değildiler. Yavaş yavaş dükler ve onların yanındaki soylular, büyük, sağlam, gururla ovalara bakan şatolar yaptırtmaya başladılar. Avrupa'nın pek çok yerinde bu şatoları hâlâ görebilirsin. Şatolarda yaşayan derebeyleri kendilerini çok güvenli hissederlerdi. Kim gelip o yüksek kaleye çıkmayı göze alabilecekti ki! Bu şatolar genellikle son derece yüksek ve kenarında ona bağlantı kurmak için başka bir tepe olmayan kocaman kayalıklar üzerinde yapılırlardı. Oraya sadece bir yandan tırmanılabilirdi ve orada sadece incecik, dar ve sarp bir at yolu bulunurdu.

Şatonun kapısı önünde genellikle çok geniş ve uzun çukurlar kazılıydı. Bu çukurlara bazen su da doldurulurdu. Çukuru aşmak için bir köprü gerekliydi. Bu köprü de bir zincirle bağlanmıştı; bu zinciri çekerek çukurun üstünden kaldırmak ve şatoyu tam güvenli bir duruma getirmek her zaman mümkündü. Kimse de içeriye giremezdi. Çünkü çukurun şato yanında kalın, sağlam duvarlar vardı. Duvarlarda ok atmak için mazgallar yapılmıştı. Ayrıca göze çarpmayan delikler vardı ki, buradan kaleyi kuşatanlar üzerine kaynamış zift dökülürdü. Duvarların üzerinde sivri uçlu yerler vardı. Bunların ardına rahatça gizlenilir ve düşman gözetlenirdi. Bu kalın duvarın arkasında, bir boşluktan sonra ikinci ve hatta bazen üçüncü bir duvar da yapılmış olabilirdi. Ancak bunlar aşıldıktan sonra derebeyinin sarayının avlusuna varılabilirdi. Avludan ilk önce şövalyelerin oturduğu yerlere geçilirdi. İçinde hep ateş yanan şöminesi ile bir büyük salon da, erkekler kadar sert ve dayanıklı olmayan kadınların istirahati için ayrılmıştı.

Şatolarda öyle pek konforlu yaşanmadığını belirteyim. Mutfak isli, kurumlu, karanlık bir yerdi. Oradaki ocakta kocaman odun parçaları çatırdayarak yanar ve üzerinde şişe geçirilmiş et parçaları pişirilirdi. Uşaklara ve şövalyelere ait olan odacıkların yanında iki önemli yer daha vardı. Bunlardan birincisi, şato rahibinin içinde ayinleri yönettiği ve dua edilen küçük kilise; ikincisi ise şato kulesiydi. Bu kule genellikle yapının en iç tarafında yer alırdı. Kulede besin maddeleri saklanırdı. Yani orası

Sarp kayalıklar üzerinde yapılmış, işgal edilmesi neredeyse imkânsız olan, içlerinde derebeyleri ile diğer şövalyelerin yaşadığı bir şato.

kocaman bir kilerdi. Ama en önemlisi kulenin savunma işindeki rolüydü. Eğer düşman şatonun çevresindeki çukurları aşar, kaynar ziftleri ardında bırakır ve duvarlara çıkarsa, o zaman şövalyeler; hem kendilerini daha rahat savunmak, hem de yardım gelene kadar güven içinde bulunmak için mümkün olduğunca sağlam yapılmış kuleye sığınırlar ve orada uzun bir süre direnebilirlerdi.

Bir şeyi daha unutmamak gerekli: Şatonun zindanı. Burası çok derinde, dar, karanlık bir bodrum hücresi idi. Derebeyi yakaladığı düşmanlarını buraya atardı. Eğer bu düşmanlar kurtuluş parası bulup buluşturup özgürlüklerini sağlayamazlarsa; bu zindanda açlıktan, susuzluktan ölüp giderlerdi.

Avrupa'ya gittiysen belki bir şato görmüşsündür. Eğer günün birinde yolun düşer de gene böyle bir imkân eline geçerse, ortaçağda şatonun içinde kalın zırhları ile dolaşıp duran şövalyeleri düşünme; biraz da o

yüksek kayalıklar üzerine konmuş gibi gözüken kalın duvarlara ve yüksek kulelere bak ve onların ne kadar büyük zorluklarla yapıldığını anlamaya çalış: Sipsivri kayaların üzerine konulmuş kuleler, yarlar arasında duvarlar. Bütün bunları serf dediğimiz, özgürlükleri çok sınırlı, yarı köle durumundaki köylüler yapıyordu. Bu insancıklar taşları kırmak, biçimlendirmek, sonra da onları şatonun yapılacağı yüksek yerlere taşımak zorundaydılar. Taşıma işini elleriyle hareket ettirdikleri kaldıraçlarla yapıyorlar, sonra da taşları üst üste koyup duvar ve kuleleri örüyorlardı. Güçleri yetişmezse veya tükenirse, kadınlar ve çocuklar yardıma geliyorlardı. Çünkü derebeyi onlara her türlü buyruğu verebilirdi. Herhalde bir derebeyi veya şövalye olmak, serflikten çok daha iyi idi.

Serflerin oğulları da serf olarak yaşamak zorundaydılar; şövalyelerin oğulları babalarının yerine geçerdi. Bu sistemin eski Hind kast yönteminden fazla bir farkı yoktu.

Daha yedi yaşında iken, bir şövalyenin oğlu, yaşamı yakından tanıması için komşu ama yabancı bir başka şatoya gönderilirdi. Yabancı şatoda bulunan bu çocuklara soylu oğul veya soylu iç uşağı adı verilirdi. Bu gençler genellikle o şatonun derebeyinin veya oradaki diğer şövalyelerin kadınlarına, kızlarına hizmet eder; onların eşyalarını taşırlardı. Bazen bu kadınlara öyküler ve şiirler okurlardı. Çünkü o dönem kadınları soylu bile olsalar genellikle okuyup yazma bilmezlerdi. Ama bu soylu oğulların bir bölümü okuyup yazmayı önceden öğrenmiş olurdu. 14 yaşına gelince bu çocuklar artık delikanlılık çağına yaklaştıklarından, başka şövalyelerin bir çeşit yardımcılığına getirilirlerdi. Artık şatoda ocağın karşısında kadınlarla birlikte oturma işi bitmişti. Bundan sonra yanına verildiği şövalye ile birlikte ata biner, onunla ava ve savaşa giderdi. Bu genç, yardımcısı olduğu şövalyenin kalkanını ve mızrağını taşırdı. Çarpışma sırasında mızrağın ucu parçalanırsa ona hemen bir yenisini verirdi. Yanında çalıştığı şövalyeye büyük bir bağlılık göstermesi, ona itaat etmesi ve sadakat göstermesi gerekti. Eğer bu şövalye yardımcılığı sırasında cesareti ve itaatini kanıtlamış olursa, 21 yaşına bastığı zaman nihayet şövalyeliğe yükselirdi. Bir gencin bu şekilde şövalyeliğe yükseltilmesi çok önemli bir olaydı ve güzel bir törenle kutlanırdı. Genç, törenden önce bir süre oruç tutarak şato kilisesinde dua etmek zorundaydı. Bu iş bitince rahip kendisine kutsal akşam yemeği sunardı. Sonra zırhını kuşanmış olarak, ama miğfer, kalkan ve kılıcı olmadan iki tanık arasında diz çökerdi. Bu sırada onu şövalyeliğe önermiş olan, yanında çalıştığı şövalye, kılıcının yüzü ile

gencin her iki omzuna ve sırtına birer fiske vurur ve ardından şu dizeleri söylerdi:

Tanrı'nın ve Meryem'in onuruna
Hiç gelmeyecek böyle bir darbe daha.
Cesur, mert ve âdil ol.
Şövalyelik uşaklıktan iyidir, bilmiş ol.

Genç bu sözlerden sonra doğrulurdu. Bu doğrulma sırasında artık şövalyeliğe yükselmişti. Doğrulması bitice, tam anlamıyla şövalye olmuştur. Artık o da başka gençleri şövalyeliğe yükseltme yetkisine sahiptir. Artık kalkanının üzerinde kendi armasını taşıyabilecektir. Bu armalar genellikle bir arslan, bir kaplan veya bir çiçek, yahut yaşamı için seçtiği yol gösterici bir söz olabilirdi. Kendisine alkışlar arasında kılıcı ve miğferi verilir, omzuna altın işlemeli bir pelerin konur, koluna da kalkanını takardı. Bunlarla atına biner. Başında tuğlu miğferi ve kolunun altında sağlam mızrağı, zincirli zırhının üzerinde erguvan kırmızısı paltosu ve şimdi kendisine verilen bir şövalye yardımcısı ile birlikte dolaşır ve bu unvanı hakkıyla kazandığını gösteren mağrur bir tören geçidi yapardı.

Bu törensel davranışlar sana şu düşünceyi getirmelidir. Bu şövalye artık normal atlı bir savaşçının da ötesinde bir yere sahiptir. O artık bir tarikatın üyesi olmuş sayılabilir, tıpkı bir keşiş gibi. Çünkü bir şövalyenin sadece cesur bir süvari olması yetmezdi. Bir keşiş nasıl duası ve hayırlı işleriyle Tanrı'ya hizmet ediyorsa, şövalye de bu Tanrı hizmetini gücü ile yerine getirirdi. O kadınlar, yoksullar, dullar ve yetimler gibi zayıfları ve savunmasız durumda olanları korumalıydı. Kılıcını sadece hak uğrunda çekmeli ve her hareketi ile Tanrı'ya hizmet ettiğini göstermelidir. Dirlik sahibi olan derebeyi onun komutanı, bir çeşit efendisidir. Ona kayıtsız şartsız itaatle yükümlüdür. Onun için her şeyi göze almalıdır. Kaba ve terbiyesiz davranamayacağı gibi, tembel ve züppe de olmayacaktır. Savaş sırasında hiçbir düşmana iki kişi olarak saldırmayacak, teke tek dövüşecektir. Yendiği düşmanına aşağılayıcı davranışlarda bulunmayacaktır Bugün bile böyle davranabilen insanlara "Şövalye gibi" veya "Şövalye ruhlu" denilir.

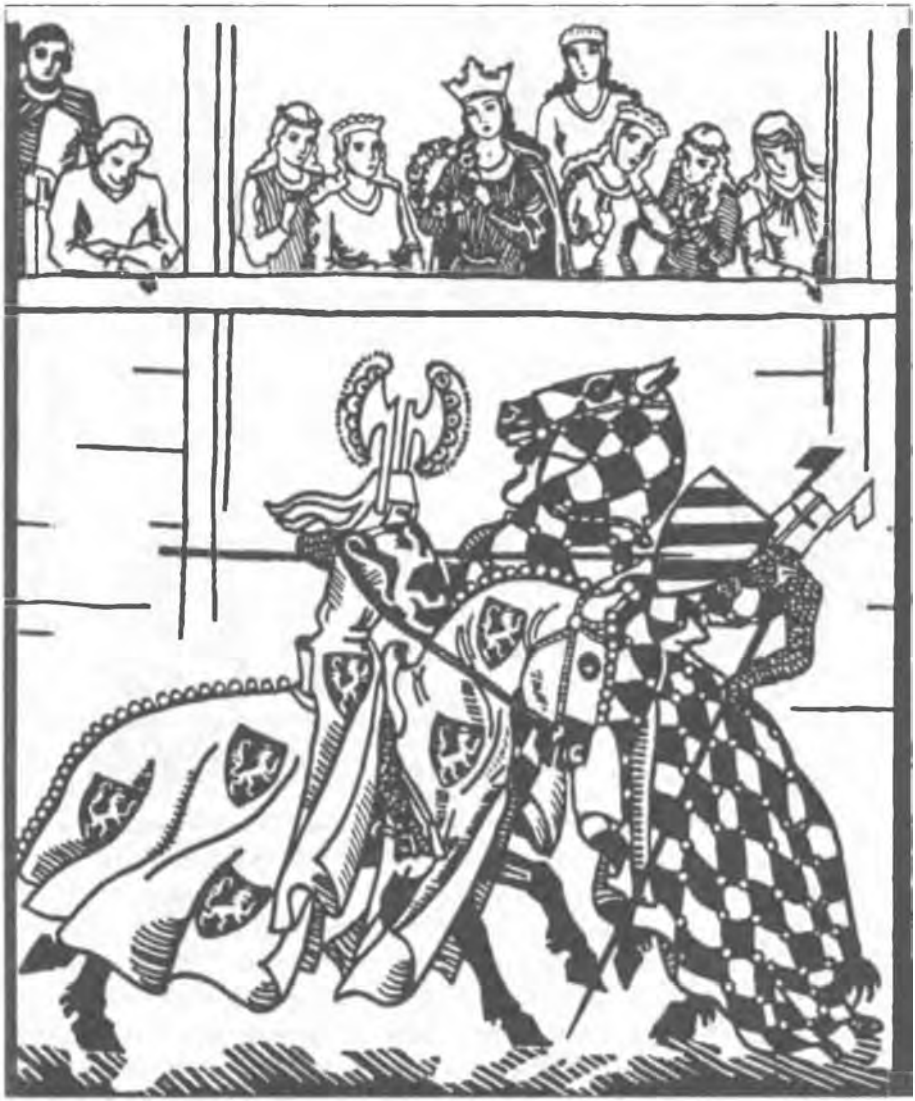
Bir kadına âşık olan şövalye, onun kalbinde yer tutabilmek için ya savaşa gitmeli veya bir büyük maceraya atılmalıdır. Bu kadına hep saygı içinde yaklaşmalı ve buyurduğu her şeyi yerine getirmelidir. Zira bunlar

de şövalyeliğin kurallarındandı. Bugün kapıya yaklaşan bir hanıma yol veriyorsan veya yere bir şey düşüren kadına yardım için ondan önce hemen eğilip yere düşen şeyi alıyorsan, bu davranışların sana çok doğal gelmektedir, değil mi? Böyle davranabiliyorsan ruhuna; eski şövalyelerin, güçsüzleri koruyan ve kadınlara saygı gösteren tutumlarının bir parçası geçmiştir herhalde.

Bir şövalye, cesaretini ve becerilerini barış zamanlarında; düzenlenen spor yarışmalarında da göstermeliydi. O zamanlar da tıpkı bugünkü gibi turnuva şeklinde yarışmalar düzenlenirdi. Böyle sert mücadelelerin geçtiği yarışmalara, çeşitli yörelerden, güçlerini ölçmek isteyen pek çok şövalye katılırdı. Tam teçhizatlı olarak ama uçları körleştirilmiş mızraklarıyla birbirlerine hücum edip rakiplerini attan düşürmeye uğraşırlardı. Yarışmayı kazanana, o yerin derebeyinin karısı teşekkürünü ifade etmek için genellikle bir demet çiçek verirdi. Kadınların beğenisini kazanmak için şövalyeler sadece silah kullanmadaki üstünlüklerini göstermekle yetinmezlerdi. Bir şövalye ölçülü hareket etmeli, kızdığı zaman bile küfür veya ağır kelimeler içeren sözler sarf etmemeliydi. Aslında savaş zamanında bu tür sözler elbette bol bol ağızlardan çıkardı. Ama şövalyeler barışta satranç veya şiir okuma gibi sanatlarda ne kadar yetkin olurlarsa, saygınlıkları da o kadar artardı.

Şövalyeler genellikle iyi ozanlardı. Sevdikleri kadınlara şarkı söylerler, onların güzelliğini ve erdemini dizelerinde dile getirirlerdi. Daha önce yaşamış ünlü şövalyelerin başarılarını da şarkılara dökerlerdi. Onların ozanlıkları pek hoşa giderdi. Uzun ve gerçekten bir şiir olan destanlar da şövalyelerce sık sık okunur, söylenirdi. Bu şiirlerin konuları arasında Parsifal'ın öyküsü, Hz. İsa'nın son yemeğinde kullandığı kutsal kabın şövalyelerce nasıl korunduğu, Kral Artus ve Lohengrin'in başına gelenler ile bahtsız aşık Tristan bulunur, hatta Büyük İskender ile Truva Savaşı bile bu şiirlere konu olabilidi.

Halk ozanları da diyebileceğimiz pek çok becerisi olan bazı insanlar ülkede dolaşır, şatodan şatoya giderlerdi. Genellikle hep destansal yiğit, ejderhayı öldüren Siegfried'in maceraları, Gotların kralı Dietrich von Bern de denilen Theodorik'in başarıları bu ozanların okuduğu şiirlerdi. Eskiden Tuna kıyılarında ve Avusturya'da halkın söylediği şiirler ile şarkıları ancak bu şövalyeler zamanındaki biçimleri ile tanıyoruz; çünkü, daha önce de anlattığım gibi Büyük Karl'ın yoğun çabalar ile toplattığı bu şiirler yok olup gitmiştir. Eğer "Nibelungen Destanı"nı (Siegfried üzerin-

Soylu kadınlar, görkemli bir biçimde silahlanmış şövalyelerin savaş oyunlarını büyük bir merak ve heyecanla izliyor.

de söylenen şarkının adı böyleydi) okursan şunu saptarsın: Eski Germen köylü savaşçıları artık gerçek şövalyeler gibi görülmeye başlanmıştır; Viyana'da Siegfried'in dul eşi Kriemhild ile görkemli bir biçimde evlenen

müthiş Hun İmparatoru Attila, Kral Etzel adı altında tam bir yiğit şövalye olarak sunulmaktadır.

Bir şövalyenin asıl görevi, Tanrı ve Hıristiyanlık için savaşmaktı. Bunu daha önce anlatmıştım. Bu hizmeti yerine getirebilmek için ellerine mükemmel bir fırsat geçti. Kudüs'te bulunan Hz. İsa'nın mezarı bütün Filistin ile birlikte dinsiz saydıkları Arapların elinde idi. Çok iyi ve etkili konuşan bir rahip Fransa'da kutsal yerlerin kurtarılması için papanın yardımını istedi. Alman kralları üzerinde zafer kazanıp bütün Hıristiyanların güçlü hükümdarı olduğunu ileri süren Papa bu isteğe karşı ilgisiz kalamazdı. Çünkü binlerce ve on binlerce kişiyi etkileyen bu rahip insanları coşturmuştu: "Bu Tanrı'nın isteğidir; kutsal yerler Tanrı buyruğu dolayısı ile kurtarılmalıdır".

Böylece koskoca bir ordu oluştu. Bu ordu Gottfried von Bouillon adlı bir soylu Fransızın komutasında 1096 yılında Tuna boyundan ilerleyerek İstanbul'a vardı ve oradan da Anadolu'ya geçip Filistin'e erişti. Ama bu dediğim böyle kolayca gerçekleşmedi. [Çünkü Anadolu'da 1060 tarihinden beri Türkler vardı. İleride sana kısaca anlatacağım: Selçuklu Türkleri denilen bu insanlar Anadolu'yu Bizans'tan alarak birleştirmiş ve yepyeni bir devlet kurmuşlardı. Türkler yeni girdikleri İslâm dinine çok bağlıydılar. Bu ordunun elini kollunu sallayarak Anadolu'dan geçmesine izin vermediler. Bu Hıristiyan çapulcu ordusu Selçukluların büyük direnişi ve savunması sonunda eriye eriye yoluna zorlukla devam edebildi.]. Ordudaki şövalyeler ve onlarla birlikte olanlar, kumaştan kesilmiş kırmızı renkli haçları omuzlarına diktirmişlerdi. Bu nedenle sözü geçen orduya "Haçlı" ordusu denir. Çünkü amaçları Hz. İsa'nın çarmıha [haça] gerildiği yeri Hıristiyanlığa kazandırmaktı. Türklerle çarpışa çarpışa, büyük kayıplara uğrayarak yıllar sonra Kudüs önlerine vardılar. Şimdi İncil'den tanıdıkları bu kutsal kentin gerçekten karşısında idiler. Elbette heyecanlandılar. Söylentiye göre ağlayarak Kudüs toprağını öptüler.

Haçlılardan oluşan ordu tehlikelerle dolu maceralı bir seferden sonra hedefine ulaşıyor. Şövalyeler Kudüs önlerinde, kenti dua ederek selâmlıyorlar.

Kudüs'ü kuşatan Haçlılar Müslümanların kahramanca direnişiyle karşılaştılar. Uzun süren çarpışmalardan sonra kenti aldılar. Ama bu Haçlılar hiç de gerçek bir Hıristiyan ve şövalye gibi davranmadılar. Kentin Müslüman nüfusunu kılıçtan geçirdiler ve korkunç kıyımlarda bulundular. Sonra da tövbe etmek için, ilâhîler söyleye söyleye yalınayak Hz. İsa'nın mezarına vardılar.

Haçlılardan oluşan ordu tehlikelerle dolu maceralı bir seferden sonra hedefine ulaşıyor. Şövalyeler Kudüs önlerinde, kenti dua ederek selamlıyorlar.

Bu Haçlılar koruyucuları Gottfried von Bouillon'un başkanlığı altında Kudüs'te bir devlet kurdular. Ama bu küçük devlet günden güne halsizleşti. Avrupa'dan çok uzakta olan ve Müslüman ülkeleri arasında kalan bu devlet iyice sıkıştı. Bu dindaşlarına yardım etmek için Fransa'da ve Almanya'da yeni Haçlı seferleri düzenleme çabasına girişildi. Ama bu çabalar genellikle sonuçsuz kaldı.

Haçlı seferleri aslında onları düzenleyen şövalyelerin belki en az isteyebileceği çok önemli bir kazanç sağladı Avrupa'ya: Hıristiyanlar doğuda İslâm kültürü ve uygarlığı ile tanıştılar. İslâm dünyasının görkemli yapılarını tanıdılar, mükemmel güzellik anlayışını ve derin bilim yaşamlarını öğrendiler. İlk Haçlı seferi üzerinden daha yüzyıl geçmeden Büyük İskender'in öğretmeni Aristoteles'in yapıtları Arapça'dan Lâtince'ye çev-

rilmeye başlandı. Bu yapıtlar İtalya'da, Fransa'da ve Almanya'da büyük bir ilgi ile okunup inceleniyordu. Aristoteles'in öğretisi Hıristiyanlığın ilkeleri ile çatışıyor muydu? Yoksa bağdaşabilir miydi? Bu konu üzerinde son derece etraflı araştırmalar yapıldı ve çok zor anlaşılan düşüncelerle dolu kalın kalın Lâtince kitaplar yazıldı. İlkönce Arapların, daha sonra diğer Müslümanların dünyanın çeşitli yerlerinde öğrenip yeniledikleri her türlü düşünce ve buluş; Haçlı seferlerine katılanlarca Fransa'ya ve Almanya'ya getiriliyordu. Pek çok konuda Avrupa'nın güya düşmanı olanların oraya soktukları uygarlık ateşidir ki; yarı yabanî, batılı, atlı savaşçıları şimdi gerçekten "şövalye" haline getirmişti.

Şövalyeler Zamanında İmparatorlar

Bu renkli, macera dolu masalsı zamanda Almanya'da, yaşadıkları kalenin adına göre Hohenstaufen denilen yeni bir derebeyi ailesi krallık hakkını eline geçirmişti. Bu aileden Hohenstaufenli I. Friedrich adlı bir imparator çıkmıştı. Pek güzel, kırmızı sarı renkli bir sakalı olduğu için ona Kızıl Sakallı Friedrich derlerdi. İtalyanlar ise onu kendi dillerinde Friedrich Barbarossa adıyla anarlardı ki bu da Kızıl Sakal demektir. [Tıpkı 400 yıl kadar sonra Osmanlı Türklerinin ünlü amiralı Hayreddin'e İtalyanların Barbaros demeleri gibi]. Bu kral da daha çok "Barbarossa" adıyla anılırdı. Öyle ise soracaksın: Bu imparator Almandı ve ilk planda Almanların kralı idi. Öyle ise neden hep İtalyanca adıyla anılıp, tarihe öyle geçmiştir? Evet, bu imparator pek sık, İtalya'ya giderdi. Orada en ünlü işini gördü. Onu İtalya'ya yönlendiren, sadece Alman krallarına imparatorluk tacını Roma'daki papanın vermesi değildi. O Büyük Karl zamanında olduğu gibi bütün ülke üzerinde egemenliğini kurmak istiyordu. Bunun için de paraya ihtiyacı vardı. "Peki o Almanya'da yeterli para bulamaz mıydı?" diye soracaksın elbette. Evet, Almanya'da o sıralarda hemen hemen hiç para yoktu.

Peki hiç düşündün mu? Para insana neden gereklidir? "Bu soruya yanıt mı olur? Yaşamak için elbette" diyeceksin. Ama bu yanıt pek o kadar doğru değil. Hiç, bir parayı ısırıp yeme girişiminde bulundun mu? Yaşamak, aç kalmamak için. Aslında fiziksel varlığımızı sürdürmek, yani yaşamak için paradan çok ekmek başta olmak üzere çeşitli

besin maddeleri gereklidir. Eğer biri, ihtiyacı olan ekmeği yapabilmek için kendisi tahıl yetiştirebilirse, o zaman paraya hiç ihtiyacı olmaz; tıpkı Robinson Crusoe'nun yaptığı gibi. Gene kendisine ekmeğin bedava verildiği kimselerin de onu elde etmek için paraya ihtiyaçları bulunmaz. İşte Almanya'da da durum böyleydi. Serf köylüler işledikleri topraktan elde ettikleri ürünün yüzde onunu toprağın asıl sahibi olan derebeylerine veya manastırlara vermek zorunda idi.

Peki toprağı işlemek için köylüler sapan, giysi, eyer gibi eşyaları nasıl bulacaklardı? Bu tür eşyalar genellikle değiş-tokuş yoluyla sağlanırdı. Örneğin bir köylünün bir öküzü var. Ama altı koyun istiyor; çünkü giysileri için gereken yünü o koyunlardan elde edebilir. Bu durumda köylü öküzünü komşununun koyunları ile değiştirirdi. Diyelim ki bir köylü öküzünü kesti ve boynuzlarından gayet güzel şarap kapları yaptı. Bu kaplar uzun kış geceleri için çok gerekli idi. İşte bu köylü o güzel kaplardan birini komşusuna verir ve onun tarlasından karısına manto dikmesi için gerekli keteni alırdı. Kadın keteni dokur, sonra da mantosunu dikerdi. Bu tür mal edinme yöntemine değiş-tokuş ticareti denilir. Böylece o zamanlar Almanya'da para olmadan pek çok ihtiyaç giderilirdi. Çünkü insanların çoğu köylü veya toprak sahibi efendilerdi. Daha önceleri de söylediğim gibi, manastırlar da toprak sahibi olmaya başlamışlardı. Çünkü bazı dindarlar topraklarını manastırlara ya sağlıklarında bağışlıyorlar veya vasiyet yoluyla ölümlerinden sonra o toprakları manastırlara bırakıyorlardı.

O zamanların koskocaman Alman ülkesinde büyük ormanlardan, sayıca az köylerden, şatolardan ve manastırlardan başka hiçbir şey yoktu. Yani hemen hemen o büyük ülkede hiç kent bulunmuyordu. Ama para sadece kentlerde ihtiyaç duyulan bir değerdir. Ayakkabıcı, bezzaz (kumaş satıcısı), yazıcı ellerindeki deri, bez veya mürekkep ile açlık ve susuzluklarını gideremezlerdi. Onların da ekmeğe ihtiyaçları vardı. Ama hiç ayakkabıcı ekmeğe karşılık sana bir çift kundura verir mi? Eğer sen de bir köylü değilsen, ekmeği nereden bulacaksın? Fırıncıdan. Peki, fırıncıdan aldığın ekmeğe karşılık ona ne vereceksin? Belki onun işine yardım edebilirsin; ama buna ihtiyacı yoksa. Veya meyve karşılığı manava hizmet mi edeceksin? Gördüğün gibi kentlerde değiş-tokuş ticareti ile yaşamak isteyenler için işler çok zor ve karışık.

Bu zorluğu aşabilmek için insanlar, herkeste bulunan ve herkesin de kabul edebileceği, kolay bölüşülebilen ve rahatça taşman, çabuk bozul-

mayan bir şey bulup, değiş-tokuş işleminde o şeyi kullanmak için anlaştılar. O şey örneğin insan yatarken de bozulmamalıydı. Bu iş için metal biçilmiş kaftandı. Anladığın gibi, bu şey "para" idi. Eskiden bütün paralar metaldendi. Gerçekten zengin insanlar altın parçalarını kemerlerlerindeki kesede saklarlardı. Şimdi ayakkabıcıya, kundura için para verebilirsin. O da bununla fırıncıdan ekmek alır. Fırıncı da bu parayı un almak için köylüye verir. Böylece o köylü de belki senin paranla kendisine yeni bir sapan satın alabilir. O zaman da komşununun bostanından bir şey alıp değiş-tokuşa gitmek ihtiyacını duymaz.

Ama Almanya'da derebeyliğin en gelişkin zamanında doğru dürüst kent yoktu. Bundan dolayı paraya da ihtiyaç bulunmuyordu. İtalya'da ise para Romalılar zamanından beri tanınıyordu. Roma İmparatorluğu sırasında İtalya'da büyük kentler vardı. Kentlerde çok çeşitli işlerle uğraşan pek çok tacir bulunuyordu. Bu tacirler büyük ölçüde para sahibi idiler; paralarını kemerlerinde, eğer çok fazla ise kalın, sağlam kutularda –ki ona giderek kasa denilmeye başlanmıştır– saklıyorlardı.

Venedik gibi bazı kentler deniz kenarında idi. Bu Venedik kenti denizin üstündeki pek çok adaya yayılmış ilginç bir yerdir. Buranın ahalisi o yüzlerce küçük adaya Hunlar'dan korunmak için göç edip yerleşmişlerdi. Pisa ve Cenova gibi başka önemli liman kentleri de vardı. Yurttaşların gemileri (Kentte yaşayan insanlara yurttaş denirdi) her yana yelken açarak dolaşıp dururlar ve doğu ülkelerinden güzel kumaşlar, ender baharat ve değerli silahlar getirirlerdi. Limandaki dükkânlarında bu eşyaları ülkenin içlerine kadar ulaşan kişilere satarlardı. Bu kişiler ülke içindeki Floransa, Milano veya Verona gibi gene büyük kentlere bu eşyaları taşır ve orada ihtiyaç sahiplerine satarlardı. Belki oranın insanları bu kumaşları giysiler diktirmek, çadır yapmak veya ne bileyim, bayrak olarak kullanmak isterlerdi. Her ne hal ise. Bu tacirler, o kentlerden de daha ötelere bu malları götürüp satarlardı. Özellikle Fransa'ya ve bu ülkenin en büyük kenti olan 100.000 kişi gibi –o zamana göre çok fazla– nüfusa sahip Paris'e götürürlerdi. En az mal Almanya'ya giderdi. Çünkü en az para Almanlar'da vardı. Almanlar ihtiyaçları olsa da bu güzel şeylere ödeyecek paraya hiç sahip değildi, ileri gelen bazı derebeyleri ve şövalyeler dışında. Ama onlar bile İtalya'daki zenginlerle boy ölçüşemezlerdi.

Kentlerde yaşayan yurttaşlar giderek zenginleşmeye veya daha da zenginleşmeye başladılar. Onlara kimse buyuramazdı; çünkü köylü, yani bir toprağa bağlı değildiler. Ama onlara dirlik olarak toprak da verilme-

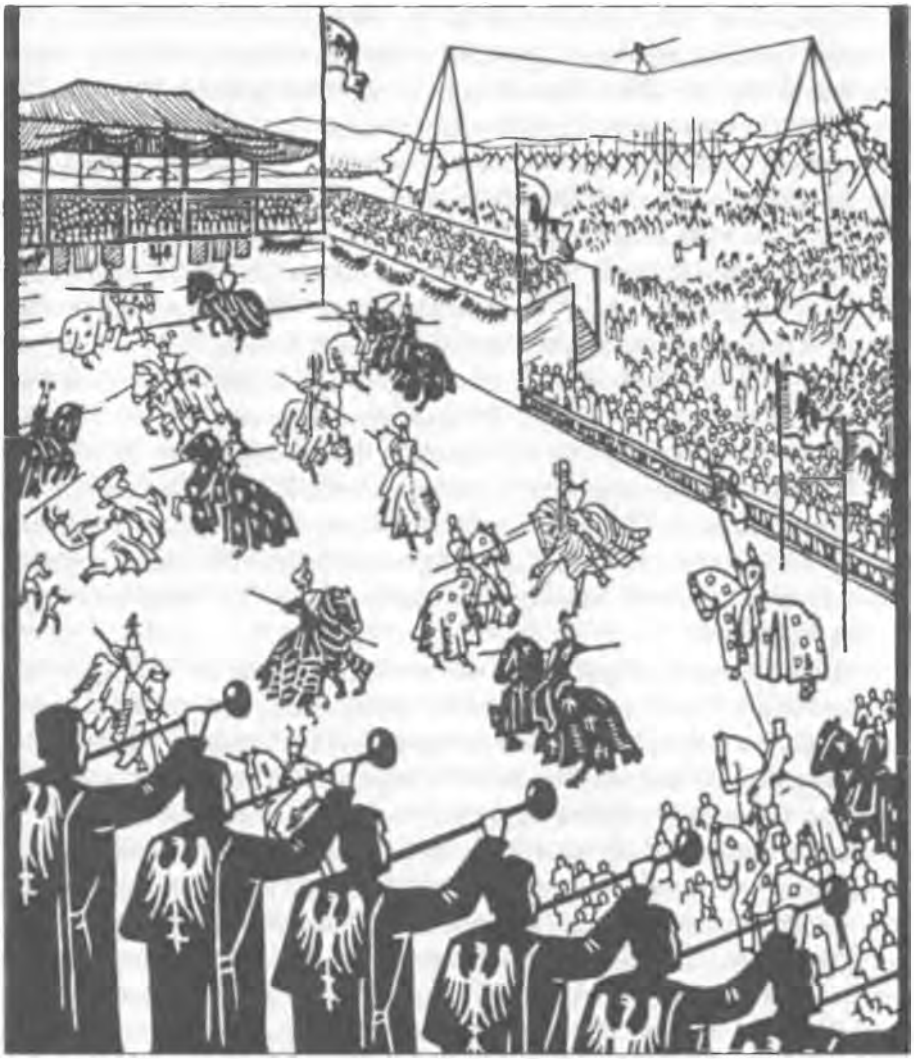
diği için soylu kişiler gibi efendi de sayılmıyorlardı. Bu kentliler (tıpkı ilkçağda pek çok yerde olduğu gibi) kendi kendilerini yönetirler, kendi mahkemelerini kendileri kurarlardı . Kentlerinde giderek tıpkı keşişler ve derebeyleri gibi özgür ve bağımsız duruma erişme yoluna girmişlerdi. Bu nedenle kentlileri "üçüncü toplumsal tabaka" olarak adlandırırlardı. Köylüler toplumsal tabakalar içinde sayılmazlardı.

Bütün bunları anlattıktan sonra gene, paraya ihtiyacı olan İmparator Friedrich Barbarossa'ya dönelim. Alman ulusunun Roma İmparatoru olarak onun İtalya'ya gerçekten egemen olması ve İtalyan yurttaşlarından vergi ve benzeri devlet gelirleri toplaması gerekti, değil mi? Ama İtalyan yurttaşları bu görevlerini pek yerine getirmiyorlardı. Eskiden olduğu gibi özgür kalmak istiyorlardı. Bu nedenle Barbarossa bir ordu ile Alp dağlarını aşarak İtalya'ya girdi ve orada 1158 yılında bütün ünlü hukuk bilginlerini çevresine toplayarak, onların bütün İtalya'ya seslenen resmî bir duyuru hazırlamalarını istedi. Bu duyuruda Roma-Alman imparatorlarının 1000 yıldan beri eski Roma imparatorlarının ardılları olduğu, bu nedenle onların bütün haklarına ve yetkilerine sahip bulundukları her tarafa yayılıyordu.

Ama bu resmî duyuru İtalyan kentleri üzerinde bir etki yapmadı. Onlar vergi ödemek istemiyorlardı, o kadar. Bunun üzerine imparator ordusuyla bu dik kafalı kentlere yüklendi. Ayaklananların merkezi olan Milano'yu özellikle kendisine hedef seçmişti. Öfkesi öylesine fazlaydı ki, bu kenti fethedinceye kadar tacını başına koymayacağına ant içmişti. Bu sözünü de tuttu. Milano'yu alıp bu kenti yerle bir ettikten sonra büyük bir resmî şölen düzenledi. Bu şölene kendisi ve eşi imparatorluk ve imparoteriçelik taçlarını başlarına koymuş olarak geldiler.

Böyle büyük askerî başarılar kazandıktan sonra Barbarossa İtalya'ya sırtını çeviririp anayurduna geri dönmek istediği sırada gene uygunsuzluklar ve huzursuzluklar patladı. Milanolular kentlerini yeniden yapmışlar ve bir Alman hükümdarının varlığını kabul edemeyeceklerini bildirmişlerdi. Böylece Barbarossa toplam altı kez İtalya'ya sefer yaptı. Bu seferler onun askerî ününü artırdıysa da büyük başarılar getirmedi.

Bu imparator, şövalyeliğe bir örnek olarak gösterilirdi. Çok güçlüydü. Yalnız bedensel değildi gücü; cömert bir insandı ve şenlik düzenleyip eğlenmeyi ve eğlendirmeyi biliyordu. Bugün o zamanların anlayışına göre gerçek bir şenliğin ne olduğu hakkında bir fikrimiz yok. O zamanlar günlük yaşam şimdiki zamana göre son derece yoksulca ve tekdüze

İmparator Barbarossa'nın, oğullarının şövalyeliğe yükseltilmesi dolayısı ile Malnz'de düzenlettiği yarışmalar.

geçerdi. Ama bir şenlik anlatılamayacak derece israfçı bir toplantıydı ve çok renkli olurdu; tıpkı bir masal gibi. Örneğin Friedrich Barbarossa 1181 yılında Mainz'de oğullarının şövalyeliğe yükseltilmesi vesilesi ile büyük bir şenlik düzenlemişti. Bu şenliğe Almanya'nın hemen her yerinden

40.000 şövalye, yardımcıları ve uşakları ile birlikte konuk olarak geldiler. Rengârenk çadırlarda yatıp kalktılar. Çadırların tam ortasında, öbürlerinden daha büyük ve ipekten yapılmış bir başkası çakılmıştı. Bu görkemli otağda imparator, oğulları ile birlikte oturmuştu. Her yerde açık ateşler yakılmış ve üzerlerinde sığırlar, yabandomuzları ve sayısız tavuk şişe geçirilerek kızartılmışlardı. Dünyanın pek çok yerinden çeşitli giysileri içinde hokkabazlar, ip cambazları ve gezgin ozanlar gelmişlerdi. Bu ozanlar akşamları yemek sırasında en güzel destan türkülerini söylüyorlardı. Herhelde pek hoş bir görünüm oluşturuyordu bütün bunlar. İmparator oğulları ile birlikte savaş sporundaki becerilerini göstermiş ve devletin bütün soyluları bu gösteriyi hayranlıkla seyretmişlerdi. Böyle bir şenlik günlerce sürerdi. Bu şenlikler üzerine bestelenmiş pek çok şarkı uzun zaman okundu durdu.

Gerçek bir şövalye olarak Friedrich Barbarossa sonunda bir Haçlı seferi de düzenledi. Bu 1189'da başlayan üçüncü Haçlı seferidir. İngiliz Kralı Arslan Yürekli Richard ile Fransız Kralı Philipp de bu büyük sefere ordularıyla katılmışlardı. Son ikisi denizyoluyla hedefe ulaşmak istediler. Sadece Barbarossa karayolunu tercih etti. Anadolu'da Selçuklularla çarpışırken Tarsus çayında boğularak öldü.

O'ndan daha ilginç, daha büyük ve hayranlık uyandıran imparator ise torunudur. Onun adı da Friedrich idi. Bu nedenle Hohenstaufenli II. Friedrich sanıyla anılır. Bu imparator Sicilya'da yetişmişti [Sicilya XI. yüzyılda Arapların egemenliğinden çıkmıştı]. Daha bir çocuk iken ve kendini yönetmekten âcizken Almanya'daki güçlü derebeyi aileleri arasında krallık için korkunç bir mücadele çıkmıştı. Bu ailelerin bir bölümü sonunda Barbarossa'nın bir akrabası olan Philipp adlı bir soyluyu kral seçtiler; diğerleri ise Welf ailesinden Otto adlı biri üzerinde karar kıldılar. Böylece birbirlerinden hoşlanmayan kişiler için dalaşmak yolunda yeni bir fırsat çıkmış bulunuyordu. Eğer biri Philipp'i tutuyorsa, komşusu mutlaka Otto'yu desteklerdi. İtalya'da Welfler ve Gibelinler adı takılan bu iki parti arasındaki boş rekabet uzun bir zaman sürdü gitti. Hatta Philipp ve Otto ortadan kalktıktan sonra da bu çekişme sürdü.

İşte bu mücadeleler sırasında Sicilya'daki Friedrich büyümüştü; sadece vücutça değil, kafaca da. Onu gözeten, bugüne kadar yaşayan en önemli kişilerden biriydi: Papa III. Innozenz. Alman kralı IV. Heinrich'in büyük düşmanı olan ve erişmek isteyip didindiği hedefe varamayan Papa VII. Gregor'un amacına bu III. Innozenz sonunda ulaşmıştı. O

artık, bütün Hıristiyanlığın gerçek egemeni olmuştu. Son derece üstün bir zekâsı ve kültürü ile yalnız bütün kiliseye değil, Avrupa'daki derebeylerin ve kralların hepsine hükmediyordu. Gücü İngiltere'ye kadar erişiyordu. İngiliz Kralı John ona bir keresinde itaat etmek istememişti. Bunun üzerine Papa bu kralı aforoz etti ve rahiplerinin İngiltere'da ayin yönetmelerini ve dua etmelerini yasakladı. Bu hareket üzerine İngiliz soyluları krala karşı büyük bir kızgınlık gösterdiler ve onun bütün iktidarını ele geçirdiler. Böylece büyük sıkıntı içine düşen kral bu soylulara karşı 1215 yılında açıkça bir yükümlük altına girdi: Artık soyluların istekleri dışında davranamayacaktı. Onun verdiği bu söze "Büyük Vaat" veya "Büyük Ferman" denilir (Lâtincesi: Magna Charta). Bu mektubu İngiliz Kralı düklere ve şövalyelere verdi ve onlara hep geçerli olacak bir dizi haklar tanıdı. Bu haklara bugünün İngiliz yurttaşları hâlâ sahiptir. Gene aynı tarihten sonra İngiltere Papa III. Innozenz'e vergi ve haraç ödemeyi de kabul etti. İşte bu Papa böylesine güçlüydü.

Ama Hohenstaufenli II. Friedrich de son derece üstün zekâlı ve sempatik bir gençti. Alman kralı olabilmek için Sicilya'dan yola çıktı. Çok maceralı bir at yolculuğu ile İtalya'yı ve İsviçre Alpleri'ni yanında hemen hiç kimse olmadan aştı ve Konstanz'a ulaştı. Düşmanı, Welfli Otto ordusu ile karşısına dikildi. Friedrich'in hiçbir umudu yoktu. Ama Konstanzlılar ve Friedrich'i tanıyıp sempatik kişiliğinden çok etkilenen diğer insanlar onun çevresinde toplandılar ve alelacele Konstanz kenti kalesinin kapılarını kapattılar. Bu olaydan tam bir saat sonra kent önüne gelen Otto çekilip gitmek zorunda kaldı.

Friedrich bütün Alman düklerini [derebeylerini] kendisine kazandı ve giderek çok güçlü bir hükümdar oldu. Hem Almanya'daki hem de İtalya'daki dirlik sahiplerinin efendisi idi artık. Bunun üzerine tıpkı Papa VII. Gregor ile IV. Heinrich arasındaki gibi bir çekişme kaçınılmaz görülüyordu. Ama o IV. Heinrich değildi. Canossa'ya gitmedi ve papa'dan tövbe de dilenmedi. Çünkü, nasıl Papa III. Innozenz kendisini bütün kralların üzerinde görüyorsa, bizim Friedrich de kendisinin dünya egemeni olduğuna içtenlikle inanmıştı.

Friedrich, kendisini yetiştiren insan olduğu için Papa III. Innozenz'in düşüncelerini ve huyunu çok iyi tanıyordu. Bir Alman ailesinden geldiği için de hemşerilerinin neler düşündüğünü biliyordu. Ayrıca, Sicilya'da yetişmişti, o zamanlar bu adada daha Araplar yaşıyorlardı. Bu nedenle Arapları da çok iyi tanıyıp, niteliklerini öğrenmişti. Ayrıca Sicilya'da,

dünyanın başka hiçbir yerinde öğrenmesi mümkün olmayacak kadar kadar çok şey öğrenmişti.

Sicilya'da pek çok ulus egemenlik kurmuştu: Fenikeliler, Yunanlılar, Kartacalılar, Romalılar, Araplar, Normanlar, İtalyanlar ve Almanlar. Bir süre sonra Fransızlar da bu listede yerlerini alacaklardı. Tıpkı Babil kulesi gibi pek çok ulus yığılmış kalmıştı orada. Ama bir farkla: Babil kulesindeki insanlar birbirlerini anlamıyorlardı. Friedrich ise hemen hemen her şeyi anlıyordu. Sadece inanılmaz derecede dil bilmekle kalmıyor, pek çok bilimi iyi tanıyor, güzel şiir yazıyor ve çok iyi yöntemlerle avlanıyordu. O zamanlar şahinle avlanıldığı için av şahinleri üzerine bir kitap bile yazmıştı.

Ama hepsinden önemlisi: Bütün dinleri çok iyi biliyor ve tanıyordu. Bir şeyi anlayamamıştı: Neden insanlar din nedeniyle durmadan çarpışıp kavga ediyorlardı? Müslüman bilginleriyle tartışır ve onlarla çok sevecenlikle söyleşirdi. Ama çok dindar bir Hıristiyan'dı da. Buna rağmen papa, Müslüman bilginleriyle buluşup söyleşmesine çok kızmıştı. Özellikle Innozens'ten sonra gelen ve aynı derecede güçlü olmakla birlikte yerine geçtiği kişi kadar bilgili ve kültürlü olmayan yeni Papa Gregor, onun bu tutumundan hiç de hoşnut değildi. Bu yeni papa, Friedrich'in mutlaka bir Haçlı seferi düzenlemesini istiyordu. Sonunda bu baskıya dayanamayan Friedrich bir Haçlı seferi düzenledi. Kendinden öncekilerin müthiş savaşlarla ve oluk oluk kan akıtarak erişebildikleri amaca o hiç kavga gürültü çıkarmadan ulaştı. Hıristiyan hacılar Kudüs'teki kutsal mezara rahat rahat gidebileceklerdi ve bu kent çevresindeki topraklar onlara ait olacaktı. Peki bu amacı nasıl gerçekleştirdi Friedrich? Oradaki Halife ve Sultan ile konuştu, görüştü ve bir antlaşma imzaladı.

İki taraf da bu büyük anlaşmazlığın barış yoluyla ve kan akıtılmadan çözülmesine çok sevinmişlerdi. Ama Kudüs Başpiskopos'u böyle bir sonuçtan memnun kalmadı. Çünkü antlaşma hazırlanırken kimse ona danışmamıştı. Bu adam hıncından Friedrich'i Araplar'la çok iyi geçindiği için Papa'ya şikâyet etti. Papa da Friedrich'i Müslüman olduğu savıyla aforoz etti. Ama İmparator II. Friedrich bundan hiç mi hiç gocunmadı. Çünkü ona göre bu yolla Hıristiyanlar o güne kadar erişebileceklerinden çok daha fazlasına kavuşmuşlardı. Kudüs'te bu nedenle o kentin tacını takmak istedi. Ama Papa'nın aforoz ettiği bir kişiye taç takmayı hiçbir rahip göze alamadı. O da tacı kendisi kafasının üstüne koydu.

Bu iş de bitince yurduna denizyolu ile döndü. Yanında sultanın ona

verdiği çok değerli armağanlar vardı: Av panterleri ve develer, çok ender taşlar ve daha akla gelebilecek pek çok ilginç şey. Friedrich bütün bunları Sicilya'da topladı. Döneminin en ünlü sanatçılarını yanına çağırdı ve onlarla çalıştı. Sanatçıların yarattıkları güzel yapıtlarla vaktini geçiriyordu. Artık krallık etmekten yorulmuştu. Ama yönetimi de son derece mükemmeldi doğrusu. Örneğin dirlik dağıtma işinden hoşlanmamış, toprağı yönetmek için soylular yerine normal memurlar atamayı yeğlemiştir. Bu memurlar derebeyi gibi toprağı dilediklerince kullanamayacaklardı. Her ay belli bir maaş alacaklardı. Şimdi düşün: Bu iş İtalya'da oluyor ve orada para var. Bundan dolayı Friedrich'in yaptığı hakka uygun bir davranıştı . Bu arada imparatorun sert ve disiplinli bir kişi olduğunu da söylemeliyim.

Friedrich herkesten değişik bir yapıda olduğu için kimse onun ne istediğini tam olarak bilemezdi. Papa bile bu konuda çok tedirgindi. Daha çok Sicilya'da yaşadığı için asıl yurdu Almanya şimdi kendisine bir hayli uzakta kalmıştı. Bu nedenle Almanlar kendilerine özgü kişiliği ve buluşları olan bu ilginç imparatorlarıyla fazla ilgilenmiyorlardı. Çevresindekiler de onu anlayamadıkları için sıkıntılı bir yaşamı vardı. Sonunda oğlu bile kendisine karşı çıktı ve Almanları ona karşı kışkırttı. En güvendiği danışmanı Papa'nın yanına kaçtı. Friedrich yapayalnız kalmıştı. Dünyaya getirmek istediği son derece ileri görüşlülüğe bağlı yenilikleri uygulama alanına koyamadı. Giderek yaşama iyice küstü ve 1250 yılında öldü.

Oğlu Manfred, krallık için savaşırken, çarpışma alanında yaşamını yitirdi. Torunu Konradin de düşmanlarınca tutsak alındı ve 24 yaşında Napoli'de kafası kesilerek idam edildi. Böylece ünlü büyük şövalye ailesi, imparatorluk hanedanı Hohenstaufen soyunun iktidarı da sona erdi.

Friedrich daha Sicilya'da hüküm sürer ve Papa ile hep anlaşmazlık içindeyken dünyada yeni bir felâket doğuyordu. Friedrich ile Papa'nın bu felâketi önleyecek güçleri yoktu, zira her şeyden önce birlik değildiler. Asya'dan gene atlı göçebe yığınları geliyordu. Bunlar o güne kadar gelip geçenlerin hepsinden çok daha güçlüydüler. Kin Şi Huangdi'nin duvarı bile bunları durduramamıştı. Moğollar dediğimiz bu insanlar hanları Cengiz önderliğinde ilk önce Çin'i yağmaladılar. Sonra ta uzaklara batıya yönelip aynı işi İran'da yaptılar. Ardından Hunlar'ın, Avarlar'ın ve Macarlar'ın yolunu izleyerek Avrupa'ya yöneldiler. Macaristan ile Polonya'yı çok feci biçimde yakıp yıktılar. 1241'de de Almanya'nın

sınırına, Breslau'ya dayandılar. Bu kenti aldılar ve yaktılar. Nereye ulaşırlarsa herkesi kılıçtan geçiriyorlardı. Önlerinden nasıl kurtulunacağını bilen yoktu. Kurdukları imparatorluk bugüne kadar görülen en büyük alanlara ulaşan devletti. Düşün bir kez! Pekin'den Breslau'ya kadar. Bu sınırlara eriştikten sonra atlı, kırıp dökücü birlikleri bu vahşi özelliklerini terk etmeye ve iyi eğitilmiş ve akıllıca komuta edilen ordular haline gelmeye başladılar. Böylesine düzenli ve savaşçı ordular karşısında Hıristiyanlık dünyası çaresizlik içinde idi. Büyük bir şövalye ordusunu yok ettiler. Avrupa için tehlikenin doruğa çıktığı sırada büyük hanları Cengiz Sibirya'da öldü. Bu haber üzerine geri çekildiler. Ama geçtikleri yerler neredeyse çöle dönmüşçesine yok edilmişti.

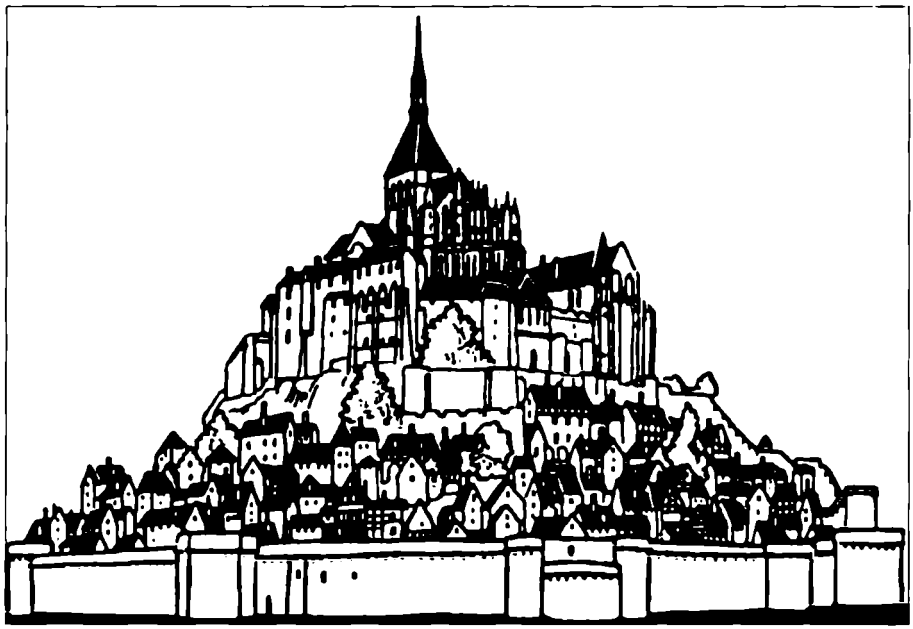
Almanya'da son Hohenstaufen kralının ölümünden sonra, o güne kadar görülmemiş bir kargaşa yaşanmaya başladı. Herkes bir başkasını kral istiyor, bu nedenle kimse kral olamıyordu. Bir kral veya onun da üstünde bir imparator olmadığı için ülkeyi yönetecek kimse de yoktu. Bundan dolayı her şey darmadağın ve karmakarışıktı. Güçlü olan, kendinden güçsüzün bütün malını mülkünü alıveriyordu. Buna "hak güçlünündür" veya "yumruğu vuran haklıdır" deniliyordu; zira herkes diğerine yumruğunu sıkarak saldırıyordu. Ama yumrukla alınan hak, kesinlikle hak değil, tersine tam olarak haksızlıktır.

Bu gerçeği halk pek iyi biliyordu. Bundan dolayı vicdan sahibi herkes çok üzgündü ve eski iyi günleri özlemle anıyorlardı. İnsan bir şeyi hep isterse, onu hep düşlerse, sonunda düşünü gerçek sanır. İşte bu umutsuzluktur ki, Hohenstaufenli İmparator Friedrich'in aslında ölmediği, büyülenmiş bir biçimde bir dağın üstünde oturup beklediği söylentisinin yayılmasına yol açtı. İnsanlar kendi çıkardıkları bu söylentiye inanıyorlardı. Bu sırada da dikkate değer bir olay cereyan etti. Belki sen bazen birini rüyanda görürsün, sonra o gördüğün bir başkası olur ve sonunda her iki farklı kişi aynı insanmış gibi rüyana girer. İşte Almanya'daki insanlar da buna benzer bir durumdaydılar. Büyük, bilge ve adaletli hükümdarlarını düşlüyorlardı. Bu kral, Untersberg veya Kyffhäuser tepesi üzerinde oturmuş bekliyordu (düşlenen kral Sicilya'da ölen II. Friedrich idi). Ama aynı zamanda kocaman sakallı bir kralı da düşlüyorlardı (bu da Friedrich'in dedesi I. Barbarossa idi). İşte bu iki kişiden oluşan tek kral gene çok güçlenecek, bütün düşmanları yenecek, görkemli bir imparatorluk kuracak; öyle bir imparatorluk ki, bir zamanlar Mainz'de olduğu gibi herkesi sevindiren şenlikler düzenleyebilecek.

Breslau'nun yakılıp yıkılmasından sonra, bütün Avrupa'yı tehdit eden savaşçı Moğollar'ın İmparatorluğu böylesine büyüktü.

ÇİN SEDDİ
ÇİN
HİNDİSTAN
ÇİN HİNDİ
BÜYÜK OKYANUS

Kalın ve sağlam surlar, ortaçağ kentini dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koruyordu. Büyük ve görkemli kilise –katedral– kentin bir taç gibi yükselen merkezini oluştururdu. Bu resimde Fransa'daki ünlü Mont Saint-Michel kentini görüyorsunuz.

İnsanların durumu kötüleştikçe mucizeye inanç da arttı. Taşlaşmış masanın içinde sıkışmış kırmızı, ateş renkli sakalı ile dağın tepesinde uyuyup duran kralın resmini çiziyorlardı... Kral, her yüzyılda bir uyanıp uşağına kargaların daha dağın çevresinde uçup uçmadıklarını soruyordu. Uşak eğer "Hayır efendim hiçbirini göremiyorum" yanıtını verirse, kral iyice uyanacak, ilk önce içine sıkışmış olduğu masayı kılıcını çekerek parçalayacak, sonra da büyülendiği dağı ortadan ikiye ayırıverecekti. Ardında tam anlamıyla savaş donanımı içinde adamları ile birlikte aşağıya inecekti. Böyle bir şeye inananlara, bugün gözlerin hayretten fal taşı gibi açılıyor değil mi?

Elbette dünyayı tekrar düzene sokacak bir mucize olmadı, ama enerjik, yetenekli ve uzak görüşlü , şatosu İsviçre'de bulunan ve Habsburg adıyla anılan aileden bir şövalye çıktı. Adı Rudolf von Habsburg idi. Derebeyler'i onu 1273 tarihinde kral seçtiler, çünkü hiç adı sanı duyulmamış bu yoksul şövalyenin keyiflerini kaçırmayacağını sanıyorlardı. Ama

onun yeteneklerini ve kıvraklığını hesaba katmamışlardı. O gerçi başlangıçta minik bir ülkeye ve çok az güce sahipti. Ama hem ülkesini hem de gücünü çok basit bir biçimde çoğaltmayı bildi.

Rudolf, serkeş Bohemya Kralı Ottokar'ın üzerine yürüdü, onu yendi. Bunun üzerine Ottokar'm ülkesinin bir bölümünü kendine aldı. Bir kralın buna hakkı vardı doğal olarak. Bu toprağı 1282'de oğullarına dirlik olarak verdi. Bu ülkenin adı bugünkü Avusturya'dır. Böylece İsviçre'de Habsburg adlı şatodan çıkan bu kral ailesine büyük bir güç sağladı. Aile de bu yolu iyi benimsedi. Akrabalarına durmadan yeni tımar toprakları dağıtarak, evlenme ve miras aracılığı ile ülkelerini çok genişlettiler ve kısa zamanda Avrupa'nın en tanınmış, güçlü kral soylarından birini oluşturdular. Orada, yani ailelerine ait Avusturya tımarında egemen oldukları ülke, Almanya'da kral veya imparator olsalardı hükmedecekleri topraklardan daha genişti. Çünkü Almanya iyice parçalanmıştı. Orada her biri başına buyruk dükler, piskoposlar ve başka büyük toprak sahibi soylular, hepsi birer derebeyi olarak yaşamakta idiler. Yakında bunların her biri neredeyse bağımız devletler haline geleceklerdi. Artık Hohenstaufen soyu zamanındaki gerçek şövalyelik dönemi kapanıyordu.

Kentler ve Yurttaşlan

I. Friedrich Barbarossa'nın 1190'da ölümü ile I. Rudolf von Habsburg'un 1290'da ölümleri arasında geçen 100 yıl içinde Avrupa'da pek çok değişiklikler oldu. Hem de tahmin edemeyeceğin kadar. Sana Barbarossa zamanında İtalya'da oldukça gelişkin kentlerin bulunduğunu ve buraların halkının imparatorla çekişmeyi dahi göze alabilecek bir durumda olduklarını anlatmıştım. Almanya'da ise şövalyeler, keşişler ve köylüler yaşıyordu. Bu durum yüzyıl içinde çok değişti. Her şeyden önce Almanlar, birbiri ardınca doğuya düzenlenen Haçlı Seferleri'yle uzak diyarlara gitmeye ve bu diyarlardaki insanlarla ticaret alanında dostluk kurmayı öğrenmişlerdi. Ama artık öküze karşı koyun veya boynuzdan yapılmış kaplara karşı kumaş değiş-tokuşu yaparak ticaret etkinliğini sürdürmek mümkün değildi. Gerçek anlamıyla ticaret için para gerekliydi. Para olunca, içinde çeşitli malların alınıp satıldığı pazarlar da mantar gibi bitiveriyorlardı. Ama bu pazaryerleri her yerde kurulamazdı. Güven-

liği sağlanmış yerler gerekliydi; öyle yerler ki surlar ve kulelerle korunma altında bulunmalıydı. Böyle yerler de genellikle bir şatoya yakın çevrede daha kolay kurulabilirdi. Bu pazaryerlerine gidip parası ile ticaret yapan insanlar yurttaştı. Daha önce de söylediğim gibi yurttaş bir derebeyine bağlı değildi. O zamanlar şöyle bir söz çıkmıştı: "Kent havası insanı özgürleştirir." Çünkü büyükçe kentlerdeki yurttaşlar kraldan başka bağlı bulunacakları efendi tanımazlardı.

Bir ortaçağ kentindeki yaşamı bugünün kent yaşamı ile asla karşılaştıramazsın. Bu kentçikler genellikle küçük, köşeli ve dönemeçli bir biçimde yayılmış, daracık sokakları ve yüksekçe, sivri damları ile hiç de düzgün olmayan bir izlenim bırakırlardı. Böyle bir kentte tacirler ile zanaatkârlar, aileleri ile birlikte neredeyse iç içe sayılacak bir sıkışıklıkta yaşarlardı; zira dediğim gibi sokaklar daracıktı. Tacirler kentten çıkıp taşraya gidecekleri zaman yanlarına çoğu kez silahlı koruyucular alırlardı. Bu gerekliydi. Çünkü o zamanın şövalyeleri pek şövalye karakteri taşımazlardı, sözün kısası çoğu eşkıyalık yapardı. Şövalyeler şatolarında pusuda otururlar ve soyulacak tacirleri gözlerlerdi. Ama kentli yurttaşlar bu tehlikeye gözü kapalı atılmazlardı herhalde. Onların parası vardı ve kendilerini koruyacak kişileri kolayca bulurlardı. Böylece yurttaşlarla şövalyeler sürekli bir mücadele içindeydiler, ama, bu mücadelede yurttaşların haydut şövalyelerle çoğu kez baş ettikleri de görülürdü.

Tamirciler, terziler, eskiciler, bezzazlar, fırıncılar, demirciler, boyacılar, marangozlar, taşçılar, yapı ustaları hep kentte yaşayan zanaatkârlardı. Her sanat için ayrı bir topluluk kurulmuştu, tıpkı bir dernek gibi. Bu esnaf ve zanaatkâr topluluklarına Lonca denilirdi. Bütün loncalar, örneğin terziler loncası, öylesine sıkı bir biçimde dışarıya kapalıydılar ve öylesine sert kurallar uyguluyorlardı ki, bunları şövalyelerin yasalarıyla karşılaştırabilirsin. Örneğin her önüne gelen terzi olamazdı. İlkönce belli bir süre için bir terzi ustasının yanında çırak olarak çalışılırdı. Daha sonra o çırak kalfalığa yükselirdi. Kalfa olanlar kentten kente dolaşır ve başka yerlerdeki çalışma yöntemlerini ve geleneklerini öğrenirlerdi. Bu gençler yaya olarak taşrada dolaşıp dururlar, genellikle yıllarca yabancı kentlerde çalışırlar, sonunda ya eski kentlerine dönerler veya kesin olarak kalacakları yeni bir kent bulurlardı; burası bir terzi ustasına ihtiyacı bulunan bir yer olmalıydı. Zira ufak kentlerde çok fazla zanaatkâra ihtiyaç yoktu. Loncalar mesleklerinde salt iş bulabilmek için usta olmak isteyenlerin sayılarının artmasına göz yummazlardı. Böyle bir yer bulan kalfa mes-

lekteki becerisini kanıtlamak zorundaydı. Ustalaştığını gösterecek bir iş yapmalıydı (örneğin güzel bir manto). Bu işi başarırsa bir törenle ustalığı onaylanır ve loncaya kabul edilirdi.

Loncaların da tıpkı şövalyelik gibi kuralları, hep birlikte oynadıkları oyunları, renkli armalı bayrakları ve elbette her zaman uyulmamakla birlikte güzel ahlâkî yasaları vardı; aynen şövalyelerin yaptıkları gibi. Her zaman kurallara uymayan görülür, bu dünyada hep olagelmiştir. Bir lonca üyesi başkalarına yardım etmeli ve müşterisi yanında bir diğerine zarar vermemeliydi; kendi müşterisine ise hiçbir zaman kötü mal teslim etmemeliydi; çıraklarına ve kalfalarına iyi davranmalı ve mesleği ile içinde yaşadığı kentin saygınlığı için didinmeliydi. Bir başka deyişle o, Tanrı'nın bir zanaatkârı idi; tıpkı bir şövalyenin Tanrı için çarpışması gibi.

Gerçekten de, şövalyeler nasıl Hz. İsa'nın mezarını elde etmek için kendilerini Haçlı Seferleriyle feda etmeyi göze almışlarsa, bir kentin yurttaşları ve lonca üyeleri kente bir kilise yapılacağı zaman bütün varlıklarını feda ederek yardımda bulunurlardı; mallarını, mülklerini vermeyi, dolayısı ile yaşam düzeylerini düşürmeyi göze alırlardı. Onlar için kentlerindeki bir kilise veya katedralin, komşu kentlerin gururu olan kiliselerden daha büyük, daha güzel ve daha görkemli olması yaşamsal önemdeydi. Bütün kent bu hırsı paylaşır ve herkes bu işte kendisine düşen görevi yerine getirirdi. Plânların çizimi için en ünlü mimar bulunur; usta yontucular taşları işler ve güzel heykeller yaparlardı; ressamlar mihrap ve pencelerin en renkli ve güzel görünüme kavuşması için uğraşırlardı; pencerelerden sızan ışıklar kilisenin içini renklendirirdi. Kiliseyi yaptırma düşüncesinin kimden geldiği, mimarının veya yapımcının kim olduğu kesinlikle önemli değildi; kilise bütün kentin yapıtıydı. Başka bir deyişle herkesin ortak ibadet yeriydi. Bu özelliği anlattığım tür kiliselerde sezinlemek mümkündür. Bunlar şato gibi göklere yükselen, Barbarossa zamanında Almanya'da yapılan dev gibi kiliseler değildir. Bu kent kiliseleri zarif kemerleri üzerinde kurulu aydınlık tavanı, ince ve uzun çan kuleleri ve kentin bütün insanlarını alabilecek büyüklükte yeri olan, halkın ibadet etmek veya vaaz dinlemek için bir araya geldiği yapılardı. O zamanlar yeni yeni tarikatlar da kuruluyordu. Ama bu tarikatların üyeleri eski manastır keşişleri gibi toprakla veya bilim ve eğitimle uğraşmıyorlardı. Bu yeni keşişler dilenci gibi bütün ülkeyi dolaşıp halka tövbe etmeyi öğütlüyor ve İncil'i doğru olarak anlatmaya çalışıyorlardı. Böyle

bir keşiş geldiği vakit kentin halkı akın akın kiliseye koşar ve onun vaazını dinlerdi; dinledikçe de ne kadar günahkâr olduklarını anlar ve ağlarlardı. Ruhlarını temizleyip dinsel kuralların öğretisine göre yaşamlarını tekrar düzenlemek için kendi kendilerine söz verirlerdi.

Ama Haçlı Seferleri'ne katılanlar bütün dindarlıklarına rağmen Kudüs'te nasıl bir kıyım yaptılarsa, kentlerdeki yurttaşlar da bu keşişlerin vaazlarından tam anlamıyla dinin öğretisine uymak yerine, kendileri gibi düşünmeyen, ayrı inançta olanlara kin duygularıyla kabarıyorlardı. Hele halk kendini ne kadar dindar hissederse, aralarında yaşayan Yahudilere karşı o kadar kötü davranıyordu. Düşün bir kez: Yahudiler Avrupa'da ilkçağdan kalan tek topluluktu. Babilliler ve Mısırlılar, Fenikeliler, Yunanlılar, Romalılar, Galyalılar ve Gotlar ya yeryüzünden silinmişlerdi veya başka kavimlerle kaynaşmışlardı. Sadece, Yahudiler devletleri durmadan yok edilse bile ülkeden ülkeye geçerek, izlenmelerine ve bir av sürüsü gibi işlem görmelerine rağmen büyük bir çaba ile ayakta kalmayı başardılar ve 2000 yıldan beri kendilerini kurtaracak Mesih'i beklediler. Yahudiler'e çok kötü davranılıyordu. Toprak sahibi olamazlar ve dolayısı ile köylülük de yapamazlardı. Şövalye olmaları da imkânsızdı. Hiç bir el sanatı ile de uğraşamazlardı. Böylece onlara yapabilecekleri tek iş kalıyordu ve buna izin de verilmişti: Ticaret. Bu yolla Yahudiler tacir oldular ve bu işi pek güzel başardılar. Gerçi bir kentin sadece belli yerlerinde yaşayabilirlerdi ve biçimleri, renkleri saptanmış giysilerden başkasını üzerlerinde taşıyamazlardı. Ama bazı Yahudiler zamanla bir hayli para kazandılar, öyle ki şövalyeler ve yurttaşlardan bazıları onlara borçlandılar. Ama bu, onlara duyulan hırsın ve kinin artmasına yol açtı. Çoğu kez halk Yahudilere saldırır ve paralarını tekrar, zorla almak isterlerdi. Bu olaylarda Yahudilerin kendilerini koruması mümkün değildi. Tek çare bir rahibin veya kralın onları koruyuculuğu altına almasıydı ve bu oldukça sık rastlanılan bir kurtuluş yoluydu.

Ama Yahudiler'den de kötü durumda olanlar vardı. Bu insanlar uzun zaman İncil'i kılı kırk yararcasına okumuşlar ve düşüne düşüne bazı öğretilerden kuşkulanmaya başlamışlardı. Bu insanlara Zındık denilir ve korkunç muamelelere maruz kalırlardı. Biri zındık olarak nitelenirse, herkesin önünde diri diri yakılırdı, tıpkı bir zamanlar Nero'nun Hıristiyanlara yaptığı gibi. Pek çok kent salt zındıklarla dolu olduğu düşüncesiyle yok edilmiş ve koskoca toprak parçaları çöle çevrilmişti. Bu zındıklar üzerine, tıpkı Müslümanlara düzenlenen Haçlı Seferleri'ne

benzer biçimde gidiliyordu. Bu vahşetler, Tanrı'nın bağışlayıcılığına ve iltifatına erişmek için yüksek kuleleri ve süslü kapıları, pencerelerinden giren loş ışıkla yarı yarıya, Tanrısal bir biçimde aydınlanan içleri, yüzlerce heykelle bezenmiş duvarları ile sanki bir Tanrı devletinin görkemini yansıtan kiliseleri yapan insanların eseriydi.

Kentler ve kiliseler Fransa'da, Almanya'dan önce göze çarpıyordu. Fransa zengin bir ülkeydi ve daha huzurlu ve sakin bir tarihsel geçmişi vardı. Fransız kralları kentlerde beliren bu yurttaşları, yani üçüncü toplumsal tabakayı kendileri için kullanmayı pek iyi başardılar. Fransız kralları 1300 yılına doğru artık soylulara tımar olarak toprak vermemeye başladılar. Tam tersine, toprakları kendileri için alıkoydular ve onları yurttaşlara [kentlilere] yönettirdiler ve bu hizmetlerine karşılık bu kişilere para ödediler (tıpkı bir zamanlar II. Friedrich'in Sicilya'da yaptığı gibi). Böylece Fransız krallarının doğrudan doğruya kendi üzerlerine aldıkları topraklar hızla çoğaldı. Çok iyi biliyorsun ki, toprak demek serf, dolayısı ile asker ve güç demekti. 1300 yılından kısa bir süre önce Fransız kralları en güçlü hükümdarlar haline geldiler; çünkü Alman Kralı Rudolf von Habsburg toprakları kendi aile üyelerine dağıtarak güçlenme yoluna henüz yeni giriyordu. Fransızlar ise o sıralarda yalnız Fransa'yı değil Güney İtalya'yı da egemenlikleri altına almışlardı. Çok kısa bir sürede öylesine güçlendiler ki, papayı bile Roma'dan çıkartıp Fransa'da yaşamaya zorladılar; böylece Papa Fransız krallarının etkisi altına girmiş oluyordu. Papalar Avignon kentindeki büyük bir sarayda en güzel sanat yapıtları içinde yaşıyorlardı ama, aslında onlar birer tutsaktan başka bir şey değillerdi. Papaların geçirdiği bu dönem Yahudilerin Babil'deki tutsaklıklarına benzetilir (biliyorsun ya bu olay İsa'nın doğumunundan önce 586 yılından 538 yılına kadar sürmüştü). Papalar da İsa'nın doğumundan sonra 1305 -1876 yılları arasında Fransız tutsaklığı altında kalmışlardır.

Ama Fransız kralları bu kadarla yetinmek istemiyorlardı. Anımsayacaksın, 1066 yılında Fransa'dan kalkıp İngiltere'ye geçen Normanlar orayı fethetmişlerdi. Normanlar adlarına bakılırsa Fransız sayılırlardı. Bu gerekçeye dayanarak Fransız kralları İngiltere üzerinde de egemenlik hakkı istediler. Ama ne yaparsınız ki, bu tahta geçecek erkek çocuğu bir türlü doğmuyordu. Bunun üzerine İngiliz kralları , Fransız krallarının akrabası olarak ve onlara da bağlı olduklarını ileri sürerek eski saltanat haklarını yeniden istediler. İşte bu nedenle tam yüzyıl sürecek son derece korkunç bir savaş patlak verdi. Bu öylesine bir savaştı ki, eskiden oldu-

ğu gibi birkaç şövayenin erkekçe çarpışmasıyla sonu gelmiyordu. Artık parayla tutulmuş büyük yurttaş orduları birbirleriyle boğuşuyorlardı. Bu askerlerin büyük bir kısmı, çoğu şövalyenin üyesi bulunduğu tarikatların mensubu değildiler artık. Bu tarikat üyelerine göre savaşmak soylu bir işti. Ama şimdi durum farklı idi. Fransızlar ve İngilizler ülkelerinin bağımsızlığı için birbirleriyle çarpışıyorlardı. İngilizler Fransa içlerinde ilerliyorlar ve durmadan yeni, geniş toprak parçaları fethediyorlardı. Özellikle bu büyük savaşın sonunda Fransa'da hüküm süren kralın çok yeteneksiz ve aptal biri olması İngilizler'in işini kolaylaştırmıştır.

Ama halk yabancıların boyunduruğu altında yaşamak istemiyordu. İşte bu sırada mucize gibi bir olay gerçekleşti. Jeanne d'Arc [Jandark] adlı basit, 17 yaşında bir çoban kızı kendisine Tanrı'dan buyruk geldiğini söyleyerek müthiş bir cesaretle, bütün silahlarını kuşanmış olarak Fransız ordusunun başına geçti. Fransızlar da Tanrı'dan buyruk aldığına inandıkları bu ufak kızın peşinden gittiler. Jeanne d'Arc İngilizleri ülkesinden kovmayı başardı. "Eğer İngilizler tekrar İngiltere'ye dönerse, o zaman barış olur" diyordu. Ama İngilizler ufak bir kızın başkanlığındaki Fransız ordusuna yenilmeyi bir türlü içlerine sindiremediler ve bu yiğit kızdan iğrenç biçimde öç aldılar. Bir fırsatını bulup kızı tutsak ettiler. Büyücülükle suçlayıp idama mahkûm ettiler ve 1431'de diri diri yakarak öldürdüler. Bu kızı bir büyücü sanmak o günün koşulları için hiç de olağandışı sayılmazdı. Gerçekten masalların konusu olabilecek bir büyücülük işiydi bu; düşün! Yapayalnız, hiç yardımcısı olmayan, bilgisiz, basit bir çoban kızı sadece müthiş cesareti ve coşkusu ile hemen hemen yüzyıllık bir yenilgiyi iki yıl içinde sildi ve düşmanı yenip kralının tekrar taç giymesini sağladı.

Yüzyıl savaşları sırasındaki Avrupa'yı yeterince renkli bir tarzda zihninde canlandıramazsın! 1400 yılından önce, kentlerin iyice gelişmeye başladığı sıralarda şövalyeler artık kuş uçmaz kervan geçmez şatolarında suratlarını asıp oturmuyorlardı. Onlar artık zengin ve güçlü krallar ile prenslerin saraylarına taşınıp oralarda yaşamayı yeğliyorlardı. Özellikle İtalya ile Flandern ve Brabant (bugünkü Belçika) diyarlarında her şey pek güzel geçiyordu. Oralarda zengin kentler belirmişti; lâme ve ipek kumaş ticareti iyice gelişmişti ve bu kentlerde alınıp satılıyordu. Şövalyelerle diğer soylular son derece süslü ve görkemli giysileri ile saraydaki şenliklere katılıyorlar ve ardından büyük, gösterişli salonlarda veya güzel çiçek bahçelerinde keman veya ut eşliğindeki müzik ve güzel kadınlarla halka

Bugün çocukların halka halinde biraraya gelerek oynadıkları oyun, bir zamanlar saray soylularının dansı idi.

halinde dans ediyorlardı. Gerçekten şimdi oralarda olmak isterdim. Kadınlar çok daha süslü ve gösterişli giyinirlerdi. Yüksek, sivri tepeli şapkalar giyer, bunlardan uzun, incecik tül peçeler aşağıya kadar sarkardı; yüksek topuklu papuçları ve altın ipliklerle karışık dokunmuş kumaşlardan diki-

len görkemli giysileriyle tıpkı bir canlı kukla izlenimini verirlerdi. Onlar artık eski şatoların isli salonlarını istemiyorlardı. Kocaman, çok odalı köşk veya saraylarda yaşıyorlardı. Bu büyük köşkler, binlerce cumba, kulecik ve küçük sivri çatılarla süslüydü. Yapıların içlerinde renkli resimlerin işlendiği büyük duvar halıları asılıydı. Bu salonlarda konuşulurken en soylu ve seçkin sözcükler seçilirdi. Bir erkek soylu bir kadını mükemmel düzenlenmiş bir yemek masasına götürmek isterse, onun elini sadece iki parmağı ile tutar ve diğer parmaklarını ve elini mümkün olduğu kadar kadından uzaklaştırırdı. Artık kentlerde okumak ve yazmak da doğal işlerden sayılmaya başlanmıştı. Zaten tacirlerle sanatkârların okuyup-yazmayı bilmeleri gerekti. Şimdi pek çok şövalye de sanat esintileri ile dolu şiirlerini sevdikleri zarif kadınlar için yazıyorlardı.

Artık bilimsel etkinler de manastırlardaki hücrelerinde çalışan keşişlerin tekelinde değildi. Daha 1200 yılından kısa bir süre önce ünlü Paris üniversitesinde, bütün ileri gelen ülkelerden 20.000'e yakın öğrenci vardı. Bu gençler hırsla çalışıyorlar, Aristoteles'in düşüncelerini tartışıp İncil ile bağdaşıp bağdaşmadığını araştırıyorlardı.

Bu saray ve kent yaşamı Fransa'dan Almanya'ya, özellikle Alman imparatorlarının sarayına geldi. İmparatorluk sarayı o zamanlar Prag'da idi, çünkü Rudolf von Habsburg'un ölümünden sonra başka aileler içinden kişiler krallığa seçilmişlerdi. 1310 yılından beri Lüksemburg ailesi üyeleri, Prag'dan bütün Almanya'yı yönetiyorlardı. Ama aslında bu sözde bir yönetimdi. Çünkü Bavyera, Schwaben, Württemberg, Avusturya gibi Alman illerindeki büyük topraklara sahip derebeyleri neredeyse birer kral kadar bağımsız idiler. Alman imparatoru onların arasında sadece en güçlü soylu idi, hepsi bu. Lüksemburg ailesinin asıl yurdu Bohemya idi. Orada 1347'den beri IV. Karl adlı âdil ve gösterişi seven bir imparator egemendi. Sarayında Flander'deki gibi soylu şövalyeler ve Avignon'daki gibi süslü resimler vardı. Bu imparator 1348'de Prag'da ilk Alman üniversitesini kurdu, bütün Alman İmparatorluğu'nun ilk üniversitesi idi bu bilim kurumu.

IV. Karl'ın sarayını hiç aratmayacak görkemde ve güzellikte olan bir başka Alman sarayı da Viyana'da idi. Karl'ın damadı olan ve Hayırsever sanıyla anılan IV. Rudolf Viyana'da gösterişli bir yaşam sürüyordu. Gördüğün gibi artık bu hükümdarlar daha öncekiler gibi ülkenin bir yerinde şatolarına çekilip oturmuyor ve maceralı askerî seferler düzenlemiyorlardı. Kentin ortasındaki saraylarında yaşıyorlardı. Bundan da anlayacağın

gibi kent artık çok önemli bir konuma erişmişti. Ama bu henüz yeni bir dönemin sadece başlangıcıydı.

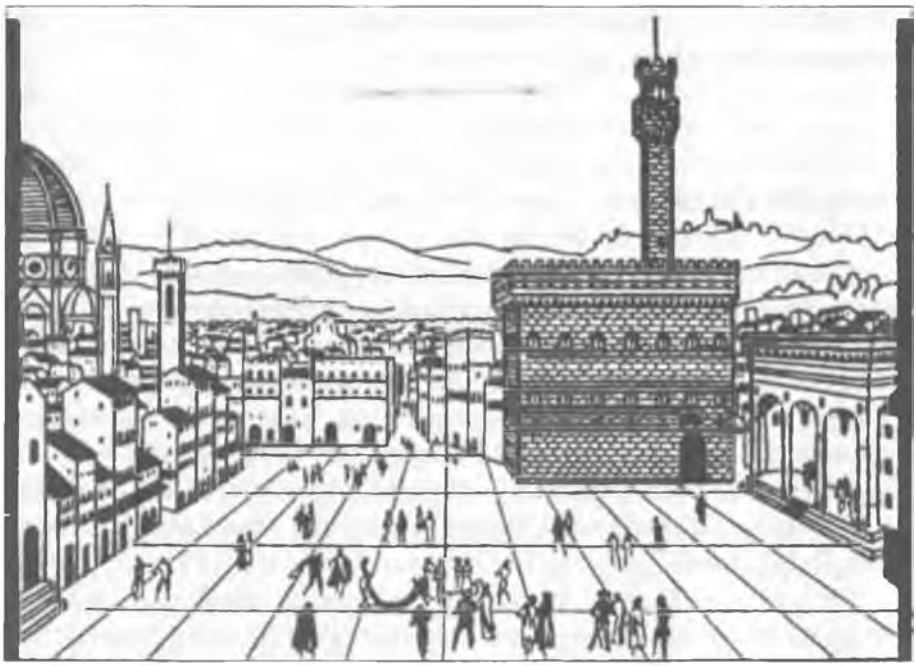
Yeni Bir Dönem

Daha önce gittiğin sınıfların derslerinden kalmış eski okul defterlerini veya başka eski gündelik eşyalarını saklandıkları yerden çıkartıp arada bir bakar mısın? Hele eski okul defterlerinin sayfalarını karıştırdıkça o zamanlar neler neler yazdığını, bugün sana ne kadar basit gelen hatalar yaptığını veya şimdi aklına bile gelmeyecek güzel sözler karaladığını görürsün. Bu yanlışlara veya buluşlarına hayret edersin değil mi? Ama bu defterleri karıştırıncaya kadar da zaman içinde ne kadar geliştiğini ve değiştiğini hiç anlamazsın, bunun farkına bile varmazsın. İşte dünya tarihi de böyledir.

Bir tellâl sokağa çıkıp davulunu vura vura "Ey ahali, şimdi yepyeni bir çağ başlıyooor" diye bağırsaydı ve biz de yeni bir döneme geçtiğimizi bilseydik ne iyi olurdu değil mi? Oysa zamanın değişikliği böylesine çabuk olmuyor. İnsanlar görüşlerini, anlayış ve davranış biçimlerini değiştirirken bunun hiç farkına varmıyorlar. Ama günün birinde, nasıl eski okul defterlerini karıştırırken kendindeki değişikliğin farkına vardıysan, insanlar da değiştiklerini anlıyorlar, başka bir deyişle ayılıyorlar ve gururla "şimdi yeni bir çağdayız" diyorlar. Ardından da hemen eklemeyi ihmal etmiyorlar: "Eskiden insanlar yeteneksizdi. Biz şimdi onları çoktan geçtik!".

İşte bu anlattıklarıma benzer olaylar 1400 tarihinden sonra İtalyan kentlerinde cereyan etti. Özellikle Orta İtalya'nın büyük ve zengin kentlerinde, her şeyden önce de Floransa'da. Orada da loncalar vardı ve kent halkı kocaman bir katedral yapmıştı. Ama Fransa veya Almanya'da olduğu gibi soylu şövalyeler bu kentte göze çarpmazdı. Floransa yurttaşları Alman imparatorlarının adlarını ve sanlarını hiç mi hiç bilmek istemezlerdi. Eski Atinalılar gibi özgür ve bağımsız idiler. Bu özgür ve zengin yurttaşlara, tacirlere ve sanatçılara yavaş yavaş, gerçek ortaçağın en önde gelen figürleri olan şövalyeler ile zanaatkârlardan daha önemli şeyler bulunduğu düşüncesi yerleşmeye başlamıştı.

Birisi Tanrı adına savaşan veya gene Onun adına zanaatkâr olarak

Floransa'nın kent merkezi. Belediye binası da burada. Bu yapı içinde yeni dönemin özgür yurttaşları, kendi geleceklerini kendileri kararlaştırıyorlar.

çalışan kişi olabilir; öyle biri ki bütün emeğini ve çalışmasını Tanrı'ya adamıştır. İşte ortaçağın bu genel anlayış biçimi insanları artık fazla ilgilendirmemeye başladı. Her şeyden önce bir işten anlayan ve beceri sahibi olan; kendi bilinç ve düşüncesinde sebatlı ve bir konuda özgürce karar verebilen insanlar isteniyordu artık. O insana kimse kendi düşüncesini sormamalı ve yapılacak işlerde onun oyuna muhtaç olmamalıydı. Bu yeni insan sürekli olarak eski kitaplara bakıp en doğrunun bu yapıtlarda yazılı olan davranış ve düşünce tarzı olduğu kanısından ve uğraşısından vazgeçmeli, tersine gözlerini açıp kendi görüşüne göre bir şeyler yapmalıydı. İşte şimdi bu görüş geçerli olmaya başladı: gözünü aç ve bir şeyler yapmak için didin, çalış. Birinin soylu veya yoksul, Hıristiyan veya zındık olması, lonca kurallarına sıkı sıkıya uyması; bütün bunlar fazla önemli değildi, ayrıntı idi. Kendini gösterme, yetenek, anlayış, bilgi ve enerji asıl geçerli olan meziyetlerdi. Artık soy-sop, meslek, din, yurt gibi özellikler pek sorulmazdı insanlara. Esas olarak şu soru yöneltilirdi: Sen nasıl bir insansın?

İşte 1420 yılına doğru Floransalılar birdenbire kendilerinin ortaçağdan farklı bir ortam kurduklarını anladılar. Biraz değişik şeylerle uğraşıyorlardı. Atalarının güzel buldukları şeylerden başkalarını daha güzel olarak görüyorlardı. Eski kiliseler ve resimler onlara karanlık ve donuk, cansız gözüküyordu; eski yaşam biçimi de sıkıntı veriyordu. Özgür, bağımsız, yan tutmayan bir yaşam görüşünden hoşlanıyor ve onu arıyorlardı. İşte bu düşünceler içinde antik dönemi keşfettiler; hem de gerçek anlamıyla. Bu yeni yetişen kuşakları eskiçağda insanların puta tapan zındık kişiler olmaları hiç ilgilendirmiyordu. Onlar sadece antikçağ insanlarının becerilerine hayrandılar. Doğanın ve dünyanın bütün sorunlarını; nedenlerini araştırarak, o nedenlere karşı başka gerekçeler de bularak, tam bir özgürlük içinde ne mükemmel biçimde irdelemişlerdi! Her şeyle nasıl ilgilenmişlerdi? Antikçağın bu insanları artık örnek alınacak kişiler olmuştu, özellikle bilim alanında.

Deyim yerinde ise eski Lâtince yapıtların peşine ava gider gibi düşüldü. Gerçek Romalılar gibi iyi ve açık-seçik bir Lâtince öğrenme için bir çaba doğdu. Aynı zamanda Eski Yunanca da öğreniliyor ve Perikles zamanının Atina'sında yazılmış kitaplar okumaktan zevk alınıyordu. Giderek Themistokles, Büyük İskender, Sezar ve Augustus, Büyük Karl veya Barbarossa'dan daha fazla ilgi çekici bir duruma eriştiler. Sanki Floransa Atina veya Roma olmuştu ve aradan geçen yüzlerce ve yüzlerce yıl sanki bir rüya idi. İnsanlar birdenbire bu eski, çoktan unutulup gitmiş Yunan-Roma kültürünün yeniden doğduğu duygusuna kapıldılar. Bu eski yapıtlarla kendilerini de yeniden doğmuş gibi görüyorlardı. İşte böyle başlayan döneme İtalyanca "Rinascimento" denildi ki, Yeniden Doğuş anlamına geliyordu. Bu sözcük Fransızca "Renaissance" [Rönesans] idi. Şimdi bu yeniden doğuşla eski antikçağ arasındaki uzun zaman nasıl nitelendirilecekti? Bu uzun zamanda hiçbir yenilik yapılamamasının suçu Germenlere atıldı. Bu vahşi Germenler o görkemli Roma imparatorluğunu çökertmişlerdi. Floransalılar bu eski ruhu kendi güçleri ile yeniden dinçleştirip yaşatacaklardı.

Roma zamanından kalan her şeye, güzel heykellere, görkemli yapılara büyük hayranlık duyuyorlardı; zaten bu güzel yapıtların kalıntıları İtalya'nın her yanını doldurmuştu. Eskiden bu kalıntılara "zındıklar, puta tapanlar tarafından yapılmış şeyler" denilir, onlara bakılmaz, ama onlardan ürkülürdü. Fakat şimdi birdenbire bu yapıtların ne kadar güzel olduğu anlaşılmaya başlanmıştı. Floransalılar böylece sütunlu yapılarla kenti süsleme yolunu açtılar.

Ama yalnız eski yapıtları arayıp bulmakla uğraşmıyorlardı. Tıpkı 2000 yıl önceki Atinalılar gibi doğayı son derece tarafsız biçimde yeniden gözlemeye koyulmuşlardı. Dünyanın ne kadar güzel olduğu yeniden keşfediliyordu. Gökyüzü ve ağaçlar, insanlar, çiçekler, hayvanlar; hepsi, hepsi çok güzeldi. Şimdi doğadaki nesnelerin aynen görüldüğü gibi resimleri yapılıyordu. Keşişlerin kitaplarındaki resimler veya kiliselerin pencerelerindeki gibi kutsal öyküleri anımsatan, durgun ve dinsel coşku vermekle yetinen kocaman yapıtlar gibi değil, renkli ve neşeli, açık-seçik, nasıl görülüyorsa öyle. Gözleri açmak ve hemen işe koyulmak, sanatta da bu, en iyi yöntemdi. İşte bu nedenledir ki sözünü ettiğimiz zamanda en iyi ressamlar ve heykel yontucular Floransa'da yetişmiştir.

Bu ressamlar sadece usta sanatçılar olarak dünyayı bizlere göstermek için resimlerinin önünde çalışmakla kalmadılar. Ayrıca resimlerini yaptıkları nesnelerin niteliğini de anlamak, kavramak istediler. Özellikle Floransa'da bir ressam vardı ki, resimleri olağanüstü güzel olmakla birlikte bunlarla yetinemiyordu. Hatta onun resimleri belki de en güzel resimlerdi. Ama resimlerini yaptığı şeylerin gerçek niteliğinin özünü ve diğer nesnelerle olan ilişkisini keşfetmek istiyordu. Bu ressamın adını belki hemen anımsayabilirsin: Leonardo da Vinci. O bir köylü kadın hizmetçinin oğluydu ve 1452'den 1519'a kadar yaşadı. Bu ressam bir insanın ağladığı veya güldüğü zaman nasıl göründüğünü iyice saptamak ve en önemlisi o ağlayan veya gülen vücudun içinin nasıl bir yapıda olduğunu bilmek istiyordu. Kaslar, kemikler ve sinirler nasıldı acaba? Bu merakını gidermek için hastanelerde ölen hastaların cesetlerini rica yoluyla aldı; onları kesip biçti ve gördüklerini araştırdı, mükemmel bir biçimde de resimlerini yaptı. Böylece gerçek anlamıyla ilk anatomi atlasının çekirdeği de belirmiş oldu. Böyle bir etkinlik o zaman için hiç görülmemiş ve duyulmamış bir şeydi. Ama bu anatomi denemeleri ile de yetinmedi Leonardo. Bitkileri ve hayvanları sanki ilk kez görüyormuşçasına dikkatle gözledi. Kuşların uçtuğunu gözlerken onların nasıl olup da havaya yükselip orada kaldığını ve hareket ettiğini düşündü. Bu düşünceler ona kuşların imkânları sağlanırsa insanların uçup uçamayacakları konusunu esinlendirdi. O, bir makine yoluyla yapay bir kuş meydana getirmek ve böylece insanları uçurmak yolunda ciddî olarak düşünen ve araştırma yapan ilk insandı. Deneyleri ve bunlardan edindiği düşünceleri, günün birinde böyle bir işin gerçekleşeceğini ona gösterdi. O, bütün doğa ile uğraştı. Ama Aristoteles'in yapıtlarında veya İslâm bilginlerinin kitap-

larında doğruluğu tartışılmaz gerçekler olarak kabul edilen görüşlere hiç itibar etmedi. Tam tersine, o yazarların yapıtlarında söylediklerinin doğada gerçekleşip gerçekleşmediğini araştırdı, yani eleştirisel bilimsel düşüncenin yolunu açtı. Bunu yapmak için de gözleriye dikkat kesildi ve daha önce hiçbir insanın görmediği pek çok şeyi gözlemledi. Sadece kuru kuruya bakmakla kalmıyor, gördükleri üzerinde derin derin düşünüyordu da. Örneğin o, suyun neden bazen anafor halinde hareket ettiğini veya sıcak havanın neden yükseldiğini öğrenmek isterse, hemen bu olayları deney olarak kendisi yapar ve gerçek bilgiye ulaşmaya çalışırdı. Çağdaşları gibi kitaplara kapanıp, oralardaki bilgilerin doğruluğunu kabul etme yoluna gitmedi. O, doğadaki olayların yasalarını deney yoluyla bulmak isteyen ilk kişidir. Gözlemlerini derhal kâğıt parçaları üzerine çizer ve defterler dolusu notlar yazardı. Böylece büyük bir gözlem koleksiyonu oluşturdu. Eğer bugün onun çizdiklerine bakar ve notlarını okursan, her an hayretler içinde kalırsın. Bir insan tek başına bu kadar araştırmayı nasıl yapabilir; hele o güne kadar bu araştırılanları kimse bilmediyse, hatta bilmek istemediyse?..

Ancak şurasını da belirtmek gerek. Bu olağanüstü ressamın çok şey keşfettiğini ve son derece ilginç biri olduğunu çağdaşı olan kimselerin çoğu anlayamamıştır. Leonardo solak idi ve son derece zor okunan kötü bir yazısı vardı. Belki böyle olması onun için daha iyi idi. Çünkü o zamanlar da kendine özgü ve bağımsız düşüncelere sahip olmak henüz tam anlamıyla tehlikesiz sayılmazdı. Örneğin notları arasında şöyle bir cümle var: "Güneş hareket etmez."

Bu cümleyi tamamlayan başka ifadeler yok. Ama şimdi bu kısacık cümleden anlıyoruz ki Leonardo, binlerce yıl sanıldığının tersine güneşin dünya çevresinde değil, dünyanın güneş çevresinde döndüğünü biliyordu. Herhalde bunun içindir ki Leonardo bu bilgisini ufak bir cümlenin içine sıkıştırmaya çalışmıştı. Çünkü o pek iyi biliyordu ki bu gerçek İncil'de bulunmuyor ve insanlar her şeyi tıpkı 2000 yıl önce Yahudilerin ölçülerine göre –çünkü biliyorsun ya Tevrat, Hıristiyanların da kutsal kitabıydı– algılamaya eğilimli idiler.

Ama Leonardo, kendisine bir zındık denilmesinin verdiği ürküntüden çok, bir başka nedenle de olağanüstü buluşlarını kendinden başka kimsenin bilmemesini istemişti. O insanları çok iyi tanımıştı; buluşlarını insanların birbirlerini boğazlamaları için kullanabilmesinden kaygı duyuyordu. Bu düşüncenin etkisi altındadır ki Leonardo'nun notları arasında

şöyle bir ifade okuyoruz: "İnsanın sualtında uzun zaman nasıl kalabileceğini biliyorum. Ama bu düşüncemi ne yayınlıyorum ne de kimseye söylüyorum. Zira insanlar kötüdür ve benim bildiğim bu sanatı birbirlerini deniz altında dahi öldürmek için kulanabilirler. Örneğin gemilerin dibini oyup içindeki bütün insanlarla birlikte batırabilirler." Ne yazıktır ki daha sonra gelen mucitlerin hiçbiri Leonardo kadar insanlık yönü güçlü kişiler değillerdi. İnsanlar uzun zaman içinde Leonardo'nun onlardan neden pek çok şeyi gizlediğini anlayabildiler.

Leonardo da Vinci zamanında Floransa'da özellikle bir aile son derece zengin ve güçlü idi. Bu aile üyelerinin esas işi yün ticareti ve bankerlik yapmaktı; adlarına Mediciler denirdi. Tıpkı Perikles'in Atina'yı yönetmesi gibi, onlar da 1400 ile 1500 yılları arasında düşünceleri, tavsiyeleri ve etkileri ile Floransa'nın kaderine hükmettiler. Hele aile içinde Görkemli sanıyla anılan Lorenzo di Medici büyük servetini son derece yararlı işlere harcamıştır. Bütün sanatçı ve düşünürlerin koruyucusu idi. Eğer yetenekli bir gencin varlığını öğrenirse onu buldurup yanına getirtir ve hemen eğitimden geçirirdi. Bu ailenin gelenekleri o zamanki insanların düşünce tarzlarını da gösteriyor. Onların arasında örneğin bir masa düzeni yoktu; yani baş tarafa en yaşlının ve soylunun oturması ve bu sıranın aynı esasa göre sürüp gitmesi. Tersine, kim önce içeriye girerse Lorenzo di Medici'nin yanına gelirdi, isterse genç bir ressam kalfası olsun; geç gelen en sona otururdu, isterse bir elçi olsun.

Dünyaya karşı bu yepyeni sevgi ve neşe, beceri sahibi insanlara saygı, güzel nesnelere, Romalıların ve Yunanlıların bıraktıkları yapı kalıntılarına ve kitaplarına olan düşkünlük; Floransa'dan her yana yayıldı, bir başka deyişle bütün bunları insanlar Floransalılardan öğrendiler. Eğer yeni bir buluş yapılmışsa, bunu diğer insanlar çok çabuk öğreniyorlardı. Artık gene Roma'da yaşamaya başlayan papalar saraylarını ve kiliselerini bu yeni akıma göre yaptırtmak veya oturdukları yerleri güzel resim ve heykellerle bezetmek için en ünlü sanatçıları yanlarına davet ediyorlardı. Hele Medici ailesinden gelen, zengin bazı rahipler Papa seçilince Roma'da bütün İtalya'nın en büyük sanatçıları biriktiler ve orada en üstün yapıtlarını yarattılar. Tahmin edebileceğin gibi bu yeni akım dindarlıkla ancak bir ölçüde bağdaşabilirdi. Bundan dolayıdır ki o dönemin papaları en üstün din adamı ve Hıristiyanlığın babası olmaktan çok, bütün İtalya'yı fethetmek ve başkentlerinde müthiş bir zenginlik sağlayarak oraya en değerli sanat eserlerini vermek düşüncesini taşıyan güçlü krallara daha çok benzerlerdi.

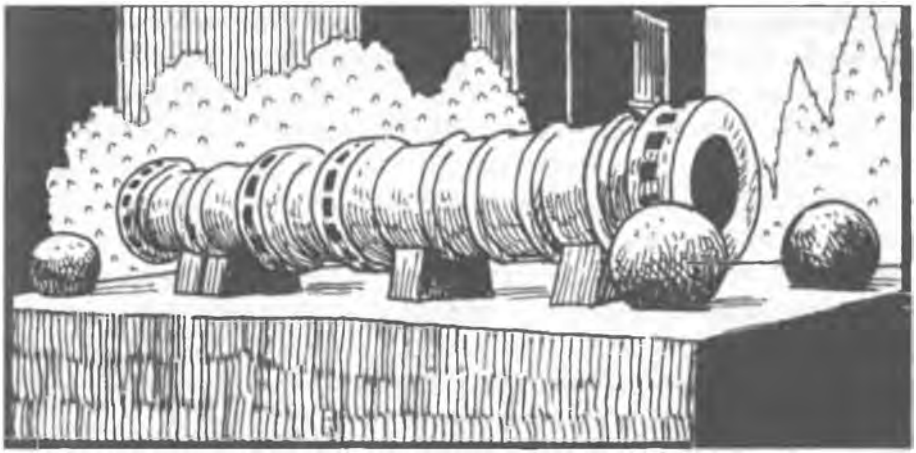
Almanya ve Fransa'nın kentlerine de, puta tapan insanların döneminin yeniden doğuşuyla başlayan düşünce değişikliği yansıdı. Oraların yurttaşları da yeni düşünce ve yaşama biçimlerine yavaş yavaş alışmaya ve Lâtince kitaplar okumaya başladılar. Okuma işi 1453'ten sonra daha kolay ve ucuz bir iş olmaya başladı . O tarihte bir Alman müthiş bir buluş yaptı; öyle bir buluş ki Fenikeliler'in harfleri icat etmeleri kadar önemli. Bu buluş baskı sanatıydı. Tahta levhalar üzerine yazıları kazıyarak mürekkepledikten sonra, kâğıt üzerine bastırmayı Çinlilerden öğrenen Avrupalılar, birkaç on yıldan beri bu işi uyguluyorlardı. Alman Gutenberg'in buluşu ise, bir bütün sayfayı tahta bir plaka üzerine kazımak yerine, her harfi tek tek ufak tahta parçalarının ucuna yontmaktı. Şimdi her birinin ucunda harfler olan bu tahta parçacıkları yan yana getirilir, satırlar oluşturulur, onlardan da sütunlar veya sayfalar yapılırdı. Bir sütun veya sayfa hazır olunca çevresi sıkı sıkıya bağlanır, sonra üstü mürekkeplenir ve dilenildiği kadar kâğıt üzerine basılırdı. Bu harfler sonra çözülür ve başka basım işlerinde kullanılabilirdi. Böylece bir defa kullanılabilecek tek tahta levha yerine, sık sık ve dilendiği biçimde işe yarayacak harfler yoluyla baskı işi son derece basitleşmiş ve ucuzlamıştı. Bu iş elbette, Yunanistan'daki yahut Roma'daki kölelerin veya ortaçağdaki keşişlerin bir özgün yapıtı, yıllarca verdikleri emek ile kopya etmelerinden çok daha ucuzdu ve çabukluk sağlıyordu. Böylece kısa süre içinde Almanya'da ve İtalya'da pek çok basımevi açıldı. Buralarda sayısız kitap basılıyordu; İncil'den tut da aklına gelebilecek her konuyu içeren kitaplar. İşte bu kitaplar ülkelerin içlerine kadar yayılıyor ve büyük bir zevkle ve hırsla okunuyordu. Dünya üzerinde "okuma"nın halka inip yaygınlaşması böylece ilk kez Avrupa'da başlıyordu.

Ama bir başka buluş o zamanın dünyasını daha fazla değiştirdi. Bu, barutun bulunmasıdır. Aslında barutu da Çinliler uzun zamandan beri biliyorlar ama onu sadece havai fişek olarak şenliklerde havaya fırlattıkları ufacık roketler için kullanıyorlardı. Çin'den Avrupa'ya gelen barut daha başka amaçlarla ve daha geliştirilmiş bir biçimde kullanılmaya başlandı. 1300 tarihlerinde ilk ufak çaplı toplar yapıldı ve şatolar insanlar üzerine bu toplarla ateş edildi. Kısa bir süre sonra askerler de ellerinde barutla çalışan kalın, hantal borular taşımaya başladılar. Çok zor doldurulan ve ateşlenen bu gereçler nedeniyle eskiden olduğu gibi yay kullanarak ok atmak elbette daha çabuktu. O zamanlar usta bir İngiliz okçusu on beş dakikada 180 ok atabilirdi. Bu süre içinde yanında tüfeğe benzer

boru taşıyan asker onu ancak doldurur ve ancak bir kez ateşleyebilirdi. Bu güçlüğe rağmen Fransa ile İngiltere arasındaki yüzyıl savaşlarında arada bir ateşli silahlar kullanılmıştır. 1400 yılından sonra bu silahlar iyice yaygınlaştı ve gelişti.

[1453 yılında İstanbul'u fetheden Türk sultanı II. Mehmet –Fatih Sultan Mehmet– ateşli silahlar arasında özellikle top tekniğini çok geliştirdi. Sana Anadolu'daki Selçuklu Türklerinin Haçlılara nasıl cesurca karşı koyduklarını anlatmıştım. Bu Selçuklu Türkleri, Orta Asya'dan batıya doğru akan ve bu arada yeni dinleri İslâmlığı kabul eden Türk boylarındandır. Bu Türkler Selçuk adlı beylerin komutasında ufak bir devlet kurdular. Bu devlet genişledi ve Mısır'a kadar bütün Müslümanlık dünyasına egemen oldu. Halife ile birlikte yönetime başladılar. Bu arada 1071 yılında Bizans'la yaptıkları savaşı kazanarak Anadolu'yu da kendilerine yurt edindiler ve orada da büyük sultana bağlı bir devlet oluştu. İşte Haçlıları hırpalayan buradaki Türklerdir. Anadolu'daki Selçuklu Türkleri çok uç batı noktaları ile Karadeniz'in doğu bölgeleri dışında bütün Anadolu'yu birleştirdiler; bozulmuş ve halkı ezen yönetime son verip yerli halkın sevgisini kazandılar. Son derece geniş hoşgörülü ve bütün dinleri kucaklayan bir dünya görüşüne sahiptiler. Elbette iyi Müslümanlardı ama hoşgörüleri neredeyse sınırsızdı. Selçuklu Türkleri Anadolu'yu çok bayındır bir duruma soktular. Bu ülke Avrupa ile yapılan Uzakdoğu ticaretinin, İslâm dünyasındaki son önemli durağı idi. Buradan mallar Avrupa'ya taşınırdı. Anadolu'daki bu çok gelişkin ticareti Türkler; yaptıkları yollar, bu yollar üzerinde dünyada eşi görülmemiş bir örgütçülükle kurdukları kervansaraylarla güvenlik içinde sağladılar. Haçlı seferlerine rağmen varlıklarını sürdürdüler. Ama Moğollar bu devlete de son verdi. Anadolu yakılıp yıkıldı.

Fakat bu ülke artık tamamen Türk yurdu olmuştu. Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra, Anadolu'da irili ufaklı Türk devletçikleri kuruldu. Bunların içinde en batıda olanı, Osman Bey adlı şeflerinin başkanlığında hızla genişlemeye başladı. Osmanlı Türkleri kısa sürede Avrupa'ya geçtiler. Yeniden düzenlenen Haçlı seferlerini Balkanlar'da karşılayıp onları yendiler. Türkler Tuna kıyılarına kadar dayandılar. Bu arada Müslümanlaşmış Moğollar'ın Timur başkanlığındaki akınlarıyla bir aralık güçlerini yitirdilerse de tekrar toparlandılar. Kısa sürede Tuna'dan Fırat boylarına kadar güçlü bir devlet oluştu. Doğu Roma İmparatorluğu İstanbul'a sıkışmıştı. Ama bu ufalmış devlet, Osmanlıların Avrupa-Asya arasındaki

Türk Sultanı II. Mehmet'in İstanbul surlarını aşabilmek için döktürdüğü, zamanın en büyük topu. Şimdi İngiltere'de, Tower Müzesi'nın bahçesinde sergileniyor. Çünkü daha sonraki bir Türk sultanı bu topu İngilizler'e tarihsel bir anı alarak armağan etmiş. Sultan Abdülaziz zamanında, 1860' lı yıllarda.

ilişkisini zedeliyordu. İşte 1451 yılında 21 yaşında tahta çıkan II. Mehmet, Doğu Roma İmparatorluğu'na son vermeyi aklına koymuştu. Çağın en kalın ve aşılması imkânsız surlarıyla çevrili İstanbul'u tarih boyunca pek çok güçlü ordu almayı denemiş ama başarısız olmuşlardı. Türk sultanı bu kalın ve aşılmaz sanılan surları ancak yeni top tekniği ile yıkabileceğini anlamıştı. Tıpkı Büyük İskender gibi çok genç yaşta olmasına rağmen; son derece yetenekli, zamanının bütün bilgileriyle donanmış, pek çok yabancı dil bilen bu Türk sultanı o zamana kadar tanınan silahların hepsini aşan, gününe göre yapılması imkânsız sayılabilecek büyüklükte toplar döktürdü ve bu yolla İstanbul'u Türklere kazandırdı. Bu güzel kent artık Türk imparatorluğunun merkezi olmuştu. Türkler 1699 yılına kadar her yerde ilerleyip çok büyük bir devlet kurdular. Bu devlette özellikle Hıristiyanlar ve Yahudiler o zamana kadar hiçbir yerde görülmemiş bir hoşgörü içinde yaşıyorlardı. Devlette mükemmel bir örgüt vardı. Devlet örgütü Almanya'da olduğu gibi parçalanmamıştı. Her güç sultanın elinde idi. Türkler, sanıldığının tersine gittikleri yerleri bayındırlaştırmışlar, kurdukları çok adaletli bir toprak düzeni ile Avrupa'da egemenlikleri altında bulunan yerlerdeki serflik sistemine son vererek; soyluluğu kabul etmeyen eşitlikçi bir düzen içinde, iki yüzyıldan fazla bir süre dünyanın

kaderine hükmeden en büyük devletlerden birini yaşatmışlardır. Zamanı gelince Hunlar'dan beri tarihte rol oynayan bu ulusun öyküsüne kısa da olsa gene değineceğiz.]

Gene baruta dönelim. Ateşli silahlar hiç de şövalyelere uygun değildi. Uzaktan bir mermi ile insan öldürmek şövalyeliğe yakışmıyordu. Biliyorsun, şövalyeler at üstünde birbirlerine hızla hücum ederek mızrakları ile düşmanlarını attan düşürmeye çalışırlar. Şimdi kentli yurttaşların oluşturdukları ordularda ateşli silahlar kullanıldığından, şövalyeler kendilerini mermilerden koruyabilmek için durmadan daha kalın zırhlar kullanmaya başladılar. Öyle ki artık zincirlerden oluşan, ok geçirmez elbiseler yerine; tamamen kalın demirden yapılmış zırhlar içinde, atlarının üstünde, demirden heykeller gibi oturuyorlardı. Hareket yetenekleri iyice azalmıştı. Gerçi uzaktan çok ürtütücü, korkunç bir görünüşleri vardı. Ama zavallı şövalyeler bu zırhların içinde sıcaktan pişiyorlar ve hiç hareket edemiyorlardı. Bundan dolayı, bütün cesaretlerine rağmen şövalye ordularından artık eskisi gibi korkulmuyordu. Fransa'ya bağlı bir beylik olan Burgund ülkesinin cesareti ve zekâsı dolayısı ile Korkusuz Karl denilen savaşçı dükü 1476 yılında İsviçre'yi fethetmek istedi. Yukarıda anlattığım gibi müthiş zırhlara bürünmüş, korkunç görünüşlü bir şövalye ordusu ile hücum etti. İsviçreli özgür köylüler ve kentli yurttaşlar Murten kenti yakınlarında bu şövalye ordusu ile savaşa tutuştular. İsviçreliler yaya idi. Ama çok çeviktiler. Hareketsiz demir adamların üzerine rahatlıkla saldırıp hepsini atları üzerinden yere fırlattılar ve onları neredeyse zırhlarına vura vura parçaladılar. Şövalye ordusunun yanında taşıdığı son derece değerli çadırları ve onları süsleyen halıları ele geçirdiler. Bu ganimetleri bugün İsviçre'nin başkenti olan Bern'deki müzede görebilirsin. Bu savaş sonunda İsviçre gene bağımsız kaldı ve şövalyelik iyice sona erdi.

Bu nedenle 1500 yılı dolaylarında egemen olan Alman imparatoruna da Son Şövalye denir. Bu hükümdarın adı Maksimilyan idi. Kral Rudolf von Habsburg'dan beri durmadan artan gücü ve zenginliği ile dikkati çeken Habsburg ailesinin bir üyesi idi. Bu aile 1438'den beri öylesine güçlenmişti ki, artık asıl ülkeleri olan Avusturya onlara dar gelmeye başlamıştı. Almanya'nın hemen her yerinde sözleri geçtiği için artık Alman imparatorları da bu aileden seçilmeye başlamışlardı. Ama Son Şövalye dediğimiz Maksimilyan da içlerinde olmak üzere, çok güçlü görünen bu Alman imparatorları egemenliklerini ülkenin her yanına yayamıyorlardı. Bu konuda büyük güçlükler içindeydiler. Soylular ve diğer seçkinler

tımarları üzerinde artık neredeyse tam bağımsız bir yaşam sürüyorlardı. Sistem öyle yozlaşmıştı ki, imparator savaşa katılma buyruğu verdiği zaman, bu en önemli göreve bile gitmiyorlardı.

Para, kentler ve barut yaşamda en önemli rolleri oynamaya başladığından beri; artık içinde serfler bulunan toprakları savaşta gösterilen yiğitliklere karşılık, tımar olarak şövalyelere vermenin fazla bir anlamı kalmamıştı. Bundan dolayı İmparator Maksimilyan, Fransız Kralı ile İtalya'daki bazı bölgeler dolayısı ile savaşa tutuştuğunda eskiden olduğu gibi derebeylerinin askerlerini ordusuna çağırmamış, bunun yerine para kazanmak için askerliği meslek haline getiren kişileri ordusuna almıştı. Bu paralı askerlere "Ülkenin Uşağı" denirdi. Öyle ya, uşaklık da para karşılığı yapılmaz mıydı? Bu askerler vahşi görünüşlü, kaba davranışlı, akla gelmeyecek derecede cakalı giysiler içinde dolaşan gençlerdi; en fazla bir yeri yağmalama imkânı buldukları vakit sevinirlerdi. Vatanları için değil, para karşılığı savaşıyorlardı. Kim fazla öderse onun yanına geçerlerdi. Bundan dolayı imparatorun paraya çok ihtiyacı vardı. Ama pek parası yoktu. İhtiyacını kentlerdeki zengin tacirlerden borç alarak karşılıyordu. Bu nedenle kentlilere karşı sevimli görünmek zorundaydı. Bu da artık gereksiz duruma düştükleri iyice belli olan şövalyeleri kahrediyordu.

Aslında Maksimilyan böylesine büyük sorunlarla uğraşmayı sevmiyordu. Onun en çok hoşuna giden şey, eski zamanlarda olduğu gibi şövalyelik yarışmaları düzenlemek ve onlara katılmak, sevdiği kadınlara güzel şiirler yazarak yiğitliklerini anlatmaktı. Kişiliğinde eski ve yeni, çok ilginç biçimde kaynaşmıştı. Yeni sanat akımlarından hoşlanıyordu. Bu nedenle eğitimini İtalya'da yapmış olmakla birlikte, sanatına kendinden çok öğe katan en büyük Alman ressamı Albrecht Dürer'e kişiliğini simgeleyen, yiğitliğini gösteren resimler ve grafikler çizmesini rica etmişti. Böylece yeni akımın ilk Alman ressamı Son Şövalye'nin gerçekte nasıl görüldüğünü resim ve diğer çizimleriyle bize sergilemiştir. Dürer'in ve "Trompetçiler" [–yani bir yeniliği trompetle haber verenlerin–] adı verilen diğer büyük İtalyan ustalarının resimleri ve yapıları insanlığa sanki şu mesajı iletiyordu: "Merhaba! Yeni bir çağ başladı." Eğer ortaçağı karanlık yıldızlı gece olarak niteliyorsak; Floransa'da başlayan bu yeni, diri ve berrak çağa aydınlık bir sabah diyebiliriz.

Yeni Bir Dünya

Bugüne kadar sana anlatmaya çalıştığım dünya tarihi aslında dünyanın yarısını bile kapsamına almaz. Anlattıklarımın çoğu Akdeniz çevresindeki uygarlıkların kısa öyküleriydi: Mısır, Mezopotamya, Filistin, Anadolu, Yunanistan, İtalya, İspanya veya Kuzey Afrika. Arada bir de buralara yakın komşu olan Almanya, Fransa ve İngiltere'den söz ettim. Bazen de bakışlarımızı çok uzaklara, doğu ülkelerine çevirdik: İyi korunan ülke Çin ve şu anda sözünü ettiğimiz zaman içinde bir Müslüman ailenin yönetimi altında bulunan Hindistan biraz gözden geçirdiğimiz ülkelerdi. Ama eski Avrupa'nın batısına, yani İngiltere'nin ilerisine hiç gitmedik. Size anlattığım zamanlarda da hiç kimse o uzak diyarlara gitmek için uğraşmadı, desem yeridir. Bir aralık kuzeyli, sert denizci bir halk olan Vikingler batıya doğru gemileriyle gitmişler, vahşi, pek işe yaramayan bir büyük arazi ile karşılaşmışlar ve orada yapacak bir iş olmadığı için hemen geri dönmüşlerdi. Vikingler gibi korkusuz ve enerjik denizciler de çok az görülür. Kim, İspanya, Fransa ve İngiltere'nin batısında yer alan uçsuz bucaksız, belki de sonsuz okyanusa açılmayı göze alabilirdi?

Böyle bir cesareti göze alabilmek gene yeni bir gereç sayesinde mümkün oldu. Bu buluşu da doğal olarak –Çin'den gelen buluşlar artık öylesine doğallaştı ki– Çin'den aldık. Bu gereç, bir çengele tutturulmuş ve serbestçe hareket edebilen bir mıknatıs çubukçuğu idi ve ibre büyüklüğündeki çubuk hep kuzeyi gösteriyordu. Tahmin ettiğin gibi bu ufak gerecin adı Pusula idi. Çinliler pusulaları özellikle büyük çöllerde yaptıkları yolculuklarda yön bulmak için kullanmışlardı. Pusulanın büyülü marifetleri Araplar'a sızmış ve onlar da bu gereci kara ve deniz yolculuklarında kullanmışlardı. Avrupalılar ise bu önemli yeniliği 1200 yılı sıralarında Haçlı seferleri esnasında Müslümanlardan öğrendiler. Ama o sıralarda Avrupalılar pusulayı pek az kullanıyorlardı; bu garip gereçten korkuluyordu, onu alışılmamış ve belki de gereksiz bir şey gibi görüyorlardı. Giderek merak, korkuyu bastırmaya başladı. Sadece merakla da kalmadı bu ilgi. Uzak, henüz erişilmemiş diyarlar belki hazinelerle doluydu, her yandan bilinmeyen zenginlikler fışkırabilir ve bunlar pekâlâ elde edilebilirlerdi. Ama bu düşüncelere rağmen kimse o uçsuz bucaksız denize açılmayı göze alamıyordu. Bu okyanus çok büyüktü ve hiç tanınmıyordu. Yola çıkıldığında da nereye varılacağı belli değildi.

Bu sıralarda yoksul ama macerasever, hırslı bir İtalyan ortada belirdi; Cenova kentindendi ve adı Kolumbus idi. Bu adam dünya üzerine yazılmış eski eserlerin çoğunu okumuştu. Bu okuduklarından, sanki çarpılmış gibi bir düşünce doğdu kafasında. Nereden gelinirse gelinsin hep batıya doğru gidilirse sonunda doğuya varılır. Dünya yuvarlaktır. Kocaman bir küredir. Eskiçağda yazılmış bazı yapıtlar bu görüşe yer vermişlerdi. Şimdi hep batıya doğru yelken açılırsa dünyanın hemen hemen yarısı gidilmiş olur ve doğuya ulaşılırdı; zengin Çin ve masallar ülkesi Hindistan böylece önünüzde dururdu. Oralarda altın, fildişi ve çok yerde bulunmayan ender baharatlar vardı. Bir pusula yardımı ile okyanusa yelken açmak, sıcak ve büyük çölleri, yüksek ve geçit vermez dağları tıpkı Büyük İskender zamanında olduğu gibi aşmaktan çok daha rahat olarak insanı doğuya ulaştırmaz mıydı? Çin'den ipek getiren kervanlar da eski yolu izliyorlardı. Avrupa'ya varışları ayları, hatta bazen yılları alıyordu. Ama Kolumbus önerdiği yolla birkaç günde Hindistan'a ulaşacağını söylüyor ve aylarca süren kervan yolculuklarına gerek kalmayacağını ileri sürüyordu. Kolumbus tanıdığı herkese bu plânını anlattı. Onu dinleyenler katıla katıla güldüler. Bir kaçıktı o. Ama Kolumbus umudunu yitirmedi. "Bana gemiler verin, hatta bir gemiye bile razıyım. Bakın denemem başarıyla sonuçlanacak ve sizlere masallar ülkesi Hindistan'dan altın getireceğim." deyip duruyordu.

Kolumbus dolaşa dolaşa İspanya'ya ulaştı. Orada 1479 yılında iki küçük Hıristiyan krallık bir evlenme ile devletlerini birleştirip güçlenmişlerdi. Bunun üzerine Araplarla dehşetli bir savaşa başladılar (biliyorsun ki Araplar 700 yıldan fazla İspanya'da hüküm sürüyorlardı). Hıristiyanlar sonunda Arapları o güzelim başkentleri Granada'dan çıkardılar ve kısa sürede onları bütün İspanya'dan kovdular. Kolumbus, Portekiz ve İspanyol saraylarında düşüncelerini destekleyecek bir ortam bulamadı. Önerisi o zamanların ünlü Salamanka ünversitesinde incelettirilmiş ve uygulanması imkânsız bulunmuştu. Kolumbus yedi yıl umutsuzca bekledi ve ricasını hep tekrarladı: "Ne olur bana gemi verin." Sonunda İspanya'dan çıktı ve Fransaya'ya hareket etti. Yolda bir rastlantı sonucu bir keşişle tanıştı. Bu keşiş İspanya Kraliçesi olan Kastilyalı İsabella'nın vaftiz babası idi. Bu keşişin kafası Kolumbus'un düşüncelerine yattı. Kraliçesine bu düşünceden söz etti ve Kolumbus'u tekrar yanına çağırmasını önerdi. Ama Kraliçenin karşısında bir kez daha düş kırıklığına uğradı. Kendisine bu tasarısı gerçekleşirse karşılığında ne istediğini sormuşlar-

dı. Kolumbus'un istekleri pek o kadar yenilir yutulur şeyler değildi. O, başarı kazanırsa soyluluk sanı istiyordu. Hindistan'ın keşfettiği bütün yerlerinde kral vekili olarak hükmedecekti. Amiralliğe yükseltilecek ve keşfettiği yerlerden kral adına toplanacak vergilerin onda birini kendisi alacaktı. Daha başka pek çok isteği de vardı. Bu istekleri kabul edilmedi elbette. Bunun üzerine gene Fransa'ya doğru yola koyuldu. Şimdi eğer, Fransız Kralı, Kolumbus'un isteğini kabul ederse, o zaman bulunacak yeni ülkeler Fransız egemenliği altına girecekti. Böyle bir olasılıktan İspanyollar ürktüler. Kolumbus'u yoldan çevirdiler ve istediği her şeyin yapılacağına söz verdiler. Ona iki yelkenli gemi verildi. Çok kötü durumdaydı bu gemiler. İspanyollar şöyle düşünmüştü. Eğer bu adam başarısızlığa uğrarsa öyle büyük bir kaybımız olmaz. Kolumbus üçüncü gemiyi kiralamak zorunda kaldı.

Kolumbus okyanusun derinliklerine doğru açıldı ve durmadan batıya doğru yol aldı. Ispanya'dan 3 Ağustos 1492'de hareket etmişti. Rastladıkları bir adada biraz fazla kalarak yıpranmış olan bir gemilerini tekrar yola gidebilecek duruma getirdiler. Sonra gene hep batıya doğru yöneldiler, gittiler, gittiler. Ama Hindistan bir türlü karşılarına çıkmıyordu. Adamlarının ilk önce sabırları tükendi sonra da artık ona inanmamaya başladılar. Geriye dönmek istiyorlardı. Kolumbus onlara yurtlarından gerçekte ne kadar uzaklaştıklarını söylemiyor, yalanlarla adamları oyalamaya çalışıyordu. Eh, en sonunda 11 Ekim 1492'de gemilerinin birinden bir top sesi duyuldu. Bu karaya varılmak üzere bulunulduğunun işareti idi.

Kolumbus kendini çok mutlu ve gururlu hissediyordu. Hindistan! Kumsalda gördüğü barışsvever insanlar Hindliler miydi? Elbette değil. Kolumbus'un bu sanısının bir hata olduğunu biliyorsun. Kolumbus asla Hindistan'da bulunmuyordu; tam tersi, Amerika yakınlarında bir adaya çıkmıştı. İşte bu nedenle, Kolumbus'un anısına saygı göstermek için bugün bile Amerika'nın yerlisi olan insanlara "Hindli", bu adalara da Batı Hind Adaları denilmektedir. Gerçi Hindistan oradan sonsuz denilecek kadar uzaktadır. Öylesine ki, Kolumbus'un ardındaki İspanya'dan bile uzaktadır. Kolumbus daha iki ay sürekli yelken açsaydı ve bütün adamları ile perişan bir duruma düşseydi bile gerçek Hindistan'a ulaşamayacaktı. Ama o gördüğü yerleri Hindistan sandı ve İspanya Kralı adına oraları teslim aldı. Daha sonraki yolculuklarında da vardığı yeni yerlerin Hindistan olduğu konusundaki kesin yargısını değiştirmedi. Kendisini bu büyük girişime sürükleyen düşüncenin doğru olmadığını hiçbir zaman

kabul etmedi. Dünya, onun sandığından çok daha büyüktü. Hindistan karadan, denizyoluna göre daha yakındı Avrupa'ya, çünkü iki büyük okyanusu aşmak gerekiyordu. Ama o rüyalarının ülkesi Hindistan'ın kral vekili olmayı kafasına koymuştu.

Belki bilirsin: Kolumbus'un maceralı bir yolculuk sonunda tesadüfen Amerika'yı keşfettiği 1492 yılı pek çok kişi tarafından yeniçağın başlangıcı kabul edilmiştir, çünkü böylece yepyeni bir kıta bulunmuş oluyordu. [Türkler ise genellikle Doğu Roma İmparatorlu'nun sona erişi olan İstanbul'un Fethi, 1453 tarihini kabul ederler]. Bu tarih, ortaçağın başladığı kabul edilen İsa'dan sonraki 476 yılından daha da anlamsızdır. 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu, ilginç bir ad taşıyan –yani Roma'nın kurucusunun adını taşıyan– son imparator Romulus Augustus zamanında yıkılmıştı. Ama 1492 yılında hiç kimse, Kolumbus da dahil, yeni bulunan ve o güne kadar bilinmeyen bu ülkenin bol altın sağlamaktan başka ve daha önemli bir anlamı olduğunu kavrayamıyordu. Kolumbus gerçi ilk yolculuğundan dönüşte İspanya'da görülmemiş bir coşku ile karşılandı. Ardından bu yeni ülkelere yeni yolculuklar düzenledi. Bu yolculuklar sırasında yaptıklarıyla ve günden güne artan hırsı ve gururu ile giderek gözden düştü, öyle ki kral amiralini ve yeni ülkelerdeki vekilini tutuklatmaya ve zincirlere vurulmuş olarak Batı Hind Adalarından getirtmeye mecbur kaldı. Kolumbus bu zincirleri, bağışlanıp eski onur ve zenginliğine kavuşunca bile yaşamının sonuna kadar saklamıştır. Geçirdiği böyle bir felâketi hiç unutmak istemiyordu.

Kolumbus ve yanındakiler ilk İspanyol gemileriyle Amerika yakınlarına geldikleri zaman; sadece basit koşullar altında yaşayan, yoksul ve iyi kalpli insanların oturduğu adaları keşfetmişlerdi. İspanyol maceracıları bu adalarda ilgilendiren tek şey, o yoksul insanların süs olarak kullandıkları ve bazılarının burunlarına bile taktıkları altını nereden buldukları idi. Yerliler elleriyle daha batıyı gösterdiler. İşte böylece gerçek Amerika kıtasına erişildi. İspanyolların aradığı sadece bu altın madenleri idi. Çok abartılı düşler görüyorlar; her yanları altınla dolu, evlerinin damları bile altından yapılmış kentler düşünüyorlardı. Amerika kıtasına Kolumbus'tan sonra ayak basan bu İspanyollar gerçek anlamı ile macerasever kişilerdi. Sert ve dayanıklı insanlardı. Amaçları yeni ve bilinmeyen ülkeler bulup oralarını kralları adına fethetmek ve buldukları servetleri de yağmalamaktı. Bunlar tam anlamıyla acımasız haydut çetelerinin üyeleri ve şefleri idiler. Bu insanlar her şeyden habersiz zavallı yerlilere görülmemiş bir

Kolumbus'un büyük ve cesaret dolu deniz yolculuğu, aslında gitmek istediği yoldan çok daha kısa bir mesafeyi kapsıyordu. Eğer dünya yuvarlağını kuzeyden başlayarak gözlersen, bu Hind yolunun aslında ne kadar uzun olduğunu anlarsın.

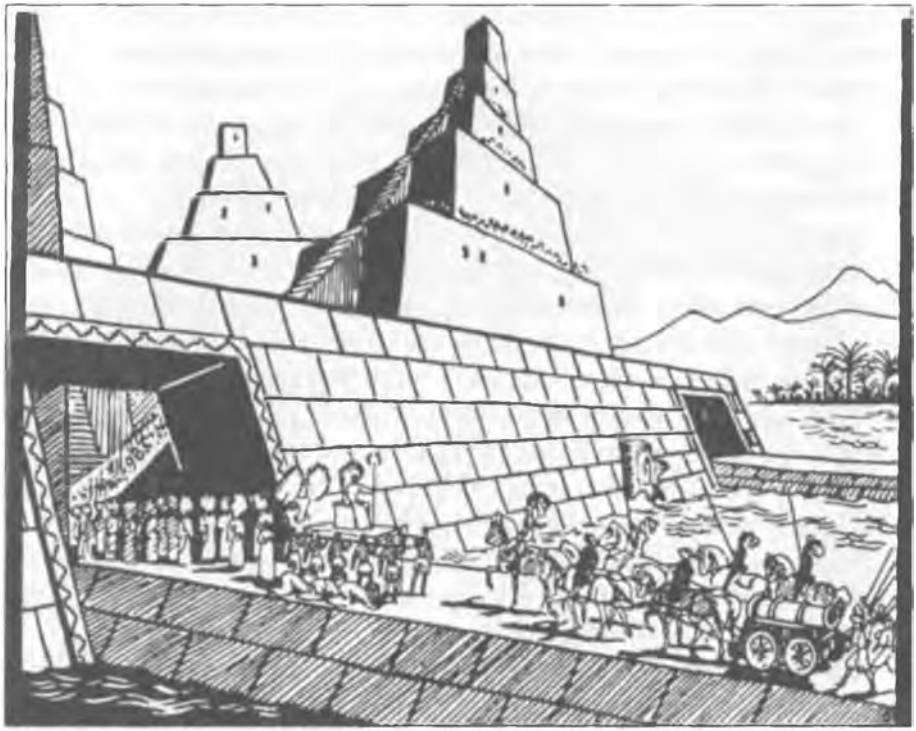
pervasızlıkla, hile ve yalan yöntemlerinden de yararlanarak saldırıyorlar, vahşi bir açgözlülükle durmadan yeni maceralara sürükleniyorlardı.

Eğer ucunda altın varsa hiçbir macera onlar için imkânsız değildi, hiçbir yöntem kötü sayılmazdı. Tahmin edemeyeceğin derecede cesur ve aynı derecede insanlık dışı kişilerdi. En üzücü yanı, bu insanların kendilerini Hıristiyan olarak tanıtmakla kalmayıp, bütün eylemlerini Hıristiyanlık adına yaptıklarını, bu puta tapanların her türlü işleme layık olduklarını söylemeleri ve vahşetlerini bu gerekçeye dayandırmalarıydı.

Bu fatihlerden biri, Fernando Cortez adlı eski bir öğrenci inanılmaz bir hırsa sahipti. Durmadan, keşfedilen ülkenin gidebildiği kadar derinliklerine ilerlemek ve destanlara geçen definelere sahip olmak istiyordu. 1519 yılında 150 İspanyol askeri, 13 süvari ve birkaç topla sahile çıktı. Yerliler yaşamlarında hiç beyaz insan görmemişlerdi. Atı da tanımıyorlardı. Toplardan çıkan ateş ve gürültü de onlarda müthiş bir korku uyandırmıştı. Bu İspanyol haydutlarını güçlü büyücüler sandılar, neredeyse Tanrı gücünde büyücüler. Ama bu "Büyücüler" onlara karşı kıyımda bulunmaya başlayınca kedilerini cesaretle korumayı da başardılar. Atlı birliklere gündüz, konaklama yerlerine gece baskınlar düzenlediler. Ama Cortez işin hemen başında hıncını aldı; hem de çok acımasızca. Yerlilerin köylerini yaktı ve binlercesini gözünü kırpmadan öldürttü.

Bir süre sonra ülkenin içlerinde yaşayan kraldan ona bir elçi geldi. Bu elçi altından yapılmış çok değerli eşyaları, alacalı bulacalı ender tüyleri armağan olarak getirmişti. Kral tek ricada bulunuyordu: Bu insanlar artık yurtlarına geri dönmeliydiler. Ama Cortez bu armağanları görünce iyice hırslandı ve altına olan iştahı daha da arttı. Duyulmamış maceralarla ülkenin içine doğru yol almayı sürdürdü. Bu sırada bütün büyük fatihlerin yaptığı gibi, pek çok yerliyi kendi kuvvetlerine katılmaya zorladı. Sonunda kendisine elçi ve armağanlar gönderen güçlü kralın ülkesine geldi. Kralın adı Montezuma idi ve ülkesi ile başkenti aynı adı taşıyordu: Meksika. Montezuma, Cortez ile ufak birliğini göller arasında yer alan kentinin önünde büyük bir saygı ile karşıladı. İspanyollar kentin ortasına yapılmış uzun su önleme seddini, her yandaki görkemi, güzelliği ve güçlü yapıları büyük bir hayranlıkla seyrediyorlardı. Burası Avrupa'da gördükleri en büyük kentten daha büyük ve güzeldi. Birbirini kesen dik yollar, kanallar ve köprülerle modern bir kent gibiydi. Kentte her gün binlerce kişinin gelip alışveriş etiği büyük pazaryerleri ve geniş meydanlar vardı.

Cortez İspanyol kralına yazdığı raporda şöyle diyordu: "Burada her çeşit besin maddesi alınıp satılır. Akla gelmeyecek süs eşyaları var.

Olağanüstü güzel Meksika kentine Cortez ve birliği giriyor. Kentin önündeki set üzerinde Kral Montezuma onları karşılıyor.

Bunlar altından, gümüşten, demirden, pirinçten, kemiklerden, midye veya ıstakoz kabuklarından, çeşit çeşit tüylerden, işlenmiş veya işlenmemiş değerli taşlardan, kireçli topraktan veya tuğlalardan, işlenmiş veya işlenmemiş tahtalardan yapılmışlardır." Cortez, bazı sokaklarda her türlü hayvan ve kuş çeşitleri ile her tür bitkinin alınıp satıldığını anlatır. Sokaklarda eczacılar, berberler, lokantalar vardır. Çok ender görülen bahçe bitkileri ve meyveler, ressamlar için boyalar, kap kacak ve ekmek, çörek; sokaklarda sık sık göze çarpar. Pazaryerinde sürekli olarak on yargıç oturur ve her türlü anlaşmazlığı hemen karara bağlarlar. Cortez daha sonra kentin görkemli tapınağını anlatır. Tapınak neredeyse kent kadar büyüktür. Yüksek kuleler ve renkli avlular, önlerinde insanların kurban edildiği ürkütücü tanrıların kocaman resimleri ile bu tapınak gerçekten çok güzel bir yapıttır. Cortez bundan başka kentteki büyük ve mükemmel

evleri hayranlıkla anlatır. Evler ferah, aydınlık bölümlerden ve çok hoş çiçek bahçelerinden oluşur. Kentte su kanalları vardır. Güvenlik güçleri ve gümrük memurları düzeni sağlarlar.

Montezuma'nın sarayı Cortez'i iyice etkiler. İspanya'da buna benzer bir yapının bulunmadığını söyler. Saray çok güzel bir bahçenin ortasındadır. Saray yeşimden yapılmış sütunlar ve bloklar üzerinde kat kat yükselir. Bu üst katlardan saray bahçesi pek güzel görülür. Bahçede geniş salonlar, kuş barınakları ve içinde her türlü hayvanın kafesler içinde bulunduğu dev bir hayvanat bahçesi vardır. Kral Montezuma'nın çevresinde sarayın yüksek memurları bulunur ve ona en derin saygıyı gösterirler. Kral, günde dört kez giysi değiştirir ve bir giydiğini bir daha giymez. Kendisine yaklaşanların başlarını mutlaka eğmeleri gerektir. Kral eğer bir tahtırevan içinde Meksika sokaklarından geçiyorsa halk yere yatar; kralın yüzünü görmek yasaktır.

Bu güçlü kralı, Cortez hile yoluyla tutsak etti. Montezuma kendisine gösterilen saygısızlık ve terbiyesizlikten dolayı neredeyse felç geçirecekti. Kendisini tutsak alan bu beyaz istilâcılara karşı gelmeye de cesaret edemedi. Eski bir Meksika efsanesine göre günün birinde doğudan güneşin oğulları olan beyaz tanrılar gelecek ve ülkeyi yönetimlerine alacaklardı. İşte efsanedeki beyaz tanrılar İspanyollardı. Ama doğrusu istenirse onlar beyaz tanrıdan çok beyaz şeytandılar. Bir dinsel tören sırasında bütün soylu Meksikalılara saldırdılar ve savunmasız bu insanları öldürdüler. Bunun üzerine müthiş bir ayaklanma patlak verdi. Cortez, tutsak aldığı Kral Montezuma'yı, sarayının çatısından halka ayaklanmayı bitirmeyi buyurması için zorladı. Ama halk bu sözleri dinlemedi. Halk kendi kralını taşladı ve öldürdü. Ardından büyük bir kıyım başladı. İşte Cortez bu sırada cesaretini kanıtladı. Onun ufak askerî birliği ile ayaklanan koca kentten kaçması ve düşman ülkeyi boydan boya geçip bütün yaralıları ve hastaları ile deniz kıyısına ulaşması gerçekten mucize gibi bir iştir. Tahmin edeceğin gibi Cortez bir süre sonra yeni bir orduyla tekrar bu ülkeye geldi. O güzelim, gelişkin kenti yakıp yıktı. Bundan sonra İspanyollar Meksika'da ve Amerika'nın ulaşabildikleri diğer yerlerindeki bu eski, uygar yerlileri en iğrenç biçimde öldürmeye başladılar. İnsanlık tarihinin bu perdesi öylesine korkunç ve biz Avrupalılar için öylesine utanç vericidir ki, daha fazla anlatmamayı yeğlerim.

Bu arada Portekizliler Hindistan'a giden doğru denizyolunu bulmuşlardı. Ne var ki eriştikleri Hind bölgelerinde, İspanyollar'ın Ame-

rikan yerlilerine yaptıklarını pek aratmadılar. Eski Hindliler'in bilgeliği onları hiç ilgilendirmiyordu. Onlar da altın ve gene altın istiyorlardı. İşte Hindistan'dan ve Amerika'dan Avrupa'ya artık öylesine çok altın geliyordu ki; kentli yurttaşlar durmadan zenginleşirken, şövalyelerle büyük toprak sahipleri yoksullaşıyorlardı. Özellikle Avrupa'nın batısındaki liman kentleri çok geliştiler, önem ve güç kazandılar; çünkü hep batıya giden ve batıdan gelen gemilerin çıkış ve dönüş noktaları bu limanlardı. Bu limanlar yalnız İspanya'da değil, Fransa'da, İngiltere'de, Hollanda'da da gelişiyordu. Almanya'ya gelince: Almanlar Avrupa'nın ötesindeki denizlere açılıp fetihler yapma etkinliğine katılamadılar. Zira onların kendi dertleri kendilerine yetiyordu.

Yeni Bir İnanç

Anımsayacaksın; 1500 yılından sonra Roma'da papalar tam bir kral gibi hüküm sürmeye başlamışlardı. Onlar için gösterişli ve güçlü bir yaşam, dinsel görevlerinin üstündeydi. Bu papalar, en ünlü sanatçılara çok görkemli kiliseler yaptırtmışlardı. Özellikle, Floransa'da sanat ve görkemli yaşam için çok emek veren Medici ailesinden iki kişi Papa seçildiğinden beri, Roma'da en mükemmel ve büyük yapılar gökyüzüne yükselmeye başladı. Roma İmparatoru Konstantin Hıristiyanlığı devlet dini ilan ettikten sonra Roma'da Aziz Peter [Piyer] onuruna bir kilise yaptırtmıştı. Bu tarihsel yapıda Büyük Karl imparatorluk tacını da giymişti. İşte bu kilise söylediğim papalara yeterince görkemli gelmemeye başladı. O güne kadar görülmeyen büyüklükte ve güzellikte yeni bir kilise yaptırtmak istediler. Ama böyle bir yapı için çok paraya ihtiyaç vardı. Fakat papalar için paranın nereden geldiği önemli değildi. Bütün amaç bu görkemli kilisenin yapılması idi. Papanın bu isteği üzerine bazı rahipler ve piskoposlar, göze girebilmek için Hıristiyanlık öğretisinde hiçbir zaman kabul edilemeyecek bir yola başvurup para toplamaya başladılar. Hıristiyan müminlerin işledikleri günahların bağışlanması için para alıyorlardı. Bu işe günah çıkarma denilir. Kiliseye göre sadece içtenlikle pişman olan günahkârlar bağışlanabilirdi. Ama günah çıkarma ticareti yapan din adamları bu ilkeye hiç aldırış etmediler.

Almanya'nın Wittenberg kentinde, ünlü bir tarikat olan Augustin

örgütü üyesi bir keşiş yaşıyordu. Bu din adamının adı Martin Luther idi. 1517 yılında bir gün Wittenberg'e böyle bir günah çıkarma taciri geldi. Amacı, Roma'da dönemin en ünlü sanatçısı Raffael tarafından yapılan büyük Sen Piyer kilisesi için bildiğimiz yöntemle para toplamaktı. Keşiş Luther Hıristiyan dinine hiç uymayan bu işe karşı çıkıp halkı uyardı. Kilise kapılarına bir çeşit duyuru hazırlayarak astı. Bu duyuruda 95 madde halinde, Tanrı'nın bağışlayıcılığı niteliğinin bu ticaret yoluyla inkâr edildiği belirtilip, bu uygulamaya karşı gelinmesi isteniyordu. Luther için korkunç bir şeydi günahların bağışlanması için para toplamak ve zavallı insanları buna inandırmak. O kendini her zaman, Tanrı'nın gazabından korkan bir günahkâr olarak görüyordu. Tanrı'nın cezasından kurtulmanın sadece bir yolu vardı. Bu da Tanrı'nın sonsuz şefkati ve bağışlayıcılığı idi. O yüce varlığın bu özelliğini para ile satın almak Luther'in aklının kabul edemeyeceği derecede büyük bir günahtı. Bu işi yapanların günahlarını da Tanrı kesinlikle bağışlamazdı. Tanrı'nın huzurundaki her iyi insan bile cezalandırılmayı bekleyen bir günahkârdı. Yani insanın kendini günahlardan arındırarak yaşaması mümkün değildi. Ama Tanrı'nın armağan edeceği bağışlama ile o insan kendini kurtarabilirdi. Başka bir yol yoktu.

Günah çıkarma ve bunun kötüye kullanılması yolunda patlak veren büyük anlaşmazlığı Luther, bir süre sonra daha açık ve sert biçimde sürdürmeye başladı. Şu düşünceleri öğretiyor ve yazıyordu: İnanç tek gerçektir. Bunun dışındaki her şey gereksizdir. Kilisede dindarların Tanrı'nın bağışlayıcılığına ulaşmakta yardımcısı olan rahipler için de durum böyledir. Tanrı'nın bağışlayıcılığına erişmek için aracı yoktur; kilisede yapılan sadece bir yol gösterme hizmetidir, hepsi bu kadar. Sadece bireyin Tanrı'ya karşı duyduğu derin güven ve inanç onu kurtarabilir. Bu inanç, Hıristiyan öğretisinin büyük gizemlerini kabullenmektir, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmeden önceki ıstırabını duymak ve bunu kilisedeki ayinde içtenlikle ifade etmektir. Kimse bir başkasına Tanrı'nın bağışlayıcılığına erişmek için yardımcı veya aracı olamaz. Diğer bir deyişle, her mümin kendi kendisinin rahibidir. Kilisedeki rahip ise sadece bir öğretici ve yardımcıdır. Bu nedenle o da diğer insanlar gibi yaşayabilir ve evlenebilir. Mümin kilisenin öğreti olarak kendisine sunduklarını gözü kapalı kabul edemez. O, bu öğretiyi kendisi İncil'i inceleyerek aramalı ve Tanrı'nın niteliğini keşfetmelidir. Sadece İncil'de yazılı olanlar geçerlidir... İşte Luther'in düşüncelerinin özeti bunlardır.

Luther bu tür düşünceleri ortaya atan ilk insan değildi. Ondan yüzyıl önce, Prag'da Hus adlı bir rahip de aynı düşünceleri yaymaya çalışmıştı. Bu rahibi Konstanz kentinde toplanan bir kilise meclisine çağırıp düşüncelerini açıklamasını istediler; ama imparatorun ona verdiği sözde durulmadı. Hus zındık ilan edildi ve 1415 yılında diri diri yakıldı. Yandaşları da kanlı ve vahşi savaşlar sonunda yok edildi. Bu savaşlar sırasında da Bohemya ülkesinin yarıya yakın bölümü yakılıp yıkıldı.

Luther ve yandaşlarını da belki aynı son bekleyebilirdi ama zaman değişmişti artık. Her şeyden önce kitap basma sanatı bulunmuş ve yaygınlaşmıştı. Luther'in inandırıcı, sağlam kanıtlara dayanan kısa ve özlü yazıları Almanya'nın her yanında satılıyor ve okunuyordu. Pek çok insan onu haklı buluyordu. Bu olanları Papa işitince Luther'i aforoz etmekle korkutmaya çalıştı. Ama bu süre içinde Luther öylesine çok yandaş toplamıştı ki papanın bu tehdidi bir işe yaramayacaktı. Luther papanın kendisine gönderdiği mektubu herkesin gözü önünde yaktı ve böylece artık tam anlamıyla aforoz edilmiş, hatta kiliseden dışlanmış oldu. Bunun üzerine Luther ve yandaşları da artık papanın kilisesine bağlı kalmadıklarını ilan ettiler. Bu olaylar Almanya'da büyük bir heyecan yarattı. Pek çok kişi Luther'in yanına geçti, çünkü Papa gösterişli yaşamı ve büyük zenginliği nedeniyle Almanya'da pek sevilmiyordu. Bazı Alman derebeyleri ile dükleri de Luther'e pek karşı değillerdi. Zira Luther başarı kazanırsa piskoposlar ile başpiskoposların siyasal güçleri azalacak ve kilisenin büyük serveti de belki onlara geçecekti. Bu nedenle pek çok derebeyi ve dük de Luther'in eski, gerçek Hıristiyan dindarlığına dönüşe verdiği ad olan "Reformasyon" =[Reform] hareketine katıldılar.

Bu olaylar cereyan ederken, Son Şövalye adını verdiğimiz İmparator Maksimilyan 1519 tarihinde ölmüştü. Onun yerine torunu geçti. Bu hükümdar Habsburg soyundan V. Karl adıyla anılır ve aynı zamanda Kastilyalı İsabella adını taşıyan İspanya kraliçesinin de torunudur. İmparator olduğu zaman 19 yaşında idi ve o güne kadar hiç Almanya'da bulunmamıştı. O güne kadar olan yaşamını miras yoluyla kendi ülkesine geçen Belçika, Hollanda ve İspanya'da geçirmişti. İspanya'nın kralı olarak Cortez'in onun adına durmadan fetihlerde bulunduğu Amerika'nın da hükümdarıydı. Bundan dolayı dalkavukları ona ülkeleri üzerinde güneşin asla batmayacağını söylüyorlardı. Haksız da sayılmazlardı, çünkü Amerika'da gündüz iken, bizde gece olur. V. Karl'ın gerçekten çok büyük bir memleketi vardı: Eski Habsburg ülkesi olan Avusturya ve Burgundlu

cesur Karl'ın mirasçısı olarak Hollanda, sonra İspanya ve nihayet Almanya. Bütün bu ülkeler onun imparatorluğuna aittiler. [Ama çok önemli iki rakibi vardı: Biri batıda öbürü doğuda. Batıdaki rakibi Fransa, doğudaki rakibi ise Osmanlı Türkleri idi. Türkler büyük sultanları I. Selim zamanında Ortadoğu'yu hemen hemen tamamen egemenlikleri altına almışlardı. Mısır da Türk ülkesi olmuştu. İslâmlığın kutsal kentleri Mekke ve Medine ile üç büyük dinin kutsal yeri Kudüs de artık Türklerin'di. Türkler buraları, Mısır dışında, 20. yüzyıl başlarına kadar ellerinde tutacaklardır. Çok kısa hüküm sürmesine rağmen ülkesini böyle müthiş bir biçimde genişleten Sultan Selim 1520 yılında ölünce yerine oğlu I. Süleyman geçti. 1566 yılına kadar tahtta kalan bu Sultan dünya tarihinin en büyük hükümdarlarındandı. Batılıların "Görkemli"=Muhteşem, Türklerin de büyük hukuk adamı da olmasından dolayı "Kanunî" sanını taktıkları bu Sultan gözünü Tuna'nın ilerisine dikmişti. Büyük Türk imparatorluğunun doğal sınırı haline gelen Tuna'yı koruyacak tampon ülkeler gerekti. Bunlar da Romanya –Türkler zamanındaki adıyla Eflâk ve Buğdan– ve Macaristan idi. Türk sultanı Macaristan üzerine büyük bir sefer düzenledi ve 1526 yılında Macar krallığını ortadan kaldırdı. Ölen Macar kralının çocuğu olmadığı için şimdi Macaristan üzerinde V. Karl, akrabalık bağları dolayısı ile kendi soyunun hak sahibi olduğunu ileri sürüyor, Türkler de elbette buna yanaşmıyorlardı. İşte böylece V. Karl batıda Fransa ile uğraşırken, doğuda da güçlü Osmanlı sultanını karşısında buldu. Fransa gerçi V. Karl'ın ülkesi kadar geniş değildi. Ama çok becerikli bir kralı vardı: I. François –Fransuva–. Bu becerikli kral ülkesini birlik içinde tutuyordu. Ülke Karl'ın imparatorluğundan daha zengin ve sağlam yapılıydı. Her iki hükümdar son derece karışık ve uzun, dehşetli savaşlarla Avrupa üzerinde üstünlük sağlamaya ve özellikle İtalya'ya egemen olmaya çalışmışlardı. Çok akıllı bir kral olan I. François Osmanlı Türkleri'nin gücünü ve Avrupa'da söz sahibi tek devlet olmaya başladığını anladığından ve Macaristan sorunu dolayısı ile Türklerle V. Karl'ın arası açık olduğundan; bu durumu çok iyi değerlendirdi. Türk sultanına kendini son derece muhtaç göstererek yardım için başvurdu. Yüzyılın en büyük hükümdarı Süleyman, Fransız kralının amacını elbette biliyordu. Ama her iki ülke açısından böyle bir yakınlaşma Karl'ı sıkıştırmak için son derece yararlıydı. Böylece Osmanlı sultanı ile Fransa kralı bir bağlaşma antlaşması yaptılar. Artık Türkler Avrupa siyasetinin vazgeçilmez ögeleri durumuna gelmişlerdi.] I. François, İtalya üzerindeki üstünlük iddialarını geçerli kıl-

Keşiş Martin Luther, İmparator V. Karl'ın başkanlığını yürüttüğü Worms kentinde toplanan meclis'te düşüncelerini açıklıyor.

mak için Papa'yı kazanmak istedi. Ama papalar iki yanı dengede tutmaya çalışıyorlardı. Sonunda Roma, İmparator V. Karl'ın ordusu tarafından yağma edildi ve İtalya'nın zenginlikleri eridi gitti.

V. Karl 1519'da tahta çıktığı zaman, çok dindar bir genç olarak Papa'ya karşı son derece büyük saygı gösteriyordu. Bu nedenle Aachen kentinde taç giydikten sonra, ilk işi bir zındık saydığı Luther'in işini bitirmeye girişmek oldu. Yapabileceği en etkili iş Luther'i tutuklatmaktı. Ama Luther'in kenti Wittenberg'de hüküm süren ve Bilge Friedrich sanıyla anılan Saksonya dükü, imparatorun bu isteğini gerçekleştirmesine izin vermedi. Bu dük ileride de Luther'in koruyucusu olacak ve öldürülmesini hep önleyecekti.

Bunun üzerine V. Karl Almanya'da ilk kez toplayacağı İmparatorluk Meclisi'ne bu dik kafalı, inatçı keşişin de çağrılmasını buyurdu. Bu meclis

Worms kentinde 1521 yılında toplandı. Orada bütün dükler, soylu derebeyler, imparatorluğun ileri gelenleri çok görkemli ve törensel bir biçimde bir araya geldiler. Bu heybetli topluluğun önünde Luther basit keşiş giysisi içinde, sade görünümüyle söz aldı. Karşısındakilere meydan okuyarak, eğer İncil'de kendi görüşlerine aykırı bir nokta bile bulunursa öğretisinden döneceğini söyledi. Bildiğin gibi Luther sadece İncil'i Tanrı'nın sözleri olarak kabul ediyordu. Ama imparatorluk meclisini oluşturan dükler ve diğer soylular bu kültürlü, çalışkan ve sebatlı ilâhiyat doktorunun sözlerini konuşma ve tartışma konusu yapmadılar. İmparator, Luther'e, öğretisinden dönmesini buyurdu. Luther bir günlük düşünce süresi verilmesini rica etti. Elbette düşüncelerine sonuna kadar bağlı kalacağına kendi kendine söz vermişti. O gün bir arkadaşına şunları yazmıştı: "Gerçekten, öğretimin bir minik çizgisini bile inkâr etmeyeceğim; İsa'ya tam bir teslimiyet içindeyim." Luther ertesi gün gene toplanan imparatorluk meclisi önüne çıktı ve hem Lâtince hem de Almanca uzun bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında inancının esaslarını anlattı ve bu mücadelesi sırasında gösterdiği ateşli hiddet dolayısı ile bazılarına istemeden hakaret etmişse onlardan da özür diledi. Ama düşüncelerinden asla vazgeçmeyecekti. Luther'in konuşmasından herhalde bir kelime bile anlamayan genç imparator ona kısa, özlü ve anlaşılır bir tarzda konuşmasını buyurdu. Bunun üzerine Luther yüksek sesle ve etkili sözcüklerle sadece İncil'den gösterilecek kanıtlar karşısında düşüncelerinden vazgeçeceğini söyledi: "Vicdanım Tanrı'nın sözü ile doludur. Bundan dolayı düşüncelerimden vazgeçemem, aksi takdirde vicdanımdaki Tanrı'ya karşı gelmiş olurum ki bu da son derece tehlikelidir. Tanrı bana yardım etsin. Âmin!"

Bu sözler üzerine imparatorluk meclisi bir yasa çıkardı. Bu yasaya göre Luther zındık ilan ediliyor ve toplumun dışına itiliyordu. Bunun anlamı şuydu: Kimse onunla yemek yiyemezdi, kimse ona yardım edemezdi, kimse onu evinde barındıramazdı. Yaptıkları tiksinti verici olarak kabul edilecekti. Onun kitaplarını satın alan veya onlara sahip olanlar da aynı duruma düşeceklerdi. Luther'i dileyen, hiçbir gerekçeye dayanmadan döverek öldürebilirdi. O artık tamamen toplumdışıydı ve toplum düşmanıydı. Luther bu korkunç durumda iken koruyucusu Saksonya Dükü Bilge Friedrich onu gizlice kaçırdı ve kendi şatosu olan Wartburg'a getirtti. Luther orada değişik kılıklarla ve sahte bir ad altında yaşadı. Bu kendi isteği ile girdiği tutsaklıkta Luther İncil'i Almanca'ya çevirdi. Böylece Lâtince bilmeyen herkes onu anlayıp üzerinde düşünecekti. Fakat

bu iş pek kolay değildi. Luther bütün Almanların kendi çevirisi İncil'i anlamasını istiyordu. Ama o zamanlar Almanya'da herkesin anlayacağı ortak bir Alman dili yoktu. Bavyeralılar kendi lehçelerine göre yazıyorlardı, sözgelimi Saksonyalılar da öyle. Luther çeviri sırasında herkesin anlayabileceği ortak bir dil bulup kullanmak için uğraştı. Sonunda bu amacına da erişti. İncil'i öylesine mükemmel bir Almanca ile çevirdi ki bugün bile bütün Almanlar, aradan 400 yıl geçmesine rağmen ufak değişikliklere rağmen bu dili anlarlar; Luther'in Almancası bugünün yazı dilinin esasıdır.

Luther, yazılarının ve konuşmalarının hiç hoşlanmadığı sonuçlara yol açtığını öğreninceye kadar Wartburg'da kaldı. Yandaşları, Luther'den daha fazla ve kırıcı "Lutherciler" olmuşlardı. Kiliselerdeki bütün resimleri fırlatıp atıyorlar ve çocukları vaftiz etmenin haksızlık olduğunu, çünkü her insanın Hıristiyanlığa girip girmemekte özgür olduğu şeklinde düşünceler yayıyorlardı. Bu yaptıkları dolayısı ile sözü edilen kimselere "resim kırıcılar ve vaftiz karşıtları" adı verilmiştir. Özellikle köylüler Luther'in öğretisini kendi görüşlerine göre anlamışlar ve çok etkilenmişlerdi. Luther her insanın sadece kendi vicdanına itaat etmesi gerektiğini, başkalarına uymamasını söylüyordu. Her insanın tamamen bağımsız ve özgür bir kişi olarak Tanrı'nın bağışlayıcılığını kazanması için didinmesi gerekti. Kimseye bağımlı olmayan özgür insan kavramından, toprağa bağlı ve derebeyine itaatle görevli köylüler, tam anlamıyla özgür oldukları sonucunu çıkardılar. Bir araya gelip düvenleri ve tırpanları ile silahlandılar. Efendileri olan toprak sahiplerini öldürdüler ve manastırlarla kentlere doğru ilerlemeye başladılar. Şimdi Luther bütün bu resim kırıcılar, vaftiz karşıtları ve köylülerle konuşmalarının, vaazlarının ve yazılarının bütün gücüyle mücadele ediyordu; tıpkı bir zamanlar kiliseye karşı yaptığı gibi. Luther saygınlığı ile bu insanların ayaklanmalarının bastırılıp cezalandırılmalarında önemli rol oynadı. Luther kilisenin uygulamalarını protesto ettiği için yandaşlarına "Protestan" adı verilmişti. Şimdi Protestanlar arasındaki beraberlik bozulmuştu. Bu bölünme birlik halinde varlığını sürdüren Katolik kilisesi için büyük bir kazançtı.

Protestanlar arasındaki bölünmeden söz ettik. Evet yukarıdaki ayaklanmalar bir yana bırakılırsa, dinsel alanda da Luther gibi düşünen ama ondan ayrı yol tutanlar da vardı. Örneğin Zürich kentinde Zwingli adında bir rahip benzeri düşünceleri kendi adına yayıyor, Cenevre'de de bu işi Calvin adlı bir başka rahip yapıyordu. Calvin kiliseden ayrılmıştı.

Bütün bu ülkü sahiplerinin düşünceleri ve amaçları hemen hemen aynı idi, ama yandaşları birbirlerine hoşgörü gösteremiyorlardı.

Ama bu sıralarda papalık için yeni ve çok ağır bir kayıp gündeme geldi. O sıralarda İngiltere'de Kral VIII. Henry hükmediyordu. Bu kral V. Karl'ın bir teyzesi ile evliydi. Ama kral bu karısından hoşlanmıyordu. O bir saray hanımı olan Anna Boleyn ile evlenmeyi çok istiyordu. Ama Katolikler için boşanma yasaktı ve Papa en yüksek rahip olarak bu isteğe olumlu yanıt vermiyordu. Bunun üzerine Kral VIII. Henry 1533 yılında Roma'daki Katolik kilisesinden ayrıldı ve kendisi yeni bir kilise örgütü kurdu. Bu yeni kilise de ona evlenme izni verdi elbette. Bu kral bir yandan da Luther yandaşlarına aman vermiyor, onları İngiltere'de barındırmıyordu. Ama bir gerçek vardı: Roma-Katolik kilisesi İngiltere'deki etkisini tamamen yitirmişti. Ama garip olan şu ki, bir süre sonra Kral VIII. Henry, Anna Boleyn'den de sıkıldı ve kadıncağızın boynunu vurduruverdi. On bir gün sonra da yeni bir kadınla evlendi. Ama bu kadın, kral kendisini öldürtemeden eceliyle öldü. Dördüncü kez evlenen kral bir süre sonra tekrar boşandı. Beşinci eşinin de ikinci karısı gibi boynunu vurdurdu. Nasılsa altıncı karısı henüz yaşarken kendisi öldü.

İmparator V. Karl ise, günden güne karışan ve hep din adına vahşice savaşılan ülkesindeki durumdan hiç hoşnut değildi. İşi çok zordu. Sürekli olarak savaşmak zorundaydı. İlkönce kendisine bağlı sayılan düklerle, sonra papayla, Fransız krallarıyla ve İngiltere ile. [Ayrıca sık sık Osmanlı Türkleri ile de savaşmak zorundaydı. Güçlü sultan Süleyman, Fransızlar'ı sıkıntıdan kurtarmak için 1529'da Viyana'yı bile kuşatmıştı. Sultan bu kuşatmayı düşmanına gözdağı vermek için yapmıştı. Bir süre sonra kuşatmayı kaldırdı ama gücünü de göstermişti. Diğer yandan Türk denizcileri, büyük amiralleri Barbaros ile –İtalyanlar kızıl sakalı dolayısı ile Hayrettin adını taşıyan bu Türk denizcisine tıpkı ortaçağ Alman Kralı Fridrich Barbarossa gibi aynı sanı takmışlardı– V. Karl'ın Akdeniz üstünlüğüne de son vermişti. Türkler bir yandan Akdeniz'in batısında güçlerini gösterirlerken, bir yandan da Kızıl Deniz'e çıkıp Hindistan'a ulaşma tasarılarını gerçekleştirmeye çalışıyorlardı. Bir yandan da dinsel mezhepleri açısından geçinemedikleri İranlılarla çarpışıyorlardı.]

Avrupa'da içine düştüğü sıkıntılar, üstünde güneşin batmadığı söylenen bu imparatorluğun hükümdarını bezdirmişti. Kardeşi Ferdinand'ı Avusturya kralı ve Alman imparatoru olarak ilan etti. Oğlu Philipp'e İspanya ile Hollanda'yı verdi. Kendisi de yaşlı ve hasta bir adam olarak

1556 yılında İspanya'daki Sen Just manastırına girdi. Orada saatçilik sanatıyla uğraştığı söylenir. Saatleri onarır ve ayarlarmış. Bütün saatlerin aynı anda gonglarını vurmaları için uğraşmıştır. Bunu bir türlü becerememeyince şöyle dediği söylenir: "İmparatorluğumdaki bütün insanları bir arada tutabilen ben şimdi birkaç saat arasında uyum sağlayamıyorum." Hayata küskün ve yalnız olarak öldü. Ama bir zamanlar ona ait olan imparatorlukta saatler hep vurdu, fakat doğru zamanı göstermeden her biri ayrı saatte vurdu gonguna.

Savaşan Kilise

İmparator V. Karl ile Fransa Kralı I. François arasındaki savaşlardan birinde genç bir İspanyol soylusu ağır yaralanmıştı. Bu soylunun adı Ignatius von Loyola idi. Yıllarca süren acı verici tedavisi sırasında bakıldığı hastanede o zamana kadar genç bir soylu olarak geçirdiği yaşam üzerinde düşünmüş ve bol bol İncil ile azizlerin yaşam öykülerini okumuştu. Sonunda o da yaşamını değiştirmeye karar verdi. Gerçi eskiden olduğu gibi gene bir savaşçı olarak kalacaktı. Ama Katolik kilisesinin bir savaşçısı olacaktı. Luther, Zwingli, Calvin ve VIII. Henry tarafından büyük tehlikelere düşürülen Katolik kilisesinin bir savaşçısı.

Sağlığına tekrar kavuşunca Lutherciler ile Katolikler arasında sürüp giden pek çok savaştan hiçbirine katılmadı. Üniversiteye gitti. Kendini ülküsündeki mücadeleye hazırlamak için öğrendi ve düşündü, düşündü ve öğrendi. Hükmetmek isteyen ilk önce kendine hükmetmeliydi. Bu bir gerçekti. Hayret edilecek bir çaba ile kendi kendinin efendisi olmak, kendine hükmetmek için didindi durdu. Tıpkı Buddha'nın yaptığı gibi. Fakat bambaşka bir amaç uğruna. Ignatius da kendini bütün tutkulardan, isteklerden arındırmak istiyordu. Ama yeryüzünde acılardan kurtularak esenliğe kavuşmak için değil. Tersine, istediği sadece ve sadece kilise ve onun hedeflerine ulaşma isteğinden başka bütün tutkulardan kurtulmaktı. Yıllar süren çabalardan sonra, kendisini bedensel, dünyasal bir amaca sürükleyebilecek düşüncelere daldığı vakit, onlardan hemen kurtulup tekrar asıl amacına yönelik zihinsel etkinliğe geçebilme yeteneğini kazandı. Ama bu eriştiği, deyim yerinde ise, kendisinin okulöncesi eğitimi idi. Yakın arkadaşlarının da kendilerini bu biçimde yetiştirmelerini istiyordu.

Bu arkadaşları da kendi hırs ve isteklerine hâkim olmayı öğrendikten sonra, onlarla birlikte bir tarikat kurdu. Tarikatına Hz. İsa'nın Askerleri anlamını çağrıştıran Cizvitler [Jesuitler] adını verdi.

Bu sayıca az ama bütün üyeleri son derece iyi yetişmiş, seçkin insanlardan oluşan birlik papaya hizmetini sundu; kilise için mücadele edeceklerdi. Papa onların bu ricasını 1540 yılında kabul etti. O tarihten sonra mücadelelerine başladılar, son derece plânlı ve güçlü bir ordu gibiydiler. İlkönce Luther'i kiliseye karşı başkaldırmaya zorlayan kötü alışkanlıkları yok etme savaşına giriştiler. 1545 yılından 1563 yılına kadar Güney Tiroller'deki Trient kentinde topladıkları büyük kilise meclisi çeşitli tartışmalardan sonra önemli kararlar verdi. Kilisenin gücünü ve onurunu yükseltecek değişiklikler ve düzeltmeler yapılması kararları alındı. Rahipler tekrar gerçek rahiplik hizmetine dönecekler, görkemle hüküm süren düklere benzemeyeceklerdi. Kilise yoksullar için çok daha fazla yardımda bulunacaktı.

Ama kilise her şeyden önce halkın eğitimine eğilmek zorundaydı. Özellikle bu konuda Cizvitler öğretmenlik yaparak en büyük hizmetlerde bulundular. Bu adamlar bilgili, iyi eğitilmiş ve kendilerini kayıtsız şartsız kilisenin hizmetine adamış kişilerdi. Öğretmen olarak düşüncelerini halk ve seçkin insanlar arasında yayabilirlerdi. Yüksekokullarda da çalıştılar. Ama yalnız düşüncelerinin öğretmeni ve vaizi olarak etkilerini uzak ülkelere kadar yaymakla kalmadılar. Kral saraylarında dinsel danışmanlar, yardımcılar olarak da görev aldılar. Zeki, yetenekli, uzak görüşlü insanlar oldukları ve insan ruhunu iyi tanıdıkları için, kralları kendi görüşlerine göre yöneltmeyi ve böylece saraylarda da önemli görevler yüklenmeyi başardılar.

İnsanları eski dindarlıklarından vazgeçirmeden, kiliselerinden kopma yoluna sapmalarını önlemek için Reform hareketinin doğru noktalarını bulup aynı silahları kullanmak gerekti. Böylece onları yanlışları giderilmiş, yeniliklere açık bir Katolik kilisesine tekrar bağlama çabaları özellikle Cizvitlerin çalışmasıyla doğmuştur. Katolik kilisesi içinde doğan bu harekete Karşı Reform eylemi denilir. Bu din savaşları sırasında insanlar ciddî ve sert idiler. Tıpkı Loyolalı Ignatius kadar ciddî ve sert. Floransa yurttaşlarının güçlü ve gösterişli insanlardan hoşlanmaları dönemi bitmişti. Şimdi tekrar bir insanın yeterli derecede dindar olup olmadığı, kiliseye ne kadar yararı dokunacağı ölçüsü geri gelmişti. Soylular artık rengârenk, rahat ve gösterişli giysileri üstlerinde taşımıyorlardı. Herkes

birer keşiş gibi görünüyordu; sert görünüşlü, siyah, dar ve geniş yakalıklı giysilerdi bunlar. Keçisakallı çeneleri ile ciddî ve karanlık bakışları vardı. Her seçkin insan kuşağında bir meç –kama– taşırdı. Kim kendisine hakaret ederse hemen düelloya çağrılırdı.

Sakin ve ölçülü hareketleri ve oldukça donuk nezaketleri ile bu insanların hepsi gayet sert savaşçılardı. Hele kavgaları, inançları dolayısı ile çıkartılmışsa acımasızdılar. O zamanlar sadece Almanya'da Katolik ve Protestan dükler arasında kanlı çarpışmalar yapılmıyordu; Fransa'daki savaşlar daha acımasız ve kötüydü, oraki Protestanlara Hugenotlar adı verilirdi. Fransız kraliçesi 1572 yılında bütün Hugenot soylularını sarayındaki bir düğün eğlencesine davet etti. Bu düğün bir Hıristiyan azizi olan Bartholomeus'a adanmış günün gecesinde yapılacaktı. O gece bütün Hugenot soylular teker teker öldürüldüler. Bir Hıristiyan azizinin gecesinde Hıristiyanlar din kardeşlerini öldürüyordu. Bu din savaşları böylesine acımasız ve dehşet verici idi.

Bütün Katoliklerin en acımasızı, en serti ve en ciddîsi aynı zamanda şefleri olan İspanya Kralı II. Philipp idi. Bu kral V. Karl'ın oğluydu. Sarayında her şey son derece resmî ve gösterişli bir şekilde yerine getirilirdi. Bütün davranış kuralları saptanmıştı: Kim kralın önünde diz çökecek, kim kralın huzurunda başında şapkasını taşıyabilir? Sarayda yemek yerken masada kim nerede oturacak? Kiliseye gidilirken soyluların sırası nasıl düzenlenecek?

Kral Philipp alışılmamış derecede çalışkan bir hükümdardı. Her işi kendi yapar, hatta mektuplara bile kendi el yazısı ile yanıt verirdi. Erken saatlerden çok geç zamana kadar adamlarıyla sürekli çalışırdı. Adamları arasında pek çok da rahip vardı. Her çeşit inançsıza karşı savaşmak onun yaşamındaki en önemli işti. Kendi ülkesinde binlerce insanı zındık olarak niteleyip yaktırmıştı. Sadece Protestanlar değil, [1492'de Osmanlı sultanına sığınıp kendini kurtaran Yahudilerden nasılsa artakalanlar ve Arap egemenliği zamanındaki Müslümanlardan] görünüşte kendini Hıristiyan olarak tanıtanlar da bu korkunç kıyımdan nasiplerini almış ve katledilmişlerdi. Bir zamanlar Alman imparatorlarının yaptığı gibi kendisini kilisenin koruyucusu ve bir numaralı savaşçısı olarak görüyordu. Bu inancın bir sonucu olarak, karada yenilmesine imkân bulunmayan Türklerin günden güne artan deniz egemenliğine son vermek istedi. Daha çok İtalyan gemilerinden oluşan büyük bir filo ile Türk donanmasına saldırdı. Lepanto'da (İnebahtı) 1571'de yapılan bu büyük deniz savaşını Türk

donanması yitirdi. Böylece Osmanlıların deniz üstünlüğü büyük ölçüde zedelenmiş oldu. Bir daha da eski gücüne erişemedi.

Philipp'in Protestanlarla mücadelesi ise pek o kadar başarılı olmadı. Kendi ülkesi Ispanya'da inanılmaz derecede çok Protestanı öldürtmüştü. Ama (tıpkı babasının zamanındaki gibi) Hollanda ve Belçika da kendi devletinin sınırları içindeydi. Özellikle kuzeydeki zengin kent yurttaşlarının çoğu Protestan idi. Kral onları inançlarından vazgeçirmek için her türlü işkenceci yöntemi denedi. Ama bu yurttaşlar inandıkları mezhepten dönmediler. Bunun üzerine Protestanların çoğunlukta olduğu bu bölgelere kendi vekili olarak Alba Dükü adında bir soyluyu gönderdi; bu adam kraldan daha hırslı, daha ciddî, daha karanlık düşünceli, daha sert ve acımasızdı. Alba Dükü'nün görünümü de karakterine uygundu. Tam bir savaşçıyı andıran ince uzun vücudu, sivri, sapsarı ve demir bakışlı yüzünün altındaki keçisakalıyla, Kral Philipp'in çok hoşlandığı bir insandı. Bu Alba adındaki adam Hollanda ve Belçika'da da pek çok soyluyu ve yurttaşı gözlerini bile kırpmadan idam ettirdi. Ama Hollanda ve Belçika halkı artık bu duruma dayanamaz hale geldiler. Korkunç ve kasırga gibi önüne çıkanı ezip geçen bir iç savaş çıktı. Savaşın sonunda, 1579'da Hollanda ve Belçika'daki kentlerin halkı İspanyollara karşı kesin zafer kazandı; İspanyol birlikleri kovuldu. Artık buraları zengin, özgür, bağımsız ve arı gibi işleyen ticaret kentleri olmuştu. Burada yaşayan yurttaşlar denizaşırı ülkelerde, yani Hindistan'da ve Amerika'da şanslarını aramaya başlıyorladı.

Ama bu anlattığım İspanya Kralı II. Philipp'in uğradığı en feci yenilgi değildi. Bir başkası daha vardı ki o çok daha ağırdı. II. Philipp zamanında İngiltere'de hani şu pek çok kadınla evlendiğini anlattığım Kral VII. Henry'nin kızı hükümdar idi. Bu kraliçe kısa bir süre sonra Ingiliz tarihinin en önemli kişiliklerinden biri olacaktır: Kraliçe I. Elisabeth. Elisabeth son derece inançlı bir Protestandı; gayet akıllı ve zeki, güçlü iradeli, hedefini ve amaçlarını iyi seçen, ama aynı derecede mağrur ve zalim bir kadındı. Onun için ilk ve en önemli ödev ülkeyi Katoliklere karşı savunmak idi. Unutulmamalı ki İngiltere'de bir hayli Katolik yaşıyordu. Kraliçe bu Katolikler'e aman vermedi. O sıralarda İskoçya ayrı bir krallıktı. Bu ülkenin halkı da Katolikti. İskoçya'da son derece güzel ve güzel olduğu kadar da şirin ve çekici bir kraliçe hüküm sürüyordu. Bu büyüleyici kadının adı Maria Stuart idi. Maria Stuart, akrabalık bağları dolayısı ile İngiliz tahtı üzerinde de hak sahibi olduğunu ileri sürüyordu. İşte Elisa-

Hollandalı Protestan bir soylunun İspanyollarca idamı.

beth İskoçya kraliçesini bir yolunu bularak, yakalatıp tutuklattı ve idam ettirdi. Elisabeth bundan başka Katoliklere karşı Philipp'in askerlerine direnen Hollanda ve Belçikalılara da yardım etti. Elisabeth'in Katoliklere karşı gösterdiği bu düşmanlıktan dolayı Philipp son derece öfkelenmişti. Sonunda İngiltere'yi Katoliklik adına fethedip orayı bu inancın bir ülkesi yapmayı, yahut bu diyarı tamamen yakıp yıkmayı kafasına koydu.

İspanya kralı müthiş paralar harcayarak büyük bir donanma kurdu.

Donanma 130 kocaman kadırga ile 2000 toptan oluşuyordu. Gemilerde 20.000'den fazla İspanyol askeri vardı. Bu satırları hemen okuyuverirsin. Ama bir düşün bakalım: 130 kocaman gemi denize açılmış. Bu son derece büyük bir armada idi, yani savaş donanması. Bu armada 1588 yılında İngiltere'ye doğru yelken açtı. Gemiler armalar ve bayraklarla bezenmişti. Her çeşit silah ve bol miktarda cephane, altı ay yetecek ihtiyaç ve besin maddesi yüklüydü bu gemiler. Küçük ada devleti İngiltere'nin böylesine korkunç bir güce sahip donanmaya kesinlikle dayanamayacağı düşünülüyordu.

Ama binlerce yıl önce Pers savaşlarında görülen olayların benzeri burada da geçti. Yeterince büyük olan gemilere ayrıca çok da yük bindirilmişti. Böylece bu gemiler savaşta istenilen hareketliliği sağlayamıyorlardı. İngilizler düzenli bir savaş yapılması imkânını hazırlamadılar. Küçük ama çok hareketli gemileriyle İspanyol kadırgalarını ateşe tutup hemen kayboldular. Ardından içleri boş, insansız gemileri yakarak İspanyol donanması üzerine saldılar. Her biri birer ateş ve alev saçan bu gemiler büyük, hareketsiz İspanyol kadırgaları arasına dalınca, müthiş bir kargaşa doğdu. İspanyollar tanımadıkları İngiliz sularında nereye kaçacaklarını bilemediler; şaşkınlıktan birbirlerine çaptılar ve infilâk ettiler. Geriye kalanları da rüzgâr ve fırtına içinde dağıldı veya battı. İngiltere'ye yelken açan gemilerin ancak yarıya yakın bir bölümü, İngiltere'ye hiç çıkartma yapamadan İspanya'ya geriye dönebilmişti. Ama Philipp bu korkunç düş kırıklığından sanki rahatsız olmamış gibi bir görünüm aldı ve donanma komutanına bir de teşekkür etti: "Ben seni insanlarla savaşman için gönderdim; fırtınaya ve dalgalara karşı değil."

İngilizler, İspanyol gemilerini sadece kendi karasularında izlemediler. Amerika ve Hindistan sahillerinde dolaşan İngiliz ticaret gemileri sürekli olarak İspanyol gemilerine saldırdılar. Giderek İngilizlerle Hollandalılar, İspanyolları Amerika ile Hindistan'ın pek çok zengin limanından uzaklaştırmayı başardılar. İspanyol kolonisi olan Kuzey Amerika'da ticaret merkezleri kuruyorlardı, tıpkı bir zamanlar Fenikelilerin yaptığı gibi. Din mücadelelerinden rahatsız olan pek çok İngiliz bu yeni yerleşme merkezlerine kapağı atarak rahat nefes aldılar ve özgür bir yaşam sürme imkânı buldular.

Hind limanları ile diğer yerleşim merkezlerinde ise İngiliz ve Hollanda devletleri egemen değildiler. Oralarda İngiliz ve Hollandalı tacirlerin sözü geçiyordu. Bu tacirler ortak çalışıp ticaret yapıyorlar ve Hindistan'ın

Fırtına, İspanyol donanmasını çok tehlikeli bir duruma düşürüyor. Yanan boş İngiliz gemileri de İspanyol kadırgaları arasında başıboş dolaşıyor ve onları iyice perişan ediyorlar.

zenginliklerini Avrupa'ya taşıyorlardı. Bu ticaret ortaklıkları büyüyerek dev firmalar görünümünü aldı. Bu firmalar paralı askerler de tutuyorlar ve Hindlilerin kendilerine karşı barışçıl davranmadıkları veya eşyaları yeterince ucuz satmadıkları yerlerde bu zavallı insanları askerlerini gönderip "cezalandırıyorlardı". Bu davranış İspanyolların Amerikan yerlilerine gösterdikleri zulümden daha aşağı değildi. İngiliz ve Hollandalı tacirlerin Hindistan sahillerine neredeyse oraları fethederek yerleşmeleri de oldukça kolay oluyordu; çünkü Hind beyleri ve prensleri arasında birlik yoktu. Böylece kısa bir süre sonra hem Kuzey Amerika'da, hem de Hindistan'da Fransa'nın kuzeybatısındaki ufak adada yaşayan insanların dili konuşulmaya başlandı: İngilizce. Şimdi yeni bir dünya imparatorluğu daha doğuyordu tarih içinde. Nasıl Büyük Roma İmparatorluğu'nun dili Lâtince ise, bu yeni imparatorluğun da dili İngilizce idi.

Ürkütücü ve Korkunç Bir Zaman

Katoliklerle Protestanlar arasındaki korkunç mücadeleler üzerine daha pek çok bahis yazabilirdim. Ama bunu istemiyorum. Bu savaşlar korkunç ve iğrenç bir dönemi yansıtır. Bu kanlı çarpışmalar giderek öyle bir boyut kazandı ki, insanlar artık neden ve kimin için kavga ettiklerini bilemiyordu. Oralık tam anlamıyla toz dumandı. Almanya'nın Habsburg soyundan gelen imparatorları bazen Viyana'da, bazen de Prag'da oturuyorlar ve aslında sadece Avusturya ile Macaristan'nın Türkler'in denetimi dışında kalan bölgelerinde sözlerini geçirebiliyorlardı. Bu imparatorlar dindar adamlardı ve Katolik kilisesine Alman imparatorluğundaki eski gücünü tekrar kazandırmaya çalışıyorlardı. Gerçi işin başında bir aralık, Protestanlar'a kendi inançları doğrultusunda ayin yapmalarına izin vermişlerdi. Ama bir süre sonra Bohemya'da savaş çıktı.

Durumlarından hoşnut olmayan Protestanlar 1648 tarihinde imparatorun üç temsilcisini Prag'daki sarayın penceresinden atmışlardı. Bu adamlar bir pislik yığını üzerine düştükleri için kendilerine bir zarar gelmedi. Ama imparatorun temsilcilerine karşı gösterilen bu davranış, müthiş bir savaşın da vesilesi oldu. Bu savaş tam 30 yıl sürdü. 30 yıl, bir düşün. Savaşa yol açan olayın yani imparator temsilcilerinin pencereden atılmalarını 10 yaşında öğrenen bir çocuk, savaş bitip barış yapıldığı zaman tam 40 yaşında idi. Elbette şu koşulla ki, barışı görebilmeye ömrü yeterli gelebilmiş olsun. Çünkü savaş, başladıktan kısa bir süre sonra normal bir düzenden çıkıp tam bir kıyım durumunu almıştı. Savaşa katılan ülkelerin çok az para alan askerleri her yeri yakıp yıkıp yağmalıyorlardı. En vahşi huylu ve kan dökücü insanlar, kendilerine en fazla yağma imkânı verecek herhangi bir orduya asker olarak giriyorlardı. İnanç kavramı çoktan yitirilmişti. Protestanların Katolik, Katoliklerin Protestan ordularına asker yazıldıkları sık sık göze çarpardı. Sözümona uğrunda çarpıştıkları ülkeye verdikleri zararlar ile düşmanı uğrattıkları zararlar arasında hiçbir fark yoktu. Nereye çadırlarını kurarlarsa, çevrelerine hemen köylüleri çağırıp onların kendilerine yiyecek ve özellikle içecek getirmelerini istiyorlardı. Köylüler bu istekleri yerine getirmezlerse veya biraz huzursuzluk gösterirlerse her türlü zorlayıcı yollarla hizaya getiriliyor, hatta öldürülüyorlardı. Akla hayale sığmaz giysileri üzerindeki rengârenk paçavralar, iri tüy sorguçları, bellerindeki hançer ve meçleri, ellerinde piştolları [=ilkel tabanca] ile atlarını sürüp rastladıklarını yağ-

malarlar, gördüklerini soyarlar, yakıp yıkıp ilerler ve gerekirse insanları hiç duraksamadan öldürürlerdi. Savunmasız insanlara en kaba ve acımasız biçimde davranırlardı. Onları durdurmak neredeyse imkânsızdı. Sadece onlara kendilerini sevdirebilmiş komutanlarına gözleri kapalı itaat ederlerdi.

İmparatorun yandaşı olan böyle bir komutan vardı. Yoksul bir köylü çocuğu idi ama görülmemiş bir irade gücüne sahipti. Bu komutanın adı Wallenstein idi. Ordularıyla Kuzey Almanya'ya kadar uzanarak oradaki Protestan kentlerini yok etmek istiyordu. Savaş sanatına olan hâkimiyeti ve büyük becerisi ile bu komutan savaşı, imparator ve Katolik kilisesi adına kazanıyordu. İşte bu sırada, o zamana kadar olayları sessizce izleyen yeni bir devlet işin içine karıştı. Bu devlet Gustav Adolf adında güçlü ve dindar bir Protestan kralının başında bulunduğu İsveç idi. Bu kral Protestanlığı kurtarmak ve İsveç'in önderliğinde güçlü bir Protestan imparatorluğu kurmak istiyordu. İşveçliler Kuzey Almanya'yı gerçekten Protestanlar adına yeniden ele geçirdiler ve Avusturya'ya yöneldiler. Bu sırada, 1632 yılında (yani sözü geçen savaşın 14. yılında) kral Gustav Adolf bir çarpışma sırasında öldü. Ama İsveç ordusunun bazı birlikleri Viyana'ya kadar geldiler ve orada pek korkunç zulümler yaptılar.

Bu arada savaşa Fransa da katılmıştı. Şimdi herhalde şöyle düşüneceksin: Fransızlar çok dindar Katoliktiler. Bu durumda Alman imparatoru yanında kuzeydeki Alman kentlerini kurtaran Protestan İsveçlilere karşı çarpışmaları gerekirdi, değil mi? Ama artık bu boğazlaşmalar bir din

Herkesin para ile tutabileceği, kan dökücü, köylü gençleri; karmakarışık ve rengârenk giysileri ile yağmalamaya hazır durumdalar.

Paralı askerler, otuz yıl savaşları sırasında güya yerleştikleri köyleri yakıyorlar.

savaşı olma niteliğinden çıkmıştı. Her ülke mevcut karmaşa içinde kendi çıkarlarını nasıl artıracağını düşünüyordu. Alman imparatoru ve İspanyollar Avrupa'nın ortasında ve batısında en büyük güçtüler. Fransa'nın başında bulunanlar da böyle düşünüyordu. İşte bu sıralarda Fransız Başbakanı olan, son derece zeki devlet adamı Kardinal Richelieu [Rişliyö] bu fırsattan yararlanmak istiyordu. Karmaşık ortamda gücünün yettiklerine gerekli dersleri verecek ve Fransa Avrupa'nın en güçlü devleti olacaktı. İşte bu nedenledir ki Fransız askerleri imparatora karşı çarpıştılar.

Bu olaylar cereyan ederken Wallenstein, imparatorun en önemli komutanlığına yükselmiş ve büyük güç sahibi olmuştu. Ordu onu çok seviyordu; askerleri onun için ve onun plânları doğrultusunda savaşıyorlardı. Bu yabanî askerler için imparator önemli değildi. Katoliklik de onlara pek önemli gelmiyordu. Onlar Wallenstein'e bağlıydılar; bundan dolayı da o, kendini giderek bir kral gibi hissetmeye başladı. O ve askerleri olmazsa imparator bir hiçti. Bu gücüne dayanarak Wallenstein, imparatora hiç danışmadan kendi girişimi ile barış için görüşmelere başladı. İmparatorun buyruklarına aldırış etmedi. İşin bu kadar ileri gitmesi üzerine imparator bu komutanını tutuklatmak istediyse de daha önce, 1634'te eski bir arkadaşı tarafından, bu ünlü asker öldürüldü.

Ama savaş daha 14 yıl, hiçbir kural tanımadan, düşünülebilecek en vahşi biçimde sürdü gitti. Hemen hemen bütün köyler yakıldı, kentler yağmalandı, kadınlar ve çocuklar katledildi; her yan soyuldu, yakıldı ve yıkıldı. Kimse bu işin sonunun nereye kadar varacağını düşünmüyordu. Askerler köylülerin hayvanlarını önlerine katıp götürüyor, tarlalarını çiğniyorlardı. Açlık, son derece ölümcül salgın hastalıklar, vahşi kurt

sürülerinin yerleşme merkezlerine inip yem aramaları; bütün bunlar Almanya'yı neredeyse boydan boya umutsuz bir yıkıntı, bir çöl haline getirdi. Artık dayanılmaz bir durum alan bu felâketler sonunda savaşan tarafların temsilcileri bir araya gelip barış için konuşmaya başladılar. Uzun, çok tartışmalı ve çekişmeli görüşmelerden sonra 1648 yılında bir barış antlaşması imzalandı. Bu öyle bir barıştı ki otuz yıl önceki durumu yeniden geriye getiriyordu. Protestan olan öyle kalacaktı. İmparatorun yetki alanları olan Avusturya, Macaristan'ın Türklerin egemenliği dışında kalan bölümü, Bohemya gene Katolik ülkeler olarak varlıklarını sürdüreceklerdi. İsveç, Kral Gustav Adolf'ün ölümünden sonra gücünü ve etkisini bir hayli yitirmesine rağmen Kuzey Almanya'da ve Baltık denizinde fethettiği bazı toprak parçalarını elinde tutacaktı. Sadece Fransız Başbakanı Richelieu'nün temsilcileri uzun pazarlıklardan sonra, Fransa'nın pek çok Alman kalesini ve Ren ırmağı yakınlarındaki bazı kentleri almasını sağlamışlardı. Böylece savaşı başlatmayan ve ona sonradan giren Fransa bu işten kârlı çıkan tek güç oluyordu.

Almanya neredeyse bir çöle dönmüştü. Nüfusunun sadece yarısı yaşamda kalabilmişti; onlar da akıl almaz bir yokluk ve sefalet içinde yaşamaya çalışıyorlardı. Bunların içinden bazıları Amerika'ya göç ettiler. Bazıları yabancı orduların hizmetine girdiler, öyle ya 30 yıl boyunca savaşmaktan başka bir şey öğrenmemişlerdi ki!

Bütün bu uğursuzlukların ve umutsuzlukların doğurduğu ortam yetmiyormuş gibi, insanları tıpkı salgın bir hastalık gibi çarpan yeni bir delilik belirmişti. Bu da kötü büyüden, cadılıktan ve cadılardan çıkan korkuydu. Belki bilirsin: Ortaçağda insanların bazı boş ve saçma inançları [batıl inançları] vardı; özellikle hayaletlere çok inanılırdı. Ama bu kadarı pek zararlı sayılmazdı.

Bu boş inanç dalgasının tehlikeli bir hal alması Rönesans Dönemi diye adlandırdığımız zamanın, görkemi ve gösterişi çok seven, büyük Sen Piyer kilisesinin yapıldığı ve parayla günah çıkarmanın doruğa vardığı 1500 yılı dolaylarına rastlar. Bu papalar dindar değillerdi. Ne garip değil mi, bir Papa için? Ama dindar olmadıkları ölçüde de boş inançları doğru kabul etmek gibi bir saçma huyları vardı. Şeytandan ve her türlü büyüden ödleri kopardı. 1500 dolaylarında işbaşına gelen ve adını yaptırdığı eşsiz sanat yapıtlarıyla sonsuzlaştıran her papa, özellikle Almanya'da büyücülerle cadıların aman verilmeden izlenmesini ve onlarla en sıkı biçimde mücadele edilmesini içeren acımasız buyruklar veriyordu.

Şimdi diyeceksin ki, olmayan bir şeyle nasıl mücadele edilir? İşte en dehşet verici nokta da buydu zaten. Örneğin bir köyde yaşayan bir kadıncağızdan pek o kadar hoşlanılmazsa, bu kadın köylülere bazı zorluklar çıkarıyorsa, şunlara benzer sözleri yaymak yeterliydi: "O yok mu o? İşte tam bir cadıdır. Geçen günkü çok zarar veren dolu onun büyüsü sonunda yağdı. Muhtarımızın çektiği amansız sırt ağrılarına da o yol açıyor." Bugün Almancada bel ve sırt ağrılarına hâlâ "Cadı Çarpması" denilmesinin kökeni buradan gelir. Bu ad artık sadece bir hastalık gösterir, kimse bu ağrının arkasında bir cadıyı düşünmez. Ama gördün mü? Bu hastalığın adı böyle dehşet verici bir yalandan çıkmıştır. Şimdi bu sözler yayılıp inandırıcı olunca o kadına "şeytanla işbirliği içinde olup olmadığı" sorulurdu. Elbette kadıncağız dehşet içinde "hayır" yanıtını verirdi. Ama bu yanıt asla ve asla yetişmezdi. Herkes kadıncağızın cadılığına inanmıştı; bu nedenle ona akıl almaz işkenceler yapılır, insanlık dışı ağır işlemler üzerinde uygulanırdı. Bütün bu acımasız işler kadıncağızın üzerine atılan haksız suçlamaları kabul etmesine kadar sürerdi; zavallı öylesine bitkin bir duruma düşerdi ki, neredeyse bir ölüye benzerdi ve sonunda her soruya istenilen yanıtı verirdi. Bu sözümona itiraf ile iş biterdi. Kadın cadı olduğunu kendi ağzıyla söylemişti, daha ne olsun? İtiraf sonucunda zavallı kadın diri diri yakılırdı. İşkence sırasında genellikle köyde kendisiyle işbirliği yapan başka cadı veya cadılar olup olmadığı da sorulurdu. Sorguya çekilen; yapılan işkencelerden bunalmış ve kendinden geçmiş şekilde birkaç ad sayardı. Böylece işkenceden kurtulacağını umardı zavallı. Bu adları ağzından kaçırınca onlar da hemen tutuklanır ve aynı yöntemlerle cadılıklarını itiraf etmeye zorlanırlardı. Sonunda onlar da diri diri yakılırdı. Şeytan ve cadılar karşısında duyulan korku en yoğun biçimini otuz yıl savaşları sırasında almıştı. Bu dönemde yüzlerce ve binlerce suçsuz insan; ülkenin hem Katolik hem de Protestan bölgelerinde yakılmıştı. Bazı Cizvit rahiplerinin böyle bir saçmalık karşında insanları uyarmak istemelerinin hemen hemen hiçbir yararı olmadı. O zamanın insanları bilinmeyen büyücülerin korkunç zararları ve şeytanın akıl almaz hünerlerinden müthiş korkarak yaşarlardı. Bu dehşet verici korku; binlerce ve binlerce insana uygulanan akıl ermez vahşetleri anlamakta bir ölçüde yardımcı olabilir.

Fakat bu karanlık dönemde çok dikkat çekici bir özellik vardır. Halkın böylesine müthiş bir boş inanç dalgasına tutulduğu bu çağda birkaç insan vardı ki; onlar Leonardo da Vinci ve diğer büyük Floransalıların aydınlık

düşüncelerini unutmamışlardı. Bu insanlar, örnek aldıkları Floransalılar gibi gözlerini açıp dünyayı olduğu gibi, aslında görüldüğü biçimiyle tanımaya çalıştılar. İşte bu insanlar gerçekten büyüleyici bir yöntem buldular. Bununla bizlerden milyonlarca kilometre uzakta bulunan yıldızların ne gibi nesneler oldukları, yapıları veya bir güneş tutulmasının tam olarak ne zaman gerçekleşeceği ve dünyanın nerelerinden bu olayın görülebileceğini anlayabilme imkânı doğmuştu.

Bu büyüleyici yöntemin adı hesaplama idi. Bu adamlar elbette tacirlerin hep kullandıkları aritmetik işlemlerini bulmuş değillerdi elbette. Ama bunlar doğadaki gerçeklere açık ve seçik ne kadar erişilebileceğini hesaplamaya başlamışlardı. Bu insanlar örneğin 98 cm. ve 1 mm. boyundaki bir sarkacın bir kez sağa-sola sallanabilmesi için tam bir saniye gerektiğini ve bundan doğabilecek sonuçları hesaplamaya girişmişlerdi. Bu tür buluşlara doğa yasaları adı verilmekteydi. Leonardo da Vinci şu gerçeği görmüştü: "Doğa kendi yasasını çiğnemez." Bu düşünceden hareketle şu gerçekçi sonuca varılmıştı: Tam olarak ölçülüp değerlendirilen bir doğa olayı hep aynı biçimde kendini tekrar eder, başka biçimde cereyan edemez. Bu görülmemiş bir buluştu ve zavallı cadıların yaptıkları ileri sürülen büyücülükler bu buluşla boy ölçüşemezdi. Şimdi artık bütün doğa, yıldızlar ve su damlaları, düşen taşlar, bir kemanın çalındığı vakit ses çıkartan telleri; bundan böyle insanlarda sadece dehşet ve korku uyandıran karmakarışık işler olarak algılanamayacaktı. Kim doğru hesap formülünü bulmuşsa, her doğa olayını açıklayacak sihirli anahtar da cebinde sayılırdı. Örneğin keman teline şöyle seslenebilirdi: "Eğer yüksek, tiz bir ses çıkarmak istersen saniyede 435 kez titremelisin ve şu uzunlukta ve gerilmişlik derecesinde bulunmalısın." Tel de buna uymak zorunda idi.

Doğadaki akla aykırı gibi gözüken bütün gizemlerin hepsinin ardında matematiksel bir gerçek saklandığını, ilk kez anlayıp açıklayan ünlü İtalyan bilgini Galileo Galilei'dir [Galile]. Bu bilgin yıllarca doğayı araştırdı, inceledi ve anladıklarını açıklamaya çabaladı. O bu işlerle uğraşırken biri, yazdıkları arasında Leonardo'nun hiçbir açıklama yapmadan sadece çizdiği bir savın bulunduğunu ileri sürerek onu şikâyet etti: Bu cümle şu gerçeği ifade ediyordu: Dünya ve diğer gezegenler güneşin çevresinde dönerler. Bu bilgiyi Leonardo'nun çiziminden kısa bir süre sonra Kopernikus adlı Polonyalı bir bilgin iyice incelemiş ve doğru olduğunu kanıtlayacak yapıtını da yazmıştı. Ama ne çare ki hem Katolik hem de Protestan rahipler onun bu buluşunu, adamcağız ölüm döşeğinde iken, dine aykırı

ve zındıkça bulup geçersizliğini ilan etmişlerdi. Tevrat'ta büyük savaşçı Yuşa'dan söz eden satırlardan birinde onun Tanrı'ya yakarıp, düşmanlarını tamamen temizlemeden akşam olmamasını dilediği bildirilir. Tevrat'a göre bu yakarış üzerinedir ki güneş ve ay, Yuşa düşmanlarını öldürünceye veya tutsak edinceye kadar hareketsiz kalmışlardı. Güneşin sadece bir süre için hareketsiz bırakılması mantığı, onun aslında hareket ettiğini gösterirdi; zira Kutsal Kitap güneşin hareketliğini de açıkça bildirmişti. Buna karşı gelmek dinin dışına çıkmaktı. İşte bu nedenledir ki Galilei uzun araştırma ve buluş yıllarından sonra 1632'de hemen hemen 70 yaşında bir insan olarak dinsel mahkeme önüne çıkarıldı. Mahkeme onu iki seçenek karşısında bıraktı: Ya dünyanın güneş çevresinde döndüğü hakkındaki düşüncesini yanlış ilan edip bundan vazgeçtiğini ant içerek belirtecekti veya zındık olarak diri diri yakılacaktı. Bunun üzerine büyük bilgin, dünyanın güneş çevresinde döndüğü düşüncesini öğreterek dine aykırı davrandığını, kendisinin zavallı bir günahkâr olduğunu itiraf etti ve bu itirafını imzaladı. Böylece kendisinden önceki bazı bilginlerin uğradığı feci sondan kurtuldu. Söylentiye göre, itirafını içeren imzalı belge dosyaya konulurken hafif bir sesle "Dünya güneşin çevresinde dönüyor, itirafıma rağmen." diye mırıldandığı anlatılır.

Gerçekten de hiçbir araştırmaya dayanmayan boş önyargılar, bütün çabalara rağmen Galilei'nin düşüncelerini, çalışma yöntemlerini ve plânlarını; durmadan daha çok insanın benimsemesini engelleyemedi. Eğer bugün çeşitli formülleri kullanarak doğayı zorlayıp ona istediğimizi yaptırıyorsak, örneğin uçakları, roketleri, radyoyu ve bütün diğer teknik buluşları rahatça geliştirip yayabiliyorsak, bunu Galileo Galilei gibi gözü pek bilim adamlarının; o tehlikeli dönemde, doğanın matematik kurallarına uygun bir biçimde işleyen yasalarını bulmak için harcadıkları çabalara borçluyuz; bu çabalar onlarla uğraşan insanlara, o çağda öylesine korkunç sonuçlar getirirdi ki, aklınız durur. Bu işlere girişmek, tıpkı Nero zamanında bir Hıristiyan olmak gibi felâketli bir durumdu.

Bir Talihsiz ve Bir Talihli Kral

İngiltere otuz yıl savaşlarına katılmayan tek güçlü ülke idi. Ne şanslı insanlarmış bu İngilizler diyebilirsin. Ama onlar da otuz yıl içinde olduk-

ça kötü günler geçirdiler. Elbette bu kötü günler Almanya'daki kadar olumsuz sonuçlar vermedi. Anımsayacaksın. İngiliz Kralı John 1215 tarihinde soylulara Magna Charta adıyla anılan bir önemli yükümlülük yazısı vermişti. Bu yükümlenmeye göre hem Kral John hem de ondan sonra gelecek diğer krallar bir iş yapmadan önce mutlaka düklere ve diğer soylulara danışacaklar, onların istekleri dışında davranmayacaklardı. İngiliz kralları aşağı yukarı 400 yıl süre ile bu sözlerinde durdular. Ama günün birinde, başı kesilerek idam edilen Maria Stuart'ın bir torunu I. Charles kral oldu ve kendinden öncekilerin uydukları kuralları çiğnedi, yani Magna Charta'ya uymamaya başladı. Soylulara ve Parlamento adı altında toplanan yurttaşlar meclisine hiç danışmıyordu. Nasıl hoşuna giderse öyle yaşıyor ve özellikle hesapsız para harcamasını seviyordu.

Kralın bu tutumu İngilizler'in alışkanlıklarına uygun değildi. İngiltere'de pek çok Protestan vardı ki bunlara "Temiz, Dürüst" anlamına gelen Püritenler adı veriliyordu. Püritenler gösterişten ve lüks yaşamdan her zaman nefret ediyorlardı. Doğaldır ki bunlar kralla mücadele etmeye başladılar. Şefleri Oliver Cromwell adlı yoksul bir soyluydu. Bu adam son derece dindar, güçlü bir iradeye sahip, oldukça acımasız, iyi bir savaşçı idi. Çok iyi eğitilmiş ve son derece dindar birlikleriyle krala karşı uzun süren bir mücadele yürüttü, sonunda kazandı ve kralı tutuklayıp bir savaş mahkemesi önüne çıkardı. Kral idama mahkûm edildi ve 1649'da kafası kesildi. Onu daha önce bütün kralların tuttuğu sözü tutmaması ve gücünü kötüye kullanması nedeniyle idam etmişlerdi. Bu olaydan sonra Cromwell İngiltere'yi yönetmeye başladı. Ama krallığı üzerine almamıştı. "Ülkenin Koruyucusu" sıfatıyla anılıyordu, bu adı benimsemişti. Ama kendini böyle adlandırmakla da kalmadı, bu adın gereğini yerine getirdi. Kraliçe Elisabeth'in başlattıklarını sürdürmek onun baş hedefi idi; yani Amerika'daki İngiliz kolonileri ile Hindistan'daki ticaret merkezlerini geliştirmek, güçlü bir donanma kurmak ve dünya ticaretini ele geçirmek... Bütün zekâsını ve irade gücünü bu işleri başarmak ve komşu Hollanda'yı bu konularda geride bırakmak, zayıflatmak amaçlarına yöneltmişti. Ölümünden sonra İngiltere'de krallık yeniden kuruldu (1688'den itibaren bir Hollanda soyu İngiliz tahtına geçmişti). Ama artık ülkeyi yönetmek o kadar zor değildi. İngiltere hep yükseliyordu. Hiçbir kral da Magna Charta'daki hükümleri çiğnemeyi artık göze alamamıştır. [İngiliz kralları giderek yetkilerini kısıtlayacak daha ileri yükümlülükler üstlenmişlerdir].

Fransız krallarının durumu ise daha iyi idi. Orada "Büyük Mektup" anlamına gelen Magna Charta gibi kralları sınırlayan bir belge yoktu. Bu krallar yeterli nüfuslu, zengin, din savaşları nedeniyle çok fazla harap olmamış bir ülkeyi yönetiyorlardı. Fransa'nın bir şansı, otuz yıl savaşları sırasında Kardinal Richelieu gibi bir başkana sahip olmasıydı. Bu hem din hem de devlet adamı olan kişi, aslında, Fransa'nın gerçek yöneticisi sayılırdı. Son derece zeki ve akıllı olan bu devlet adamını Fransa'nın Cromwell'i sayabiliriz. O elbette Cromwell gibi krallığı kaldırmadı ama Fransa'yı yükseltmek için çok önemli işler başardı. Belki de Fransa için Cromwell'den fazla olumlu çabalar harcadı. O, şövalyeler ve soylularla her fırsatta konuşur ve inandırma sanatının bütün inceliklerini kullanırdı. Becerisi ve kurnazlığı ile bir süre sonra ülkenin en güçlü kişileri olan bu insanların elinden siyasal iktidarı kaptı. Tıpkı usta bir satranç oyuncusuna benzerdi. Satranç taşlarının her durumunu değerlendiren ve en küçük fırsatta rakibini köşeye sıkıştırarak en büyük kazancı sağlayan bir satranç oyuncusu gibiydi siyaseti. Böylece Fransa'nın en güçlü kişisi olduğu gibi, anımsayacağın üzere bu ülkeyi de [Osmanlılardan sonra] Avrupa'nın en güçlü devleti yaptı. Richelieu otuz yıl savaşlarında Alman imparatorlarının bozgunlara uğramasına yardımcı oldu, çünkü onun çabalarıyla İspanya yoksullaşmış, İtalya parçalanmıştı. Savaşa katılmamasına rağmen İngiltere henüz çok güçlü değildi. Böylece bu büyük devlet adamı öldüğü zaman Fransa, Avrupa'nın batısında ve ortasında dikkate alınabilecek en büyük güç durumunu almıştı. Kardinalin ölümünden kısa bir süre sonra 1643'te Kral XIV. Louis [Lui] tahta çıkmıştı. O sırada beş yaşında idi. 1715 yılına kadar, yani tam 72 yıl krallık yaparak bu konuda dünya rekorunu kırmıştır. Tarihte en uzun süre hükümdarlık makamında bulunan kişidir... Bu süre içinde de hükümdarlığı bütün gerekleriyle yerine getirmiştir. Elbette, daha çocuk iken devlet işlerini doğrudan doğruya göremiyordu. Bu konularda kendisine Richelieu'ya benzer bir biçimde ülkeyi yöneten Kardinal Mazarin vekillik ediyordu. Bu kardinalin ölümünden sonra kral ülkenin dizginlerini eline geçirdi. Bütün devlet işlerini öylesine ayrıntılı bir biçimde eline almıştı ki, örneğin kişisel izni veya onayı olmadan hiçbir Fransız bir pasaport bile alamazdı. Başlangıçta bütün saray halkı genç kralın bu tür davranışlarına gülüp geçtiler, nasılsa bir süre sonra durgunlaşır, dediler. Ama bu tahminleri gerçekleşmedi. Onun için kral olmak, bir şans veya rastlantı sonucu kral olarak doğmak demek değildi. O krallığı, bütün yaşamı boyunca sürekli

oynayacağı bir tiyatro oyunundaki rol gibi görüyordu. Ondan ne önce ne de sonra hiç kimse buna benzer bir rolü üzerine almamıştır; onun rolünü, hiç yorulmadan ne kadar büyük bir onur ve görkemle oynadığını kimse de yeterince araştırmamıştır.

Başbakan Richelieu ile Mazarin'in sahip oldukları bütün siyasal ve yönetsel gücü yeni kral eline geçirdi. Soyluların, kralın rolünü nasıl oynadığını görme hakkından başka hiçbir yetkileri kalmamıştı. Görkemli oyun kralın dinlenip yataktan kalkması durumunda sabah saat 8'de, yakınlarının odasına girmesiyle başlardı. Uşaklar, saray hekimi ve ailenin prensleri yatak odasına girerler ve diz çöküp kendisine, koyun yelesine benzeyen, lüleli ve üstleri pudralanmış iki peruk sunarlardı. O, bu peruklardan beğendiği birini alıp kafasına koydurur, ardından değerli bir sabahlık giyerek yatağının kenarına otururdu. Şimdi onun yanına sadece en yüksek soylular, kontlar girebilirlerdi. Kral saray berberi tarafından tıraş edilirken sekreterler, subaylar ve diğer memurlar girerler ve söyleyeceklerini iletirlerdi. Bu işler bitince kral isterse giyinirdi. Eğer giyinmişse, kapılar açılır, bir yığın halinde bekleyen ve görkemli giysileriyle göz kamaştıran yüksek memurlar, mareşaller, valiler, yüksek dereceli rahipler ve kralın kişisel dostları birbiri ardınca sökün ederlerdi.

Bütün bu protokol işleri en küçük ayrıntılarına kadar kurallara bağlanmıştı. En büyük onur krala, daha öceden titizlikle ısıtılmış olan gömleğini verebilmekti. Bu onur kralın kardeşine aitti. Eğer kardeş mazereti nedeniyle gelememişse, ondan sonra sıra kimde ise bu onuru o taşırdı. Gömlek krala sunulduktan sonra oda uşağı giysinin bir kolunu, bir kont diğer kolunu tutar; böylece majesteleri sonunda gömleğin içine girmiş olurdu. Bu iş böylece kralın tam giyinmesine kadar sürerdi. Kral renkli ipek çorapları, kısa ipek pantolonu, atlastan dikilmiş renkli hırkası, açık mavi şalı, meçi [ufak kılıcı], el örgüsü ve dantel işlemeli ceketini de giydikten sonra, yüksek bir memur olan 'krallık boyunbağı koruyucusu' tarafından gümüş bir tepsi içinde boyunbağı sunulurdu. Daha sonra tüylü şapkası ve asasıyla kral yatak odasından büyük salona, gülümseyerek geçerdi. Kendisini sıralanmış bir şekilde bekleyenlerin her birine tornadan çıkmışçasına yapay bir dostluk selâmı verirdi; zira bu sırada herkes en derin bir saygı gösterisi içinde onun bugün Yunan Güneş tanrısı Apollo'dan çok daha yakışıklı göründüğünü, gene Yunan yiğidi Herkül'den güçlü olduğunu, tıpkı bir Güneş tanrısı gibi çevresine ışıklar ve nurlar saçıp yaşamının görkemiyle herkesi aydınlattığını anlatırlardı.

Gördüğün gibi bu kral ile Eski Mısır'ın firavunları arasında büyük bir benzerlik var; çünkü her ikisi de kendilerini Güneş'in Oğlu kabul ederlerdi, bir farkla ki Eski Mısırlılar buna gerçekten inanırlardı. XIV. Louis'de ise bu sadece bir çeşit oyundu. Bütün bu gösterişli davranışların aslında çok ayrıntılı hazırlanmış ve üzerinde çalışılmış bir tiyatro oyununun parçası olduğunu; hem kendisi hem de çevresindekiler pek iyi biliyorlardı.

Bir büyük salonun önündeki küçük odada kral sabah duasını ettikten sonra günlük programını açıklardı. İşte o andan sonra gerçek devlet işleri üzerinde çalışma başlardı. Saatlerce süren bu ciddî hükümet çalışmalarında o, devletiyle ilgili her konu üzerinde dururdu. Elbette bu devlet işlerinden başka sık sık pek çok av partisi, balolar, tiyatro gösterileri düzenlenirdi. Tiyatro oyunları genellikle büyük ve ünlü yazarların, ozanların yapıtları olup en yetenekli sanatçılar tarafından sahnede sergilenirdi. Böyle gösterilerle o, saray halkına hoş vakit geçirtmek ister ve bunların hepsine de katılırdı. Sabah yataktan kalkış töreni gibi yorucu ve görkemli bir başka iş de yemekti. Her yemek sıkı kurallara uyularak yenirdi. Kralın yatması da ayrı bir olaydı. Bütün bunlar sanki karışık bir tiyatro, yahut bale oyunu gösterilerine benzerdi. Bu kadar ayrıntılı kurallara uyulurken son derece gülünç olaylar da geçerdi. Örneğin, içinde yatmasa da, kralın yatağı önünden geçen herkes orada durup eğilmek zorunda idi, tıpkı bir dindarın kilise mihrabı önünde diz çökmesi gibi. Eğer kral iskambil oynu-

Sarayın en soylu kişileri, krallarının nasıl giyindiğini büyük bir saygı ve hayranlık içinde seyrediyorlar.

yorsa veya birileriyle söyleşi içindeyse, ondan saygı sınırı içinde uzakça bir mesafede duran saray kalabalığını oluşturanlar, birbirlerine, kralın oyunun veya konuşmalarının sanki bir peygamber vahyi gibi büyük bilgeliklerle dolu olduğunu fısıldarlardı.

Krala benzer biçimde giyinmek, onun edasıyla asa ve şapka taşımak, onun gibi oturup kalkmak sarayda yaşayan erkeklerin en önemli amaçlarıydı; bir moda olmuştu kralın yaşam biçimi. Kadınların ise bütün amaçları kendilerini krala beğendirmek idi. Onlar da dantelli yakalıklarla bezenmiş, hışırtılı sesler çıkartan geniş, en değerli kumaşlardan dikilen elbiseler giyip çok pahalı süsler takarlardı. Bu insanların bütün yaşamları o güne kadar görülmemiş büyüklükte ve görkemde yapılmış saraylarda, köşklerde geçerdi. Saray yapımı, XIV. Louis'in en büyük tutkularındandı. Paris dışında Versailles [Versay] bölgesinde öylesine büyük bir saray yaptırtmıştı ki neredeyse bir kent büyüklüğünde idi; altın işlemeli kadifelerle kaplanmış, kristal avizelerle ve binlerce ayna ile bezenmiş sonu gelmeyecek salonlar, ipek ve kadife döşemeli, gösterişli mobilya-

Kral sarayının bahçeye açılan büyük balkonlarında, son derece titizlikle süslenmiş saray kadınlarıyla erkekleri zarif bir biçimde söyleşirlerdi.

lar, üzerinde sanki bütün Avrupa uluslarının Apollo'su gibi neredeyse tapınıldığı sanılan kralın gözüktüğü çok değerli tablolar. Ama burada en çarpıcı olan sarayın kendisi değil, parkı idi. Burası kralın yaşadığı tarzda, sanki pergelle çizilmiş gibi düzenlenmiş ve onun yaşamına benzer bir tiyatro oyununun dekorları gibi süslenmişti. Kralın istemediği hiçbir ağaç yetiştirilmezdi, istemediği hiçbir bitki kendi doğal biçimini koruyamazdı. Bütün yeşillikler kırpılmış ve bir gergin sicim gibi dosdoğru giden çizgiler haline getirilmiş ve bir süre sonra keskin dönüşlerle başka bir yöne doğrultulmuşlardı. Kübik biçimli çiçek yatakları, sonsuz derecede geniş çimler üzerine muntazam biçimde yerleştirilmişti. Ağaçlar dar bulvarların kenarlarına dizilmişlerdi. Bu bulvarlar sık sık yuvarlak alanlara açılıyorlardı. Parkın her yerine heykeller, gölcükler ve fıskıyeler konulmuştu. İşte bu koskoca parkta o zamanlar kontlar, dükler, kontesleri ve düşeşleriyle, beyaz çakıl taşlarıyla döşeli ufak patikalarda gezinirler ve güzel, ince cümlelerle sanat, İsveç elçisinin kralı selâmlaması gibi birbiriyle ilgisiz konularda tatlı tatlı söyleşirlerdi.

Şimdi haklı olarak böyle bir saray ve bu tarz bir yaşamın çok pahalıya geldiğini düşünebilirsin. Haklısın. Sadece kralın 200 özel hizmetçisi ve uşağı vardı ve yaşam böyle akıp gidiyordu. Ancak XIV. Louis yönetim sanatını da iyi biliyordu. Çok yetenekli bakanları vardı. Bunlar genellikle basit halk kesimlerinden gelip, yetenekleriyle kralın gözüne girmişler ve onun adına yetki kullanır duruma erişmişlerdi. Bu adamlar ülkeden nasıl para sağlanacağını biliyorlardı. Özellikle dış ticaretin önemini kavramışlar, Fransız elişlerinin ve sanat yapıtlarının ticaretini kolaylaştırmak için büyük çaba harcamışlardı. Ama diğer yandan da köylüler müthiş vergiler ve başka adlarla da toplanan diğer haraçlarla korkunç bir sıkıntı içine düşme yoluna girmişlerdi. Saraylardaki soylular ve seçkinler en nefis yemekleri gümüş ve altın kaplar içinde tadarlarken, köylüler tam anlamıyla çöp artıkları veya ot ile beslenmeye çalışıyorlardı.

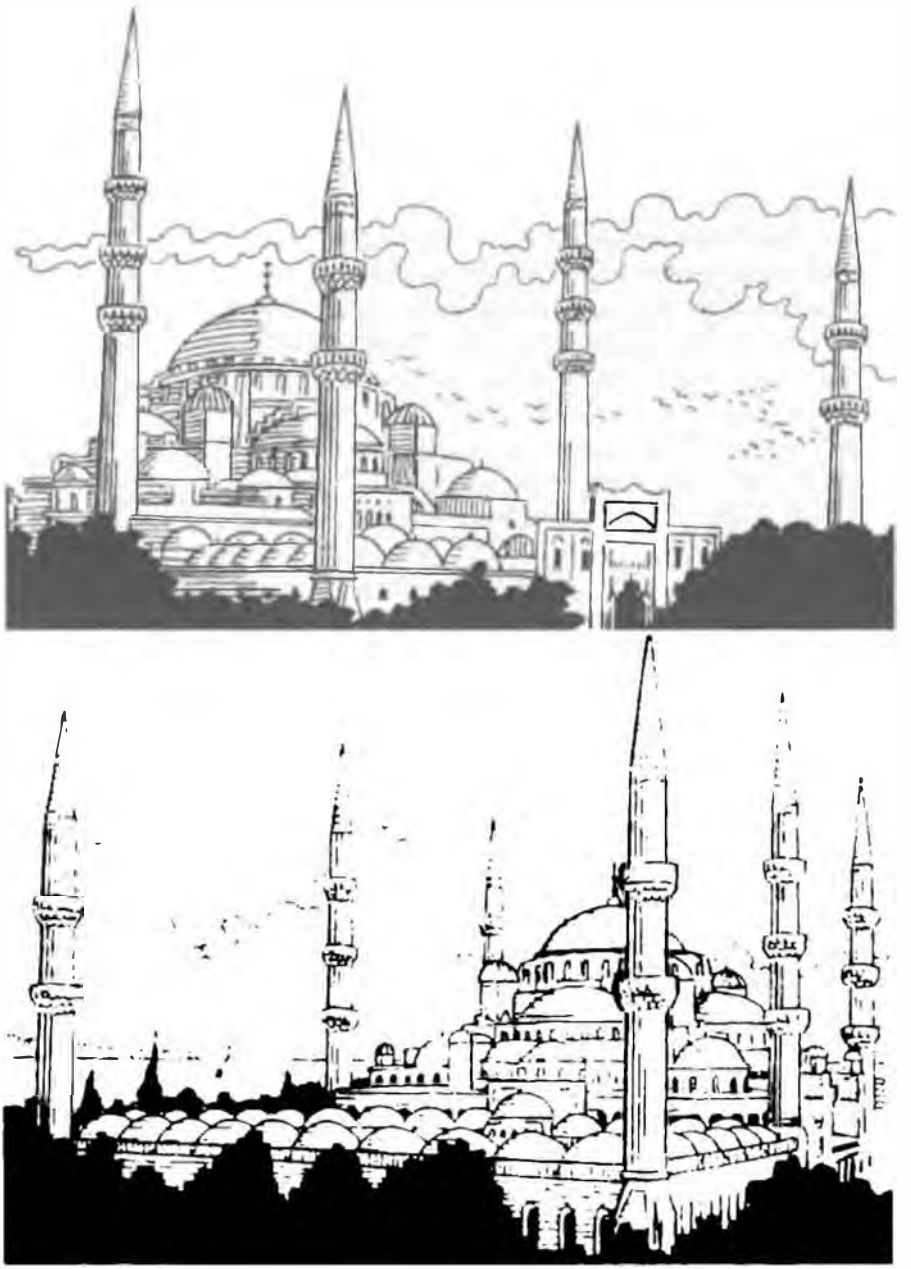
Ama bütün bu anlattıklarımdan o dönem Fransa'sında en pahalı şeylerin saray yaşamından doğduğunu sanma. Daha da büyük masraflar vardı: Savaşlar. Çünkü XIV. Louis çoğu kez hiç sebebi yokken sayısız denecek kadar savaş açmıştı. Sadece gücünü geniş ülkelere yaymak ve komşularından toprak kopartmak en baş amacı idi. Son derece büyük ve iyi donatılmış bir ordusu vardı. Bu ordu ile zaman zaman Hollanda'ya veya Almanya'ya saldırırdı. Örneğin bir keresinde Almanlar'dan Strassburg'u hiçbir neden göstermeden alıvermişti. Kendisini bütün Avrupa'nın

efendisi gibi görmek istiyordu. Bir ölçüde de bu isteğini gerçekleştirmiş sayılır. Bütün büyük devletler [Osmanlılar dışında] onu taklit ediyorlardı. Giderek en ufak, minicik bir arazisi olan Alman dükleri bile Versay stili saraylar yaptırıp içini altın işlemeli kadifelerle döşeme, uzun bulvarları olan parklar yaptırma yoluna gitmeye başladılar. Bu saraylarda da tıpkı Fransa'da olduğu gibi uzun perukları ve gösterişli giysileriyle soylu erkekler, geniş, bol giysileri içinde süslü püslü saray kadınlarıyla iltifatlaşıyor ve söyleşiyorlardı.

Her şeyde Fransız kralını taklit ettiler; ama bir özelliği dışında. Onlar XIV. Louis'in oynadığı süslü bir kuklaya benzeyen, biraz gülünç, gururlu, gösterişli kral rolünü taklit edebiliyorladı. Ama XIV. Louis bu rolün daha ilerisine de gitmişti. Şimdi bu dediklerime belki inanmayacaksın. Bunun için sana İspanya'ya kral olarak giden bir torununa yazdıklarından birkaç satır aktarmak isterim: "Sana fazla dalkavukluk yapan insanlara asla yüz verme ve onları yükseltme. Buna karşılık iyi bir şeyler yapabilmek için senin gözünden bile düşmeye cesaret edecek olanları kolla. Devlet işlerini eğlenceye sakın feda etme. Kendine bir yaşam programı çiz ve eğlence ile vakit geçirmek için ayrı bir zaman ayır; o zamanı asla aşma. Hükümet işlerinden bir an bile dikkatini ayırma. Bir şeye karar vermeden önce çevrendekilerin düşüncelerini sık sık dinle. En iyi ve en becerikli insanları tanıyabilmek için elinden geleni yap. Böylece onları gerektiği zaman kendi hizmetinde kullanabilirsin. Herkese iyi davran, kimseyi incitme!" Bu düşünceler Fransa Kralı XIV. Louis'in gerçek ilkeleri idi; öyle bir insan ki, gurur, şirinlik, israf, onur, saygısızlık, dikkatsizlik ve çalışkanlığın garip ve dikkate değer bir karışımı...

Bu Arada Doğuda Neler Oluyordu?

Fransa'da ünlü XIV. Louis hüküm sürerken Almanya gene karışıklıklar içindeydi. [Türkler bütün 17. yüzyıl boyunca belki iç yapıları bakımından zayıflamakla birlikte, dünya siyasetinin en önde gelen devletine egemendiler. Ünlü sultanları I. Süleyman'ın ölümünden sonra devlet, özellikle yeni ticaret yolları dolayısı ile transit ülke olma durumunu yitirmeye başlamıştı. Ama diğer yandan Türkler eşsiz hoşgörüleri ile Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da iyice yerleşmişlerdi. Din zulmü görenler

Büyük Sultan Süleyman'ın Sinan'a yaptırttığı cami –bitimi 1558–, torunlarından I. Ahmet'in yaptırttığı Sultan Ahmet Camii –bitimi 1617–; dünyanın en ünlü mimarlık eserlerindendir.

akın akın Osmanlı ülkesine sığınıyorlardı. Şu noktayı unutma: Daha 1492 yılında Kolumbus Amerika'yı keşfettiği zaman, İspanya'daki Yahudiler kovulmuştu. Onbinlerce Yahudi ya Hıristiyan olacak, ya öldürülecek veya yurtlarını terk edeceklerdi. Hiçbir Avrupa ülkesi Yahudileri kabul etmedi. Ama Türk sultanı II. Bayezit Yahudileri ülkesine çağırdı. Orada on binlerce Yahudi barış ve hoşgörü içinde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Bu olay Avrupa'da baskı gören başka Yahudilerin de zaman zaman Osmanlı ülkesine sığınmalarına yol açıyordu. Bu sırada artık Avusturyalılar Osmanlı Türkleri'nin üstünlüğünü kabul edip, istemeyerek de olsa Macaristan'ın büyük bir bölümünü onlara bırakmışlardı. Akdeniz'de Venedik ve İspanya ile, doğuda İran ile sürekli savaşmalarına rağmen Türklerin gücü hiç azalmıyordu. 1571'de deniz üstünlüğünü yitirmelerine rağmen Kıbrıs'ı, ardından Girit'i de almışlardı. Türkler'in imparatorluğu 1680 yılları sırasında Avrupa'da bugünkü Ukrayna'ya kadar uzanmıştı. Kırım Türkler'e bağlıydı. Bugünkü İran'ın batısı Türkler'indi. Irak ve bütün Ortadoğu Türkler'in ülkesi içindeydi. İstanbul dünya siyasetinin en önemli merkezlerinden biri olmuştu. Bizanslıların güzel yapıtları yanında ülke şimdi Türklerin zarif, hoş evleri ve son derece görkemli camileriyle süsleniyordu. Bu arada Edirne'de dünyanın en büyük camilerinden biri daha 1575 yılında ünlü Mimar Sinan tarafından yapılmıştı. Gördüğün gibi Rönesans'ın büyük kiliselerine benzer anıtları Türkler de kendi ülkelerine yapıyorlardı].

İşte Türkler, Macaristan'ın Avusturya tarafında kalıp Alman imparatorunca ezilen Protestanlar'ın durumunu izliyorlardı. Bu Protestanlar otuz yıl savaşları sırasında büyük zulüm görmüşlerdi. Sonunda Türklerin yardımını istediler. Türk Sultanı [IV. Mehmet] bu yardım isteğini kabul etti. Zira otuz yıl savaşlarının bitiminden sonra, Alman imparatoru ile Osmanlılar arasında Orta Avrupa egemenliği üzerindeki rekabet yeniden başlamıştı. Macarlara yardım dolayısı ile Türkler üstünlüklerini bir kez daha kanıtlayabilirlerdi. Böylece 1683 yılında Türkler çok büyük bir ordu hazırladılar. Bu orduya Mezopotamya'nın ve Mısır'ın paşaları, askerleri ile katıldılar. Kırım hanları ve ülkede mevcut diğer bütün belli başlı eyaletler bu orduya asker yolladı. İstanbul'da toplanan ordu Başvezir [Vezir-i âzam] Kara Mustafa Paşa komutasında Avusturya üzerine doğru hareket etti. Orduda 200.000 üzerinde asker vardı. Çok iyi donatılmıştı. En iyi silahlar, renkli ve sarıklı üniformalar, üzerinde Türkler'in simgesi olan hilâl resmi konulmuş bayraklarıyla bu ordu çok görkemli bir görünüşe sahipti.

İmparatorun Macaristan'da bulunan birlikleri bu orduya karşı koyamazlardı. Geriye çekildiler ve Türkler Viyana önlerine kadar geldiler. Viyana, zamanının her kenti gibi kalın surlarla çevriliydi. Türkler kent önünde görülünce hemen olağanüstü hal ilan edildi. İmparator toplayacağı ordu ve bağlaşıklarından yardım gelinceye kadar dayanabilmek için alelacele 20.000 asker, bir miktar top sağladı ve biraz da besin maddesi kente depolandı. İmparator acele ile, bütün saray halkını yanına alarak Linz kentine kaçtı. Oradan da Passau'ya geçti. Viyanalılar yaklaşan Türkler'in ele geçirdikleri köylerden yükselen dumanları görünce kenti boşaltmaya başladılar. Yaylı arabalar ve diğer ulaşım araçlarının oluşturduğu sonu gelmez katarlar halinde 60.000 civarında insan kentten kaçıyordu.

Bu sırada Türkler'in öncü birlikleri olan akıncılar da kentin surlarına varmışlardı. Ardından büyük ordu geldi ve kenti kuşatmaya başladı. Ağır toplar sürekli olarak surları dövüyor ve lâğımlar patlatılarak içeriye girmek için gedikler açılmasına çalışılıyordu. Viyanalılar bütün güçleriyle kendilerini savunmaya çabalıyorlardı. Zira kent ellerinden giderse Türkler'in ne kadar büyük bir kazanç sağlayacaklarının bilinci içindeydiler. Aradan tam bir ay geçti. Türklerin bombardımanı sürüyor, surlardaki gedikler büyüyor ama bir türlü beklenilen yardım gelmiyordu. En kötüsü kent içinde baş gösteren salgın hastalıklardı. Bu hastalıklar Türk güllelerinden daha fazla can kaybına yol açıyordu. Besin ihtiyacı gün geçtikçe artıyordu. Kentte yiyecek bir şey kalmamıştı. Arada bir cesur bazı askerler Türk ordugâhına gizlice girip birkaç öküz getirebilirse bu bir şans sayılıyordu. Sonunda bir kedinin fiyatı 20-30 kuruşa yükseldi, ki bu para o zamanlarda münâsebetsiz bir yemek için son derece fazla sayılırdı. Kent surları artık Türk hücumlarına açılmıştı; onları onarmak imkânı kalmamıştı. İşte umutsuzluğun son aşamasında imparatorun ordusu gözüktü. Viyanalıların nasıl rahat bir soluk aldıklarını tahmin edersin. İmparator gerçekten büyük bir ordu toplamıştı. Bu orduda kendi komutasındaki Avusturya ve Alman birlikleri bulunuyordu. Ayrıca, o zamanlar büyük bir güç durumuna erişmeye başlamış olan Polonya Kralı Johann Sobieski de oldukça büyük ordusuyla yardıma gelmişti. Çünkü imparator tek başına Türklerle baş edemeyeceği korkusuyla Polonya kralına ödün üstüne ödün vererek onu kendi yanına çekmiş ve bağlaşığı yapmıştı. İmparator ile Sobieski arasındaki pazarlık sırasında gariplikler göze çarpmıştı. Örneğin Polonya Kralı bütün birleşik orduların başkomutanı

olma onurunu yüklenmek istiyordu. İmparator buna razı gelmiyor ve bu çekişme nedeniyle çok değerli zaman akıp gidiyordu. Türkler kenti az daha alıyorlardı ki, imparator Sobieski'nin başkomutanlığına razı oldu. Böylece bu büyük ordu Viyana çevresindeki tepelere yetişerek Türkler üzerine saldırıya geçti. Türklerle bu ordu arasında çok ağır ve kanlı çarpışmalar cereyan etti. Sonunda Türkler savaş alanını bırakmak zorunda kaldılar. Geri çekilirken ordugâhlarını bozup çadırlarını yanlarına alacak zamanları bile kalmamıştı. Böylece Türk ordugâhı imparatorluk askerlerince yağma edildi. Düşün: Bu ordugâh 40.000 çadırdan oluşuyordu. Bir ufak kent gibi sokakları vardı ve son derece görkemliydi.

Türkler sürekli geri çekilmeye zorlandılar. Ama imparatorluk orduları zamanında yetişmeyip de Türkler Viyana'yı fethetselerdi ne olurdu? Bu olay tıpkı 1000 yıl kadar önce Tours yakınlarındaki Poitier'de Karl Martell'in Müslüman Arapları durdurmasına benzer.

Sobieski'nin askerleri yurtlarına döndüler. Ama imparatorun ordusu Türkler'i sürekli izliyordu. Onlar da hep geri çekilmek zorunda kalıyorlardı. Avusturya ordularının başında şimdi Fransız asıllı bir büyük asker vardı. Prens Eugen von Savoyen pek göze çarpmayan kişiliği nedeniyle Kral XIV. Louis tarafından Fransız ordusuna kabul edilmemişti. Bunun üzerine imparatorun hizmetine girdi. Askerlikteki başarılarıyla kısa sürede kendini gösterdi ve Avusturya ordusunun başkomutanlığına getirildi. İşte bu komutan [Prens Öjen] Viyana kurtarıldıktan sonraki yıllarda Türkler'i hep geriye sürmeyi başarmıştır. Bir süre sonra sultan Macaristan'ı Avusturya'ya bırakmak zorunda kaldı. Böylece bu savaş da Türklerin Tuna'ya doğru geri çekilmesiyle sona erdi. Artık Avrupa'da Osmanlı Türkleri'nin 200 yıldan fazla süren üstünlüğü sönüyordu. Bu sonuçtan da elbette ilk plânda Avusturya kârlı çıktı. Viyana önemli bir merkez durumunu aldı. İmparator eski gücüne gene kavuştu. Kent yeni doğan bir stille yapılan görkemli saraylar, çok güzel ve büyük manastırlarla süslendi. Bu yeni stilin adı Baroktur. Türkler'in gücü azaldıkça yeni başka bir düşman beliriyordu: Rusya.

Şimdiye kadar Rusya'dan söz etmedik. Burası bizlere göre uzakta bir kuzey ülkesiydi. Vahşi görünüşlü ormanlar ve uçsuz bucaksız bozkırlar bu büyük ülkenin en önemli coğrafya özellikleriydi. Rusya'da çok uzun bir süre herhangi bir kültür varlığı görülmemişti. Ülke uzun bir süre de Moğolların yönetimi altında kalmış, ama yeniçağ ile birlikte bu yönetim zayıflamaya başlamış, giderek kralların çalışmasıyla [güneydeki Kırım

Türk ordusunun komutanlarından bir paşa, koruyucu askerleri ile Viyana önlerinde.

dışında] bu yönetim sona ermişti. Büyük topraklara sahip ağalar köylüleri akıl almaz bir zulüm altında inletirlerdi; kral da bundan fazlasını o ağalara uygulardı. 16. yüzyıl sonlarına doğru Korkunç İvan adlı bir Rus kralı (1533-84) tahta çıkmıştı. Ona verilen san gerçekten yerindeydi. İvan'ın yanında Neron oldukça yumuşak bir hükümdar sayılabilirdi. Rus

krallarını Avrupa'da olup bitenler hiç ilgilendirmezdi. Kendi aralarında yeterince kavga eder, birbirlerini öldürüp dururlardı. Zamanla Hıristiyan olmuşlardı. Ama Roma'daki papaya bağlı değildiler. İstanbul'da Doğu Roma İmparatorluğu sırasında kurulan Ortodoks Patrikliğini din büyüğü olarak tanıyorlardı. Böylece batı ile ilişkileri son derece azdı.

1689 yılında (yani Türkler'in Viyana'yı kuşatmalarından altı yıl sonra) Rusya'da tahta yeni bir kral geçti. Adı Peter [Petro] idi. Zamanla Ruslar onu Büyük Petro adıyla andılar. Petro kendisinden önceki krallar [ki Rusça'da krala Çar denilir. Biz de böyle adlandıralım onları] gibi son derece zalim ve kan dökücü bir adamdı. Müthiş içki içer, vahşi güç gösterilerinden pek hoşlanırdı. Ama kafasına bir ülkü yerleştirmişti: Hiçbir düzene sahip olmayan siyasal sistemini; Fransa, İngiltere veya Almanya gibi batılı, gerçek bir devlet konumuna getirmek istiyordu. Böyle bir amaca ulaşmanın ise hangi yollardan geçeceğini biliyordu: Para, ticaret ve kentler gerekti. Kafasında örnek olarak tuttuğu devletlerde bu amaçların nasıl gerçekleştiğini ve onların niteliklerini öğrenmek istedi. Böylece batıya uzun süren bir yolculuk yaptı. Hollanda'da işlek liman kentleri ile buralardan Hindistan ve Amerika'ya yelken açan büyük ticaret gemilerini gördü. Onun da böyle gemileri olmalıydı. Bunun için de gemi yapım tekniği bilinmeliydi. Buna karar verince hiç daha fazla düşünmeden Hollandalı bir gemi yapım ustasının yanına basit bir gemici marangozu olarak girdi ve orada gayet ciddî çalışarak gemi yapım sanatını öğrendi. Ardından, topladığı gemici ustalarıyla geri döndü. Bu ustalar Rus gemi yapımcılığını kuracaklardı.

İyi güzel de, bu iş için gerekli bir limanları da yoktu Ruslar'ın. Petro, tıpkı Hollanda liman kentlerine benzeyen bir yeni kent kurulmasını buyurdu. Bu kent kuzeyde, deniz kenarında kurulacaktı elbette. Zira güneyde Ruslar'ın denizleri yoktu. Kentin kurulacağı yer ise bataklıklarla kaplı berbat bir bölge idi. Ayrıca bu bölgenin asıl işe yarayabilecek olan bölümü İsveç'in elindeydi ve bu iki devlet hiç geçinemezlerdi. O anda da aralarında gene savaş vardı. Ama Petro'yu böyle ayrıntılar ilgilendirmiyordu. O bölgeye komşu olan geniş kırsal alanlardan köylüler toplandı. Bu adamlar bataklıkları kurutacak ve böylece kazanılacak alana büyük kazıklar çakacaklardı. Bu bölgeye Petro 80.000 işçi yığdı ve bu aralıksız çalışmalar sonunda gerçekten bir liman kenti ortaya çıktı. Petro bu kente kendi adını verdi Sen Petersburg [yahut Rusçası ile Petrograd. Ama bugün bile Sen Petersburg diye anılır bu kent. Komünist ihtilâlinden

Mağrur maceracı, İsveç Kralı XII. Karl işte böyle bir yol çizdi kendine. Cesur ve huzursuz kral, Danimarka'ya kadar geldi ve orada öldü.

sonra adı Leningrad yapıldı. Bu dönem kapanınca eski ad geri geldi]. Bu başarıdan sonra sıra Rusları Avrupalılara benzetmeye gelmişti: Ruslar artık geleneksel uzun mintanları içinde, saçları sakalları karmakarışık biçimde dolaşamayacak, tıpkı Fransızlar veya Almanlar gibi giyinecekler-

di. Kim bu buyruğa uymazsa veya kim Petro'nun bu yeniliklerine karşı bir şeyler söylerse, kırbaçlandıktan sonra idam edilirdi. Petro oğlunu bile idam ettirmiştir. Gördüğün gibi son derece sert ve zalim bir hükümdardı. Ama Rusya için istediği her şeye ulaştı. Ruslar gerçi çok hızlı bir biçimde Avrupalı kimliğini kazanamadılar; bunun için uzun bir süre geçmesi gerekti. Ama artık onlar kanlı Avrupa siyasetinin oyunları içine girip rol almaya başlamışlardı.

Petro Avrupa siyaseti içine tam olarak giren ilk Rus çarıdır. Otuz yıl savaşlarından beri Kral Gustav Adolf'ün fetihleri dolayısı ile İsveç Avrupa'nın kuzeyindeki en güçlü devletti. Büyük Petro zamanında İsveç'te Gustav Adolf gibi uzak görüşlü ve dindar insanlar hükümette değildi; tam tersine 1697 yılından beri İsveç'te şimdiye kadar ender görülen maceracı, genç bir kral hüküm sürüyordu. Bu kral XII. Karl idi [Demirbaş Şarl deriz biz Türkler]. Bu kral uyduruk maceralar yazarı ünlü Alman Karl May'ın bir roman kahramanı olabilirdi veya bir başka hayalci yazarın yapıtına girebilirdi. Yaptıkları gerçekten akla gelmez türden garip işlerdi. XII. Karl düşüncesiz olduğu oranda çok cesur bir kraldı ve öyle tanınmak da isterdi. Karl, Büyük Petro ile savaşarak kendi ordusundan beş kat güçlü Rus ordusunu ezdi. Ardından Polonya'ya yöneldi ve durmadan Rusya'yı sıkıştırmaya başladı. Kendisine yardım için gönderilen ve yolda bulunan yeni bir İsveç ordusunu beklemeyecek kadar sabırsızdı. Karl Rusya'nın içlerine doğru büyük bir hızla ilerliyordu. Hep ordusunun önündeydi. Bata çıka ırmakları ve bataklıkları aştı. Ama karşısında bir türlü Rus Kazak birlikleri gözükmüyordu. Sonbahar ve ardından kış geldi. Rusya'nın buz gibi soğuğu başlamıştı. Ama bütün bu beklemelerine rağmen Karl, düşmana cesaretini kanıtlayacağı bir imkân yakalayamıyordu. Artık ordusu açlık çekmeye başlamış ve iyice güçten düşmüştü. Askerler donuyordu. İşte bu anı bekleyen Ruslara gün doğmuştu. Birdenbire Karl'ın karşısına çıktılar ve onu 1709'da çok ağır bir yenilgiye uğrattılar. Yaşamını zor kurtaran Karl kaçtı ve Türklere sığındı. Osmanlı Türklerinin onur konuğu olarak beş yıl o ülkede kaldı. Türkleri Ruslarla savaşa zorlamak için elinden geleni yaptı. Hatta bu amacına bir aralık erişti, ama [1711 Prut savaşı] siyasal sonuçlar, Türkler'in zaferine rağmen onun için elverişli çıkmadı. Sonunda 1714 yılında kendisine bir haber ulaştırıldı. Bu haberde, yıllarca yurdundan uzak kalan ve Türkiye'de yaşayan krallarını artık İsveçlilerin istemedikleri bildiriliyordu. Devlet büyükleri yeni bir kral seçmeye hazırlanıyorlardı.

Bu haber üzerine bir Alman subayı üniforması giydi. Sadece tek bir yol arkadaşı ile Türkiye'den çıktı. Gündüzleri atıyla gidiyor, geceleri ise bulabildiği bir posta arabası içinde uyuyordu. Böylece Türk sınırından çıkışından tam 16 gün sonra Kuzey Almanya'daki Stralsund'a ulaştı. Burası o zamanlar İsveç'e aitti. Gece yarısı uyandırılan kale komutanı gözlerine inanamıyordu. Türkiye'nin kim bilir neresinde yaşadığı söylenilen kralları karşısındaydı. Kent halkı krallarının gösterdiği bu binicilik harikasından dolayı coşku içindeydi. Ama XII. Karl hemen yatağa attı kendini ve uyudu, uyudu. At üzerindeki yolculuk dolayısı ile ayakları öylesine şişmişti ki, çizmelerini ancak keserek çıkarabildiler. Artık kimse yeni bir kral seçimini düşünmüyordu. XII. Karl biraz iyileşince, daha İsveç'e varmadan yeni bir savaş macerasına girişti. İngiltere, Almanya, Norveç ve Danimarka'ya savaş açtı. İlkönce Danimarka'nın üzerine yüklendi. Bir Danimarka kalesinin kuşatılması sırasında 1718 yılında savaşırken öldü. Bazı kimseler bu kralı kendi yurttaşlarının gizlice öldürdüğünü söylerlerler; çünkü İsveç artık böylesine çok savaşı kaldırabilecek durumda değildi.

Bu maceradan kazançlı çıkan Petro oldu. En önemli düşmanlarından biri ortadan kalkmıştı. Çarı olduğu Rusya'nın gücü artık her yanda kendini hissettiriyordu: Avrupa'da, Türkiye'de ve İran ile pek çok başka Asya ülkesinde.

Gerçekten Yeni Bir Zaman

Eğer Türkler'in Viyana'yı kuşattığı zamana gidip o dönemin bir insanıyla konuşabilseydin herhalde hayretler içinde kalırdın. Karmakarışık bir dilde derdini anlatmaya çalışırdı, ama nasıl bir ifade ile? Güya Almanca konuşurdu ama her cümlesi Fransızca ve Lâtinceden aşırılmış kelimeler ve deyimlerle doluydu. Son derece ciddi ve tekdüze sesiyle ne senin ne de benim bilebileceğim Lâtince özdeyişlerle anlattıklarını güçlendirmeye uğraşırdı. Bu adamın karşısında herhalde şöyle düşünürdün: Gösterişli ve yüceltici bu peruk altındaki kafa en çok yemeyi ve içmeyi düşünür; baştan aşağı işlemeli, süslü, ipekli giysiler içinde ve iğrenç bir parfüm kokusu –zira sözüm meclisten dışarı–, bu adam hemen hemen hiç yıkanmaz.

Ama hele pek çok konu üzerindeki düşüncelerini işitince hayretin iyice artardı. Neler demezdi ki? Çocukları eğitmek için dövmelidir; genç kızların daha henüz çocuk denecek yaşta hiç tanımadıkları erkeklerle evlendirilmeleri çok iyidir; köylü milleti bu dünyada sadece ve sadece çalışmak için mevcuttur, gıklarını bile çıkartmaları mümkün olmamalıdır; dilencileri ve evsiz barksızları herkesin önünde kırbaçladıktan sonra pazaryerinde zincire vurmalı ve onlarla alay edilmeli, hakaretler yağdırmalıdır; hırsızlar idam edilmeli ve katiller parça parça doğranarak öldürülmelidir; tehlikeli işler yaparak herkesi zarara uğratan cadılar ve büyücüler diri diri yakılmalıdır; başka dinlere mensup olanlar ya ülkeden sürülmeli veya karanlık bir zindana atılmalıdır; birkaç ay önce gökyüzünde gözüken kuyrukluyıldız çok kötü zamanların geleceğinin işaretidir; geçenlerde Venedik'te yüzlerce kurban alan vebaya karşı, kolda kırmızı bir bant taşımak çok yararlıdır; şu İngiliz dostum bay falancanın uzun süredir Afrika'dan zencileri toplayıp Amerika'da köle olarak satması ne güzel bir ticarettir ve bu bayın hiçbir işe yaramadıkları için hapse atılan Amerikan yerlileri yerine bu köleleri getirip satması ne kadar yerinde bir buluştur.

Bu tür düşünceler sanma ki kaba saba, yarı cahil kişilerden çıkıyor. Bütün uluslardan ve sınıflardan gayet bilgili ve akıllı, ayrıca dindar kişilerin görüşleriydi bunlar. Ancak 1700 yılından sonra biraz düzelme başladı. Üzücü din savaşlarının Avrupa'ya getirdiği yoksulluk ve düşünce kısırlığı giderek bazı insanların zihnini açtı. Şöyle düşünmeye başladılar: Din kurallarının hangisi doğru, hangisi yanlıştı? Çeşit çeşit inançlar var bu konularda. İyi, dürüst bir insan olmak yetmez mi? Çeşitli düşüncelere sahip insanların birbirine tahammül etmesi ve genellikle insanların iyi geçinmesi daha yerinde değil mi? Eğer herkes diğerinin inanışına saygı duysa, düşüncelere hogörüyle yaklaşsa ne olur? Bu tür düşüncelerden biri ilk yeri işgal ediyordu: Hoşgörü. Düşünce ayrılıkları sadece inanç konularında göze çarpar. Ama 2 X 2 = 4 gerçeği karşısında akıllı bütün insanlar anlaşırlar. Bu nedenle akıl (veya o zaman denildiği gibi sağlıklı insan düşüncesi) bütün insanları birbirine bağlayıp yaklaştırabilir ve böyle de olmalıdır. Aklın dünyasında bir olayın gerekçeleri ve nedenleri tartışılabilir ve gerçek bulununca diğerleri de bunu kabul ederler. Ama inançlarda böyle bir özellik yoktur ki! İnançlar tartışılamaz ve herkes inancını kendisi için doğru kabul eder. Öyle ise yapılacak olan, inanca saygı ve hoşgörüdür.

Öyle ise akıl bu insanlar için en önemli ikinci öğeydi [ilk öge tartışma dışı kalması gereken inançtı]: İnsan ve doğa üzerinde açık ve seçik, bilinçli bir tarzda düşünmek. Bu yolda çalışanlar eski Yunan ve Roma yapıtları ile Rönesans döneminde yaşayan Floransalıların düşüncelerini kendilerine rehber ediniyorlardı. Ama en fazla, doğa yasalarını matematiksel bir biçimde ifade eden Galilei gibi cesur bilginlerin yapıtlarını esas alıyorlardı. Doğa yasaları üzerinde hiçbir inanç farkı etkili olamazdı. Burada asıl olan deney ve kanıttır. Bunların sonunda da akıl doğruyu bulur. Doğanın nasıl göründüğünü ve yıldızlar dünyasında olup bitenleri ancak akıl açıklayabilir. Akıl bütün insanlara verilmiştir; zengin veya yoksul, beyaz, sarı yahut kızıl renkli olsun, bütün insanlarda akıl aynı derecede mevcuttur.

Bu öğreti şöyle bir sonuca varıyordu: Mademki akıl bütün insanlara verilmiştir, öyle ise ilke olarak bütün insanlar aynı değerdedir. Bütün insanların Tanrı önünde eşit oldukları öğretisi Hıristiyanlığın temelidir. [Bir başka büyük din İslâmiyet de aynı düşünceyi paylaşır]. Ama, hoşgörü ile aklın vaizleri daha ileri gidiyorlardı: Sadece insanların ilke olarak eşitliği yetişmez; onlara davranışta da eşitlik gereklidir. Allah'ın yarattığı ve akıl verdiği her insan, kimsenin ondan alamayacağı haklara sahiptir. Herkes kendi mesleğini, yaşam biçimini dilediği gibi seçer, herkesin akıl ve vicdanının buyrukları doğrultusunda özgür olma hakkı vardır. Çocuklar dayakla eğitilemez; onlar, neyin iyi, neyin kötü olduğunu akıllarını kullanarak öğrenmeye alışmalıdırlar. Bir suçlu da insandır. Ama bir yanlışlık yapmıştır. O da düzeltilip topluma tekrar kazandırılabilir. Bir kez nasılsa herhangi bir suç işlemiş birinin alnını kızgın demirle dağlayıp hiç çıkmayacak "Bu bir suçludur." cümlesini yazmak korkunç bir olaydır. Her insanın bir onuru vardır ve bu onun herkesin önünde aşağılanmasını yasaklar.

1700 yılından sonra ilk önce İngiltere'de doğan, ardından Fransa'da yayılan bu düşünceler "Aydınlanma" dediğimiz yeni bir dönemin başlangıcıydı. Bu yeni zaman aydınlatıcı idi, zira boş inançların doğurduğu korkunç karanlığı aklın ışığı ile ortadan kaldırmayı amaçlıyordu.

Bazı insanlar, Aydınlanma Çağı'nda dile getirilenlerin zaten kuşku duyulmayacak gerçekler olduğunu ve doğa ile dünyanın büyük gizemlerinin basit bir biçimde açıklanmaya çalışıldığını ileri sürerler. Bu da doğrudur. Ama düşün ki, "varlığı kuşkusuz" gerçekler o zamanlar hiç de öylesine doğal kabul edilmiyordu. Bu gerçeklerin "gerçekten" bilinmesini sağlamak için ne kadar cesur insanın kanlarını akıtması, ne kadar büyük

bir dirençle uzun yüzyıllar mücadele verilmesi gerekmiştir! Bize bugün tartışmasız son derece doğal gelen bu gerçekler öylesine çok kurbandan sonra kabul edilmişlerdir ki! Elbette aklın da pek çok gizemi doğrudan doğruya çözemeyeceğini düşünebilirsin. Haklısın da. Ama gene akıl yoluyla o gizemlerin izi üzerine düşüldüğü de unutulmamalıdır.

Aydınlanma Çağı ile başlayan son 200 yıl içinde insanlar doğanın gizemlerini, 2000 yıllık bir süre içindekinden kat kat fazla araştırmış ve elbette gene o sürede elde edilemeyecek kadar çok sonuç almışlardır. Ama her şeyden önce Aydınlanma'nın temel ilkelerinin hoşgörü, akıl ve insancıllık olduğunu unutmamalısın; bu ilkeler tıpkı bir inanç gibi sağlam biçimde kabul edilmeli ve yaşam bunlar üzerine kurulmalıdır. Ancak bu yolla, bir suç işlediği kuşkusu altında, salt bu kuşkuya dayanarak bir kişiye işkence etmenin ve insanlığa aykırı davranış sonunda kendini kaybederek suçu üzerine alan o zavallıyı cezalandırmanın akla ters düştüğünü anlayacaksın. Cadılık ve büyücülüğün yapılması imkânsız işler olduğunu ve bu nedenle o tümden suçsuz insanları diri diri yakmanın ne kadar vahşice bir iş olduğunu gene aklını kullanarak kavrayacaksın (Almanya'da son cadı 1749'da yakıldı. İsviçre'de ise bu olay ancak 1783'te son buldu!). Hastalıkların birtakım boş inançlara bağlı olarak doğduğunu kabul etmeyecek ve ancak bilimsel bir araştırmaya dayanan yollarla onların sebeplerini ve varsa çarelerini bulacaksın; bu da aklın yoludur. Serfler, kişilere bağlı uşaklar ve köleler, insanların eşitliği ilkesine ve dolayısı ile akla aykırıdır, olamaz böyle şeyler. Bir devletteki bütün insanlara aynı yasaların uygulanması ve kadınların da erkeklerle eşit haklara sahip olmaları aklın buyruğudur. İşte bize bu son anlattıklarım da gene çok doğal geliyor. Ama bunların doğallığının kabulü son derece cesur yurttaşlarla, yazarların çabaları sonunda gerçekleşti; onlar bu düşüncelerin yayılmasını göze aldılar. Gerçekten o zamanlar için tam bir cesaret işi. Bu mücadeleci insanların çabaları sırasında bazen eskiye ve eskiden kalan her şeye karşı anlayışsız ve haksız bir tutum içine girdikleri de doğrudur. Ama gene unutma ki onların mücadelesi hoşgörü, akıl ve insancıllığın dünyaya egemen olması için yürütülüyordu; ve bu mücadele eski karşısında son derece zor ve ağır bir uğraş vermeyi gerektiriyordu.

Eğer Avrupa'da aydınlanma kavramına inanmış ve bu ilkelerin yerleşmesi için en ön sıralarda çaba harcamış bazı hükümdarlar çıkmasaydı, bu mücadele çok daha uzun sürer ve çok daha fazla kurbana mal olurdu. Bu "Aydınlanmacı" hükümdarların önde gelenlerinden ve ilklerinden biri Prusya Kralı Büyük Friedrich'tir [Büyük Frederik].

Anımsamaya çalış: Büyük Alman imparatorluk hanedanı Habsburglar giderek bir onur soyu derekesine düştü; bu soy sadece Avusturya, Macaristan ve Bohemya'da egemendi. Alman imparatorluğu sözde kalmıştı. Almanya'da bir zamanlar imparatora bağlı olan Bavyera, Saksonya gibi küçüklü büyüklü pek çok dükalık -veya derebeyliği- artık gerçek krallıklar durumuna dönüşmüştü. Hele kuzeydeki Protestan Alman beyleri, otuz yıl savaşlarından sonra Katolik olan Viyana'daki imparatorluk soyu ile bütün ilişkilerini kesip bağımsızlaşmışlardı. Almanya'daki bu yeni Protestan devletler arasında en güçlüsü Prusya idi. Prusya 1640'dan 1688'e kadar hüküm süren değerli kralları I. Friedrich Wilhelm zamanından beri güçleniyordu. Bu kral İsveç'ten aldığı pek çok yeri Kuzey Almanya'ya kattı. Artık Prusya tam anlamıyla bağımsız ve güçlü bir devlet olmuştu. Bu askerlik disiplini içinde düzenini bulan bir devletti. Buradaki soylular için en büyük onur kralın son derece mükemmel ordusunda subay olarak görev yapabilmekti.

Prusya'da 1740 yılından beri üçüncü kralları olan, Hohenzollern ailesinden II. Friedrich egemendi. İşte Büyük Friedrich bu kraldır. Gerçekten de bu kral döneminin en kültürlü ve bilgili kişilerinden biriydi. Friedrich, yazıları ile Aydınlanma'yı haber veren ve onu yayan büyük Fransız yazarlarının çoğu ile arkadaştı. Kendisi de Fransızca olarak Aydınlanma konusunda bazı yazılar kaleme almıştı. Prusya kralı olmakla birlikte Almancayı ve Alman geleneklerini sevmiyordu; zira Alman kültürü otuz yıl savaşlarıyla gerçekten bir çöküntüye uğramıştı. Ama bir yandan da

Prusya birlikleri diğer ordular gibi düzensiz yığınlar biçiminde değillerdi. Friedrich'in askerleri düşmanın üzerine bir savaşta hücum ettikleri zaman, sanki eğitime çıkmış gibi sakin ve disiplinli idiler.

kendisinin hükümdarı olduğu bu Alman devletini bütün dünyaya örnek bir duruma getirerek, Fransız arkadaşlarının düşüncelerinin doğruluğunu kanıtlamak istiyordu. Sık sık söylediği gibi, kendini devletinin birinci hizmetlisi, hatta hizmetçisi olarak görüyordu; diğer krallar gibi devletin sahibi olarak değil. Böyle bir hizmetli olarak en küçük ayrıntılarla bile doğrudan doğruya ilgileniyor ve ülkesinin her yerinde yeni düşüncelerin yayılıp kökleşmesi için çaba harcıyordu. Yaptığı ilk işlerden biri insanlıkla hiç bağdaşmayan işkenceyi kaldırmak oldu. Gene, toprağa bağlı köylülerin efendileri sayılan toprak ağalarına karşı olan ağır yükümlülüklerini oldukça hafifletti. Devletindeki bütün insanların, en yoksulundan en zenginine kadar, mahkemelerde eşit olarak yargılanmaları için inanılmaz çabalar harcadı. Bu son söylediğim o dönemde hiç de normal bir iş kabul edilmiyordu, unutma!

Friedrich'in en büyük isteklerinden biri de Prusya'yı Almanya'nın en güçlü devleti yapmak ve böylece Avusturya'daki artık sözde Alman imparatorunun iktidarını tamamen yok etmekti. Bu işin pek o kadar zor olmayacağını düşünüyordu. Zira o sıralarda Avusturya'da bir kadın hükümdardı: İmparatoriçe Maria Theresia. Bu kadın hükümdar 23 yaşında tahta çıkınca Friedrich elverişli fırsatın doğduğunu düşündü, imparatorluktan bir parça kopartabilirdi. Çok iyi eğitilmiş ve donatılmış ordusuyla Avusturya'ya girdi ve Şilezya eyaletini fethetti. Bundan sonra da hemen hemen bütün yaşamı boyunca bu Avusturyalı kadın hükümdarla savaştı durdu. Ordusu giderek onun için en önemli varlık olmaya başladı. Askerlerini hiç müsamaha göstermeden sıkı bir biçimde eğitiyordu. Böylece dünyanın en iyi ordusuna sahip oldu.

Fakat Maria Theresia da, Friedrich'in başta tahmin ettiğinin tersine, güçlü bir hasımdı. Bu kadın gerçi savaştan hoşlanmazdı. Dindar bir insandı ve ailesi için de gerçek bir anneydi. Tam 16 çocuk doğurdu. Friedrich düşmanı olmasına rağmen, pek çok konuda onun yaptıklarını kendine örnek aldı ve Prusya reformlarının bir bölümünü Avusturya'da uyguladı. O da işkenceyi kaldırdı, köylülerin durumunu düzeltti ve en önemlisi, ülkesinin her yanına yayılan iyi bir eğitim sistemi kurarak pek çok devlete örnek oldu. Kendisini gerçekten bütün ülkenin annesi gibi hissediyordu. Her şeyi yalnız kendisinin en iyi bildiği gibi yanlış bir saplantıya asla kapılmamıştı. En becerikli ve bilgili kişileri kendine danışman atadı. Adam seçmesini öyle iyi biliyordu ki; danışmanları arasında koca Friedrich ile uzun savaş sıralarında baş edebilen kişiler bile vardı. İmpa-

Maria Theresia kendisini hem ailesinin hem de ülkesinin annesi olarak niteliyordu. Doğurduğu 16 çocuktan 10'u yaşamıştır.

ratoriçe sadece savaş alanlarında ün kazandırmadı kendine. Yolladığı elçilerle bütün Avrupa'nın saraylarını kendisine kazandı. Hatta her fırsatta, yüzlerce yıldan beri Alman imparatorlarıyla kavga eden Fransa ile bile barıştı. Maria Theresia Fransa tahtının veliahtına kızı Maria Antoinette'yi eş olarak verdi. Böylece yeni dostluk simgesel bir özellik de kazanmıştı.

Şimdi Friedrich'in her yanı düşmanla çevrilmişti: Avusturya, Fransa, İsveç ve yeni büyüyüp güçlenen dev Rusya. Kral düşmanlarının savaş ilanını beklemedi. İlkönce kendisine iyi gözle bakmayan Saksonya'ya saldırdı ve orayı fethetti. Ondan sonra bütün düşmanlarıyla yedi yıl boyunca durmadan çarpıştı. Bu savaşta onu doğrudan doğruya yalnız İngiltere, [siyasal bakımdan ise Osmanlı devleti] desteklemiştir. Aslında tek başına savaşmasına rağmen becerisi ve zekâsı ile düşmanlarına yenilmediği gibi, Şilezya'yı da sonunda kendisi için kazanmayı bile başardı.

1765 yılından beri Maria Theresia tahtında yalnız değildi. Oğlu Josef'i (II. Josef) imparator sıfatıyla yanına almış ve ülkeyi onunla birlikte yönetmeye başlamıştı, çünkü yaşlandığını hissediyordu. İmparatoriçe'nin ölümünden sonra Josef tam olarak tahta geçti. Bu hükümdar Aydınlanma'nın Friedrich ve annesinden daha ateşli bir yandaşıydı. Hoşgörü, akıl ve

insan sevgisi onu etkileyen en büyük ilkelerdi. II. Josef ölüm cezasını bile kaldırdı. Köylülerin toprağa bağlılıklarını kesinlikle yasakladı. İyi bir Katolik olmasına rağmen, Protestanların Avusturya'da gene serbestçe ayin yapmalarına izin verdi ve Katolik kilisesinin bazı topraklarını ve diğer zenginliklerini devlete mal etti. Ne yazık ki hasta idi ve uzun bir süre yaşayamayacağını düşünüyordu. Bundan dolayı tasarladıklarının hepsini büyük bir hız ve sabırsızlıkla art arda gerçekleştirmeye çalışıyordu; öyle ki yapılanlar son derece çabuk olduğu için, kendi yurttaşlarına bile bir ölçüde garip geliyordu. Pek çok kişi bu hükümdarın hayranı idi. Ama asıl halk yığınları, temkinli ve dindar annesini daha fazla sevmişti

Avusturya ile Almanya'da Aydınlanma düşünceleri gelişip kökleşirken, Avrupa'nın batısındaki denizin ötesinde, Amerika'da ilginç olaylar geçiyordu. Bugünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu kıyılarında İngiliz kolonileri kurulmuştu. Bu kolonilerde yaşayanlar anavatanlarının kendilerine eşit davranmadığını ileri sürerek İngiliz yurttaşlığını reddettiler ve konulan vergileri de ödemediler. Böylece bir bağımsızlık savaşı başladı. Amerikalıların önderi basit koşullarda yetişmiş, doğa bilimleriyle uğraşan mütevazı bir yurttaştı. Yıldırımsavarı –paratoneri– bulmuştu. Çok doğru düşünen, dürüst bir insandı, gerçekçi idi ve çok sade bir yaşamı vardı. Kendisinin ve George Washington adlı bir başka Amerikalının önderliği altında Amerika'daki İngiliz tarım yerleşim merkezleri ve ticaret kentleri, bir devletler birliği oluşturdular ve böylece kurdukları ordu ile İngiliz birliklerini ülkelerinden kovdular. Onlar, Avrupa'daki Aydınlanma'dan etkilenmiş akıllı insanlardı ve bu yeni esaslara göre yaşamlarını kurmak istediler. 1776'da özgürlük ile eşitliğin, dokunulmaz kutsal insan hakları olduğunu ilan ettiler ve kurdukları devleti bu temele dayandırdılar. Ama unutma ki, büyük ölçüde tarım yapılan geniş topraklarında zenci köleleri de çalıştırıyorlardı.

Zorla Gerçekleştirilen Değişiklik

Pek çok ülkede Aydınlanma'nın getirdiği düşünceler doğru ve iyi olarak kabul edilmiş, yönetim biçimleri de bu ilkelere uydurulmaya çalışılmıştır. En koyu istibdatın kök saldığı bir ülke olan Rusya'nın çarıçesi Katharina bile Aydınlanma'nın öncülüğünü yapan Fransız yazarları

ile sürekli bir mektuplaşma içindeydi. Ama Fransız kralları için böyle bir olay sanki geçmemişti. Onlar bildikleri, gördükleri gibi yönetmeyi sürdürdüler. Güneş Kralı denilen ünlü XIV. Louis'in ardından gelenler yeteneksiz kişilerdi. Art arda gelen XV. ve XVI. Louis kendilerinden önce gelen büyük insanın yaptıklarını sadece dış görünüşü bakımından taklit etmekten ileri gidemiyorlardı. Büyük şenlikler, opera gösterileri, görkemli bahçeleriyle kocaman saraylar, bunların içinde ipekli ve ağır dantelli giysilere düşkün hizmetliler ve memurlar. Paranın nereden geldiği onlar için hiç mi hiç önemli değildi. Dolandırıcılık yetenekleriyle ünlü kişiler maliye bakanlıklarına getiriliyor ve onlar şantaj, baskı ve diğer hukuk dışı yollarla önüne gelenden büyük miktarlarda para sızdırıyorlardı. Köylüler ölesiye çalışmak zorundaydılar, kentteki yurttaşlar ödenmesi için yoksullaşmayı göze aldıkları ağır vergiler altında inliyorlardı. Bütün bu sefalet içinde soylular elde ettikleri bu paraları kültür düzeyi genellikle düşük işlerde harcıyor, havaya saçıyorlar, düşünmeden israf ediyorlardı.

Soylu bir büyük toprak sahibi, yani ortaçağdan gelen eski derebey ailelerinin kalıntılarının canları çeker de bir kez topraklarını görmeyi isterlerse, o zaman köylüler için büyük felâketler dizisi başlardı. Soylu ağa, kalabalık arkadaş grubuyla arazisinde görkemli av partileri düzenler, tavşanları ve tilkileri kovalamak uğruna, köylülerin ağır çabalar sonucu yetiştirdikleri ürünler mahvedilirdi, çünkü atlarıyla her yanı ezer geçerlerdi. Ama bir köylü gelsin de yakınsın bakalım! Eğer soylu ağa köylünün suratına kırbacıyla şiddetli bir darbe vurmakla yetinirse bu, o zavallı için bir şanstı. Çünkü soylu ağa, tıpkı dedelerinin dedeleri olan derebeyleri gibi toprağına bağlı olan köylüleri bir yargıç olarak cezalandırma yetkisine sahipti. Eğer böyle bir soylu kralın da yakını ise bir kâğıt parçası üzerine "..... adındaki adamı hapsedin" diyerek yazması yeterliydi. Kâğıdın altına bu soylu doğrudan doğruya kralın adını yazardı; sözgelimi : Kral XV. Louis. Bu adı yazmaya soylunun yetkisi vardı. Böylece herhangi bir nedenle hoşuna gitmeyenleri yok etmek bu tür soylular için pek kolaydı.

Ama bu baylar sarayın içinde son derece naziktiler. Çok zarif giysileri, pırıl pırıl boyunbağları, pudralı ve parfümlü yüzleriyle dantelli ipeklerin çıkardığı hışırtılı seslerle dolaşırlardı. XIV. Louis'nin çok katı protokol kurallarına bağlı görkemli yaşamı bunlar için yorucu idi. Daha serbest, rahat ve zarif söyleşilerle vakit geçirmek yeğleniyordu. Kafalarında eskisi kadar ağır ve uzun peruklar da taşımıyorlardı. Daha küçük, hafif, biraz pudralanmış ve arkasında minik bir örgüsü bulunan peruklar moda idi.

"Çoban Çifti" Rokoko döneminin bir dans stilidir. Bu tür dansların yapıldığı sahneye, çok soylu olanlar girip oynayanları daha yakından seyredebilirlerdi.

Soylu kadınların önünde eğilip onları dansa kaldırmayı ve dans etmeyi hem bu yeni kuşak soylular, hem de kadınları daha iyi beceriyorlardı. Kadınlar, son derece dar biçimde sıkılmış korseleri ve abartılı derecede kabartılmış yuvarlak eteklikleri ile uzaktan bir çana benzerlerdi. İçleri ince tellerle desteklenen bu etekliklere "olgun hanımların giysisi" adı verilmişti. İşte bu hava içinde soylu erkekler ve kadınlar kralın çiçekler ve yeşillikler içindeki sayısız saray bahçelerinde zaman öldürür ve kendi arazileri ile hiç ilgilenmezler, oralarda çalışan köylüleri ise açlıktan neredeyse ölüme terk ederlerdi. Ama onlara da bu süslü püslü ve yapay yaşam giderek sıkıcı gelmeye başladı. Bu sıkıntı yaygınlaşınca yeni bir buluş belirdi: Basitliği ve doğayı oynamak. Şimdi saray parkına ufacık, sözümona çoban kulübeleri yaptırıyorlar ve kendilerine Eski Yunan şiirlerinden esinlenerek çeşitli çoban adları takıyorlardı. İşte bunların basitliği ve doğallığının doruğu bu tarz oyun idi...

Bu renkli, gösterişli, zarif, abartılı derecede inceltilmiş zaman öldürme etkinliği sürüp giderken Maria Theresia'nın kızı Maria Antoinette bu Fransız toplumunun içine giriverdi. İleride Fransa kralı olacak kocası ile evlendiği vakit 14 yaşının biraz üzerinde küçük bir genç kızdı. Elbette, gördüğü her şeyin aynen sürmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu prenses Paris sosyetesinin en hızlı ve yaratıcı insanı oluverdi. Maskeli balolarda en gözde kişiydi.

Opera temsilleri düzenler, tiyatroda kendisi oyuncu olarak rol alırdı. Çobancık oyununun en güzel dişi çobanı idi. Fransız krallık saraylarındaki yaşamı olağanüstü güzel bulmaya başlamıştı. Ağabeyi, yani Maria

Theresia'nın büyük oğlu İmparator II. Josef ve annesi onu sık sık uyarıyor ve sade bir yaşam sürmesini, israf ile ve akılsızca davranışlarla zaten yoksul olan halka yaşamı daha da çekilmez duruma getirmemesini öğütlüyorlardı. Ağabeyi İmparator II. Josef, 1777 yılında kız kardeşine uzun ve ciddî bir mektup yazdı. Bu yazdıklarının bir bölümünü sen de oku: "Bu iş uzun bir süre daha böyle gidemez. Eğer önlem alıp korunmasını bilmezsen bir ihtilâl çıkar ve sonuçları korkunç olur."

Bu mektubun ardından on iki yıl akıp geçiverdi. Evet, ihtilâl de sonunda gerçekten patlak verdi. Son derece de korkunç bir olaydı. Saray ülkenin bütün parasını harcamıştı. Artık bu her gün devam eden ve sarayın bir parçası olan lüks yaşamı sürdürmek için hiç kaynak kalmamıştı. Artık çaresiz kalan Kral XVI. Louis 1789'da bir kurul toplanmasını buyurdu. Bu kurulda toplumun önde gelen üç büyük tabakası temsil edilecekti: Soylular, rahipler ve yurttaşlar, yani kentlerde kendi emekleriyle özgürce yaşayanlar. Bu kurul ona para bulmak için ne yapması gerektiği yolunda akıl verecekti.

Kurul üyelerinin, özellikle yurttaşların ve kendilerini onlara yakın hisseden bazı soylu ve rahip temsilcilerin tavsiyeleri kralın hiç hoşuna gitmedi. Bu kurul dağıtılmalıydı. Sarayının baş memurunu, kurul üyelerinin yurtlarına dönmeleri buyruğunu iletmekle görevlendirdi. Ama bu adama, çok zeki, coşkulu, Mirabeau [Mirabo] adlı bir üye şu sözlerle karşılık verdi: "Gidin ve efendinize söyleyin. Biz burada halkın adına toplanıyor ve onun gücünü temsil ediyoruz. Kimse bizi buradan süngü kullanmadan çıkartamaz."

Fransa'da krala karşı o zamana kadar kimse bu biçimde konuşmamıştı. Saray ne yapacağını şaşırdı. Kral ve çevresindekiler kara kara düşünürken, kurulda toplanan soylular, rahipler ve yurttaşlar ekonomik bunalımı ne yapıp da hafifletmek gerektiği konusunda tartışıyorlardı. Kimsenin kralı tahttan indirip rejimi değiştirmek gibi bir düşüncesi yoktu. Tartışılanlar, bütün devletlerde o zamanlar ekonomik bunalımlarda alınan aşağı yukarı birbirinin benzeri önlemlerdi. Ama kral kendisine, yerine getirilmesi istenen bir önerinin sunulmasına hiç mi hiç alışmamıştı. Fransız kralları istenileni değil, istediklerini yaparlardı. Kaldı ki bu son kral iyi bir insan olmakla birlikte zayıf iradeli, kararsız bir kişiydi. En büyük zevki elişleri yapmaktı. Kendisine karşı gelinmesi onun düşünemeyeceği bir davranıştı. Sonunda askerî birliklerini, bu kurulu dağıtmakla görevlendirdi. Ama Paris halkı bu buyruğa karşı son derece sert

ve alışılmamış bir tepki gösterdi. Bunalım içindeki halkın son umudu bu kuruldan çıkacak kararlardı. Halk toplandı, çığ gibi büyüyen bir kalabalık oluştu. Bu halk yığını devlet hapishanesi olan Bastille [Bastil]'e yöneldi. Bu hapishaneye Aydınlanma'nın ünlü yazarları kapatılmıştı bir zamanlar. Halka göre orada bulunanların büyük çoğunluğu suçsuz, zavallı insanlardı. Kral insanları daha fazla hırslandırmamak için askerlerine ateş edilmesi buyruğunu vermedi. Bunun üzerine halk bu büyük zindan-kaleye hücum etti; oradaki muhafızları öldürdü. Halk büyük bir coşku içinde Paris sokaklarında dolaşıyor ve hapisten kurtardıkları mahkûmları bir zafer kazanan topluluk edasıyla yanlarında dolaştırıyorlardı; halbuki serbest bıraktıkları kişiler bu kez gerçek suçlulardı ve Bastille'de cezalarını çekiyorlardı.

Bu arada kurulun çoğunluğu o güne kadar Fransa'da işitilmemiş kararlar alıyordu. Aydınlanma'nın bütün kuralları artık uygulanacaktı. Her şeyden önce akıl taşıyan tek canlı olarak bütün insanların eşitliği ve bu nedenle yasalar karşısında da onlara eşit davranılması vazgeçilmez ilk koşul olarak ortaya konuluyordu. Kurulda bulunan soylular bu karar üzerine görülmemiş bir jestte bulundular; çevrelerindekilerin coşkun tezahüratı arasında o güne kadar sahip oldukları ayrıcalıklardan [imtiyazlardan] kendi istekleriyle vazgeçtiklerini duyurdular. Fransa'da artık her insan her göreve gelebilecekti; devlette herkesin hakları ve görevleri eşitti. Bu esaslara İnsan Hakları denilir. Bu hakların doğal bir sonucu olarak gerçek hükümdar halktır deniliyordu; kral halkın görevlendirdiği en yüksek memurdu, o kadar.

Şimdi, bu toplumsal tabakaların temsilcileri ne demek istiyorlardı? Bunu elbette anlamışsındır: Hükümdar halk içindir; halk hükümdar için değildir. Bu nedenle kral yetkilerini kötüye kullanamaz. Ama halk gazetelerden okuduğu halk egemenliği kavramını bir başka biçimde algılayıp değerlendirmeye başladı: Şimdi sokakta, pazarda, halk denilen topluluğu oluşturan insanların hepsinde devlet gücünün bir parçası vardı. Durum böyleyken kral bir türlü aklını başına toplamıyor, kendisini bekleyen kara gelecekten kaçınmak elindeyken bunu yapmıyor ve yabancı devletlerle gizlice ilişkiler kurup onların yardımıyla tekrar halka egemen olmayı düşlüyordu. Ama bu işler gizli kalmadı. Kralın yaptıklarını duyan Paris halkı, pazaryerindeki satıcı kadınlardan küçük esnafa kadar herkes Versailles sarayına aktı. Muhafızlar böylesine büyük bir kalabalığı dağıtamadılar. Halk muhafızları öldürüp içeriye daldı. Görkemli sarayın bütün

salonları, odaları halkın ayakları altında ezildi, kristal avizeler, aynalar, kadife duvar kaplamaları parça parça edildi; halk sarayda bulduğu kralı, karısı Maria Antoinette'yi, bütün çocuklarını ve yakın adamlarını toparlayıp Paris'e getirdi. Burada başka bir saraya yerleştirilen kral ailesi artık tam anlamıyla halkın gözetimi ve denetimi altındaydı.

Kral bir de yurtdışına kaçmayı denedi. Güya her türlü hazırlığı yapmıştı. Bir maskeli baloya gitmek için karısı ile kılık değiştirmişti. Ama kralı görenler onu hemen tanıdılar, yalanı ortaya çıktı ve tekrar Paris'e getirildi. Bu kez kral ve ailesi çok daha sıkı bir biçimde gözlenmeye başlandı. Toplumsal tabakalar kurulu (artık her türlü toplumsal sınıf kaldırıldığı için) kendine Ulusal Meclis adını takmıştı ve durmadan yeni kararlar alıyordu. Katolik kilisesinin bütün malları elinden alındı. Aynı şekilde ihtilâlden korkup yurtdışına kaçan soyluların malları mülkleri de devlete geçirildi. Ardından halkın gerçek anlamda bir seçim yapıp kendilerini temsil edecek milletvekillerini belirlemesi kararı alındı.

1791 yılında Fransa'nın hemen bütün bölgelerinden büyük sayıda genç insan Paris'e gelip danışma ve dayanışma için toplantılar yapmaya başlamıştı. Ama Fransa'da olup bitenler Avrupa'daki diğer ülkelerin kralları, hükümdarları tarafından hiç de iyi bir gözle görülmüyordu; zira kendileri gibi bir kralın yetkileri durmadan sınırlanıyor, hatta ortadan kaldırılıyordu. Ama bu devletler aslında XVI. Louis'i kurtarmak gibi bir düşünceye pek de içtenlikle sahip değillerdi; zira o, tutumu ve davranışları ile diğer hükümdarlar yanındaki saygınlığını da büyük ölçüde yitirmişti. Ayrıca, Avrupa devletleri için Fransa'nın iyice güçsüzleşmesi hiç de kötü bir şey değildi. Bu görüşlere rağmen Prusya ve Avusturya, kralı kurtarmak için bazı askerî birlikleri Fransa'ya gönderdiler. Ama bunun haberi Paris'e ulaşınca halkı korkunç bir hiddet kapladı. Bütün ülke, istenilmeyen, ulus iradesi dışında gerçekleşen bu yabancı müdahaleye karşı neredeyse ayaklanmıştı. Şimdi herkes bu müdahaleye diğer devletlerle gizlice ilişkide bulunarak kralın ve soyluların yol açtığını düşünüyor ve onları tam bir vatan haini olarak görüyordu. Binlerce soylu, kızgın halk yığınlarının öfkelerinin kurbanı olarak bir gece evlerinde basılarak öldürüldüler. Artık iş çığırından çıkmıştı. Eskiyle ilişkisi olan olan her şey yok edilmek isteniyordu.

İşe giysileri değiştirmekle başladılar. İhtilâl yandaşları başlarına peruk geçirmiyor ve dizde biten, altı ipek çorap olan pantolonları giymiyorlardı. Kafalarına, külâha benzer kırmızı ve sivri bir şapka koydular.

Bizim bugün giydiklerimize benzer pantolonları da ilk kez onlar taşımaya başladı. Bu tarz giyim hem daha sade, hem de daha ucuzdu. Bu giysiler içinde sokaklarda kalabalıklar halinde dolaşıyor ve bir ağızdan haykırıyorlardı: "Soylulara ölüm! Yaşasın özgürlük, eşitlik ve kardeşlik." İhtilâl sırası oluşan ve en güçlü, ama en vahşi partinin yandaşları, Jakobenler için, kardeşlik sözcüğü fazla bir anlam belirtmiyordu. Jakobenler sadece soylularla değil, kendileriyle aynı düşünceleri paylaşmayan herkesle mücadele içindeydi. Anlaşamadıklarını öldürüveriyorlardı. Bu iş için özel bir gereç icat edilmişti. Bu gerecin adı Guillotine [Giyotin] idi. Bu makine ile kafalar daha çabuk ve sorunsuz kesiliyordu. Jakobenler ayrı bir mahkeme de kurdular. Bunun adı ihtilâl mahkemesi idi. Her gün bu mahkemenin verdiği idam kararları Paris'in çeşitli alanlarında kurulmuş giyotin sehpalarında yerine getiriliyordu.

Bu coşkulu ve kendinden geçmiş halk yığınlarının başına geçenler de ilginç kişilerdi. Bunlardan biri olan Danton mükemmel bir hatipti; acımasız ve zeki karakterini konuşmalarına yansıtıp sesini yükselttiği zaman halk hemen kral yandaşlarına karşı ayaklanıverirdi. Bir başka önder de Robespierre [Robespiyer] adında biriydi. Bu adam Danton'un tam tersi idi. Sağlam karakterli, açık düşünceli ama renksiz ve kuru bir avukattı; sonsuz denecek uzunlukta konuşmalar yapar ve bu sırada bol bol Eski Yunan ve Roma yiğitlerini dile getirirdi. Çok titiz giyinir, tıpkı bir öğretmen gibi abartmalı el kol hareketleri yaparak ulusal meclisin kürsüsünde konuşurdu. Durmadan erdemden ve gene erdemden söz eder, antikçağın Cato veya Temistokles gibi yiğitlerinin öykülerini, insan yüreğinin soyluluğunu anlatır, halkı sefahat ve israf içinde yaşayanlara karşı durmadan kışkırtırdı. Bu tür insanlara hınç duyulmak gerektiğinden, Fransa'nın düşmanı saydığı bu hainlerin kafaları kesilmeliydi. İşte o zaman zafer erdemin olurdu. Fransa'nın düşmanları ise, kendisi gibi düşünmeyen herkesti. İşte Robespiyer de insan yüreğinin soyluluğu gerekçesi altında rakiplerinin yüzlercesini öldürttü. Ama onun ikiyüzlü bir kişi olduğunu hiç düşünme. Gerçekten kendisi erdemli bir insandı. Hiçbir biçimde hediyeler kabul edip rüşvet almaz ve duygu sömürüsü yapan ve gözyaşı dökenlerin de etkisi altında kalmazdı. Düşüncelerinin kabul edilmesi için herkesin içine korku salmayı ister ve bu korkunun yayılması için de uğraşırdı. Bu çabasını aklın düşmanları arasına korku salmak gerekçesine dayandırırdı.

Kral XVI. Louis de bu ihtilâl mahkemesi önüne çıkartıldı. Yargılama

"Özgürlük, eşitlik, kardeşlik!" sözcüklerini Fransız ihtilâlcileri kendilerine slogan olarak seçmişlerdi ve karşıtlarını acımasızca giyotine gönderirlerdi.

onun yabancı güçleri kendi halkına karşı kullanma için yardıma çağırması savına dayanılarak yürütüldü. Suçu sabit görüldü ve kral idama mahkûm edildi. Giyotine gönderilen kralı, karısı Maria Antoinette izledi.

Dikkate değen nokta, her ikisinin de ölüm anında yaşamları sırasında göstermedikleri derecede yüksek bir onur ve büyüklük içinde kafalarını giyotine teslim etmeleridir. Bu iki idam dışarıda müthiş bir ürküntü ve dehşet yarattı. Pek çok devlet, askerî birliklerini Paris üzerine gönderdi. Ama halk özgürlüğünü çiğnetmek istemiyordu; bilinçlenmişti. Eli silah tutan her erkek askere alındı ve Fransa'ya büyük bir hızla giren Alman orduları müthiş bir yenilgiye uğratıldı; bu sırada Paris'te ve özellikle taşra kentlerinde ihtilâlin açtığı ürkütücü uygulamalar da sürüp gidiyordu.

Robespiyer ve diğer milletvekilleri Hıristiyanlığı boş bir inanç olarak ilan ettiler ve Tanrı'yı bir yasa ile yok saydılar. Artık Tanrı yerine akla ibadet edilecekti. Bir basımevi sahibinin genç nişanlısını akıl tanrıçası ilan ettiler. Bu kızı beyaz bir elbise ve mavi bir mantoya büründürdüler. Yeni tanrıça şenlik müzikleri içinde Paris sokaklarında dolaştırıldı. Ama bu yapılan Robespiyer için pek yeterli değildi. Yeni bir yasa çıkartıldı: Buna göre Tanrı vardı ve insan ruhu ölümsüzdü. Ama Tanrı'yı "en yüksek varlık" adıyla anmak gerekti; yani Tanrı sözcüğü yerine bu deyim geçmişti. Bu dinin rahibi olarak düzenlediği ilk ayinde Robespiyer kafasında tüylerden yapılmış bir taç ve elinde bir buket çiçekle görünüyordu. Bu güya çok ciddi tören sırasında Robespiyer herhalde pek gülünç bir halde idi; hazır bulunanların çoğu kahkahalarını atmamak için kendilerini zor tutuyorladı. Bu arada Robespiyer'in gücü de azalmaya başlamıştı. Danton'un her gün süren bu idamlardan canı sıkılmıştı, artık bağışlama ve merhamet göstermenin zamanı geldiğini düşünüyordu. Danton'un bu tasarısı Robespiyer'in kulağına erişince hemen şöyle dedi: "Sadece suçlular, cezadan kurtulmak için bağışlama dilerler." Bu bir buyruktu ve hemen yerine getirildi. Danton'un da kafası kesildi. Robespiyer gene kazanmıştı ama, artık son kez. Bu olay üzerine uzun bir konuşma yaptı. İdamların asıl şimdi başlaması gerektiğini söylüyordu. Zira devletin her yerinde daha ihtilâl düşmanları işbaşında ve yolsuzluklar zafer kazanmak üzere idi. Vatan bu nedenle büyük bir tehlike içine girmişti. Bu uzun konuşma bitince ilk kez kimseden bir alkış sesi yükselmedi. Her tarafa bir ölüm sessizliği sinmişti. Robespiyer'in de birkaç gün sonra kafası kesildi.

Bu arada Fransa'nın düşmanları da yenilmişti. Soylular ise ya öldürülmüş, ya kaçırtılmış veya kendi istekleri ile normal yurttaşlar olmuşlardı. Yasa karşısında eşitliğe ulaşılmıştı. Kilisenin ve soyluların el konulan malları serflikten kurtarılan köylülere dağıtılmıştı. Fransa'da artık her erkek dilediği mesleği seçebilir, istediği memurluğa girebilirdi.

Halk bu uzun mücadeleden yorulmuştu, şimdi düzen ve rahatlık içinde, erişilen bu zaferin meyvelerini toplamak istiyordu. İhtilal mahkemesi de kaldırıldı. 1795 yılında beş kişiden oluşan ve direktörler denilen bir üst temsilciler kurulu seçildi. Bu kurul ülkeyi yeni konulan esaslara göre yönetecekti.

Bu son derece çarpıcı değişiklikler cereyan ederken, Fransız ihtilalinin getirdiği düşünceler ülke sınırlarının dışına taşmaya başlamıştı. Komşu ülkelerdeki halk Fransız yurttaşlarının soylular ve din adamları karşısında kazandıkları başarılara hayran kalmışlardı. Belçika ve İsviçre'de insan hakları-eşitlik esasları üzerinde yükselen cumhuriyetler kuruldu. Bütün bu cumhuriyetler Fransız hükümeti ve ordusu tarafından destekleniyordu. Bu yardım orduları içinde bir asker belirdi ki, bütün ihtilâlden daha güçlü olduğunu kısa zamanda gösterdi.

Son Fatih

Dünya tarihinde en çok hoşlandığım nedir, bilir misin? Anlattıklarımın hepsinin doğruluğu, böylesine ilginç olayların tıpkı şu anda sen ve ben gibi gerçek olmaları. Bu olaylar arasında öyleleri geçer ki, bir insanın düşleyebileceğinden çok daha fazla macera ile doludur ve hayret vericidir. Şimdi sana, tıpkı senin ve benim yaşamım kadar gerçek, en hayranlık verici ve en büyük maceralardan birini anlatacağım. Bu söylediklerimin üzerinden fazla bir zaman da geçmedi. Benim büyükbabam, şu anda sen yaşta iken, bu anlatacaklarımı yaşadı.

Ama büyükbabam elbette bu öykünün başına yetişemedi. Macera şöyle başladı: İtalya yakınlarında dağlık, sıcak ve yoksul bir ada vardır: Korsika. Bu adada karısı ve sekiz çocuğu ile bir avukat yaşıyordu. Bu adamın İtalyanca adı Buonaparte idi. Avukatın ikinci oğlu Napoléon [Napolyon] doğduğu sırada ada, Cenovalılar tarafından Fransa'ya satılmıştı. Ama Korsikalılar bu işten hiç hoşlanmadılar ve Fransız memurlarıyla durmadan mücadele ettiler. Biz kendi öykümüzdeki aileye gelelim. Genç Napolyon subay olmak zorundaydı ve babası onu daha on yaşında iken Fransa'daki bir askerî okula gönderdi. Baba yoksuldu ve oğlunu destekleyecek güçte değildi. Napolyon bu nedenle ciddi ve üzgündü. Okul arkadaşlarıyla oynayamıyordu. Daha sonraları şunları anlatmıştır: "Okulda

kendime hep gözden uzak bir köşe arardım. Orada oturur ve gönlümün çektiğince düşlere dalardım. Arkadaşlarım beni bu köşemden çıkarmak istedikleri zaman bütün gücümle karşı koyardım. Bir süre sonra farkına vardım ki arkadaşlarıma karşı başarı kazanma dileği içime yerleşiyor ve bunu gerçekten de istiyorum."

Çok bilgi edinmeyi aklına koymuştu. Bu nedenle öğrenmeye sınır tanımıyordu. Mükemmel bir belleği vardı. 17 yaşında iken Fransız ordusunda üsteğmen olarak çalışmaya başladı. Bedence çok küçük yapılı olduğu için kendisine hemen bir lakap taktılar: Minik Vücutlu. Çok az yerdi. Durmadan ve çok okurdu; okuduklarını da çok dikkatle değerlendirirdi. Üç yıl sonra 1789'da Fransa'da ihtilâl patlak verince Korsika da Fransız sultasından ayrılmak istedi. Napolyon anavatanı olan Korsika'ya koştu ve orada Fransızlara karşı çarpıştı. Ama bir süre sonra Paris'e geri döndü. O zamanlar yazdığı bir mektupta "Sadece Paris'te bir şeyler yapılabilir." diyordu ve haklıydı. Gerçekten Paris'te bir şeyler başardı. Rastlantı sonucu bir hemşerisinin yüksek rütbeli bir subay olarak görevlendirildiği büyük bir birliğe girdi; bu askerler Fransız ihtilalini benimsemeyen taşra kenti Toulon'a gönderilmişti. Hemşerisi subay, 25 yaşındaki bu genç askeri yanına aldı ve bundan hiç de pişman olmadı. Napolyon, özellikle topların nereye ve nasıl yerleştirileceği, ne zaman ateşleneceği konusunda öyle yararlı önerilerde bulundu ki kent, kısa sürede ihtilal ordusunun eline geçti. Bu büyük hizmetinden dolayı generalliğe yükseltildi. Ama Fransa'da düzensiz ve karanlık günler yaşanıyordu; bu ortam içinde kimse büyük bir gelecek kurmak için kendini güven içinde hissetmiyordu. Zira mevcut partilerden birine eğilim göstermek, diğerine düşman olmak anlamına geliyordu. Kendisini generalliğe yükselten hükümet, Robespiyer'in arkadaşlarından oluşuyordu. Bu ihtilalci anlattığımız sonu bulunca bütün yandaşları hakkında soruşturma açıldı ve Napolyon da tutuklandı. Gerçi bir süre sonra serbest bırakıldı ama Jakobenlere yakınlığı nedeniyle cezalandırıldı; bu ceza onun ordudan atılmasıydı. Birdenbire müthiş bir yoksulluğun ve umutsuzluğun içine düştü. Bu sırada gene bir dostunun tavsiyesi ile beş direktörden oluşan yürütme gücü tarafından genç soyluların çıkarttığı tehlikeli bir ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Napolyon ayaklananlar üzerine acımasızca yürüdü, ateş açtı ve onları sürdü. Bu büyük hizmetine karşılık gene generalliğe yükseltildi ve İtalya'ya gönderilen ufak bir ordunun komutanlığına getirildi. Bu ordu, başka yerlerde olduğu gibi, Fransız İhtilali'nin düşüncelerini yayacaktı.

Ancak bu iş pek umutsuz gözüküyordu. Ordu son derece eksik biçimde donatılmıştı. Fransa o sırada gerçekten çok yoksullaşmıştı ve müthiş bir kargaşa içindeydi. 1796 yılındaki bir çarpışma öncesi artık kendisine Fransızca Bonaparte [Bonapart] denilen Napolyon, askerlerine ufak bir söylev verdi. Bu konuşmasında söyledikleri sadece şunlardı: "Askerler! Aç ve çıplaksınız. Hükümet size borçlu ama bu borçlarını ödeyemiyor. Ama ben sizi dünyanın en verimli ovasına sokacağım. Zengin bölgeler ve büyük kentler sizin gücünüz altına girecek; orada şan, şeref ve zenginlik bulacaksınız. İtalya'nın askerleri! Şimdi cesaretiniz ve direnciniz artacak mı?" Bu sözlerle askerleri coşturmayı ve kendisinden kat kat üstün düşmanları zekâsı ile yenmeyi başardı. Her yerdeki çarpışmaları kazanıyordu. Bu olaylardan birkaç hafta sonra askerlerine şu buyruğu veriyordu: "Askerlerim! On dört günde altı zafer kazandınız. 21 sancak ve 55 top ele geçirdiniz. Hiç topa sahip olmadığınız halde meydan savaşları kazandınız, köprüsüz ırmakları aştınız, yalınayak uzun bataklıkları geçtiniz. Çoğu kez bir dilim ekmeğe bile hasret kaldınız. Şundan eminim ki şimdi yurdumuza döndüğümüz zaman gururla şöyle haykıracaksınız: Ben de İtalya'yı fetheden orduda idim."

Gerçekten o ufak ordusu kısa sürede bütün Kuzey İtalya'yı fethetti ve orada Fransa veya Belçika'dakine benzer bir cumhuriyet kurdu. Hoşuna giden İtalyan sanat yapıtlarını Paris'e gönderdi. Ardından kuzeye, Avusturya'ya yöneldi; çünkü Alman imparatoru onunla İtalya'da savaşmıştı. Avusturya'nın Steiermark bölgesindeki Leoben kentine vardığı vakit imparatorun bir elçisi ile karşılaştı. Görüşme odasında imparatorun elçisi için diğerlerinden daha yüksek bir iskemle hazırlanmıştı. Napolyon şöyle dedi: "Şu sandayeyi karşımdan kaldırın. Üzerinde oturamayacağım bir taht görmeye tahammül edemem." Napolyon, imparatoru Ren ırmağının batı kıyılarında bulunan bütün Alman topraklarını Fransa'ya bırakmaya zorladı ve bunu kabul ettirdi. Ardından da Paris'e döndü. Ama Paris'te yapabileceği bir şey yoktu. Bunun üzerine hükümete maceracı bir öneride bulundu. O sıralarda Fransa'nın en büyük düşmanı İngilizlerdi. İngiltere Amerika, Afrika, Hindistan ve Avustralya'daki pek çok toprağı ile en güçlü devletti. İngiltere'ye doğrudan doğruya saldırabilmek için Fransız ordusu pek yetersizdi. Ayrıca gemileri de çok azdı. Ama İngilizlerin elinde bulunan veya onların göz diktiği bir toprağa saldırmak pekâlâ mümkündü.

Böylece Napolyon bir ordu ile Mısır'a gönderildi. [Mısır gerçi Osman-

lı İmparatorluğu'na bağlıydı. Ama bu devlet günden güne güçsüzleşiyor ve kendine yeni bir rakip olarak çıkan Rusya ile boğuşuyordu. Rusların Akdeniz'e inmelerini hiç istemeyen İngilizler, bir yandan siyasal alanda Türkler'i destekliyor, bir yandan da kendilerini Akdeniz'in doğusunda tutabilecek önemli bölgeleri doğrudan doğruya denetimlerine geçirmek istiyorlardı. Mısır da bu bölgelerin başında geliyordu. Çünkü, İngiliz İmparatorluğu'nun çeşitli ülkelerini birleştiren en kısa yol o bölgeden geçiyordu. Şimdi Fransızlar orayı ellerine geçirirlerse İngilizlere büyük bir darbe vurmuş olacaklardı.]

Ordusuyla yola çıkan Napolyon sadece askerleri değil, pek çok bilim adamını da çevresine toplamıştı. Özellikle eski uygarlığı, göz kamaştıran Mısır kültürünü incelemek isteyen bilim adamları onun yanında bu sefere katılmışlardı. Mısır'a rahatça giren Napolyon oradaki Müslümanlara sanki peygamberleri imiş gibi konuştu. Mısırlılara kalplerinin en derin yerlerindeki gizli isteklerini dahi bildiğini, Mısır'a geleceğinin yüzlerce yıl önce Tanrı tarafından kararlaştırıldığını ve bunun Kur'an'da da yer aldığını söyledi: "Ona karşı olan bütün insan çabaları yararsızdır, çünkü benim karar verdiğim yolda gidenler mutlaka isteklerine ulaşırlar".

Başlangıçta her şey Napolyon'un söylediği gibi geçiyordu. Osmanlılar'ın Mısır'da topladığı bir ordu 1798 yılında, piramitler yakınında yapılan bir meydan savaşında yok edildi. Birkaç kez daha büyük zaferler kazandı. Çünkü Mısırlılar karada savaşmasını bilmiyorlardı. [Bütün Mısır'ı eline geçirdikten sonra Suriye'yi de almayı düşündü. Ama işte o sefer sırasında Akka'da gerçek Türk ordusuyla kaşılaştı. Bu ordu onun daha ileri getmesini önledi. Bunun üzerine tekrar Mısır'a döndü.]. Ama bu sırada dünyanın en büyük deniz gücüne sahip olan İngilizler, büyük bir filo hazırlamışlar, ünlü Amiral Nelson komutasında Mısır'a göndermişlerdi. İngilizler karaya çıkmadan zaferi denizde kazandılar. Napolyon'un donanması Abukir'deki bir deniz savaşı sonunda yok edildi. Napolyon'un ordusunda salgın hastalıklar da baş göstermişti. Tam bu sırada Paris'ten bir haber geldi: Direktörler aralarında anlaşamıyorlardı. Siyasal bir boşluk doğmuştu. Bunun üzerine askerlerini Mısır'da yüzüstü bırakan Napolyon yalnız olarak Paris'e gitti. Fransa'ya ayak bastığında ünlü bir generaldi artık. Halk bütün umudunu ona bağlamış gibi görünüyordu.

Düşman üzerinde gösterdiği başarıyı şimdi kendi yurdu için de kazanacağı umuluyordu. Halkın bu duygularını iyi değerlendiren Napolyon

1799 yılında komutası altındaki topçu birliklerine, hükümet binalarını sarmalarını ve toplarını oralara doğrultmalarını buyurdu. Halkın seçtiği milletvekilleri topçu erleri tarafından parlamentodan çıkarıldı. Napolyon bütün devlet güçlerini kişiliğinde topladığını ilan etti. Statüsünü de Eski Romalılardan aldığı bir sözcük ile belirledi: Konsül.

Napolyon konsül olarak Fransız krallık sarayından yurdunu yönetmeye başladı ve sürgüne kaçmış pek çok soyluyu geri çağırdı. Ama her şeyden çok uğraştığı, Fransa'nın ortadan kalkmış olan düzen ve rahatını yeniden sağlamaktı; gece gündüz bununla uğraşıyordu. Düzen kavramından anladığı şey ise her yerde sadece kendi isteklerinin yerine getirilmesiydi. Bu hedefine de ulaştı. Bütün yurttaşları kapsamına alan büyük bir yasa kitabı hazırlattı ve böylece eşitlik ilkesinin gerçekleşmesine doğrudan doğruya katkısı da oldu. Büyük emeklerle hazırlanan bu yasaya kendi adını verdi. [Bu yasa o'nun imparator "seçildiği" yıl geçerli oldu: 1804'te] İtalya'ya yeni bir sefer düzenledi ve Avusturya'yı orada bir kez daha yendi. Askerleri ona neredeyse bir tanrı gibi tapıyor ve bütün Fransızlar da yurtlarına büyük bir saygınlık getirdiği ve fetihlerle ülkesini genişlettiği için Napolyon'a hayranlık duyuyordu. Halk bir süre sonra onu yaşam boyu konsül atadı. Ama Napolyon'a bu da yeterli gelmedi. Daha fazlasını istiyordu. Yaşam boyu konsüllük kararından bir süre sonra halkoyu ile 1804'te kendini imparator seçtirdi; bütün Fransızların imparatoru. Papa ona taç giydirmek için alelacele Paris'e geldi. Napolyon kısa bir süre sonra kendisini İtalya kralı olarak da ilan etti. Bütün ülkeler yeni beliren bu güçlü adamdan çekinmeye başlamışlardı. Bu korkunun sonucu İngiltere, Almanya, Avusturya, Rusya ve İsveç ona karşı bağlaşma kurdular. Ama Napolyon bu bağlaşmadan hiç korkmadı. Ne kadar büyük olursa olsunlar düşman orduları karşısında hiçbir ürkme yoktu içinde. Bu bağlaşan devletlerin oluşturduğu büyük ordunun üzerine cesaretle yürüdü ve 1805 yılı kışında Avrupa'nın tam ortasında sayılabilecek Austerlitz'de müthiş bir başarı kazandı; bağlaşma ordularını tamamen yendi. Şimdi Napolyon hemen hemen bütün Avrupa'nın hâkimi olmuştu. Her akrabasına, hani bir benzetme yapmak gerekirse, bir çeşit anı, armağan olarak, aldığı ülkelerden bir parçayı dağıttı. Üvey oğluna İtalya'yı, ağabeyine Napoli'yi, küçük kardeşine Hollanda'yı, kayınbiraderine Almanya'nın bir parçasını, kız kardeşlerine İtalya'daki bazı prenslikleri verdi. Yirmi yıl önce kıt kanaat bir öğle yemeği yiyebilen Korsikalı yoksul avukatın ailesi için çok mükemmel bir sonuç değil mi?

Almanya'da da Napolyon çok güçlü idi. Zira artık tam anlamıyla bağımsızlaşan ve Viyana'daki sözde imparatora hiçbir bağlılık duymayan Alman devletlerinin hükümdarları Napolyon ile işbirliği yapmayı yeğliyorlardı. Bu gelişme üzerine Avusturya Kralı Franz, aynı zamanda Almanların da imparatoru olma sıfatından vazgeçti. Bu karar Büyük Karl'ın Roma'da taç giymesiyle başlayan Alman ulusu Kutsal Roma İmparatorluğu'nun [Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun] sonu demekti. Bu olay 1806 yılında gerçekleşti. Habsburg soyundan Franz artık Almanların değil, olsa olsa sadece Avusturya'nın imparatoru sayılabilirdi.

Napolyon bir süre sonra Hohenzollern soyunun krallığını yaptığı Prusya'ya yöneldi. O müthiş Prusya ordusunu birkaç gün içinde tam anlamıyla yok etti. 1806'da Berlin'e girdi ve yasalarının, egemen olduğu bütün Avrupa ülkelerinde yürürlükte olması buyruğunu verdi. Ama en çok üzerinde durduğu konu, İngiltere ile diğer Avrupa ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkileri tamamen kesmekti. Fransa'nın düşmanı olan İngilizlerle her türlü ticaret yasaklanıyordu. Bu önemli karara Kıta Kuşatması denilir. Napolyon İngiltere'ye karşı bütün Avrupa'yı kapatıyordu. O İngiltere'yi bu yolla dize getirebileceği hesabını yapıyordu; zira bu ülkeyi askerî açıdan yenebilecek güçte bir donanması yoktu. Bu kuşatmaya karşı gelen devletler olunca, bir kez daha Almanya seferine çıktı ve Prusya'nın bağlaşığı olan Rusya'nın da üzerine yürüdü. Kazandığı yeni zafer ona 1807 yılında en küçük erkek kardeşine de Almanya'nın bir bölümünün kralı olarak verme imkânını doğurdu .

Şimdi sıra İspanya'ya gelmişti. Orayı da fethetti; kardeşlerinden biri olan Josef'i İspanya kralı yaptı. Kayınbiraderi de ondan Napoli krallığını aldı. Ama Avrupa ulusları kendilerinin, bir aile üyeleri arasında armağan konusu edilmelerine daha fazla tahammül edemezlerdi. Fransız egemenliğine karşı ilk ses İspanya'da yükseldi. Fransızların boyunduruğu altında kalmaktan hiç de hoşnut kalmayan halkın Napolyon'a karşı savaşacak düzenli bir ordusu yoktu. Bu eksikliği, Fransız askerlerine karşı sürekli olarak ve hiçbir kural tanımadan saldırmaları ile gidermeye çalıştılar. Fransız ordusu İspanyollara ne kadar vahşice yüklenirse yüklensin, yurtseverler ve askerler işgal güçlerine huzur ve rahat vermiyorlardı. Avusturya İmparatoru da artık Napolyon'a koltuk değneği olmaktan bıkmıştı. 1809'da yeni bir savaş başladı. Napolyon ordusu ile Viyana üzerine yürüdü. Gerçi Viyana yakınlarındaki Aspern'de cesur Avusturya Dükü Büyük

Karl komutasındaki birlikler tarafından yaşamında ilk kez yenildiyse de, birkaç gün sonra Wagram'da Avusturya ordusunu tamamen yok etti. Viyana'ya girdi, imparatorun saraylarından Schönbrunn'a yerleşti. Avusturya İmparatoru Franz'a, kızını kendisine eş olarak vermesi için baskı yaptı. 500 yıldan fazla bir süre Viyana'da hüküm süren Habsburg soyunun bir imparatoru olarak bu kararı vermek hiç de kolay değildi Franz için. Çünkü Napolyon soylu bir insan değildi; bir prens veya dük ailesinden gelmiyordu; basit bir ailenin çocuğu olarak nihayet teğmenliğe kadar yükselmiş, sonra da görülmemiş derecede üstün becerisi ile hemen hemen bütün Avrupa'nın efendisi ve başkomutanı olmuştu.

Evlenme gerçekleşti. Napolyon, İmparatoriçe Luise'nin 1810 yılında doğurduğu oğluna "Roma Kralı" sanını verdi. Artık Büyük Karl'ın imparatorluğundan çok daha geniş topraklara sahipti. Gerçi egemen olduğu ülkeleri sözümona akrabalarına ve generallerine dağıtmıştı ama bu sadece kuramsaldı. Eğer onlardan hoşuna gitmeyen bir davranış duyarsa çok ağır ve kaba mektuplar gönderirdi. Örneğin, Vestefalya kralı yaptığı kardeşlerinden birine yazdığı mektupta şu satırları okuyalım: "Askerlerine verdiğin günlük emri gördüm. Buna Almanya, Avusturya, hatta Fransa bile kahkahalarla güler. Çevrende sana gerçekleri söylebilecek hiç arkadaşın yok mu? Sen bir kralsın ve imparatorun kardeşisin. Söylediklerin savaşta sadece komikliklere yol açar. Savaşta insan asker olmalı, asker, tam anlamıyla sadece asker. Savaşta yanında bakan, elçi veya bir başka gösterişli kişi bulunmamalı; her türlü cakadan da kaçınmalı. Öncü birliklerinle geceleyeceksin; gündüz, gece hep at üstünde olacaksın. Hep ordunun önünde, öncü birliklerle birlikte gideceksin ki haberleri en çabuk ve doğru biçimde alabilesin." Mektup şu satırla sona erer: "...Yüzünü şeytan görsün, daha doğru dürüst düşünüp emir yazmak ve konuşabilmek için Tanrı akıl versin." İşte imparator, Avrupa'da kral olan kardeşlerine böyle davranıyordu. Ama sultası altındaki uluslara karşı tutumu daha da kötüydü. Bu ulusların neler düşündüğü ve neler hissettikleri onu hiç ilgilendirmiyordu. Napolyon için önemli olan bu ulusların ona para ve daha da öncelikli bir koşul olarak, asker göndermeleriydi. Ama egemenliği altındaki uluslar bu istenilenleri giderek daha büyük bir hoşnutsuzlukla yerine getiriyorlardı. İspanyollardan sonra şimdi de Tirol köylüleri ayaklanmışlardı. Tirol'ü Napolyon Avusturya'dan almış ve Bavyera krallığına armağan etmişti. Ama Tirol halkı bundan hiç hoşnut kalmamış, Fransız ve Bavyera askerlerine karşı amansız bir mücadeye girişmişti. Sonunda

Korsikalı küçük adamın gücü, bu harita üzerinde açıkça görülüyor. Korsikalı küçük adam ilk önce Fransızlar'ın imparatoru oldu; sonra tıpkı bir satranç oyununda taşların yer değiştirmesi gibi, akrabalarını Avrupa'nın belli başlı ülkelerinin hükümdarı yapıverdi.

DENİZİ
BALTIK DENİZİ
VESTFALYA
LOUIS BONAP.
JEROME BONAP.
PRUSYA KRALLIĞI
RUS ÇARLIĞI
VARŞOVA DÜKALIĞI
BİRLEŞİK ALMAN
KIRALLIĞI
AVUSTURYA İMPARATORLUĞU
İTALYA
EUGEN
KRALLIĞI
OSMANLI İMPARATORLUĞU
NAPOLEON B.
ROMA KRALI
AMMUNZIADA BONAP.
GENERAL MURAT
NAPOLİ KRALLIĞI

Napolyon Tirollülerin başkanı Andreas Hofer'i yakalattı ve kurşuna dizdirdi.

Almanya'daki bütün halk da Fransız imparatorunun keyfi yönetimine ve zulmüne karşı inanılmaz biçimde bilenmişti. Şimdi küçüklü büyüklü Alman krallarının hemen hepsi Fransız sultası altındaydı. Bu olay onları tarihlerinde ilk kez ortak gelecekleri üzerinde düşünmeye yöneltti. Onlar Alman'dı, Fransız değillerdi ki. Prusya kralının Saksonya'ya karşı olan tutumu veya Bavyera kralının Napolyon'un kardeşi ile işbirliği yapması önemli şeyler değildi. Asıl önemli olan bütün Almanların yabancı bir güç tarafından ezilmesiydi ve gene bütün Alman halkının ortak isteğine kulak vermekti: Kurtuluş isteği. Dünya tarihinde ilk kez bütün Almanlar, öğrenciler, ozanlar ve soylular krallarının iradesine karşı gelerek kurtuluş çaresi aramada birleşiyorlardı. Ama böyle bir çare bulmak kolay değildi. Napolyon çok güçlüydü. Almanların en büyük ozanı Goethe şöyle diyordu: "Sadece zincirlerini sars; bu adam sizler için çok büyük." Gerçekten de uzun bir süre Napolyon'un egemenliğine karşı gösterilen bütün yiğitlikler ve kurtuluş coşkuları boşuna gitmişti. Ama sonunda Napolyon gemlenemez tutkusunun tam olarak eline düştü. Böylesine korkunç bir güç ve iktidar bile ona yeterli gelmemeye başlamıştı. Kendini daha işin başında görüyordu. Şimdi sıra Rusya'ya gelmişti. Ruslar Napolyon tarafından birkaç kez yenilmelerine rağmen İngiltere ile ticaret yasağına uymuyorlardı. Bu itaatsizlik cezalandırılmalıydı.

Dev gibi büyük imparatorluğunun her ülkesinden Napolyon asker topladı ve 600.000 kişilik bir ordu sahibi oldu; yani yarım milyonun üzerinde asker. Böylesine büyük bir ordu dünya tarihinde görülmemiştir. Bu dev ordu 1812'de Rusya üzerine yürümeye başladı. Durmadan uçsuz bucaksız Rus bozkırlarının derinliklerine dalıyorlar ama savaşacak bir ordu karşılarına çıkmıyordu. Ruslar hiç çarpışmadan geriye çekiliyorlardı; tıpkı bir zamanlar İsveç Kralı XII. Karl karşısında yaptıkları gibi. Sonunda, Moskova kapılarına tam yaklaşmışken güçlü Rus ordusu Napolyon'un karşısına çıktı. Napolyon doğal olarak bu orduyu da yeniverdi, doğal olarak, sana şunu söyleyebilirim, ne demek bu? Napolyon için bir meydan savaşı, yetenekli bir bulmaca meraklısının önündeki bulmacayı çözmesi gibi bir şeydi. O, düşman birliklerinin nasıl konuşlandırıldıklarını biliyor ve nereden, nasıl kendi kuvvetleriyle onları kuşatacağını ustalıkla tasarlayıp uyguluyordu; sonuç düşman ordusunun yok edilmesiydi. Bu savaşı da kazandıktan sonra Moskova'ya girdi. Ama o

ne? Kent bomboştu. Halk yaşadığı yeri boşaltmıştı. Artık sonbaharın da sonuna gelinmişti. Napolyon çarların sarayı olan Kremlin'e yerleşti ve barış antlaşması için koyacağı koşulları kabul edecek yetkilileri beklemeye başladı. Bu sırada bir haber geldi: Moskova'nın önündeki yerleşme yerleri yanıyordu. Moskova o zamanlar hemen hemen tamamıyla tahta evlerden yapılmıştı. Bu nedenle, kentin dış semtlerinde çıkan yangın hızla içeriye doğru yayılıyordu. Bu yangını büyük bir ihtimalle Ruslar çıkartmışlardı. Böylece Fransızları büyük zorlukların içine sürükleyeceklerdi. Fransız ordusunun yangını söndürme çabaları boşuna idi.

Peki, bu yanmış kentte 600.000 kişi nasıl barınacaktı? Neyle beslenecekler di? Napolyon bu sorunları kavrayınca geri dönmeye karar verdi. Ama bu arada kış gelmişti ve dehşetli bir soğuk çıkmıştı. Ordu Moskova'ya doğru ilerlerken çevrede bulduğu bütün besin maddelerini yağmalamış ve tüketmişti. Şimdi dönüş yolunda alabildiğine uçsuz bucaksız, buzlu, hiçbir insan izinin bulunmadığı Rus bozkırlarında son derece acılı günler geldi çattı.

Askerler günden güne artan sayıda soğuktan donuyor veya açlıktan ölüyordu. Binlerce at telef oldu. İşte bu sırada Rus süvarileri olan Kazaklar birdenbire ortaya çıktılar ve Fransız ordusuna arkadan ve yanlardan saldırdılar. Ordu oldukça umutsuzca kendini savundu. Hatta bu ordu müthiş kar fırtınasına ve Kazakların hücumlarına rağmen büyük Beresina ırmağını geçebildi. Ama giderek ordunun bütün gücü tükenmek üzere idi. Umutsuzluk iyice yayılmıştı. Askerlerin sadece yirmide biri bu korkunç felaketten kurtulup kendilerini Alman sınırından içeri atabildi. Bu acı son sırasında, Napolyon bir köylü kılığına bürünerek gizlice Paris'e kaçtı.

Paris'e varır varmaz ilk işi yeni birlikler sağlamak için her yana buyruklar göndermek oldu. Ancak artık pek güçsüzleşmişti ve bu isteği ona bağlı uluslarca yerine getirilmediği gibi büyük bir direnme ve ayaklanma başladı. Ama bu zorluğa rağmen Napolyon genç askerlerden oluşan güçlü bir ordu kurmayı başardı. Bu askerler Fransa'nın tutsak uluslar üzerine gönderdiği son gençlerdi. Napolyon bu ordusuyla tekrar Almanya'ya yöneldi. Avusturya İmparatoru, barış üzerinde görüşmek üzere Başbakanı Metternich'i ona gönderdi. Metternich Napolyon ile bütün bir gün konuştu. Ona şöyle dedi: "Eğer sizin bugün silah altına aldığınız bu genç ve acemi askerlerden oluşan ordunuz yenilip dağılırsa ne olur?" Bu sözleri duyan Napolyon'u müthiş bir hiddet kapladı, yüzü bembeyaz oldu,

Yanan Moskova'dan uzaklaşıp buz gibi Rus bozkırlarına dalarak, sonu gelmez taburlar halinde geriye dönüş yolunu tutan Napolyon'un büyük ordusunun bu durumu acıklıydı.

sonra da renkten renge girdi. "Bunlar asker değil." dedi Metternich'e ve devam etti "Bir askerin ruhunu bilmezler. Ben savaş alanlarında yetiştim. Benim gibi biri için milyonlarca insanı ölüme göndermek en kolay iştir." Metternich ileride, bu sözleri söyledikten sonra Napolyon'un şapkasını odanın köşesine fırlattığını anlatır. Metternich, bu cevap üzerine ayağa kalkıp odayı terk etmedi. Son derece sakin bir biçimde şu cümleler ağzından döküldü: "Neden bu sözleri dört duvar arasında söylemek için beni seçtiniz? Kapıları açın ve bu söylediklerinizi haykırın ki, Fransa'nın her yanından duyulsun." Napolyon, imparatorun barış koşullarını kabul etmedi. Metternich'e şunları söyledi: "Yenmek, zafer kazanmak zorundayım. Aksi halde Fransızların imparatoru olarak kalamam." Böylece 1813 yılında Almanya'nın Leipzig kenti yakınlarında iki taraf orduları karşı karşıya geldi. İlk günlerde Napolyon oldukça başarılı bir biçimde direndi. Ama, sonra, kendi yanında çarpışması gereken Bavyeralı askerler,

bağlaşıkların ordusuna geçince savaşı yitirdi ve kaçmak zorunda kaldı. Kaçış sırasında kendini izleyen büyük bir Bavyera ordusunu da yenerek Paris'e geldi.

Düşüncelerinde ve endişelerinde haklıymış: Yenilmiş imparatorlarını Fransızlar, bağlaşık güçlerin de yardımı ile tahttan indirdiler. Ona İtalya yakınında bir ada olan Elba'yı verdiler. Burası ufak bir dükalık idi. Napolyon orada yaşamak zorunda kaldı. Napolyon'u yenen krallar ve imparatorlar ise 1814'te Viyana'da toplanıp Avrupa'ya yeni bir düzen vermek, daha doğrusu kıtayı aralarında paylaşmak üzere tartıştılar. Aydınlanma'nın temel kuralları, insanların özgürlüğü öğretisi, onlar için ihtilâllerin ve ardından Napolyon'un belirmesinin en büyük etkeniydi; tehlikeli idi bu düşünceler. Fransız İhtilali hiç olmamış gibi geriye dönmek istediler. Özellikle Metternich her şeyin ihtilal öncesi olduğu gibi düzenlenmesini istiyordu. Böylece artık, krallar için yeni bir tehlike doğmamalıydı. Bu düşüncesi özellikle Avusturya için çok önemliydi; zira orada hükümetin ve imparatorun izni olmadan kimse bir şey yazıp bastıramazdı.

Fransa'da ise ihtilal neredeyse çözülmüştü. Kafası kesilen Kral XVI. Louis'in kardeşi XVIII. Louis adıyla tahta geçmişti (XVII. Louis, ihtilâl sırasında ölen XVI. Louis'in oğlu sayılır). Bu yeni Louis sarayı ile öylesine hüküm sürmeye başlamıştı ki, sanki 26 yıl süren ihtilal ve imparatorluk hiç gerçek olmamıştı; bu kral kardeşi ile aynı kafa yapısında, aynı anlayışsızlıkta idi. Böyle bir sonuçtan Fransızlar hiç hoşnut değillerdi. Adamları yoluyla bunları öğrenen Napolyon, yanındaki birkaç askerle birlikte Elba adasından gizlice yola çıkarak Fransa sahillerine ulaştı. Louis ona karşı ordusunu gönderdi. Ama askerler Napolyon'u karşılarında görünce hemen onun yanına geçtiler. Diğer askerler de aynı tutumu gösterdi. Napolyon birkaç gün içinde yeniden imparator sıfatıyla ve görkemli bir biçimde Paris'e girerken, kral XVIII. Louis kaçıyordu.

Viyana'da toplanıp hâlâ işlerini görüşen imparatorlar ve krallar bu haberden müthiş ürktüler. Napolyon'u bir insanlık düşmanı ilan ettiler. İngiliz soylusu Wellington Dükü komutasında bir ordu oluşturuldu. Orduda İngilizlerle Almanlar çoğunlukta idiler. Napolyon da onların üzerine yürüdü. Waterloo adlı bir yerde müthiş bir meydan savaşı yapıldı. Başlangıçta Napolyon'un savaşı kazanmak üzere olduğu görülüyordu. Ama generalleri onun buyruklarını ters anlayarak yanlış yönlere hücum ettiler. Prusyalıların komutanı General Blücher bitmiş ve yenilmiş

ordusunu toparladı ve onlara şu sözleri söyledi: "Galiba olmuyor. Ama mutlaka olmalı." Bu sözlerle birliklerini akşama doğru yeniden savaşa sürdü. Bu son gayretle bağlaşık devletlerin ordusu Napolyon'u son kez yenebildi. Napolyon ordusundan geri kalanlarla kaçtı ama Paris'e gelince tekrar tahttan indirildi ve Fransa'yı yeniden terk etmek zorunda kaldı.

Şimdi bir İngiliz gemisi ile kaçıyordu; kendi isteği ile hiçbir zaman yenemediği ve en eski düşmanı olan bu ulusa sığınıyordu. Onların bağışlayıcılığını umuyordu. İngiliz yasaları altında tamamen özel bir kişi gibi yaşamak istediğini söyledi. Ama Napolyon bütün yaşamı boyunca çok ender bağışlayıcı biri olmuştu. İngilizler onu savaş tutsağı saydılar ve bindiği gemi ile çok uzakta, Büyük Okyanus'ta, yol geçmez bir yerde bulunan bir adaya gönderdiler. St. Helena adlı bu adadan artık kaçmasına imkân yok gibiydi. Napolyon orada daha altı yıl, çaresizlik içinde, bütün gücünü yitirmiş olarak yaşadı ve savaşlarının, zaferlerinin anılarını yazdırdı. Bir yandan da İngiliz memurları ile mücadele ediyordu. Zira onu muhafaza altına almadan adada gezmeye çıkarmıyorlardı. İşte, küçük gövdeli, soluk benizli ama tarihte çok az hükümdarda görülen irade gücüne, açık bir zekâya sahip adamın sonu bu oldu. Avrupa'da ondan önce egemen olan büyük devletler, eski, dindar hükümdarlık sülaleleri, gene hüküm sürmeye başladılar. Ciddî ve sert bir devlet adamı olan, Napolyon'un şapkasını kaldırmayan Metternich, Viyana'dan elçileri aracılığı ile Avrupa'nın kaderini yönlendirdi ve ihtilali sanki hiç olmamış gibi kabul ettirmeye çalıştı.

İnsan ve Makine

Metternich ile Rusya, Avusturya, Fransa ve İspanya'nın dindar hükümdarları, gerçi Fransız ihtilalinden önceki yönetim ve yaşam biçimlerini geri getirmişlerdi. Gene eskisi gibi görkemli saraylar içinde saltanat sürülüyor, soylular göğüslerinde pırıltılı nişanları ile sarayların salonlarında boy gösteriyor ve eski etkilerini yitirmemiş gözüküyorlardı. Yurttaşların siyasetle uğraşması, siyasetten bahsetmeleri mümkün değildi. Bu tutum bazılarınca çok yerinde idi. Yurttaşlar; aileleri, kitapları ve özellikle müzik ile uğraşıp vakit geçiriyorlardı. Evet, müzik... Eskiden sadece dansa, şarkı ve ilahilere bir refakatten başka bir işlevi olmayan

müzik, insanların en fazla rağbet gösterdiği gerçek bir sanat düzeyine yükselmişti. Ama ölçülü bir insanın yaşamı diye adlandırılan bu sakinlik ve rahatlık, işin yalnız bir yüzü idi. Metternich Aydınlanma'nın getirdiği bir düşünceyi yasaklama gücünden yoksundu ve gerçekte onun da böyle bir amacı yoktu. Bu düşünce, doğayı hesapçı bir gözle incelemek ve akılcı yöntemlerle değerlendirmek yolunda Galilei'nin, Aydınlanma'nın temeli yaptığı ilke idi. İşte Aydınlanma'nın özellikle bu gizli yüzü daha büyük bir ihtilal getirdi; öyle bir ihtilal ki eski yaşam biçimlerini ve pek çok kurumu, Parisli Jakobinlerin giyotinle temizleyemeyeceği kadar hızlı bir biçimde değiştirdi.

Doğayı matematik kuralları içinde gözleyip yasalarını bulmak; bize sadece o kuralları öğretmekle kalmaz, olaylara yol açan doğal güçleri kullanmak imkânını da verir. Doğanın güçlerini, insanların çalışmaları için dizginlemek mümkündür.

Bütün bu buluşların tarihini anlatmak öyle basit bir iş değildir. İlkönce, pek çok tasarım, gerçekleşebilir olarak düşünülmüş, sonra deneylerle nasıl gerçekleşebileceği araştırılmış, başarı sağlanamayıp bir kenara atılmış; ardından aynı işi bir başkası bulduğu yerden alıp gene deneye deneye geliştirmeye çalışmıştır. Sonunda irade gücüne ve sürekli çalışma yeteneklerine sahip insanlar, bu denenen yollardan herkesin yararlanabileceği sonuçlara varmayı başarmışlardı. İşte yaşamımızı değiştiren buhar makinesi, buharlı gemi, tren ve telgraf gibi büyük teknik buluşlar Metternich döneminde önemlerini göstermeye başladılar.

İlk önce buhar makinesi bulundu. Fransız Bilgini Papin daha 1700 yılında bu konuya ilişkin deneyler yapmıştı. Ama buhar gücünü bir makineye uygulamanın patentini 1769 yılında İngiliz işçisi Watt almıştır. İlk basit buhar makineleri sadece maden ocaklarında kullanılıyordu. Giderek bu yolla arabaların veya gemilerin yürütülüp yürütülemeyeceğinin denenebileceği düşünüldü. 1788 ve 1802 yıllarında bir İngiliz, buharlı gemiler üzerinde çalıştı. 1803'te Amerikalı boyacı Fulton ilk buharlı, yandan çarklı gemiyi yapmayı başardı. Bu başarıyı duyan Napolyon şöyle yazmıştı: "Eğer bu tasarı tam anlamıyla gerçekleşip yaygınlaşırsa dünyanın görünümü değişecektir." 1807'de ilk buharlı gemi, yandan çarkından çıkan büyük gürültü, gıcırtı ve bacasından tüten kapkara dumanıyla, New York limanından bir komşu kente hareket etti.

Aşağı yukarı aynı zamanlarda İngiltere'de bu işin arabalara uygulanmasının mümkün olup olmadığı düşünülüyordu. Ama bu düşüncenin

gerçekleşmesi için ilk önce rayların, yani üzerinde tekerlek dönebilecek demirden şeritlerin yapılması gerekiyordu. 1802'de gerçekleşen bu buluştan sonra ilk kullanılabilir buharlı arabayı –yani tren lokomotifini– İngiliz Stephenson, 1814 yılında yapmayı başardı. 1821 yılında iki İngiliz kenti arasında ilk demiryolu bağlantısı kuruldu. Artık on yıl sonra Fransa'da, Almanya'da, Avusturya'da, Rusya'da demiryolları ile ulaşım başlamıştı. Bir on yıl daha geçtikten sonra Avrupa'da büyük demiryolu şebekesine sahip olmayan ülke kalmadı. Demiryolu hatları dağları aşarak, tünellerden geçerek, büyük ırmakları artlarında bırakarak her yere gidiyorlardı. Artık eskiden en hızlı bir posta arabasının erişebileceği zamandan on kez daha çabuk, bir yerden bir başka yere erişiliyordu.

Aynı gelişim, elektrikle çalışan telgrafta da gözlenir. Daha 1753 yılında bir bilgin böyle bir imkândan söz etmişti. 1770'te pek çok deney yapıldı... Sonunda 1837'de Amerikalı boyacı Morse arkadaşlarına kısa bir telgraf gösterisi sundu. Telgrafın yayılıp çeşitli ülkelerde en önemli haberleşme aracı haline gelmesi, bu olaydan sonra on yılı biraz aşan bir sürede gerçekleşti.

Ama başka makineler dünyayı daha fazla değiştirdiler. Bunlar doğa güçlerini kendi sultalarına alıyor ve insan gücünün yerine geçiriyordu. Dokuma tezgâhlarını düşün: Eskiden dokumacılık tamamen el ile yapılırdı. Kumaş ihtiyacı fazlalaşınca (aşağı yukarı XIV. Louis zamanında) dokuma fabrikaları kuruldu. Ama burada da işçiler iğmeyi el ile yapıyorlardı. Giderek doğa üzerindeki bilgileri bu iş için değerlendirmek düşünülmeye başlandı. Diğer buluşlardaki süreler içinde denemeler yapıldı.

İğ makinesini 1740'da denemeye başladılar, 1783'ten başlayarak deney sonuçları geliştirildi, 1825 yılından itibaren artık tam anlamıyla kullanılabilir durumdaydılar. Dokuma tezgâhlarının gelişmesi de aşağı yukarı aynı zamana denk düşer. Bu makineler de öncelikle İngiltere'de yapıldı ve kullanıldı. Makineler ve fabrikalar için kömür ve demire ihtiyaç vardı. İşte kömür ve demire malik olan ülkeler bir çırpıda büyük gelişmeler gösterdiler bu anlattığım alanlarda.

Açıkladığım bütün yenilikler insanlar arasında güçlü bir harekete yol açtı. Büyük bir sarsıntı başladı toplumlarda, kimse eski yerinde kalamıyordu. Şimdi ortaçağdaki loncaları düşün: Loncalarla ortaçağ kentlerinde meslek yaşamının ne kadar disiplinli bir görünümde olduğunu anımsayabilecek misin? Loncalar Fransız ihtilaline kadar, hatta daha da

İlk trenin yapımında posta arabası örnek alındı. İlk trenler geçerken oldukça kuşkulu bir görüntü çiziyor, atları ürkütüyor, bakan insanlara ise bacasından çıkan kapkara dumanı ile bir canavarı anımsatıyordu.

sonra varlıklarını sürdürebildiler. Gerçi bir çırağın kalfa, ardından da usta olması ortaçağda zor koşullar altındaydı ama gene de bu güçlüklere rağmen iş bulma umudu vardı. Ama şimdi her şey değişmişti. Artık makine sahibi insanlar ortalığı kaplamıştı. Bir makineyi kullanabilmek büyük bir bilgi ve beceriyi gerektirmiyordu. Makine her işi kendi başına yapıyordu. Bu gerecin nasıl kullanılacağı birkaç saat içinde öğretilebilirdi. Şimdi kim bir dokuma makinesine sahipse birkaç kişiyi yanına alırdı (bunlar pekâlâ çocuk veya kadın da olabilirlerdi) ve bu kişiler makineyle eskiden yüz iyi yetişmiş dokuma ustasının üretimini çok kısa bir süre içinde gerçekleştirebilirlerdi. Şimdi böyle dokuma ustalarının, birdenbire makinelerin çalışmaya başladığı bir kentte ne işleri olabilirdi ki? Yıllar süren çıraklık ve kalfalık eğitiminden sonra usta olunuyordu ama bu bilgilerin hiçbir değeri yoktu artık. Makine her şeyi daha iyi yapıyor ve karşılaştırma

kabul etmez biçimde müthiş ucuza mal ediyordu. Makinenin bir insan gibi yiyip içmeye ve uyumaya ihtiyacı yoktu ki! Dinlenmesi de gerekmezdi. Yüz dokuma işçisinin mutlu ve rahat bir yaşam sürmeleri için gereksinim duydukları zamanı; şimdi fabrika sahibi tasarruf ediyor veya bu süreyi kendisi için kullanıyordu. Ama onun, makineleri kullanacak işçilere de ihtiyacı yok muydu? Vardı elbette. Ama hem sayıca az, hem de öyle iyi bir eğitim alması gereksiz işçilerdi bunlar.

Şimdi bir başka sorun daha ortaya çıkıyordu. Örnek olarak gösterdiğimiz kentin yüz dokuma ustası artık işsizdir. Aç kalmak zorundaydılar, zira onların işini makineler yapıyordu. Ama bir insan ailesi ile birlikte açlığa mahkûm edilmişse, yapamayacağı şey yoktur. Zavallı; inanılmaz derecede az bir ücretle herhangi bir işte çalışmaya razıdır, sırf bir lokma ekmek bulabilsin. Böylece makinelere sahip fabrikatör bu yüz dokuma ustasını çağırır ve onlara şöyle bir öneride bulunur: "Makinelerimi ve fabrikamı gözetecek beş kişiye ihtiyacım var. Bu işi kaç paraya yapabilirsiniz?" Bu öneri üzerine belki biri şöyle bir yanıt verebilir: "Ben eskiden yaşadığım gibi beni mutlu edebilecek şu kadar para istiyorum." Bunun üzerine ikinci bir usta şöyle diyebilir: "Bana günde bir somun ekmek ve bir kilo patates alabilecek kadar para yetişir." Üçüncü bakar ki ilk ikisi yaşayabilmek için bütün önerileri yapmışlar, çaresizce şu istekte bulunur: "Bana yarım somun ekmeklik para yetişir, denerim bu işi." Diğer dört kişi "Biz de." diye eklerler. Bunun üzerine "Pekâlâ" der fabrikatör, "Sizinle deneyelim bakalım. Günde ne kadar çalışmak istersiniz?". "On saat" der biri, ikincisinin ağzından "On iki saat" sözcükleri çıkar, çünkü işini yitirmek istememektedir daha başlangıçta. "Ben on altı saat çalışabilirim." diye haykırır üçüncüsü, öyle ya varlık mücadelesidir bu. "İyi." der fabrikatör. "Seni işe alıyorum. Ama makinelerim sen uyurken ne yapacak? Onlar uyumazlar ki!". "O zaman sekiz yaşındaki oğlumu gönderirim buraya." diye umutsuzca bir yanıt verir dokuma ustası. "Peki ona ne kadar ödeyeceğim?" sorusu çıkar fabrikatörden. "Ah ona bir dilim tereyağlı ekmek için birkaç kuruş ver, yetişir." . "Tereyağına gerek yok." diyecektir belki fabrikatör. Böylece sözleşme yapılmış olur. Ama geriye kalan 95 dokuma ustası işsizdir. Ya açlıktan ölecekler ya da bir başka fabrikatörün yanına gidip iş dileneceklerdir.

Şimdi bana inanmayacaksın ama, gerçekten bütün fabrikatörler böylesine acımasız adamlardı. Ama işçisine en az ücreti veren, mallarını en ucuza satar, böylece en başarılı işadamı olurdu. İşte bu nedenledir ki

diğer fabrikatörler de; vicdanlarına aykırı da gelse, merhamet duyguları da kabarsa işçilere aynı biçimde davranmak zorundaydılar.

İnsanlar umutsuzluk içindeydiler. Öğrenmenin, güzel, ince elişleri yapmanın ne yararı vardı ki? Makine aynı tür işleri yüzde bir kadar zamanda, hemen hemen aynen ve yüz kat ucuz olarak yapıyordu. Bir zamanların gözde dokuma, demirci, iplikçi ve marangoz ustaları; durmadan derin bir sefalet içine yuvarlanarak, birkaç kuruşa iş bulabilmek için fabrika kapılarını aşındırıyorlardı. Bazıları makinelere karşı büyük bir hınç içindeydiler. Bahtlarını karartan bu makinelere bir çeşit savaş açtılar, fabrikalara saldırdılar ve dokuma makinelerini parçaladılar. Ama bu tür hareketlerin hiçbir yararı olmadı. İngiltere'de 1812'de makineleri tahrip edenlere ölüm cezası verilmeye başlandı. Ardından daha yeni ve geniş kapasiteli makineler çıktı piyasaya. Artık 100 değil 500 kişinin işini bir çırpıda gören makineler. Elbette, sefalet , açlık daha da arttı ve yaygınlaştı.

Bu olayları gözleyen insanlar da çıktı ve işlerin böyle gidemeyeceğini düşünmeye başladılar. Şöyle bir mantıkları vardı: Makineye sahip bir kişinin diğerlerine, ortaçağdaki soyluların köylülere reva görmediği derecede ağır davranması haksızlıktır; o fabrikatör belki makinelerini hiç emek harcamadan, miras yoluyla edinmiş de olabilir. Diğer insanların kaderi üzerinde böylesine önemli değişiklikler yapan makine ve fabrika gibi şeyler; bireylere değil, bütün topluma ait olmalıdır... Bu düşünceye Sosyalizm denilir. Sosyalist bir çalışma yöntemi ile açlıktan kıvranan işçilerin sefaletine nasıl son verilebileceği konusunda çeşitli düşünceler üretildi. Örneğin; işçilere, fabrikatörün keyfine göre saptanmış bir ücret değil, o patronun büyük kazancından bir pay verilmelidir, gibi düşünceler.

Özellikle 1830'lu yıllarda Fransa ve İngiltere'de pek çok olan bu sosyalist düşünürler arasında Almanya'nın Trier kentinden çıkan Karl Marks adlı biri çok büyük bir ün kazandı. Onun düşüncesi biraz daha değişikti. Ona göre bütün makinelerin işçilere ait olmasını düşleyerek neler olacağını tasarlamanın hiçbir yararı yoktu. İşçiler kendi çıkarları için mücadele etmeliydiler. Hiçbir fabrikatör, fabrikasını kendi isteği ile işçilerine bağışlamazdı. Mücadele, yeni bulunmuş yararlı bir dokuma tezgâhının işçiler tarafından hınçla parçalanması ile de yürütülemezdi. Bütün işçiler bir araya gelmeliydiler. Örneğin yüz dokuma işçisi ayrı ayrı fabrikatöre gidip pazarlık etmemeliydi; daha önce aralarında sözleşip bir

karara varmalıydılar: Fabrikatöre en fazla on saat çalışacağımızı ve her birimiz için iki somun ekmek ve iki kilo patates karşılığı ücret istediğimizi açıkça söyleyelim. Gerçi bu bir işe yaramayabilirdi, işçiler bu isteklerinde ısrar ederlerse fabrikatör hiçbir şey bilmeyen herhangi birini ucuza yanına alabilirdi; öyle ya makineleri kullanmak için öyle büyük bir bilgi ve beceriye ihtiyaç yoktu. Bu nedenle herkesin, ama herkesin birlikte davranmasını öğretiyordu Marks. Eğer bu yapılırsa fabrikatör ucuza çalıştırılacak kimseyi bulamayacaktı. Bu nedenle bütün işçiler ortak kararlara varmalıydılar. Sadece bir bölgenin işçileri de değil, hatta bir ülkeninkiler de değil. Bütün dünya işçileri birleşmeliydiler. O zaman öylesine güçlenirlerdi ki, artık onlara kimse ne kadar ücret istediklerini soramazdı, zira onlar fabrikaların ve makinelerin sahibi olurdu ve öyle bir dünya yaratırlardı ki; içinde ne bir şeye sahip olanlar ne de olmayanlar yaşardı, yani tam bir eşitlik ortamı kurulurdu.

Marks'a göre işler böyle sürüp giderse yakında dokuma, demir veya deri ustaları kalmayacaktı. Günde 2000 kez kolunu indirip kaldırdığı makinenin ne ürettiğini işçinin bilmesine gerek yoktu ki! Onun bütün dikkati her hafta ücretini alması ve bir işyeri bulamayan şanssız, aç arkadaşlarının durumuna düşmemek için çabalamaktı. Gene fabrikatörün de yaşamını borçlu olduğu işin niteliğini öğrenmesi gerekli sayılmazdı; çünkü bu artık bir el becerisine ihtiyaç gösteren uğraş değildi ki, bir makine işiydi. Bundan dolayı Marks'a göre ileride meslekler ortadan kalkacak ve sadece iki sınıf insan oluşacaktı: Mala sahip olanlar ve olmayanlar. Marks yabancı sözcükleri kullanmaya meraklı olduğu için, bu iki küme insanı şu sözcüklerle ifade ediyordu: Kapitalistler ve Proleterler. Bu iki sınıf birbirleriyle sürekli bir mücadele içinde bulunacaklardı. Çünkü Kapitalistler mümkün olduğunca çok ve gene mümkün olduğunca ucuza mal üretmek isteyecekler, yani Proleter denilen işçilere de bu nedenle mümkün olduğu kadar düşük ücret ödeyeceklerdi. Buna karşılık da işçiler Makinelerin Sahibi denilen kapitalistlerin kazançlarından mümkün olduğu kadar fazla pay isteyeceklerdi. Bu mücadele Marks'a göre şöyle sonuçlanacaktı: Mal sahibi olmayanların sayısı artacak ve azınlıkta olan kapitalistlerin bütün servetini sonunda ele geçireceklerdi; ama bunu kendilerinin mal sahibi olmaları için değil, mülkiyeti ortadan kaldırmak için yapacaklardı. O zaman sınıf da kalmayacaktı. İşte onun hedefi buydu ve gerçekleşmesini kolay görüyor ve yakında olup biteceğini düşünüyordu.

Marks bu düşüncelerini 1847 yılında yayınladığı büyük bildirisinde

(kendisi "Komünist Manifestosu" diye adlandırmıştır) bütün işçilere duyurduğu zaman, öngördüğü koşullar henüz gerçekleşmemişti ve bugüne kadar da gerçekleşmedi. O sıralarda her şeyin sahibi fabrikatörler değildi. Henüz göğüslerinde parlak nişanlarını taşıyan ve Metternich'in büyük yetkiler tanıdığı soylular da işbaşında idi. Bu soylular da zengin yurttaşların ve fabrikatörlerin düşmanlarıydı. Onlar eski devlet düzeninde olduğu gibi her şeyin kurala bağlı bir biçimde işlemesini ve herkesin atadan gelme mesleklerini sürdürmelerini istiyorlardı. Örneğin o dönemde bile Avusturya'da, ortaçağ serflerinden pek büyük farkları olmayan toprağa bağlı köylüler yaşıyordu. Gene zanaatkârlar için sıkı kurallar vardı ve yeni fabrikatörler de, kısmen bu lonca yöntemleri içinde çalışmaya zorlanıyorlardı. Buna karşılık iyice zenginleşen fabrikatörler, yani kentli yurttaşlar, soyluların egemen olduğu bir devletin kendilerine zorla kurallar koymasına tahammül edemiyorlardı. Onlar işlerine ve isteklerine uygun geldiği biçimde çalışmaktan yanaydılar ve bu yolla dünyada her işin düzeleceğini ileri sürüyorlardı. Sadece yetenekli olanlara serbestlik sağlanmalıydı, girişim sahiplerinin uğraşıları yasal kurallarla veya endişelerle önlenmemeliydi. Bu yapılabilirse, yani beceriklilerin önündeki engeller kaldırılırsa, zamanla dünyada her şey en iyi ve düzgün duruma gelecekti. Onlara göre, eğer engellenmezse dünya kendiliğinden düzenini kurmaktadır. İşte bu düşüncelerle 1830 yılında Fransız yurttaşları bir ayaklanma ile XVIII. Louis'in yerine geçen kralı yurtlarından kovdular.

1848 yılında Paris'te ve ardından başka ülkelerde büyük ihtilaller çıktı. Yurttaşlar devletin bütün gücünü artık tamamen ellerine geçirmek istiyorlardı. Fabrikaları ve makineleri ile yaptıklarına kimse karışmamalıydı. Bu hemen hemen bütün Avrupa'ya yayılan ayaklanmalar sonunda Metternich kovuldu; İmparator Ferdinand ise tahttan inmek zorunda kaldı. Eski zaman artık tamamen kapanıyordu. Erkekler artık, tıpkı bugün bizim de yaptığımız gibi, siyah renkli uzun pantolonlar giyiniyor, beyaz yakalarına cakalı bir tarzda düğümlenmiş kravatlarını takıyorlardı. Fabrikalar her yerde hiç sınırlanmadan açılıyor ve demiryolları üzerinde gidip gelen trenler her seferinde daha fazla malı ülkeler arasında taşıyıp duruyorlardı.

Denizlerin Ötesi

Demiryolu ve buharlı gemilerle dünya çok küçülmüştü. Artık gemiye atlayıp Hindistan veya Çin'e yolculuk yapmak bir cesaret işi, macera değildi. Amerika neredeyse Avrupa'nın yanı başında idi. Bundan dolayı 1800 yılından itibaren dünya tarihinin ağırlık noktası olarak Avrupa'yı düşünmek doğru değildir. Şimdi Avrupa'nın bu yeni komşularının nasıl göründüklerine bir bakış atmak gereklidir. Özellikle her şeyden önce Çin'e, Japonya'ya ve Amerika'ya. 1800 yılından biraz öncesine kadar Çin'de büyük bir değişiklik söz konusu değil; Han sülalesinin büyük hükümdarlarının yönetimi önemli yeniliklere uğramamış, İsa'nın doğumundan sonra 800 yıl dolaylarındaki büyük ozanların zamanındaki gibi yaşayan bir ulus; güçlü, düzenli, gururlu, çok nüfuslu, barışçıl, çalışkan köylüleri ve yurttaşları, büyük düşünürleri, bilginleri ve ozanları ile bir ülke. Avrupa'nın çekmek zorunda olduğu acılar; yani huzursuzluklar, din savaşları, durup dinlenmez bir hareketlilik; o zamanların Çinlileri için bir hayli yabancı, vahşi ve anlaşılmaz olaylardı. Gerçi uzun bir süre Çinli olmayan bir sülale, Mançular, işbaşında idi. Bu yabancı imparatorlar, Çinliler'i kendilerine bağlılıklarının, hatta tutsaklıklarının bir simgesi olarak bir saç örgüsü taşımak zorunda bırakmışlardı; ama diğer yandan Çinliler'in düşünce ve duygu yapısını tamamen kavramışlar, Konfüçyüs'ün ilkelerini öğrenip kabullenmişler, böylece devlet yeni bir gelişmenin içine girmişti.

Arada bir Cizvit bilgeleri vaaz vermek için Çin'e geliyorlar ve Hıristiyanlığı yaymaya çalışıyorlardı. Bu Cizvit keşişleri Çinliler tarafından genellikle büyük bir hoşgörü ile karşılanıyorlardı; çünkü Çin imparatorları Avrupa bilimini, özellikle yıldızlar üzerindeki bilgileri öğrenmek istiyorlardı. Avrupalı tacirler Çin'den yüzyıllarca porselen getirdiler. Bu ince ve mükemmel porselenleri taklit etmek için uğraşan Batılılar bunda çok uzun bir süre başarı gösteremediler. O zamanların Çin'inin milyonlarca ve milyonlarca kültürlü yurttaşları ile Avrupa'dan ne derece üstün olduğunu şu satırlardan anlayabilirsin. Bu satırlar Çin İmparatoru'nun 1793 yılında İngiliz kralına gönderdiği bir mektupta yer alıyor. O zamanlar İngiliz kralı, Çin sarayına bir elçi göndermiş ve Çin ile ticaret yapma izni almayı rica etmişti. Kültürlü ve ünlü bilge, mükemmel bir hükümdar olan Çin İmparatoru Kian Long şu satırlarla yanıt vermişti: "Ey denizlerin

öbür tarafında yaşayan kral. Bütün bu uzaklığa rağmen bana mütevazı bir istek ile bir elçi gönderip, büyük bir saygı içinde sunduğun mektubunda bizim kültürümüzden pay sahibi olma dileğini belirtmişsin. Kutsal imparatorluk ailemize karşı duyduğun saygıyı ayrıca belirtip kültürümüzü sizinle paylaştırma dileğinde bulunuyorsun. Ama bizim kültürümüze esas olan gelenekler ve ahlak yasaları sizinkilerden öylesine farklıdır ki, onlar zemininizde yeşeremez; elçiniz bizim kültürümüzü benimsese bile, siz bütün bir ulusun bunu yapması imkânsızdır. O ulus ne kadar yetenekli bir öğrenci olursa olsun, bu işi başaramaz.

Geniş bir aleme hükmeden biri olarak gözümde tek amaç vardır. O da, tam ve eksiksiz bir hükümet gücü kurup yürütebilmem ve devletin yükümlülüklerini yerine getirmemdir. Ender ve değerli şeyler beni hiç ilgilendirmez. Ülkenizin ürettiği malları burada kullanmamız mümkün değildir. Bizim kutsal devletimizin ülkesinde insanlara gerekli olan her şey çok bol miktarda vardır ve sınırlarımız içinde hiçbir şeyin sıkıntısını çekmeyiz. Bundan dolayı yabancı barbarların mallarını kendi ürettiklerimizle değiş tokuş etme ihtiyacını duymuyoruz. Ama çay, ipek ve porselen gibi, kutsal ülkemizde üretilen mallarımız siz Avrupalı uluslar ve sizin için vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğundan, benim eyaletim olan Kanton'da bugüne kadar sizlerle yürütülen sınırlı ticaret devam edebilir. Uzaklarda, yapayalnız, deniz çölleriyle dünyamızdan ayrılan adanızı unutmam; bu nedenle bizim kutsal devletimiz üzerindeki bilgisizliğinizi hoşgörürüm. Buyruklarıma titreyerek itaat et."

İşte Çin imparatoru küçük İngiliz adasının kralına bunları yazmıştı. Ama bu imparator küçük ada halkının delifişek karakterini hesaba katmamıştı. Hele İngilizler birkaç on yıl sonra buharlı gemileriyle Çin önlerinde görününce bu adamların niyetleri anlaşıldı. İngilizler için Kanton eyaletinden yapılan sınırlı ticaret yeterli değildi artık. Hele hele Çin halkının pek hoşuna gidecek bir maddeyi keşfedince, bu isteklerinin sınırı daha da büyüdü. Bu madde aslında bir zehirdi. Tehlikeli bir zehir: Afyon. Bu zehri yakıp da dumanını içine çeken insan kısa bir süre için pek güzel bir düş alemine giderdi. Ama bu zehri kullanmak da insanı müthiş hasta ederdi. Bir kez afyon kullanmaya alışılınca artık ondan vazgeçmek pek kolay değildi; tıpkı alkol bağımlılığı gibi, ama ondan çok daha tehlikeli! Şimdi afyonu İngilizler Çinliler'e çok büyük miktarlarda satmak istiyorlardı. Çin hükümeti ise bu maddenin halk için ne denli tehlikeli olduğunu anladığı için, afyon satışını 1839'da son derece sert biçimde yasakladı.

Çin devletinin bu tutumu üzerine İngilizler gene buharlı gemileriyle geldiler. Bu kez gemilere toplar da konulmuştu. Çin ırmaklarının yukarılarına doğru ilerlemeye başladılar, barış içinde yaşayan Çin kentlerini bombardıman ettiler, güzelim sarayları moloz ve kül yığını haline getirdiler. Çinliler olanları kavrayamamışlardı ve karşı gelecek güçleri de yoktu. Beyaz insanların buyruklarını yerine getirmekten başka çareleri kalmamıştı. Bir yandan İngilizlere büyük miktarlarda para öderken, bir yandan da başta afyon olmak üzere her şeyin ticaretinin serbestçe yapılmasına izin vermek zorunda kaldılar. Ama Çinliler bu duruma uzun süre katlanamadılar ve ayaklandılar. Ayaklanmayı yarı kaçık bir prens çıkartmış ve halkı çevresine toplamıştı. Bu prens kendine Dai Ping (Barış Hükümdarı) adını takmıştı. Avrupalılar işlerine geldiği için bu adamı desteklediler. Fransızlar ve İngilizler Çin'e girdi. Kentler ve devlet binaları bombalandı. Sonunda Çin'in başkenti Pekin'e zorlaya zorlaya girmeyi başardılar. Orada, Çinlilerin direnişine karşı bir ceza olmak üzere imparatorun eski, tarihsel, içi en eski dönemlerden beri toplanmış paha biçilmeyecek değerli sanat yapıtlarıyla dolu yazlık sarayını yağmaladılar ve yaktılar. Geniş, görkemli, barışçıl, binlerce yıllık imparatorluk tam bir dağılışın ve kargaşanın içine düşmüştü ve artık Avrupalı büyük tacirlerin at oynattıkları yarı sömürge gibi bir ülke haline gelmişti. İşte Avrupalılar kendilerine kâğıdı, pusulayı ve ne yazık ki barutu öğreten Çinlilerin bu hizmetlerine böyle karşılık verdiler.

Japonların ada devletlerinin başına da aynı yıllarda benzeri olaylar gelebilirdi. Çin'deki olayların başlaması sırasında Japonlar Avrupa ortaçağına benzer bir durumda bulunuyorlardı. Gerçek iktidar soylulara ve şövalyelere aitti. Özellikle Mikado adıyla anılan ve imparator çıkartan çok soylu bir ailenin, tıpkı Büyük Karl'ın Meroven kralları üzerindeki denetim yetkisine benzer bir güçleri vardı. Resim ve ev yapmayı, şiir yazmayı Japonlar yüzlerce yıl önce Çinliler'den öğrenmişlerdi. Kendileri de mükemmel yapıtlar ortaya koyma gücüne erişmişlerdi. Fakat Japon devleti, Çinlilerinki gibi barışçıl, yumuşak ve büyük bir imparatorluk değildi. Adaların çeşitli yerlerine dağılmış güçlü soylular birbirleri ile sonsuz kan davası güdüyorlardı. Bunların arasında yoksulca olanlar 1850 yılında bir araya gelerek, devlettte rol oynayan büyük soyluların gücünü ellerine geçirmek istediler. Ama bunu nasıl yapacaklardı? Bu ancak Mikado'nun, yani imparatorun yardımı ile mümkün olabilirdi. Mikado ise göstermelik bir hükümdardı. Tıpkı bir kukla gibi günde birkaç saat

tahtında otururdu. Böylece küçük soylular, ülkenin gerçek sahibi gözüken güçlü beylere karşı; çok ama çok eski zamanlarda imparatorun elinde bulundurduğu yetkileri ona tekrar geri verebilme gerekçesi ile mücadele etmeye başladılar.

Bu mücadele Avrupalı elçilerin tam 200 yıllık bir yasaktan sonra bu ülkeye tekrar gelmelerine denk düşüyordu. Japonların milyonluk kentlerinde bambu ağaçları ve kartondan yapılmış renkli bayraklarla süslü evleri, gösterişli ve ciddî ağır kılıkları ile şövalyeleri, saçları kule gibi yapılmış hoş kadınları ile çizdikleri görünüm; beyaz elçilere bir hayli gülünç geliyordu. Kirli sokak çizmeleriyle Japonların ancak ayakkabısız girdikleri tertemiz saray döşemelerini çiğniyorlardı. Kendilerine göre yabani saydıkları Japonların selamlama veya çay içme sırasında gösterdikleri nezaket kurallarına uymayı kendileri için hiç de gerekli görmüyorlardı. Bu tutumları ile kısa bir süre sonra halkın nefretini kazandılar. Günün birinde bir Amerikalı gezgin grubu Japonya'da dolaşıyordu. Japonlarda, eğer bir seçkin soylu yönetici adamları ile yoldan geçerse, kenara çekilip nezaketle selamlama geleneği vardır. Amerikalılar karşılaştıkları böyle bir seçkine gereken saygıyı göstermediler. Bunun üzerine o seçkin kişinin yanındaki adamları müthiş sinirlendiler ve gezgin grubuna saldırdılar; bu sırada bir kadın da öldürüldü. Bu haber üzerine hemen İngiliz savaş gemileri geldiler ve olayın geçtiği kenti bombalamak üzere harekete geçtiler. Japonlar Çinlilerin başlarına gelenlerin kendilerinin de kaderi olabileceğini anlamışlardı. İşte tam bu sırada büyük soylulara karşı girişilen hareket başarı ile bitti. Avrupa'da Mikado denilen imparator şimdi tam anlamıyla bütün yetkilerine, sınırsız olarak kavuşmuştu. Kuramsal olarak bugün de aynı durumdadır. İmparator kendilerini hiçbir zaman açığa vurmayan akıllı danışmalarının sözlerini dinleyerek gücünü, ülkesini gelecekte kendilerini tehdit edecek yabancılardan korumak için kullanmayı kararlaştırdı. Eski kültürlerini yabancılara peşkeş çekmek mümkün değildi. Ama Avrupalıların son ve işe yarar buluşlarını da öğrenmeliydiler. Böylece imparator, bir kararla ülkesini yabancılara açtı, ama nasıl?

Alman subayları çağırarak modern bir ordu kurulmasını istedi. İngiliz uzmanlar getirterek yeni ve çağın gereklerine uygun bir donanma yapılmasını öngördü. Avrupa'ya yetenekli Japon gençlerini göndererek, onlara başta sağlık bilimleri olmak üzere Batılıların çok ileri gittiği diğer bütün bilimleri öğrenmelerini buyurdu. Halkı bu yeni savaşa hazırlamak

Japon evlerinin hafif maddelerden yapılmış odalarında; yüzlerce yıldan beri çok nazik bir biçimde, değişmez sıkı kurallara uyularak yaşanır.

üzere, Alman modeline uygun olarak ilköğretim zorunluluğunu getirdi. Avrupalılar şaşırmışlardı. Japonlar, tahminlerinin tersine, yurtlarını çok seven akıllı insanlardı. Japonlara diledikleri her şeyi satmak ve istedikleri her şeyi göstermek konusunda Batılılar acele içinde rekabete giriştiler. Birkaç on yıl içinde Japonlar Avrupalıların savaş ve barış sanayilerinin esasını öğrenmişlerdi. Artık Batılılar'dan öğrenecekleri fazla bir şey kalmayınca bütün nezaketleri ile onları kapılarının önüne koydular: "Şimdi biz de, sizin yapabileceğiniz her şeyi becerme gücündeyiz. Şimdi bizim gemilerimiz ticaret için dünya denizlerini dolaşacak ve fetihlerde bulunacak ve eğer oralarda bir Japona kötü davranılırsa, bizim toplarımız [sizin yaptığınız gibi] barış içinde yaşayan kentleri bombalayacak." Avrupalılar şaşkına dönüp sersemlemişlerdi. Bu durumları hâlâ sürüyor. Çünkü Japonlar bütün dünya tarihinin en iyi öğrencileridir.

Japonların özgür bir biçimde dünya tarihinde yeni yerlerini aldıkları sırada, Amerika'da, denizaşırı ülkelerdeki en önemli olaylar geçiyordu. Anımsamaya çalış: Kuzey Amerika'nın doğusundaki İngiliz ticaret kolonileri, 1776 yılında; bu ülkeden ayrılmak ve bağımsız bir devletler birliği

kurmak üzere çalışmaya başlamışlardı. Bu güç işi başardıklarını da biliyorsun. Şimdi Kuzey Amerika'nın bu bölgelerinde yerleşmiş olan İngiliz ve İspanyol asıllı göçmenler; yerli halk olan Kızılderilileri, sürekli bir savaş içinde hep batıya doğru sürüyorlardı. Bu olayın nasıl sürdüğünü çizgi romanlardan ve filmlerden belki öğrenmişsindir: Batıya doğru ilerleyen göçmenler buldukları boş topraklara çiftlikler kuruyor, sık ormanları kesip tarım arazisi haline getiriyor, çobanlar, yani kovboylar büyük sürüleri otlatıp koruyorlardı. Sözü geçen geniş ve boş arazilerde devlet kendini henüz tam gösteremediği için buralara Vahşi Batı deniyor, maceracı kişiler özellikle altın bulmak için de bu topraklara akıyorlardı. Kızılderili boylarından alınan bu arazilerde durmadan yeni devletler kuruluyor ve birliğin içine giriyordu. Şimdi herhalde pek kolay anlayacaksın ki, bu yeni topraklardaki yaşam pek o kadar yüksek bir kültür düzeyinde değildi. Bu devletler her şeyden önce birbirlerinden büyük farklılıklar gösteriyordu. Güneydeki tropikal bölgelerde insanlar; çok büyük ölçüde yetiştirilen pamuk ve şekerkamışı ile örtülü toprakların getirdiği servetle yaşıyorlardı. Göçmenlerin önünde uçsuz bucaksız boş topraklar vardı ve bunlar kapanın elinde kalıyordu. Bu verimli ve geniş topraklarda tarım işlerini bedava denecek kadar ucuza mal edenler, Afrika'dan kaçırıp getirilen ve toprak sahiplerine satılan zenci kölelerdi. Bu zavallı insanlara çok kötü davranılıyordu.

Kuzeyde bulunan devletlerde [veya dilimizin alıştığı biçimiyle eyaletlerde] ise durum farklıydı. Oraların iklimi Avrupa'nın orta ve kuzey bölgelerine benzerdi. Ortam çok sıcak değildi. Bu nedenle oradaki köylüler İngiltere'dekinden farklı koşullar altında bulunmuyorlardı. Sadece toprakları, İngiltere'ye göre çok daha genişti. Buralarda kölelere ihtiyaç da yoktu. İnsanın işini kendisinin yapması daha kolay ve ucuza geliyordu. Bu nedenle kuzeydeki devletlerde yaşayan ve çoğu dindar olan halk, güney komşularında, eskiçağın dinsiz zamanlarındaki gibi köle bulundurulmasını, insan haklarına dayanılarak kurulan bu devletler birliği için büyük bir ayıp olarak görüyorlardı. Buna karşılık güneydeki devletler zenci kölelere ihtiyaçları olduğunu belirtiyor, bu insanların yokluğu durumunda yaşamlarını sürdürmelerinin imkânsız olduğunu ilan ediyorlardı. Bir beyaz, tahammülü zor sıcak altında çalışamazdı. Bir zenci ise zaten özgür doğmamıştı ki! Buna benzer boş sözlerle güney devletleri köleliği savunmaya çalışıyordu. 1820'de bir uzlaşmaya varıldı. Birleşik Devletler arasında bir çizgi çekildi. Bu çizginin güneyinde kölelik serbest bırakıldı; kuzeyinde ise böyle bir imkân yoktu.

Amerika Birleşik Devletleri'nin güney eyaletlerinde binlerce zenci köle, bekçilerinin elindeki kamçının acımasız vuruşları altında çalıştırılıyorlardı.

Ama aradan zaman geçtikçe köle ticareti dayanılmaz boyutlara erişti. Buna karşı pek bir şey yapılması imkânı da yoktu. Zira güneydeki devletler uçsuz bucaksız verimli tarlaları ile çok zengin ve güçlüydüler ve hiç ödün vermemekte kararlıydılar. Buna karşılık kuzeydeki köylüler daha güçsüz bir durumdaydılar. Fakat sonunda bir kurtarıcı çıktı. Bu adam, Birleşik Devletler'in Başkanı seçilen Abraham Lincoln idi. Alışılmış bir yaşam çizgisi dışında yetişmişti. Basit bir köylü olarak ülkenin iç bölgelerinde büyümüştü. Sonra ünlü Kızılderili kabilesi şefi "Kara Şahin"e karşı savaşan birliklere katılmıştı. Bu iş bitince de küçük bir kasabada posta memuru olarak çalışmaya başlamıştı. Boş zamanlarında ülkesinin yasalarını inceliyor ve öğrenimini sürdürüyordu. Böylece avukat oldu ve milletvekili seçildi. Bu yeni kişiliği ile köleliğe karşı savaş açtı ve doğal olarak güney devletlerindeki büyük toprak sahiplerinin nefretini kazandı. Buna rağmen 1861 yılında Birleşik Devletler'e Başkan seçildi. Bu seçim güneydeki devletler için yeterli bir uyarı idi. Kendilerinin Amerikan Devletler Birliği'nden ayrıldığını ilan ettiler ve kölelik temeli üzerinde yükselen yeni bir devletler birliği kurdular.

Lincoln'e derhal 75.000 kişi gönüllü asker olarak katıldı. Buna rağmen kuzeyliler için durum pek parlak değildi. Zira köleci güney devletlerini İngiltere de destekliyordu. Bu İngiltere birkaç on yıldan beri kendi kolonilerinde köleliği kaldırmış ve yasadışı ilan etmişti. Ama Amerikalılara karşı duydukları eski hınç alevlenmişti. Bu nedenle güneydeki güçlü devletleri destekliyorlardı. Sonunda müthiş kanlı bir iç savaş patladı.

Uzun bir mücadeleden sonra kuzeyli köylülerin cesareti ve direnci karşısında güneyliler boyun eğmek zorunda kaldılar. Lincoln 1856 yılında, artık özgürlüklerine kavuşmuş kölelerin coşkun gösterileri arasında güney devletlerinin başkentine girdi. Orada, on bir gün sonra bir tiyatro oyununu seyrederken, bir güneyli tarafından öldürüldü. Ama o, hedefine erişmiş ve büyük yapıtını tamamlamıştı. Ayrılan güney devletleri, eski Birleşik Devletler içine tekrar girdiler. Kuzeyle güney arasındaki farklılıklar azalmaya başladı. Amerika Birleşik Devletleri artık bir özgürlük kalesi olarak, yakında dünyanın en güçlü ve zengin ülkelerinden biri olacaktır. Anlaşılıyor ki kölesiz de işler yolunda gidebiliyor.

Avrupa'da İki Yeni Devlet

Henüz bugünkü Almanya ve İtalya mevcut değilken, çocukluklarını yaşayan pek çok insan tanıdım. Hayret, değil mi? Dünyada çok önemli roller oynayan güçlü ve büyük devletlerin ortaya çıkışı pek o kadar eski değildir. 1848'deki büyük yurttaş ihtilallerinden sonra Avrupa şöyle gözüküyordu: Her yana yeni demiryolları döşeniyor, telgraf hatları çekiliyordu. Kentler artık fabrikalarla dolmaya başlamıştı, büyüyorlar ve köylerden pek çok insan buralara göç ediyordu. Erkekler kafalarında silindir şapkaları ve komik kılıklarıyla dolaşıyorlardı. İşte bu sıralarda Avrupa birbirine bağlı veya düşman irili ufaklı pek çok dükalık, krallık, beylik, cumhuriyet ile dolu bir yamalı bohça görünümündeydi.

Eğer; sadece denizaşırı Amerika, Hindistan ve Avustralya'da ve başka yerlerde sahip olduğu sömürge ve kolonileriyle uğraştığı için kıta ile pek ilgilenmeyen İngiltere'yi bir yana bırakırsanız, Avrupa'da üç devlet çok önemli idi. Avupa'nın tam ortasında Avusturya İmparatorluğu bulunurdu. Orada 1848 yılından beri İmparator Franz Josef hükümdardı ve genellikle Viyana'daki sarayında otururdu. Küçücük bir çocuk iken bu imparatoru çok yaşlı haliyle görmüştüm; Schönbrunn parkında yürüyordu. Bu hükümdarın görkemli cenaze törenini de pek iyi anımsarım. Franz Josef sözün tam anlamıyla eskiden kalma bir imparator idi. Çeşitli uluslar ve ülkeler üzerinde egemendi. Avusturya imparatoru idi ama Macar kralı da sayılırdı. Tirol bölgesinin beyi idi. Eski zamanlardan kalma daha pek çok san taşırdı. Örneğin Haçlı Seferleri sırasından

kalan ve artık hiçbir anlamı olmayan sanlar gibi: Kudüs kralı ve kutsal mezarın koruyucusu... Gene birçok İtalyan bölgesi, ailesinin bazı üyeleri tarafından yönetilirdi. Hırvatlar, Sırplar, Çekler, Slovaklar, Polonyalılar ve daha pek çok ulus onun egemenliği altında bulunurdu. Bundan dolayı eski Avusturya paraları üzerindeki yazılar, örneğin "on kron" (on taç) ibaresi bütün bu ulusların dillerinde basılırdı. Ayrıca Alman kralları veya dükleri arasında da imparatorun hiç olmazsa kâğıt üzerinde bir gücü var sayılırdı, ama bu bir hayli karışık bir işti. Çünkü Napolyon Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nu tam olarak dağıttıktan sonra, 1806 yılından beri Alman ulusunun bir imparatoru yoktu. Almanca konuşan devletler gevşek bağlarla birlik oluşturmuşlardı: Alman Birliği. Bu birlik içinde Prusya, Bavyera, Saksonya, Hannover, Frankfurt, Braunschweig gibi pek çok Alman devleti yanında Avusturya da bulunuyordu. Bu Alman birliği dikkate değen bir karmaşıklık içinde ve göze hemen çarpmayan bir nitelikte idi. Alman topraklarının her bir köşesinde ayrı bir kral hüküm sürerdi. Bu kralın ülkesi minik veya Prusya gibi büyük olabilirdi. Bunun önemi yoktu. Her Alman hükümdarının ayrı parası, ayrı postası ve pulu, ayrı bürokrasisi, bu nedenle de ayrı memur üniformaları vardı. Posta arabası zamanında bütün bir gün Berlin'den Münih'e yolculuk ederken bu çeşitli devletlerin varlığı hiç de pratik bir yarar sağlamıyor, yolcuya zorluklar çıkarıyordu. Ama demiryolu yapılınca bu yolculuk bir günden daha kısa sürdü. Sık sık durmak zorunda kalınmıyordu artık.

Almanya, Avusturya ve İtalya'nın sağında ve solunda durum daha değişik bir görünümdeydi. Buralarda haritada görülen yamalı bohçaya rastlanmazdı.

Batıda Fransa vardı. 1848 yurttaş ayaklanmasından hemen sonra bu ülke gene bir imparatorluk haline gelmişti. Büyük Napolyon'un soyundan gelen biri, eski görkemli günlerin anısını canlandırmayı başarmış ve öyle büyük yetenekli bir insan olmamasına rağmen, ilk önce 1848'de kurulan cumhuriyetin başkanı, kısa bir süre sonra da III. Napolyon adıyla Fransızların imparatoru seçilmişti. Bütün savaşlara ve ihtilâllere rağmen o zamanın Fransa'sı özellikle büyük sanayi kentleriyle zengin, güçlü bir ülkeydi.

Doğuda ise Rusya bulunuyordu. Rus imparatoru veya çarı bu güçlü ve büyük ülkede sevilmiyordu. Şunu düşün: O zamanlar pek çok Rus yurttaşı Fransa'da veya Almanya'da üniversitelerde okuyorlar ve son derece açık düşünceli, modern insanlar olarak yetişiyorlardı. Rus devleti

ve memurları ise tam ortaçağ kafasına sahipti. Düşün, Rusya'da serfliğin kaldırılacağına ancak 1861'de söz verilmişti. Böylece köylüler insana yakışır biçimde yaşayacaklardı. Ama söz vermek ve onu tutmak iki ayrı kavramdır. Bütün Rusya'da deri kamçı ile hükmediliyordu; bu iğrenç gerece "Zorbalık Kırbacı" adı takılmıştı. Herhangi biri serbestçe bir söz etmeye görsün; bu söz ne kadar zararsız olursa olsun mademki serbestçe söylenmişti, o halde bunu söyleyen en aşağı Sibirya'ya sürülürdü. Bu uygulamaların sonucu şu oldu: Biraz yukarıda anlattığım modern aydınlar, çarı dehşet verici buldular. Çar da sürekli olarak öldürüleceği korkusu içinde yaşamaya başladı. Gerçekten de birkaç çar son derece dikkatle korunmalarına rağmen öldürülmüştür.

Dev gibi büyük Rusya ile güçlü ve savaşmaya alışmış bir Fransa'dan başka hiçbir devletin Avrupa'da söz hakkı olduğu sanılmıyordu. Bir zamanların güçlü İspanya'sı tamamen zayflamış ve Güney Amerika'daki kolonileri de 1810'dan itibaren bu devletten ayrılmaya başlamışlardı. Türkiye [Osmanlı Devleti] için ise basında sık sık "Hasta Adam" deyimi kullanılıyordu. Bu devletin Avrupa'daki topraklarını koruması artık çok zordu. Türklerin bir zamanlar egemen oldukları Hıristiyan uluslar, Avrupa'nın coşkulu yardımı ile özgürlük için mücadele ediyorlardı. İlk önce Sırplar ve Yunanlılar, sonra da Bulgarlar, Rumenler ve en sonra Arnavutlar. Geriye kalan Avrupa'daki Osmanlı ülkesi iyice ufalmıştı. İstanbul gibi değerli bir ganimet için bütün büyük devletler birbirini yiyordu. Kimse bu yağlı lokmayı diğerine bırakmak istemediği için oraları Türklere kalıyordu.

İtalya'daki egemenlik bölgeleri üzerinde (yüzlerce yıldan beri olduğu gibi) Fransa ve Avusturya'nın istekleri vardı; bu nedenle her iki güç bu bölgeler uğrunda çarpışıp duruyorlardı. Ama artık zaman değişmişti. İtalyanlar da demiryolu sayesinde birbirlerine yaklaşmışlardı. Böylece, tıpkı Alman kentlileri gibi, onlar da kendilerini sadece birer Floransalı veya Cenevizli, Venedikli yahut Napolili değil İtalyan olarak görüyor ve bu bilinçleri iyice güçleniyordu. Bu nedenle artık kendi kaderlerini kendileri çizmeliydi. O zamanlar sadece tek İtalyan devleti vardı; bağımsız, özgür bir devlet. Burası İtalya'nın kuzeyinde idi; Hannibal'in İtalyan ovasına inerken geçtiği dağın yamacında kurulmuştu. Dağ yamacında kurulduğu için de adı Piyemonte idi, bu da "Dağın Eteği" demektir. Piyemonte bu toprak parçası ile Sardunya adasından oluşan küçük fakat güçlü bir krallıktı. Viktor Emanuel [Vittoro Emmanuele] adlı bir kralı ile

İtalya'nın ve Alman devletinin kurulmasından önce Avrupa'nın ortası böyle bir görünümde idi... Gördüğün bu ufak toprak parçaları güçlü devletler içinde birleşirken, Türkler'in imparatorluğu durmadan parçalanıp ufak devletlere ayrılıyordu.

özellikle zeki ve akıllı, esnek, ne istediğini bilen bir başbakanı, Camillo Cavour [Kavur] bu krallığı son derece iyi yönetiyordu. Bu siyaset adamları; İtalyanlar'ın uzun zamandan beri özlemini çektikleri, uğrunda hele 1848 ihtilâlinden sonra cesurca ama düzensiz bir biçimde sürdürdükleri maceralı çarpışmalarla pek çok yurttaşın kanını akıttığı, amacı gerçekleştirmek istiyorlardı: Birleşmiş, tek bir İtalyan devleti. Cavour bir asker değildi. Gizli örgütler kurarak ve göze alınması bile yürek işi olan baskınlara girişerek böyle bir hedefin gerçekleşeceği kanısında da değildi;

bu yolda büyük özgürlük savaşçısı, ülkücü ve hayalci yiğit Garibaldi çarpışmıştı ama sonuca ulaşamıyordu. Cavour daha etkili bir yol aradı ve onu buldu.

Cavour, Fransız İmparatoru III. Napolyon'u İtalya'nın özgürlüğü ve birliği için çalışmaya ikna etti. Böyle bir işten sadece III. Napolyon kârlı çıkardı. Eğer kendisine ait olmayan bir ülkenin özgürlüğe kavuşması için yardımcı olursa; bu yolla en aşağı, orada hüküm süren Avusturya'nın imparator soyundan gelen ailelere büyük zarar verirdi ve bu da Fransa için hiç azımsanacak bir yarar değildi. Hele büyük bir Avrupa ulusuna özgürlük getiren kişi olarak, tam bir kahraman sayılacaktı. Bu ise III. Napolyon'un asıl büyük kazancı olacaktı. Piyemonte-Sardunya Başbakanı Cavour'un son derece ustaca politik oyunları ve gözü pek özgürlük yiğidi Garibaldi ile yandaşlarının destansal mücadeleleri sonunda ve gerçekten büyük kurbanlar verilerek amaca ulaşıldı. Avusturya ile 1859 ve 1866 yıllarında yapılan iki savaşta gerçi Piyemonte orduları genellikle hep yeniliyorlardı ama sonunda İmparator Franz Josef, III. Napolyon'un zorlamaları ile ödünler verme yoluna girdi; Milano ve Venedik yakınlarındaki Avusturya'ya ait bölgeleri bırakmaya razı oldu. Diğer bölgelerde de geniş kapsamlı halkoylamaları yapıldı ve sonuç hep aynıydı: Halk ezici bir çoğunlukla İtalya egemenliğini istiyordu. Böylece Avusturya soyundan gelen çeşitli dükler tahtlarını bıraktılar. 1866'da İtalya tam anlamıyla birleşti; sadece önemli bir yer bu birliğin dışındaydı: İtalyanlar'ın başkenti Roma. Bu eski ve tarihsel kent Papa'ya aitti ve III. Napolyon Papa ile bozuşmak istemediğinden Roma'yı İtalyanlara bırakmıyordu. III. Napolyon Roma'yı kendi birlikleriyle savunuyor ve Garibaldi'nin gönüllülerince düzenlenen saldırıları durduruyordu.

Avusturya belki de 1866'da İtalyanlar'a karşı yürüttüğü inatçı savaşını yitirmeyebilirdi. Ama akıllı Cavour, Avusturya'nın arkasına, hünerli diplomatik oyunlar ile büyük bir güç dikti: Prusya. Prusya da tıpkı Cavour'un amacına benzer bir ülkü güdüyordu. Bu güçlü devletin başbakanı ise Prens Bismarck [Bismark] idi.

Bismarck soylu bir Kuzey Almanyalı'ydı; büyük toprak sahibiydi. Alışılmamış bir irade gücü, açık bir zihni ve anlayış yeteneği, yanılmaz bir önsezisi ve gözünden hiç ayırmadığı bir hedefe erişmek için inanılmaz bir inadı vardı. Düşüncelerini ve tasarılarını Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm'e son derece açık ve net bir biçimde aktarmaktan hiç çekinmezdi. Onun tek büyük amacı vardı: Prusya'yı iyice güçlendirmek, sonra da bu

güce dayanarak haritada yamalı bohça gibi göründüğünü söylediğimiz paramparça Almanya birliğinden büyük ve tam birlik halinde bir Alman imparatorluğu yaratmak. Bu işi başarmak için o, en başta, vazgeçilmesi mümkün olmayan bir araca ihtiyacı olduğunu anlamıştı. Bu da güçlü ve sert, disiplinli bir ordu idi. Bir keresinde şu ünlü sözü söylemişti: "Tarihin büyük sorunları kararlarla değil, kılıç ve kan ile çözülür." Doğrusunu istersen, bu sözün her zaman doğru olduğunu söyleyemem. Ama kendi olayında tarih bu sözü haklı çıkardı. Prusya halkının temsilcileri, yani milletvekilleri 1862 yılında Bismarck'ın bu büyük orduyu kurmak için istediği parayı vermedi; öyle ya bu para vergi ödeyen yurttaşların kesesinden çıkacaktı. Bismarck'ın ise büyük ve güçlü bir orduya ihtiyacı vardı. Halk Meclisi'nden çıkan bu karar üzerine kralın huzuruna çıktı ve anayasaya uymadan, milletvekillerine aldırış etmeden ülkeyi yönetmeyi önerdi. Kral bu öneriden ürktü, halka verdiği sözü tutmayan İngiliz Kralı I. Charles ile Fransız Kralı XVI. Louis'in uğradıkları korkunç felaketleri düşündü. Bir Ren yolculuğu sırasında kral, Bismarck'a şunları söyledi: "Önerinin neler getireceğini çok açık seçik görüyorum. Opera meydanında penceremin önünde ilk önce senin kafanı keserler; sonra da sıra bana gelir." Bismarck şu kısa cümle ile yanıt verdi: "Peki, sonra?". "Sonra, evet, ikimiz de ölürüz." Bismarck "Evet." diyerek devam etti: "Ölürüz. Ama bu, hak edilmiş bir ölüm müdür?". Bismarck gerçekten halkın isteğini dikkate almadan, en yeni silahlar ve toplarla donatılmış büyük ve güçlü bir ordu kurdu. Bu ordu becerisini Danimarka ile yaptığı bir çeşit deneme savaşında başarı ile kanıtladı.

Bu mükemmel donatılmış ve eğitilmiş ordusu ile Bismarck, Cavour'un isteği ve kendi planları doğrultusunda, 1866 yılında Avusturya'ya saldırdı. Aynı anda İtalyanlar da güneyden saldırmaya başlamışlardı. Bismarck Avusturya'yı Alman birliğinden çıkartarak, en güçlü devletin Prusya olduğunu gösterip onun bütün Alman devletlerinin önderi durumuna gelmesini istiyordu. Bismarck Avusturyalılar'ı gerçekten, Bohemya'da, Königgrätz adlı yerde kanlı bir meydan savaşından sonra çok ağır bir yenilgiye uğrattı. İmparator Franz Josef, Bismarck'ın isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. Avusturya Alman birliğinden çıktı. Bismarck bu büyük zaferinden daha fazla yararlar sağlamak istemedi; bu tutumu Prusya ordusundaki generalleri ve subayları kızdırdı ise de Bismarck kararında ısrar etti. O Avusturyalılar'ı kendisine azılı bir düşman yapmak istemiyordu. Ama bir yandan da diğer Alman devletleriyle gizli

antlaşmalar imzalayarak, onların Prusya'yı her savaşta desteklemelerini sağladı. Bu antlaşmalardan kimsenin haberi olmamıştı.

Ama şimdi Fransa'da III. Napolyon huzursuzlaşmıştı; çünkü Ren ırmağının doğu kıyısındaki Prusya'da korkunç bir askeri güç oluşuyordu. 1867'de denizaşırı Meksika'da çok gereksiz bir savaşa girip onu kaybetmiş olan Fransız imparatorunu çok iyi silahlanmış bu komşusu korkutuyordu. Fransızlar Almanlar'ın güçlü olmalarını hiçbir zaman hoşnutlukla karşılamamışlardır. III. Napolyon 1870 yılında bir kaplıca kenti olan Ems'te dinlenmekte olan Prusya kralına gönderdiği elçi ile oldukça rahatsızlık verici önerilerde bulundu. Kral ve ailesi hiçbir istekleri bulunmadığı halde, her türlü iktidar genişlemesi haklarından yazılı bir yükümlülükle vazgeçeceklerdi. Bu fırsatı iyi değerlendiren Bismarck –kralın haberi bile olmadan– Fransa'ya savaş açtı; zira bu istekleri Prusya'ya karşı bir hakaret kabul etmişti. Fransızlar'ın beklentilerinin tersine bu savaşa bütün Alman devletleri Prusya'nın yanında katıldılar. Böylece kısa sürede anlaşıldı ki; Alman birlikleri Fransız birliklerinden çok daha iyi donatılmışlar ve çok daha ustaca yönetilmektedirler.

Almanlar hızla Paris üzerine yürüdüler, Sedan yakınlarında, içinde III. Napolyon'un da bulunduğu bir Fransız birliğini tutsak ettiler. Ardından Paris'e geldiler ve kenti aylarca kuşattılar. Fransa'nın bu ağır yenilgisi üzerine imparatorun Roma'daki birlikleri çekildiler. Böylece serbest kalan Roma'ya İtalyan kralı girdi. İşte o zamanlar olaylar böylesine karışıktı. Paris kuşatması sürerken, Prusya kralı Versailles [Versay] sarayında oturuyordu. Bismarck, kuşatmaya katılan bütün Alman krallarına Prusya kralına Alman imparatoru sanının sunulmasını istedi. Şimdi olanları okuyunca hayretler içinde kalacaksın: Kral Wilhelm "Alman İmparatoru" sanı yerine "Almanya'nın İmparatoru" sanını taşımak istiyordu. İşler karmakarışık bir duruma gelebilirdi. Ama eninde sonunda Versay sarayının büyük aynalı salonunda gösterişli bir törenle Alman imparatorluğu ilan edildi. Ama imparatorluğu ilan edilen I. Wilhelm istediği sanı alamadığı için öylesine kızgındı ki, kasten ve isteyerek, bütün Alman krallarının huzurunda, Alman imparatorluğunun kurucusu Bismarck'ın önünden geçerken onun elini sıkmadı. Ama buna rağmen Bismarck ona hizmette kusur etmedi ve iyi hizmet etti.

Paris'te Alman kuşatması sürerken korkunç kanlı bir işçi ayaklanması oldu ve bir süre sonra bu ihtilal daha kanlı bir biçimde bastırıldı. Bu zaman içinde Büyük Fransız İhtilâli sırasında ölenlerden çok daha

fazla kurban verildi. Bu korkunç olay nedeniyle Fransa uzun bir zaman güçsüzleşti ve Almanlar'la da barış yapmak zorunda kaldı. Çok büyük bir toprak parçasını (Elsass ve Lothringen) [Alsace-Lorraine] Almanya'ya bırakmayı ve çok yüksek miktarda para ödemeyi yükümlendi. Bu barış üzerine Fransızlar ülkelerini çok kötü yönetmiş olan İmparator III. Napolyon'u tahttan indirdiler ve bir cumhuriyet kurdular. Zira artık yeterince imparator ve krala sahip olmuşlardı.

Bismarck şimdi, birleşmiş büyük Alman devletinin başbakanı idi ve son derece geniş yetkilerle ülkeyi yönetiyordu. Bismarck, Marks'ın esaslarını koyduğu sosyalizmin en amansız düşmanı idi, ama diğer yandan da işçilerin durumunun felaket derecesinde kötü olduğunu görüyor ve kavrıyordu. Bu durum onda yeni bir taktiğin uyanmasına neden oldu: Marks'ın düşüncelerine karşı ancak; işçilerin büyük acılarını dindirmek, onları göreceli de olsa rahatlatmak ve böylece devleti devirmek düşüncesinden vazgeçirmek yolu ile mücadele edilebilirdi. Bu yolda çok ciddi adımlar attı. Örneğin o zamana kadar hastalanan veya kazaya uğrayan işçiler hiçbir yardım görmeden ölüp gidiyorlardı. Bismarck bu ve benzeri durumlarda işçilere yardım edecek kurumlar oluşturdu. Bütün çabası ile işçilerin çok feci durumlarını, hiç olmazsa tahammül edilebilir duruma getirmeye çalıştı. Şunu da söylemeli ki, bu reformlar sırasında bile işçiler, pazar günleri de dahil olmak üzere günde on iki saat çalışırlardı.

Çalı gibi gür kaşları ve sert, kararlı yüz ifadesi ile Bismarck kısa bir süre sonra; Avrupa'nın en tanınmış insanları arasına girdi ve düşmanları tarafından da büyük devlet adamı olarak saygı gördü. Avrupa devletleri iyice küçülen dünyanın bir bölümünü aralarında paylaşmak için 1878 yılında Berlin'de toplandılar. [Bu toplantı Rusya karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki çıkarların bağdaştırılması için düzenlenmişti ama diğer dünya işleri de görüşülmüştü]. Bismarck dünyanın paylaşılması üzerinde söz sahibi de olmuştu artık. Ama yeni imparator II. Wilhelm babasının ölümünden sonra tahta geçince Bismarck ile anlaşamamaya başladı. Bu genç imparator her şeyi deneyimli Bismarck'tan farklı görüyordu. Giderek aralarındaki anlaşmazlık büyüdü ve imparator, Bismarck'ı görevinden aldı. Bismarck bir süre daha atalarının geniş çiftliğinde ihtiyar bir adam olarak yaşadı ve oradan yeni Alman hükümetini düşüncesiz tutumlar karşısında uyarmakla yetindi ve ünlü anılarını yazdı.

Dünyanın Paylaştırılması

Şimdi annemle babamın gençlik dönemlerine gelebiliriz. Bana yaşadıkları pek çok şeyi anlatmışlardı. Evlere ilk önce havagazı, sonra elektrik, ardından da telefon nasıl bağlanmış ve bu konutların sayısı nasıl artmıştı; kentlere elektrikle çalışan tramvaylar nasıl girmiş ve bunların ağı nasıl genişleyip durmuştu; ardından otomobillerin ortaya çıkışı ve hemen çoğalması; işçilerin yaşadığı kenar semtlerin büyümesi ve fabrikaların durmadan yenileri icat edilen güçlü makinelerle donatılması; çalışan binlerce işçi ama, eski zamanlarda belki yüz binlerce el işçisinin çalışmasını gerektirecek işlerin böylece çok çabuk yapılması.

Bu muazzam fabrikalarda her gün vagonlar dolusu, böylesine çok üretilen kumaşlar, ayakkabılar, konserveler veya sözgelimi tencereler ne yapılıyordu? Bunların elbette bir bölümü o ülkenin içinde satılabilirdi. İş sahibi olan insanlar şimdi, eski el sanatçılarının ihtiyaçlarından çok daha fazla elbise veya ayakkabı alıyorlardı; istekleri genişlemiş ve artmıştı. Öyle ya bu üretilen mallar eskisiyle karşılaştırılamayacak derecede ucuz idiler, ama eskilerine göre de pek dayanıklı sayılmazlardı. Bundan dolayı insanlar durmadan yeni eşyalar satın almak zorunda kalıyorlardı. Elbette kazançları, bu dev makinelerce üretilen ürünlerden diledikleri her şeyi alabilecek kadar yüksek değildi. Ama vagonlar dolusu kumaş veya deri eşya satılmaz ve depolarda kalırsa, o zaman fabrikanın her gün üretimde bulunması gereksiz olurdu; kazanamaz ve kapanmak zorunda kalırdı. İşte o zaman işçiler işsiz kalırlardı. Satın alma güçleri yok olur ve boşu boşuna otururlardı. Böyle bir duruma ekonomik bunalım denir. Bu bunalımdan kurtulmak için ülkeler, pek çok fabrikanın ürettiği sayısız malın satışını sağlamak zorundaydılar. Eğer bu satışın tamamı kendi ülkelerinde gerçekleşmiyorsa, o zaman üretilen malları dışarıya satmak gerekiyordu. Bu satış yapılacak ülkeler Avrupa'da olamazdı, zira bu kıta zaten fabrikalarla doluydu. Öyle ise fabrikanın bulunmadığı, ama insanlarının elbisesiz ve ayakkabısız dolaştığı ülkeler bulunmalıydı.

Örneğin Afrika. Böylece sanayileşmiş ülkeler arasında yeni ve henüz tam uygarlaşmamış bölgeler aramak konusunda büyük bir rekabet başladı. Bu yarı vahşi bölgeler sanayi ülkelerinin işlerine geliyordu. Bu bölgeler sadece üretilen malların satıldığı bir pazar olmakla kalmıyordu; oralarda yetişen ürünlerin büyük bir bölümü sanayileşen ülkelerde yoktu.

Örneğin kumaş fabrikatörleri için pamuk, veya benzin üretimi için petrol gibi. Bu tür "hammaddeler" sömürge veya kolonilerden Avrupa'ya getirildikçe fabrikaların üretimi artıyor, bu artış fabrikalı ülkeleri yeni pazarlar aramaya yönlendiriyor ve yeni mallar orada satılabiliyordu. Kendi ülkesinde iş bulamayan, şimdi bu yeni yabancı diyarlara gidip oralarda çalışabiliyordu. Kısaca, koloni veya sömürge sahibi olmak Avrupa ülkeleri için çok önemli bir ihtiyaç haline gelmişti [Koloni, bir devletin kendi yurttaşlarını yerleştirip, ülkesinin bir parçası gibi yönettiği denizaşırı bölgelerdi. Sömürge ise bir başka ulusun, sömürgeci devlet sultası altına alınıp oranın insanlarına ikinci sınıf yurttaş işlemi yapılması ve o ülkenin tam anlamıyla sömürülmesidir]. Sömürgelerde vahşi zencilerle uğraşmaya, onlar için bir şeyler yapmaya gerek yoktu. Eğer bu zavallıların üzerine Avrupalı birlikler yürüdükleri zaman, ok ve yay ile karşılık verirlerse; ne kadar kötü sonuçlara katlanmak zorunda kalacaklarını tahmın edebilirsin.

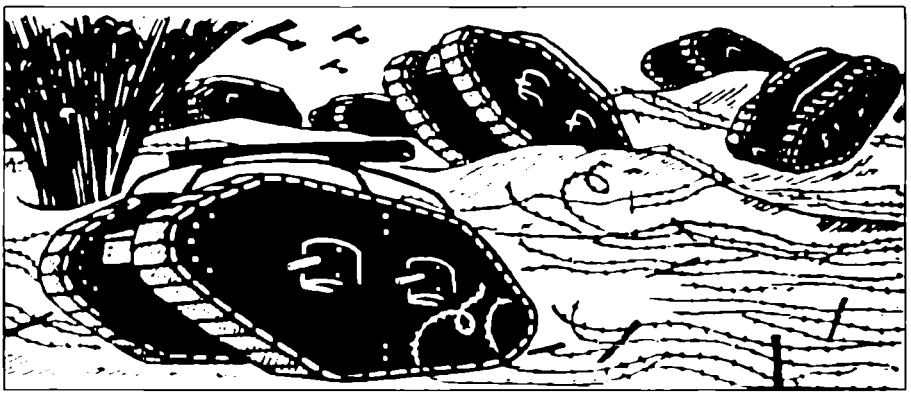
Dünyanın bu paylaşımında en elverişli durumda olanlar İngilizlerdi. Onlar yüzlerce yıldan beri Hindistan'da, Avustralya'da, Kuzey Amerika'da ve Afrika'da koloniler kurmuşlar ve sömürgeler elde etmişlerdi. Afrikada özellikle Mısır üzerinde büyük etkileri vardı. Fransızlar da eskiden beri önemli sömürgeler edinmişlerdi. Böylece Çin Hindi'nin büyük bir bölümü ile Afrika'nın bazı bölgeleri, iştah çekmekten çok uçsuz bucaksız büyüklüğü ile ünlü Büyük Sahra, Fransızların olmuştu. İspanyollar, Portekizliler, Hollandalılar ve Belçikalılar da; önemli denizaşırı bölgelere sahiptiler. Rusların ise sömürgeleri yoktu. Ama son derece büyük bir ülkeleri vardı ve bu ülkede fabrika çok azdı. Ruslar Asya'yı bir boydan bir boya geçmişler ve Büyük Okyanus kıyısına kadar gelerek dünya ticaretine katılmak istemişlerdi. Ama karşılarında birdenbire Avrupalıların iyi öğrencileri Japonlar belirdi ve onlara "Dur!" dediler. Böylece Rusya ile Japonya arasında 1905 yılında müthiş bir savaş başladı. Güçlü ve büyük çar imparatorluğu küçük, yeni Japon devletine yenilerek; Asya'da eriştiği yerlerden bir parça daha geri çekilmek zorunda kaldı. Artık Japonlar da güçlü devletler arasındaki yerlerini almışlardı. Onlar da durmadan yeni fabrikalar yapıyorlar ve yabancı ülkeler bulup mallarını satmak istiyorlardı ve ayrıca günden güne artan, küçük adalarına sığmayan insanlarını yerleştirecek ülkeler arıyorlardı.

Sıramızın sonunda tahmin edebileceğin gibi yeni kurulan iki devlet yer alıyor: İtalya ve Almanya. Yüzlerce yıl süren parçalanmışlıkları; bu

iki ulusun deniz-aşırı ülkelerde koloni veya sömürgeler ele geçirmelerini önlemiştir. Şimdi onlar da yüzlerce yıllık gecikmenin acısını çıkarmak istiyorlardı. İtalya, Türklerle yaptığı zorlu savaşlardan sonra Kuzey Afrika'da büyükçe bir sahil parçası [Trablusgarp (Libya)] edindi. Almanya ise çok daha güçlüydü ve sanayileşmesini en mükemmel biçimde tamamlamıştı. Daha fazlasını istiyordu. Gerçekten Bismarck, o günlere kadar diğer eski sömürgeci devletlerin gözüne çarpmamış önemli toprak parçalarını edindi; Afrika'da birkaç geniş ülke ve Büyük Okyanus'un ortasındaki adalar.

Ama asıl sorun şimdi ortaya çıkıyordu: Hiçbir ülke edindiği ile yetinemiyordu. Koloni veya sömürge edindikçe daha fazla fabrikalar yapılıyor ve üretim artıyor, bu durumda yeni üretilen malları satabilecek yeni ülkelere ihtiyaç duyuluyordu. Bu bir iktidar hırsı veya güçlenmek isteği değildi. Yeni ülkelere bu devletlerin gerçekten ihtiyaçları vardı. Ama dünya artık paylaşılmıştı. Yeni sömürgeler elde etmek veya sadece artık eskisi gibi güçlü olmayan bir komşusunun elindeki sömürgeleri alabilmek için savaşmak, yahut onları sürekli savaş tehdidi altında tutmak gerekti. Bu nedenle her sömürgeci devlet güçlü ordular beslemeye, modern donanmalar yapmaya koyuldu ve her an karşısındakilere "Bir saldır bana da, gör gününü!" demeye başladı. Yüzlerce yıl dünyayı paylaşıp ellerinde tutan büyük devletler için; böyle bir tutum çok doğaldı, öyle ya dünya onlara aitti. Ama şimdi ortaya yepyeni bir başka büyük devlet çıkmıştı: Alman İmparatorluğu. Bu devlet günden güne serpilip büyüyen fabrikaları ile diğer devletlerle rekabete girmişti bile. Bu nedenle çok güçlü ve modern bir savaş filosu yapmaya, Asya ile Afrika'da etkisini genişletmeye başladı. Almanya'nın bu tutumu diğer eski sömürgeci güçlere elbette pek yakışıksız geldi. Artık müthiş bir patlama bekleniyor ve bu nedenle büyük devletler durmadan ordularını genişletiyor ve yeni zırhlı gemiler yapıp donanmalarını güçlendiriyordu.

Sonunda beklenen savaş patladı, ama nerede biliyor musun? Burası sömürge çıkarlarının çarpıştığı Afrika veya Asya'daki bir yer olmalıydı, değil mi? Herkes böyle bir yerde çatışmanın başlayacağını sanmıştı. Halbuki savaş Avrupa'da, hem de hiç koloni veya sömürge sahibi olmayan tek büyük devletin ülkesinde patlak verdi. Bu ülke Avusturya idi. Ortaçağdan beri çeşitli ulusların içinde kaynaştığı Avusturya'nın, dünyanın uzak bölgelerinde ülkeler fethetmek gibi bir hırsı yoktu. Ama fabrikalarının ürettiği malları satın alanların böyle yerlere ihtiyaçları vardı. Bu boş-

Eski savaşlarda olduğu gibi insan insanla savaşmıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın dehşetli çarpışmaları: Makineye karşı makine çarpışıyordu genellikle.

luğu Avusturya başka bir biçimde doldurdu: Türkler'in Orta Avrupa'dan çıkarılmaları ile başlayan ve "Türk Savaşları" adıyla tarihe geçen ünlü çarpışmalardan beri, Avusturya doğuda hep yeni ülkeler elde etme yoluna girmişti. Bu ülkeler Türkler'den kopuyorlardı ama, henüz hiçbir fabrikaya sahip değillerdi. İşte Türk egemenliğinden çıkıp bağımsızlaşan bu küçük devletler, bu arada özellikle Sırplar, kuzeylerindeki kocaman Avusturya İmparatorluğu'nun varlığından korkuyor ve genişlemesini istemiyorlardı. Balkanlar'da etki kazanmak isteyen ve Slav birliği kurulmasına önayak olan Ruslar da, çoğu ile din ve soy bakımından yakın oldukları bu ülkeleri Avusturya'ya karşı kışkırtıyorlardı. İşte bütün bu olayların sonucunda; Avusturya'nın Türkler'den yeni aldığı bölge olan Bosna'da, bir gezi yapan veliahtı, 1914 yılı ilkbaharında bu bölgenin başkenti olan Saraybosna'da bir Sırp ulusçusu tarafından öldürüldü.

Avusturyalı komutanlar ve siyasetçiler bu durum karşısında Sırbistan ile bir savaşın kaçınılmaz olduğunu söylemeye başladılar. Sırbistan'a bu cinayet dolayısı ile gereken ceza verilmeliydi. Avusturya'nın bu tasarısını öğrenen Rusya işe müdahale etti. Zira Balkanlar'daki etkisinin bu yolla zayıflayacağını düşünüyordu... Almanya, Avusturya ile çoktan barışmış ve bağlaşık olmuştu. Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açması üzerine Almanya da bağlaşığına yardım etti. İşte bundan sonra da kıyamet koptu. Bütün bastırılmış düşmanlıklar su üzerine çıktı. Avrupa devletleri birbirine girdi. Almanya en tehlikeli düşmanı saydığı Fransa'yı hemen saf dışı etmek istiyordu. Bu amaçla büyük ordusu ile barış içinde

yaşayan Belçika'yı çiğneyerek Paris üzerine yöneldi. İngiltere bu durumda, bir Alman zaferinden ürkmeye başladı. Zira böyle bir zafer kazanınca Almanya en güçlü devlet haline gelebilirdi. Bu nedenle o da savaşa katıldı ve tahmin edebileceğin gibi Fransa'nın yanında. Kısa sürede Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları karşısına bütün dünya dikilmişti sanki. [Almanya İngiltere'yi Ortadoğu'da zayıflatmak için Türkleri de kendi yanına çekti. Osmanlı Türkleri 1914 yılında ağır iki savaştan yenilmiş olarak çıkmışlardı. Almanlar Türk ordusunun güçlenmesine yardım ettiler ve bir süre sonra Bulgarlarla birlikte Türkler de Almanya'nın yanında savaşa girdi. Böylece bütün dünyanın karşısında Almanya ile Avusturya'nın başını çektiği ve Osmanlı Türkleri ile Bulgaristan'ın da içinde bulunduğu ufak bir grup oluşmuştu]. Almanya ve Avusturya Avrupa'nın ortasında (ve düşman Entente'sinin –Antant, yani Anlaşma– ordularının tam arasında) idi. Bu nedenle Almanya'nın başını çektiği gruba "Merkez Güçleri" [Türkçede "İttifak veya Bağlaşma Devletleri"] adı verilir.

Rusya'nın kalabalık orduları hızla batıya doğru ilerlemeye başladılar ama birkaç ay içinde durduruldular. Buna benzer bir savaşı, dünya henüz görmemişti. Milyonlarca ve milyonlarca asker karşılıklı birbirleri üzerine yürüyordu. Savaşan ülkelerin sömürgelerinden gelen zenciler ve Hindliler de savaşa katılmak zorundaydılar. Alman orduları Paris'e yaklaştıkları sırada Marne ırmağı kıyısında durduruldular. Bunun üzerine eski savaşlarda görülmeyen yeni bazı taktikler ve teknikler denenmeye başlandı. Milyonluk ordular kazdıkları derin siperlere yerleştiler; yerin dibinde karmakarışık, sonsuz gibi gözüken tüneller içinde gizlendiler. Uzun bir sessizlikten sonra birdenbire binlerce topun ateşi ile müthiş bir bombardıman başlar, ardından siperlerde gizlenmiş askerler yerlerinden fırlayıp tel örgülerle sarılmış, yanmış, yıkılmış, üzerinde binlerce ölünün yattığı topraklar üzerinde hücuma geçerlerdi. Boğaz boğaza savaşılır, sonra herkes gene siperlerine çekilirdi. Garip bir savaştı bu. 1915 yılında İtalya da Avusturya'ya savaş ilan etti. Bu anlaşılmaz bir işti, çünkü İtalya Avusturya'nın bağlaşığı idi. Görüyorsun, ulusal çıkarlar söz konusu olunca antlaşmaların da rolü kalmıyor. Şimdi Tirol dağlarının buz tutmuş tepelerinde çarpışılıyordu. Oralarda binlerce yıl önce geçen Hannibal'in askerlerinin müthiş bir cesaret ve inatla yaptıkları, bu korkunç çarpışmalar karşısında sanki birer çocuk oyunu idi.

Yeni bulunan uçaklarla havada çarpışılıyor, barış içindeki kentlere

Genç subay Mustafa Kemal, Çanakkale'de düşman güçlerini kovarken siperde. Bu büyük Türk askeri Makedonyalı idi. Tıpkı Büyük İskender gibi uygarlık ateşi ile yanardı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye'yi; Japonlar'ın yaptığı gibi "Batı tarafından ezilmemek için", Batı uygarlığı içine soktu.

bombalar atılıyor, denizde ve hatta denizin altında, bir zamanlar Leonardo da Vinci'nin öngördüğü gibi, savaşılıyordu. Her gün binlerce insanı öldüren veya sakat bırakan yeni silahlar bulunuyordu. Bunların içinde en korkuncu gazdı. Zehirli gazlarla hava soluk alınmaz duruma getiriliyordu. Zira bu zehirli havayı soluyanlar, anlatılması imkânsız acılar içinde

ölüyordu. Zehirli gaz ya rüzgâr düşman yönüne estiği zaman kullanılıyor veya el bombaları içine doldurulup düşmanın üzerine fırlatılıyordu. Zırhlı arabalar, tanklar üretiliyordu. Yeni buluş olan tanklar yavaş ama güvenlik içinde çukurların içinden, duvarları yıkarak yapıların üzerinden geçip her yeri eziyor ve parçalıyorlardı.

Almanlar'ın ve Avusturyalılar'ın durdurdukları Ruslar'ın durumu günden güne kötüleşiyordu. Rus savaş fabrikaları yetersizdi. Ordunun büyük eksiklikleri vardı. [Bu nedenle bağlaşma devletlerinin düşmanı olan grup, yani Anlaşma (İtilâf) Devletleri Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını ele geçirip Rusya'ya yardım göndermek istediler. Zaten savaştan önce bu bölgeler Ruslar'a söz verilmişti. O güne kadar görülen en büyük donanmalardan biri Çanakkale önlerine gönderildi. Ama Türk savunmasını bu gemiler aşamadı. Bunun üzerine gemilerdeki on binlerce askerle Çanakkale'ye çıkartma yapılmak istendi ise de Türkler yüz bini aşkın kurban pahasına bu çıkartmayı püskürttüler. Anlaşma devletleri de ağır yitikler verdi. Bu savaşlarda Türk orduları komutanlarına; ileri görüşü ve askeri dehası ile parlayacak bir büyük asker yardım etmişti. Bu genç subayın adı Mustafa Kemal idi. Mustafa Kemal Çanakkale'yi geçilmez yaptı ve anlaşma devletlerinin yüz binlerce asker, onlarca büyük savaş gemisi ve milyonlarca sterline mal olan bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. İleride Mustafa Kemal generalliğe yükseltilecek ve diğer bağlaşıkları ile birlikte Türkiye de savaşı yitirip işgal edilince, ulusunun başına geçip tarihte az görülür bir kurtuluş mücadelesi ile Türk varlığını kurtaracak, Türkiye'yi modern ve eskisi gibi sözü dinlenir bir güç durumuna getirecektir].

[Çanakkale zaferine rağmen, İngilizler cepheleri genişletmişlerdi. Ruslar Türkiye'ye doğudan saldırıyorlardı. Türkler de Mısır'ı İngilizlerin elinden almak için, Almanlar'ın kışkırtmasıyla büyük bir hücum yapmışlar ama bu başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Şimdi İngilizler ve ayaklandırılan Arapların da yardımı ile Türkler Ortadoğu'dan Anadolu'ya doğru çekiliyordu].

Almanya ve Avusturya ise denizlere kapalı oldukları için artık savaşı yürütecek maddî imkânlara sahip değillerdi. Her iki ülkede de büyük bir sıkıntı başladı. Ne yeterli yiyecek ne de giyecek bulunabiliyordu. Kömür ve ışık yoktu. Kadınlar bir parça ekmek veya yarısı çürük birkaç patates alabilmek için, saatler boyu kuyruklarda soğuktan titreyerek bekliyorlardı. Bir kez talih Almanya'nın grubuna güler gibi oldu. [Çanakkale'deki

başarısızlık nedeniyle] Rusya'ya yardım imkânı kalmamıştı. Anlaşma devletleri bu bakımdan çaresizlik içindeydiler. Rus halkının durumu çok ama çok kötüydü. Bunun üzerine 1917'de Rusya'da büyük bir ayaklanma çıktı. Çar tahttan ayrılmak zorunda kaldı. Ama yeni hükümet savaşa devam kararı aldı. Bu bir hata idi. Zira halk artık savaş istemiyordu. Bunun üzerine yeni ve daha büyük bir ayaklanma çıktı. Bu ayaklanmaya işçiler de katılıyor ve önderleri Lenin'in yönetimi ile başarı sağlıyorlardı. Sonunda Lenin'in temsil ettiği Komünist Partisi iktidara geldi. Tarım arazisi topraksız köylülere dağıtıldı. Zenginlerin ve soyluların servetleri ellerinden alındı. Devlet, Karl Marks'ın koyduğu esaslara göre yönetilecekti. Bu olaydan hoşnut olmayan dış güçler Rusya'nın içişlerine karıştılar. Bu sırada Rusya, Almanya ve bağlaşıkları ile barış yapıp savaştan çekildi. Artık Doğu cephesi kapanmıştı. Rusya ise, dış müdahalelerin de etkisiyle korkunç bir iç savaşa sürüklendi. Bir yandan komünistler, bir yandan öldürülen çar yandaşları birbirine girdi. Dünyanın en kanlı iç savaşı çıktı ve milyonlarca kişi öldü. Sonunda komünistler kazandı. Rusya'da tarihin ilk sosyalist sistemi kuruldu. [20. yüzyılın sonlarına kadar bu sistem işletilmeye çalışıldı ise de; sonunda senin de içinde yaşadığını sandığım olaylar sonucu yıkıldı].

Biz gene savaşa dönelim: Rusya'nın savaştan çekilmesi sonucu Doğu cephesindeki birliklerin Batıya gönderilmesi işe yaramadı. Zira şimdi Batı cephesinde taze ve güçlü yeni askerler Almanya'ya karşı savaşmak üzere hazırlanıyorlardı. Bunlar, sonunda savaşa karışmak zorunda kalan Amerikalılardı. Buna rağmen Almanlar ve Avusturyalılar bu üstün güce karşı bir yıldan fazla direnebildiler. Hatta geriye kalan güçleriyle, canlarını dişlerine takarak düzenledikleri son saldırılarda neredeyse zafere ulaşacaklardı. Ama artık öylesine bitkinleşmişlerdi ki bu saldırıyı sürdüremediler. 1918 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson bir bildiri yayınladı. Buna göre adil bir barış isteniyordu. Barış sonunda her ulus dilediği biçimde davranmak hakkını kazanacak, başka güçler onlara karışmayacaklardı. Bu bildiri her yana yayılınca, bağlaşma grubundaki bazı birlikler gevşeyip savaşı bıraktılar. Artık her şey bitmişti. Almanya grubu silah bırakışması istedi. Almanya ve bağlaşıkları teker teker silahları bıraktılar. Cephede nasılsa sağ kalmış askerler de açlık içindeki ailelerine geri döndüler.

Bu tükenmiş ülkelerde ihtilaller başladı. Alman ve Avusturya İmparatorları tahtlarından indirildiler. Avusturya İmparatorluğu'nda yaşayan

pek çok ulus, Çekler ve Slovaklar, Macarlar, Polonyalılar, Güney Slavları özgürlüklerine kavuştular ve kendi devletlerini kurdular. Almanya ve bağlaşıklarının elçileri Paris'e barış görüşmeleri için geldiler. Her bir devletin temsilcisi Paris yakınlarındaki tarihsel birer sarayda toplanıyordu: Versailles'de, St. Germain'de ve Trianon'da. Bu elçiler Wilson'un ilkelerine göre görüşeceklerini sanıyorlardı. Ama iş başlayınca anlaşıldı ki görüşme yapılmayacaktır. Yeniklerin tartışacağı bir konu yoktur. Almanya savaşın baş suçlusudur ve cezalandırılmalıdır. Almanya'nın bütün kolonileri ve sömürgeleri ellerinden alınmakla, 1870'de Fransa'dan fethettiği yerleri geri vermesiyle, her yıl inanılmaz derecede yüksek bir parayı yenenlere ödetmekle yetinilmedi; ayrıca savaşın tek sorumlusunun Almanya olduğu açıkça onlara imzalattırıldı. Avusturyalılar'la Macarlar'a da daha iyi davranılmadı. Hemen hemen aynı yitiklere uğradılar. [Bulgaristan biraz toprak kaybetmekle kendini kurtardı. En ağır sonuca ise Türkler katlanmak zorunda kaldılar. Onlarla 1920 yılında ayrı bir barış antlaşması imzalandı ve Türkler'in elinde kalan son toprak parçaları ellerinden alındı. Anadolu'yu Türkler'den arındırmak istiyorlardı. Ama aynı yıl ünlü asker ve politikacı Mustafa Kemal önderliğinde başlayan kurtuluş savaşı ile Türkler 1922 yılında yurtlarını kurtardılar. Onlar da Almanlar ve Avusturyalılar gibi cumhuriyet kurdular. Bu cumhuriyet 600 yıldan beri Avrupa tarihinde rol oynayan Türkler'i bu kültürün içine de soktu. Bu eşsiz gelişmede en büyük pay büyük devlet adamı –sonradan Atatürk adıyla anılmıştır– Mustafa Kemal'indir.]

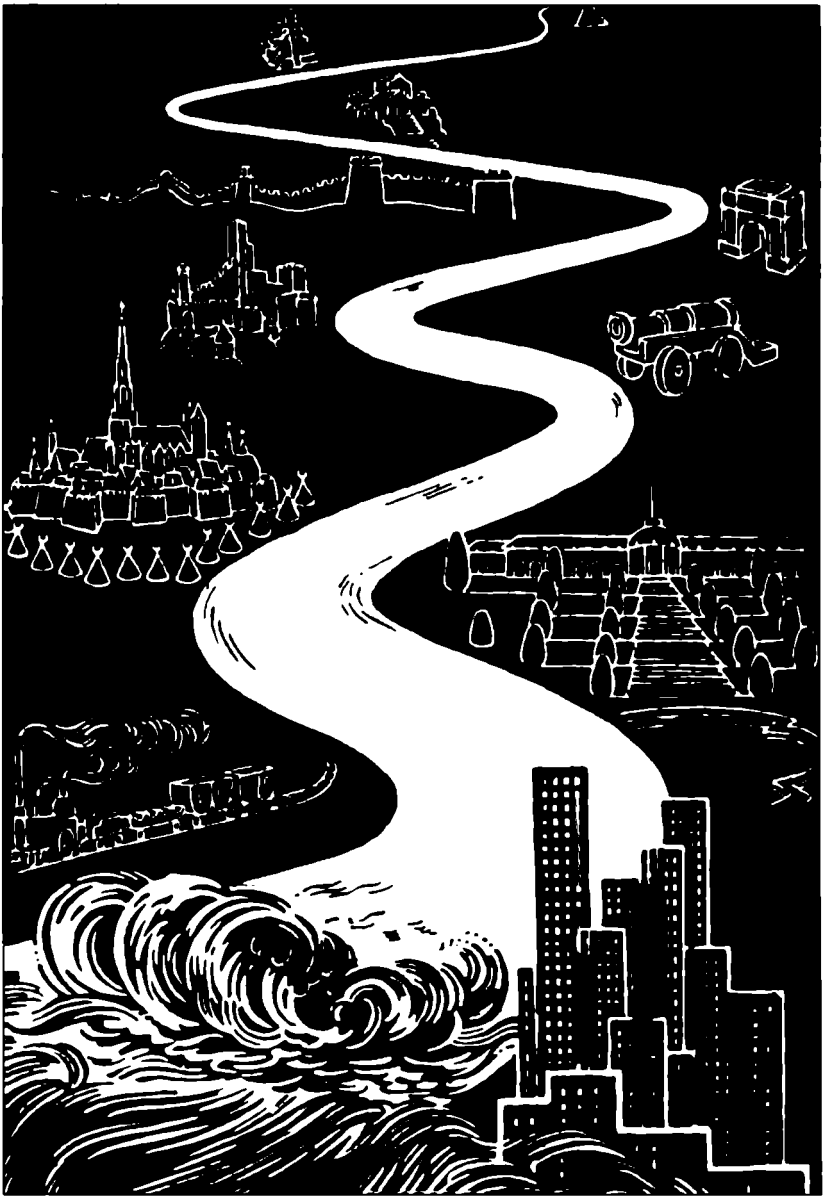
İşte anlaşma devletleri; kendi ortakları ve savaşı kazanmalarında en büyük etken olan Amerikalı Wilson'un ilkelerini böylesine uyguladılar. Amerikalılar da kendilerine gösterilen bu tutumu hazmedemediler ve hiçbir barış antlaşmasına katılmadılar.

İnsanlığın o zamana kadar gördüğü bu en kanlı savaşta on bir milyon kişi yaşamını yitirdi. Geniş, büyük bölgeler tam anlamıyla yakıldı, yıkıldı, neredeyse çöle döndü; böyle bir yıkımla hiç karşılaşılmamıştı. Dünyada sadece korkunç bir sefalet ve mutsuzluk hüküm sürüyordu.

İnsanlar doğayı güçleri altına almakta son derecede ileri gitmişlerdir. Odana bir ufak gereç yerleştirebilirsin ve bununla dünyanın ta öbür ucundaki Avustralya'da bulunan bir dostunla en akıllıca veya en gereksizce konular üzerinde söyleşebilirsin. Radyo ile Londra'da bir otelden yapılan müzik yayınını dinleyebilirsin veya Portekiz'de kümes hayvanları üzerine verilen bir konferansı anında izleyebilirsin.

Şimdi Mısır Piramitlerinden daha yüksek binalar yapılıyor. Dev gibi büyük uçaklar hem yüzlerce yolcu taşıyor, hem de bunlardan sadece biri İspanya Kralı II. Philipp'in büyük donanmasından çok daha fazla insanı öldürüyor. En korkunç hastalıkları iyileştiren ilaçlar bulundu. Hemen her şey hakkında bilgi var ve üretiliyor. Sadece uzmanları anlayabilirse de, neredeyse doğanın bütün olayları formüllerle açıklandı. Bulunan yasalar da son derece doğru: Yıldızlar bu yasaların söylediği biçimde hareket ediyor. Her gün doğa ve insan üzerindeki bilgilerimiz biraz daha artıyor. Ama sefalet ve mutsuzluk daha sürüyor ve bir ejderha gibi insanlığı tehdit ediyor. Dünyamızda milyonlarca ve milyonlarca kişi işsizdir ve açlığın pençesinde kıvranmaktadır. Bütün insanlar iyi ve mutlu bir gelecek umudu içinde. Bu gerçekleşmelidir.

Şimdi zamanı bir büyük ırmağa benzetelim. Bir uçağa binip bu ırmağın çıkış noktasından itibaren üzerinde uçmaya başlayalım. Irmağın başlarında, sisler içinde mağaralarda yaşayan ve mamutların peşinde koşup onları avlamaya çalışan insanları göreceksin. Hemen yanında tahıl yetişen tarlalar gözüne çarpacak. Yavaş yavaş yaklaştığımız uzaktaki noktalar büyüyecek ve görkemli Mısır Piramitleri ile Babil Kulesi üzerinden geçeceğiz. Üstünde uçtuğumuz bu alçak ovanın bir yanında hayvan sürülerini güden Yahudileri göreceğiz. Bir deniz parlayacak o ovanın yanında. Akdeniz. Bu denizde Fenikeliler gidip geldiler. Denizin adalarla bölünmüş ufkunun ortalarında yıldız gibi parlayan bir şey göreceksin. Bu Yunan sanatının simgesi olan Akropolis'tir. Uçak iyice yükseldiği için bu denizin doğusuna bakabileceksin. Orada sık ormanlarla kaplı büyük bir ülke kendini gösterecek. İşte bu ormanlar, Hind keşişlerinin iç denetime daldığı yerler, oradaki ağaçlardan birinin altında, Buddha içine doğan aydınlığı hissetti. Irmağın doğuya doğru kıvrıldığı yerin biraz ötesine bakarsan; upuzun, dağları ovaları aşan bir sınır duvarı göreceksin. İşte ünlü Çin Seddi. Sol tarafa doğru yönelen uçak, üstünde dumanlar tüten bir harabenin yanından geçecek. Burası bir zamanların işlek ve canlı kenti Kartaca. Irmak Roma'ya doğru yöneliyor ve uçaktan kocaman taş yapılar görüyoruz. İşte Romalılar buralarda Hıristiyanları vahşi hayvanlara parçalatıyorlardı. Ooo, ne var ufukta? Havaya kalkmış toz duman bulutları. Evet, kavimler göçüne yaklaşıyoruz... Irmağın yanındaki sık ormanlarda Hıristiyanlığı kabul eden ilk Germen keşişleri yaşadı ve bu dini yaydı. Biraz güneyde büyük bir çöl görüyoruz. Orada İslamiyet doğuyor ve Araplar büyük ülkeler fethedip bu yeni dinin kül-

Zaman Irmağı üzerinde neler görüyorsun? Bazılarını hemen tanıyacaksın. Ufukta, uzaklarda 5000 yıl kadar önce yapılan Mısır Piramitlerini görüyorsun. Ardından Babil Kulesi, Atina'nın Akropolis'i, Çin Seddi, bir Roma zafer takı, bir derebeyi-şövalye şatosu, Türkler tarafından kuşatılan Viyana önünde bir top, Büyük Friedrich'in Potsdam'daki sarayı, ilk demiryolu ve modern gökdelenler.

türünü yaratıyorlar. Aynı sırada, ırmağın karşı kenarında Büyük Karl'ın hüküm sürdüğü koca imparatorluk var. Şimdi üzerinden geçtiğimiz bu tepe üstündeki şatoda; dünyasal egemenlik üzerinde, Papa ile İmparator arasındaki mücadele bitirildi. Artık Avrupa'nın tam ortasındayız ve sürekli olarak şövalye şatoları üzerinden geçiyoruz. Biraz ileride görkemli kiliseleriyle güzel kentler gözükmeye başlıyor. İşte Floransa ve Luther ile yapılan mücadelenin bir eseri olan Roma'daki büyük St. Peter Kilisesi. Biraz daha uçuyoruz ve uzakta, sağ tarafta Amerika'yı görüyoruz. Güzel kent Meksiko alevler içinde. Gözümüzü İngiliz adalarına çeviriyoruz ve sahilde yok edilen büyük İspanyol donanması üzerinden geçiyoruz. Biraz aşağıda koyu dumanlar tütüyor. Evet Otuz Yıl Savaşları sırasında yakılan köyler, ormanlardan çıkıyor bu dumanlar. Aaa, şu görkemli büyük saray neyin nesi? Evet anımsadın değil mi? XIV. Louis'in ünlü Versailles Sarayı burası. Irmak biraz doğuya kıvrıldı, Viyana'nın içinden geçiyor. İşte tam burada Türkler ordugâhlarını kurdular. Onların çekilmesinden sonra İmparatoriçe Maria Theresia'nın sade köşkleri yapılmış Avusturya'da. Bunların ilerisinde Prusya üzerinden geçerken bu kez Büyük Friedrich'in, gene sade ama kullanışlı saraylarını görüyoruz uçaktan. Bu sırada uzaklardan, Paris'ten bize kadar erişen korkunç gürültüler ve çığlıklar duyuyoruz. "Özgürlük, eşitlik, kardeşlik!" sözleri uçağa kadar geliyor. Irmak Rusya'ya kıvrılıyor ve alevler içinde Moskova'yı görüyoruz. Orada son büyük fatihin orduları perişan halde geri çekilmeye başlamışlar. Irmağın zamanımıza ait olan bölümüne yaklaştıkça, bu kez başka türlü dumanlar görüyoruz: Fabrika bacalarından tüten dumanlar bunlar. Onların arasından düdüklerini çala çala trenler geçiyor. Çok uzaklarda Çin imparatorlarının görkemli yazlık sarayından çıkan başka türlü dumanları, Avrupalının kendi çıkarı uğruna yaktığı Çin'in dumanlarını görüyoruz. Çin'den biraz daha öteye gözlerimizi çevirince Japon adaları beliriyor. Japon limanlarında demirlemiş, Batmayan Güneş simgesinin işlendiği bayraklarıyla savaş gemileri duruyor. Yavaş yavaş Birinci Dünya Savaşı'nın top seslerini de işitmeye başlıyoruz. Avrupa üzerinde bir zehirli gaz bulutu dolaşıyor. Biraz sonra bir tepenin üzerinde büyük bir gözlemevi görüyoruz. Dev bir teleskopun başında; tahmin edilmesi imkânsız sayılacak uzaklıktaki yıldızları inceleyen bir bilim adamı var. Ama o gözlemevinin bulunduğu dağın altı kalın bir sisle örtülü; öyle bir sis ki bütün dünyayı kaplamış, gözün içine işleyemediği bir sis. Ama bir şeyi çok iyi biliyoruz: Irmak akıyor ve akıyor, belki sonsuza kadar akıp bilinmeyen bir denize dökülecek mi, ne dersin?

Bu düşünceleri bir yana bırakıp uçağımızı alçaltıyoruz, ırmağa doğru iniyoruz. Irmağa iyice yaklaştığımız zaman görüyoruz ki; bu gerçekten tam ve büyük bir ırmak. Dalgaları tıpkı denizdeki gibi sahilde patlıyor ve büyük bir hışırtı çıkarıyor. Hızlı bir rüzgâr; beyaz, köpük benekçiklerini taşıyor. Bunlara iyi bak. Milyonlarca minicik su köpüğü, pırıl pırıl. Her dalga ile oluşuyor ve sonra sönüyorlar. Dalgaların geliş-gidiş hızı ile belirip kayboluyorlar. Dalganın üstünde belki bir-iki saniye duruyor sonra yok oluyorlar. İşte biz, hepimiz, bu parlayıp yok olan köpük kabarcıklarındanız, her birimiz bir kabarcık. Zamanın dalgaları üzerinde minik bir damlacık; her şeyi dalganın sürüklemesine bağlı ve ne olacağı belli değil; puslu bir gelecek içinde yitip gidiyor. İşte biz de birdenbire beliriyoruz, çevremize bakıp bir şeyler tanıyoruz, daha tam anlamıyla ne olduğunu anlamadan da yok olup gidiyoruz. Zamanın büyük akıntısı, ırmağı içinde kimse bizi görmüyor. Durmadan yeniler geliyor, durmadan ve yok olup gidiyorlar. Bizim kader dediğimiz, aslında; bir minik köpük kabarcığının dalga üzerinde bir kez ortaya çıkıp ardından hemen yok olmasıdır. Ama işte o aradaki an yok mu? Bir saniyelik bir zaman gibi kısacık bir an. O an yaşanmaya ve değerlendirilmeye layıktır.

Dünya Tarihinin, İçinde Yaşadığım Minik Bir Bölümü - Geriye Dönük Bir Değerlendirme

Tarihi kitaplardan öğrenmekle onun içinde yaşamak biribirinden farklıdır. Sana bundan önce okuduğun son sayfaları anımsatayım: İnsanlığın bütün geçmişini sanki bir uçaktan bakarmışçasına seyretmiştik. Üzerinde uçtuğumuz ırmağın kıyılarındaki ayrıntıları görmemiz olanaklı değildi. Ama kitabın daha önceki bölümlerinde ırmağa yakından bakıp onun dalgalarıyla karşılaşınca uzaktaki görünümünden ayrı bir manzara ile karşılaştın. O zaman kimi ayrıntıları çok daha iyi görürsün ama kimilerini hiç görmezsin. Bende de böyle oldu. Bundan önceki bölüm 1914 yılından 1918 yılına kadar süren acılı ve korkunç Birinci Dünya Savaşı ile bitti. Gerçi bu savaşı yaşadım ama olay bittiği zaman dokuz yaşında bir çocuktum. İşte o bölümü de kitaplardan öğrendiğim biçimiyle yazdım.

Kitabın bu son bölümünde sana gerçekten içinde yaşadığım olaylardan bir parça söz etmek istiyorum. Yaşadığım bu olaylar üzerinde düşündükçe dünyanın 1918 yılından beri nasıl inanılmaz biçimde değiştiğini daha iyi anlıyorum. Şurası da var: Bu değişikliklerin kimisi öylesine kendiliğinden, dikkati çekmeyen biçimde gerçekleşti ki bugün bize pek olağan gelmekte.

Örneğin o zamanlar televizyon ve bilgisayar yoktu. Uzaya gidilmemişti ve özellikle atom gücü [nükleer güç] bilinmiyordu. Ama en önemli değişiklik hemen unutulur veya hiç akla gelmez. Bugün dünyamızda çocukluğumdakinden kat kat fazla insan yaşıyor. Birinci Dünya Savaşı sonunda yer küremizin üzerinde 2 milyarın üzerinde insan bulunuyordu. Bugün ise bunun iki katından da fazla oldu dünyanın nüfusu. Söze insanın kavrayamayacağı kadar büyük sayılarla başlamamalı. Ama şöyle düşünürsek iş kolaylaşır: Dünyanın ekvator denilen en geniş yerinin uzunluğu 40 milyon metredir. Günümüzde herhangi bir gişe önünde

sıraya girmiş insanlardan her ikisinin bir metre yer kapladığını düşünelim. Bu demek ki Dünya kuşağı üzerinde 80 milyon insan sıralanmış durumda sabırla bekleşiyorlar. Benim zamanımda bu sıranın 22 kez dünyanın çevresini sarması gerekirdi. Bugün 4.5 milyar [Yazar bu rakamı düzeltmemiştir. 2006 temmuz ayı itibarıyla dünya nüfusu 5.650.000.000 kişiye erişmiştir] insanlardan oluşan bu sıra kuşağı elli [seksen] kezden fazla dünyayı dolaşır.

Üzerinde hepimizin yaşadığı ve nüfusu günden güne artan yer küremiz bu süre içinde hiç anlaşılmayacak biçimde durmadan küçülüyor. Elbette bu fiziksel bir küçülme değil. Ama herşeyden önce uçma tekniği kıtalar arasındaki mesafeyi giderek azaltıyor. Buna ben de tanık oldum. Eğer bir havaalanında isem hoparlörlerden durmadan Delhi, New York, Hongkong veya Sidney kentlerine uçuşların ardarda bildirildiğini duyarım ve uçuş kapılarına doğru koşuşan hareketli insan kalabalığını görünce hep gençliğimi düşünürüm. O zamanlar birini gösterir ve şöyle derlerdi, "bu adam Amerika'ya" veya "Hindistan'a" gitmiş.

Bugün dünyada birkaç saat içinde erişilemeyecek pek az yer vardır. Bu uzak ülkelere gitmesek bile günümüzde onlar bize gençliğimdekinden çok daha yakınlaştı. Dünyanın herhangi bir yerinde önemlice bir olay geçse ertesi gün gazetede okuruz, [veya kısa bir süre sonra] radyodan bu haberi alırız yahut da sanki canlı imişi gibi televizyonda seyrederiz. Eski Meksika'nın insanları Kudüs'ün yerle bir edildiğini kesinlikle bilmiyorlardı. Herhalde Çin'de de otuz yıl savaşlarının sonunda olup bitenler hakkında kimse bilgi sahibi değildi. Ama bu durum Birinci Dünya Savaşı sırasında değişmeye yüz tuttu. Zaten bu büyük çarpışma ve vuruşmalara öyle çok devlet ve ulus katılmıştı ki ona Dünya Savaşı adı verildi.

Elbette bize erişen haberlerin hepsinin aynı zamanda doğru olduğunu da ileri süremem. Gene gazetelerde çıkan her yazının doğru olmadığını da kendim görüp yaşadım. Bir örnek vermek istiyorum: Birinci Dünya Savaşı'nı yaşadığım için bu büyük olay hakkında verilen her bilginin doğru olduğunu sanıyordum. Bundan dolayı bir önceki bölüm olan "Dünyanın Paylaşılması" bahsi istediğim ölçüde doğruları yansıtmamıştır. Özellikle bahsin sonuna doğru Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un savaştaki rolü üzerinde durdum. Ama bu açıklamam o zamanki bilgilerime göre idi. Olayı şöyle biliyordum: Wilson Almanlarla Avusturyalılara [barış için] söz verdi, fakat bu söz tutulmadı. Bu satırları yazdığım zaman sanmıştım ki benim de içinde bulunduğum savaş

yılları içinde yazılanlar doğrudur, zira genellikle bu sava inanılıyordu. Ama bu yazdıklarımın doğru olup olmadığını mutlaka saptamalıydım; bu koşul özellikle tarihçiler için son derece yaşamsaldır. Kısacası, Başkan Wilson'un 1918 yılında bir barış önerisinde bulunduğu doğrudur ama daha sonra işin gidişi değişiktir: Almanya, Avusturya[-Macaristan] ve diğer bağlaşıkları savaşı kazanacaklarına inanmışlardı. Bu nedenle Wilson'un önerisini kabullenmediler. Daha sonra gelen on ay içinde bu devletler görülmemiş derecede çok kurban ve yitik verdikten sonradır ki bu öneriyi kabullenmek akıllarına geldi ama artık çok geçti.

Bu hatamın ne kadar önemli ve üzülmeye değer olduğu hemen açıklanabilir: O zamanlar tahmin etmem imkânsız olsa da, savaşı yitirenler bunu kendilerine karşı verilen bir sözün tutulmamasına bağladılar; bir ihanetle karşılaştıklarını ve savaş sonu yaşadıkları sefalet ve felaketin asıl nedeninin bu olduğunu ileri sürdüler. Bu düşünceye dayanarak düş kırıklıklarını bir hiddete ve hınç alma duygusuna dönüştürdüler. Bu yolla uluslarını kışkırtanların adlarını burada belirtmek istemiyorum, bunu herkes bilir. Ama Adolf Hitler'in adını söylemeden geçemeyeceğim. Hitler Dünya Savaşı'na katılmış ve onbaşılık rütbesine kadar yükselebilmişti. Kafasına bir sabit düşünce saplanmıştı: Bu hile ile karşılaşılmasaydı, Almanya savaşı yitirmezdi. Sadece Wilson'un tutumu değil. Diğer düşmanların da propagandaları Almanlarla Avusturyalılar'ı öylesine etkiledi ki, bu uluslar cephede kendileri için savaşan askerlerini ihmal ettiler. Bunun üzerine [iktidara geldikten sonra] Hitler'in taktiği şu oldu: Kendilerini propaganda ile yenenleri bu konuda geçmek, başka bir deyişle, daha üstün propaganda yoluyla halkı etkilemek. Hitler son derece iyi konuşan bir halk hatibiydi. İnsan toplulukları yığınlar halinde ona akıyorlardı. O, şunu da çok iyi biliyordu: İnsan yığınlarını kışkırtıp, sefaletlerindeki suçu bir günah keçisine yüklemek; onları kışkırtmak, harekete geçirmek için en etkili yoldur. Hitler bu günah keçisini bulmuştu: Yahudiler.

Bu çok eski ulusun talihini kitabımın bazı yerlerinde dile getirdim: Kendi istekleriyle diğer topluluklardan soyutlanmaları; Kudüs'ün yakılıp yıkılışından sonra yurtlarını yitirmeleri; ortaçağda Yahudilere karşı takınılan tutum. [Sadece Müslümanlar ve Türkler arasında Yahudiler rahat yaşadılar]. Ben bir Yahudi ailesinden gelen kişi olarak; Avrupa'da tarih boyunca bizlere reva görülen bu kötü davranışların, kendi yaşamımda da tekrarlanacağını düşünemezdim doğrusu.

Burada açıkça bir yanlışımı daha belirtmek isterim. Öyle bir yanlış

ki pek affedilir türden değil benim için. "Gerçekten Yeni Bir Çağ" başlığı altındaki bölümde; Aydınlanma ile insanların daha önceki dönemlerdeki acımasızlıklarından ve anlamsız saplantılarından vazgeçtiklerini, 18. yüzyıl Aydınlanması'nın getirdiği düşüncelerle ülkelerin bu söylediğim değişikliği doğal bir yapıya kavuşturduğunu anlatmıştım. Bütün bu düşüncelerimi yazdığım zaman; bana insanların daha sonra da diğerlerini aşağılayabileceğini, kendileri gibi düşünmeyenleri veya başka inanç sahiplerini acımasızca tutumlarla, işkence ve baskı yoluyla yok edebilecek derecede vahşileşebileceğini, insan haklarını inkâr edeceklerini hiç mi hiç aklımdan, hatta düşümden bile geçirmemiştim. Ama bana o zamanlar düşünülmesi bile gereksiz olanlar, bir süre sonra gerçekleşti. Böylesine üzüntü verici bir geriye dönüşü açıklayabilmek mümkün değil ve belki gençler için bunu anlamak, biz yaşlılara göre daha zor. Çocukların daha okulda gözleri açılır. Okul çocukları genellikle hoşgörüsüz ve sabırsızdır. Örneğin öğretmenleri onların gözüne biraz garip gelecek modern bir giysi ile karşılarına çıkarsa, kahkahalarla gülerler; böylece öğretmen saygınlığını yitirir ve işler hemen yozlaşır. Yahut öğrencilerden biri diğerlerinden biraz farklı ise, örneğin derisi veya saçının rengi öbürlerinden değişikse, yahut biraz farklı bir şivesi varsa hemen öbür öğrencilerin kurbanı olur; kendisine yaşam çekilmez hale getirilir ve buna tahammül etmek zorunda bırakılır. Böyle bir sınıfta elbette bütün öğrenciler bu kadar insafsız ve hoşgörüsüz değillerdir; ama kimse oyunbozan olmak istemez. Bu nedenle diğerlerinin yaygarasına onlar da katılır, az veya çok gürültü kopartırlar; ama herhalde kendi karakterlerini aşmışlardır.

Ne yazıktır ki, yetişkin insanların da düşünce ve davranış biçimleri pek farklı değil. Hele beğendikleri bir iş bulamazlarsa ve durumları bozulmuşsa –veya gerçek olmamasına rağmen durumlarının iyi olmadığına inanmışlarsa; kendilerine sahiden veya görünüşte benzeyen yoldaşlarıyla hemen birleşirler, uygun adımlarla sokaklara dökülürler ve hoparlörlerle saçma sapan sözleri bağırarak ilan ederler ve bu yolla çok büyük bir iş başardıklarını sanırlar. Ben kahverengi gömlekleri içindeki Hitler yandaşı gençlerin, Viyana üniversitesindeki Yahudi kökenli gençlere nasıl saldırdıklarını gördüm, o sırada bu kitabı yazıyordum ve Almanya'da Hitler iktidara geçmişti. Avusturya'nın da Hitler'in pençesine düşmesi an meselesi idi. Biraz zamanımın olması benim için büyük bir şanstı. Zira böylece Hitler'in birlikleri 1938 yılı Mart'ında Avusturya'ya girdikleri sırada, İngiltere'ye çağrıldığım için yurdumu terk etmiştim.

Artık Avusturya'da da herkes "Günaydın" yerine "Yaşasın Hitler" sözleri ile birbirlerini selamlıyordu.

Böyle durumlarda, bu tür akımların yandaşlarının itham edilebileceği tek önemli suç vardır. O da önder dedikleri şeflerine karşı sadakatsizlik. Ama bir de erdemleri vardır: Önder tanındığı sürece kayıtsız şartsız ona itaat. Zafere götürebilecek her buyruk; hiç düşünülmeden ve insanlık dışı olup olmadığına bakılmadan hemen yerine getirilir. Elbette tarihin bütün dönemlerinde öyle tutum sahibi insan yığınları göze çarpar; bunların içinden önemlilerini kitabımda kısaca belirttim. Özellikle büyük dinlerin kurucularına örneğin Muhammed gibi peygamberlerine veya Cizvitler gibi tarikatların başkanlarına böyle bir boyun eğme göze çarpar. Rusya'da komünistlerin zafere ulaşmalarını birkaç cümle ile anlatmıştım. Bu zaferde Lenin'e bağlılığın çok önemli rolü var. Şunu da belirtmek gerekir ki; fanatik komünistlerce karşı yönde düşünenler için hiçbir hoşgörü gözetilmez. Hedeflerine ulaşabilmek için gösterdikleri gözü bağlı itaat, hiçbir sınır tanımamış ve milyonlarca insanın yaşamına mal olmuştu.

Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Almanya'da, İtalya'da ve Japonya'da hoşgörü, açık bir biçimde yaşamdan çekildi. Oralardaki politikacılar halka "dünyanın paylaştırılması" olayında haksızlığa uğradıklarını, halbuki diğer uluslar üzerinde hükmetme haklarının bulunduğunu anlattılar. İtalyan politikacıları Eski Roma'nın mirasçıları olduklarını ileri sürerken, Japon politikacıları savaşçı soyluluklarını ve Almanlar ortaçağdaki eski Germenleri, Büyük Karl'ı veya Büyük Friedrich'i kendilerine örnek olarak gösterdiler. İnsanların hepsi aynı değerde değildi. Nasıl köpek cinsleri arasında av sürenlerin yerini diğerleri tutamazlarsa; insan ırkları arasında da, hükmetmek için yaratılanları vardır [diyorlardı].

Yaşlı ve bilge bir Budist keşiş tanıyorum. Bu keşiş bir gün yurttaşlarına şöyle seslendi: "Bilmek istiyorum, neden bir insan hep kendinden bahseder ve örneğin 'Ben dünyanın en zeki, en akıllı, en cesur ve en yetenekli insanıyım,' dediği vakit kahkahalarla karşılanır ve neden 'ben' yerine 'biz' sözcüğünü koyarak 'Biz dünyanın en zeki, en akıllı, en cesur ve en yetenekli ulusuyuz,' dediği vakit, büyük bir coşku ile alkışlanır ve büyük bir yurtsever olarak nitelendirilir? Neden?". Bu sözlerin aslında fanatik yurt sevgisiyle bir ilişkisi yoktur. Bir insan elbette, başka ülkelerde yaşayanların, ayaktakımından kişiler olduğunu ileri sürmeden de yurdunu sevebilir. Ama insanlar bu anlamsız saplantıya kapıldıkça, dünya barışı tehlikeye düşmektedir.

Savaştan sonra müthiş bir ekonomik bunalım, Almanya'da milyonlarca kişiyi işsiz bıraktı. Bu korkunç bunalımdan kurtulmanın en kolay ve basit çaresi, yeniden savaşa dönmekti. Böylece işsizler orduya alınır veya savaş sanayisinde çalıştırılırdı. Bu düşünce ile savaş sonu Almanya'sını yaratan Versailles ve St. Germain antlaşmaları yok sayılmalıydı. Batının demokratik ülkeleri, yani Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri uzun süredir barış sevgisi içinde uyuşmuş ve yumuşamışlardı –böyle kabul ediliyorlardı–, bu nedenle kendilerini savunma gücünden yoksundular. Aslında bu ülkelerden kimsenin savaş istemediği bir gerçekti. Bunun için Hitler'e bir savaş vesilesi sayabileceği hiçbir fırsat verilmedi, ödün üstüne ödün tanındı. Zira yeni bir savaş daha, korkunç bir felaket olacaktı. Ama savaş isteyen her zaman bir vesile bulur ve bazı "olaylar" bahane edilerek gereken yapılır. İşte böyle bir bahane ile Hitler'in orduları 1 Eylül 1939'da Polonya'ya yürüdü [Bu konuda kendisi gibi bir diktatör olan Stalin ile işbirliği yaptığı da unutulmasın!]. Hitler'in [ve Stalin'in] orduları Polonya'ya yürüdüğü zaman Londra'da idim. Bu olay artık yeni bir savaşı birlikte getiriyordu. İşte o sırada İngiltere'deki insanları gözledim. Hepsi yeniden savaşmanın derin acısını, ama aynı zamanda kararlılıklarını yüzlerine yansıtmışlardı. Kimse hareketli ve coşkulu savaş marşları söylemiyor, kimse savaştan bir şan ve ün beklemiyordu. Sadece bir çılgınlığı sona erdirmek için herkes görevini yerine getiriyordu.

İngiltere'deki görevim Alman radyolarını dinlemek ve yayınlarını İngilizce'ye çevirmekti. Bu şekilde Alman dinleyiciye neler anlatıldığını ve anlatılmadığını öğrenmek mümkün oluyordu. Böylece 1939'dan 1945'e kadar süren bu altı yıllık savaşı ilginç bir tarzda yaşadım; hem de iki yanın da içinde, ama her iki yana karşı tutumum farklıydı elbette. Yurdum Avusturya'da gerçi bir kararlılık vardı. Ama aynı zamanda büyük sıkıntılar, cephedeki erkeklere duyulan hasret, hava saldırılarının müthiş sonuçları ve savaş talihinin değişmesi ile başlayan endişeler. Alman radyosundan ilk önce sadece zafer çığlıkları, düşmana karşı ağır hakaretler yağıyordu. Hitler propagandanın gücüne inanıyordu ve bu inancı, ilk iki savaş yılında en yerinde tahminleri bile aşan büyük başarılarla onaylanıyordu: Polonya, Danimarka ve Norveç, Hollanda ile Belçika, Fransa, Rusya'nın her biri birer ülke sayılacak çok geniş bölgeleri, bütün Balkan Yarımadası Hitler'in eline geçmişti. [İsveç, Portekiz, İspanya ve Türkiye gibi yansız devletler dışında]. Sadece Avrupa'nın bir ucundaki küçük ada devleti İngiltere direniyordu; ama bu da fazla süremezdi, çünkü Alman radyosu [hergün]

durmadan zafer marşlarının gürültüsü altında İngiltere'ye besin maddesi ve silah taşıyan kaç geminin denizaltılarca batırıldığını haykırıyordu.

Ama savaşın gidişi değişmeye başladı. 1941 yılı aralık ayında Japonlar herhangi bir savaş ilanına bile gerek görmeden; bir limanda duran Amerikan donanmasına saldırıp onu hemen tamamiyle imha etmişlerdi. Böylece Amerika Birleşik Devletleri de savaşa katılmış oldu. Japonların bağlaşığı olan Hitler, bu olay üzerine Amerika'ya savaş ilan etti. 1942 yılı güzünde Alman birlikleri Kuzey Afrika'dan çıkartıldılar. Büyük bir Alman ordusu da 1943 yılı Ocak ayında Stalingrad'da Ruslar tarafından müthiş bir yenilgiye uğratıldı. Alman kentleri üzerine hava akınları başlatılmıştı. Alman hava kuvvetleri bu akınları önlemekten âciz kaldı. Artık sadece yiğitlik marşları ve boş, parlak sözlerle savaşı kazanmanın imkânı yoktu. Winston Churchill İngiltere'de savaş hükümetinin başına geçtiği gün, hemen hemen hiçbir kurtuluş umudu görülmeyen bir ortamda şunları söylemişti: "Size kan, ter ve gözyaşından başka bir şeye söz veremem." İşte bu sözler bizde ufacık bir umut ışığı uyandırdı ve Churchill'e inandık. Daha sonraları Alman radyosunda gece gündüz dinlediğim sonu gelmez söylevlere ve vaatlere kaç Alman dinleyicinin inandığını bilemem.

Bildiğim bir şey var, o da şu: Ne Alman radyo dinleyicilerinin ne de bizim, Almanların savaş sırasında işledikleri çok feci, insanlık dışı suçlardan haberi vardı. Bu vesile ile insanlara karşı işlenen korkunç soykırım suçlarından daha önce de söz ettiğimi anımsatırım. "Yeni Bir Dünya" başlıklı bölümde Meksika'yı fetheden İspanyolların orada "ve Amerika'nın ulaşabildikleri diğer yerlerindeki eski, uygar yerlileri en iğrenç biçimdoe öldürdüklerini" söylemiş ve "İnsanlık tarihinin bu perdesi öylesine korkunç ve biz Avrupalılar için öylesine utanç vericidir ki, daha fazla anlatmamayı yeğlerim" demiştim.

Yirminci yüzyılda içinde meydana gelen daha pek çok dehşet verici ve insanlık dışı olay üzerinde suskunluğumu sürdürebilirdim. Çünkü bu kitap genç okurlar için yazıldı ve onların moralini bozucu bahislerden kaçınmak gerekir. Ama bu gençler de günün birinde yetişkin olacaklar ve tarih okurlarsa; kötü düşünce ile hoşgörüsüzlüğün insanları ne kadar çabuk insandışı bir yaratık durumuna soktuğunu anlayacaklardır. İkinci Dünya Savaşı'nın özellikle son yıllarında Alman ordularının işgalinde bulunan bütün Avrupa ülkelerindeki Yahudiler –milyonlarca erkek, kadın ve çocuk– yurtlarından kovuldu, çoğu doğuya gönderildi ve ora-

daki toplama kamplarında öldürüldü. Bu olayları Alman radyosu dinleyicilerine elbette anlatmadı. Bu çok acı gerçeklere ben de pek çok başka kimse gibi, savaş sona erinceye kadar (1945) asla inanmadım. Ancak kavranılması güç bu gerçekler ortaya çıkınca olayları öğrenebildik. Ne yazıktır ki, bu inanılması zor, dehşet verici suçları kanıtlayan saysız olay var. Aradan pek çok yıl geçse bile, unutulması veya hafifletilmesi olanaksız olaylar bunlar.

Ufak dünyamızdaki karmakarışık bir şekilde iç içe yaşayan uluslar için; karşılıklı hoşgörü ve birbirimizi koruma yolunda eğitilmemiz günden güne büyük önem kazanıyor, zira biz teknik ve yeni ulaşım araçlarıyla birbirimize neredeyse değecek kadar yakınlaştık. Bunu kendi deneylerimden biliyorum:

İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri'nin tükenmez kaynaklara dayanan silah sanayisinin önemi de anlaşıldı, bu sanayiden İngiltere ve Rusya yararlandı ve savaş da böyle bitti. Alman askerlerinin yiğitlikleri boşuna idi; bütün direnmelerine rağmen İngilizlerle Amerikalılar 1944'te Fransa'nın Normandiya sahillerine büyük bir çıkartma yaparak Almanya içlerine doğru ilerlemeye başladılar. Aynı zamanda [doğuda] Ruslar iyice güçten düşmüş Alman askerlerini kovalayarak 1945 Nisan ayında Berlin'e ulaştılar. Hitler de intihar etti. Bu kez bir barış antlaşmasından söz edilemedi. Yenenler Almanya'yı askeri işgal altında tuttular. Onlarca yıl da Almanya'nın ortasından geçen bir sınır komünist Rusya'yı batılı demokrasilerden ayırdı.

Almanya'nın yenilişi ile İkinci Dünya Savaşı sona ermedi. Çünkü Asya'nın büyük bölümlerini elinde tutan Japonya henüz yenilmemişti. Savaşın ne zaman sona ereceği bilinmezken Amerikalılar yepyeni bir silahı kullandılar: Atom bombası. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre önce, bir rastlantı sonucu genç bir fizikçi ile söyleşiyordum. Genç bana büyük Danimarkalı doğa bilimcisi Niels Bohr'un yeni yayınladığı bir makalesini anlatıyordu. Bu makalede; bir "uranyum bombası" yapmanın kuramsal bakımdan mümkün olduğu ve elde edilecek maddenin o güne kadar bilinen bütün patlayıcılardan kat kat üstün olacağı yazılmıştı. Bu konuşma sonunda ikimiz de, eğer böyle bir bomba yapılırsa bunun üzerinde hiç kimsenin yaşamadığı bir adaya atılarak; bugüne kadar savaşla ilgili bütün alışkanlıkların nasıl altüst olacağını ve tehlikenin büyüklüğünü dosta, düşmana, herkese, göstermenin gerekli olduğu kararına varmıştık. Savaş sırasında ünlü bilim adamları isteksiz

de olsalar bu silahın gerçekleşmesi için çalıştılar, ama yukarıda söylediğim ve insanlığa bir ders olacağını sandıkları umutla. Ne yazık ki 1945 yılı Ağustos ayı içinde, Japon kentleri Hiroşima ve Nagasaki; bu düşünülmesi bile mümkün bulunmayan felaketin ilk kurbanları oldular. Japonya da yenilgiyi kabul etti.

Bir süre sonra hepimiz anladık ki, yeni bir çağ başlıyor. Bu buluşla insanlık tarihinde yeni bir dönem açılıyor. Nükleer enerjinin bulunması, ateşin ilk insanlar tarafından icadı kadar önemlidir. Ateş de hem ısıtır hem de tahrip edebilir. Ama ateşin yok edici zararı nükleer bombaların gücüyle karşılaştırılamaz bile. Bu yeni enerjinin sadece insanların yararına kullanılmasını ummak gerek. Ama hepimizin bildiği gibi iki büyük güç, Batıda Amerikalılar ve bağlaşıkları ile, Doğuda Ruslar bu silahlarla karşı karşıya durup birbirlerini [zaman zaman yumuşamalarına rağmen] tehdit ediyorlar; öyle bir tehdit ki, gerçekleşmesini düşünmek mümkün değil. Zira her ikisi de bu tehdit sonunda çıkacak savaşta hiç kimsenin sağ kalmayacağını biliyor. Elbette dünya o günlerden beri çok değişti. Savaştan önce Büyük Britanya'nın dünya imparatorluğunun birer parçası olan ve yeryüzünün pek çok yerinde bulunan ülkelerin büyük çoğunluğu bağımsızlığa kavuştu. Fakat ne bu eski sömürgeler ne de yeni [oluşacak diğer] devletler tam anlamıyla bir istikrara kavuşmuşlardır. Bu genel olumsuzluğa karşın yeryüzününün pek çok bölgesinde çıkan ve vahşice çatışmalara dönüşen huzursuzluklara rağmen 1945 yılından beri dünya genel bir savaş görmedi. Zira herkes biliyor ki böyle bir savaş dünya tarihinin bitişi anlamına gelir. Bu bir zayıf tesellidir ama gene de bir teselli.

İnsanlığın eriştiği bu yeni aşama, pek çok kişide yeni bir tepki doğurdu: Bizi yok olmanın eşiğine getiren bilimsel gelişmeyi lanetlemek. Ama bu kişiler bir gerçeği de unutmamalıdır. Eğer bilim ve teknik olmasaydı; dünya savaşından etkilenip harabeye dönen ülkelerini yeniden kurup canlandırmak ve diğer ülkelerle bir ölçüde rekabet içine getirmek, düşünülmesi bile uzak bir umut olmaktan öteye gidemezdi.

Artık bu son satırları bitirirken, kitaptaki küçük bir hatayı düzelterek bir kusurumu gidermek, böylece içimdeki huzursuzluğu dindirmek istiyorum. İnsan ve Makine üzerine yazdığım bölüm aslında yanlış değil, ama biraz tek yanlı. Gerçi el zanaatlarının eski işlevinden uzaklaşması ve işlerin makinelerce yapılması pek çok sorun ve özellikle sefalet getirmiştir. Bu doğrudur. Ama bunun yanında şu gerçeğin de göz ardı edilmemesi gerekir: Makineleşme olmadan büyük ölçüde üretim olanak

dışı sayılmalıdır. Durmadan artan nüfusun beslenmesi, giydirilmesi ve barındırılması makineleşme ile sağlanabilmiştir. Doğum sayısının artması ve ölen çocuk miktarının azalması büyük ölçüde tıp biliminin ilerlemesi ile birlikte örneğin içme suyu şebekelerinin geliştirilmesi ve kanalizasyon sistemlerinin sağlık koşullarına uygun biçimde çalışmasına da bağlıdır. Avrupa, Amerika ve Japonya'da sanayisinin durmadan gelişmesi bize çok güzel şeyler getirdi, inkâr edilmeyecek derecede güzel şeyler ama en önemlisini hiç unutmayalım: Sanayileşme bizim için hayırlı –evet, hayırlı– olmuştur, hepimizin çıkarını sağlamıştır.

Gençliğimde "yoksul insanlardan" söz edildiği zaman ne kastedildiğini çok iyi anımsarım. Sadece yokluk içinde olanlar, dilenciler ve evsiz barksızlar, kılıklarıyla büyük bir kentte yaşayan yurttaşlardan ayrılmazlardı; kadın ve erkek işçiler de ayın görünümdeydiler; kadın işçiler en fazla, soğuktan korunmak için başörtüsü taşırlar ve hiçbir işçi beyaz gömlek giyemezdi; çünkü bu renk gömlekte kir hemen belli olurdu. O zamanlar "Yoksul insanlar gibi kokuyor," denilirdi; zira işçiler ve yoksullar, kent halkının büyük bir bölümü; son derece kötü şekilde havalandırılmış, en fazla bütün katlar için ortaklaşa akan suyu olan elverişsiz evlerde yaşarlardı. Buna karşılık iyi yaşayan kentliler (sadece zenginler değil, iyice durumda olanlar), evlerinde genellikle bir kadın aşçı, bir ortalık hizmetçisi ve bazen de çocuklar için ayrı bir bakıcı tutarlardı. Bu insanlar gerçi, kendi evlerindekilerden daha iyi koşullar altında yaşarlardı. Ama haftada sadece bir gün serbest kalabilmek ve statü itibariyle nihayet bir hizmetçi düzeyinde kalmak hoş bir durum değildi doğrusu onlar için. Daha gençliğim sırasında bu tür insanlar üzerinde düşünülmeye başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra "ev yardımcıları" hakkında bir yasa çıkarıldı. Ama bir üniversite öğrencisi olarak Berlin'e geldiğimde evlerin sokak girişlerinde ekseriya "Yalnız Beyefendiler-Hanımefendiler için." yazıları vardı. Hizmetçiler ve mal getiren esnaf arka kapıyı kullanmak ve oradaki merdivenlerden inip çıkmak zorundaydılar. Ağır bir şeyler taşısalar bile asansöre binemezlerdi. Bu davranış bana pek utanç verici gelmiştir.

Ama bu anlattıklarım sanki gelip geçen kötü bir düş gibi değerlendiriliyor artık. Evet, Avrupa ve Amerika'nın pek çok kentinde yoksulların yaşadığı bölgeler var. Ama genellikle fabrika işçileri, hatta ve hatta işsizler bugün çok daha iyi koşullar altında yaşıyorlar. İyi bir usta işçinin kazancı, neredeyse yüksek dereceli bir memurun aylığına denk, hatta belki daha da fazla. İşsizler bile, bugün ortaçağda şatolarında oturan soylu şövalye-

lerden daha rahat bir yaşam sürüyorlar. Daha iyi yiyorlar, en önemlisi daha sağlıklı yaşıyorlar ve ilke olarak ömürleri çok daha uzun. Öyle ki bu yaşam süresi günden güne uzuyor. İnsanlar kendilerini bildikleri zamandan beri hep bir "Altın Çağ" özlemi içindeydiler, hep böyle bir çağın rüyasını görürlerdi. Ama şimdi böyle bir altın çağı yakalamak üzere olduğumuzun, pek çok kişi farkında bile değil.

Rus ordusunun zorlaması ile komünist sistem içinde yaşayan doğu ülkelerinde durum çok daha değişikti. Herşeyden önce Doğu Almanya halkı, batıdaki komşularının ne kadar rahat ve refahlı yaşadığını görüp anlamıştı. Günün birinde artık bu kadar özveriye hayır dediler. Zira komünist ekonomi sistemi durmadan istiyor ama karşılığında yeterli hiçbir şey vermiyordu. Böylece 1989 yılında hiç beklenilmeyen ve tahmin dahi edilemeyen olay gerçekleşti: Doğu Almanyalılar batı ile aralarındaki sınırı açtırmayı başardılar. Almanya'nın iki parçası birleşti. Bu önemli olayın yankıları Sovyet Rusya'ya ulaştı ve oradaki hükümet sistemi çöktü. Diğer doğu Avrupa devletlerinde de aynı gelişme izlendi.

Kitabımın bundan önceki baskıları Birinci Dünya Savaşı ile biterken, şu cümle ile son bulurdu: "Herkes daha iyi bir gelecek umudu içinde. Bu gerçekleşmelidir." Böyle bir gelecek gerçekleşti mi? Doğrusu istenirse, dünyamızda yaşayan pek çok insan için bu umut gerçekleşemedi henüz. Sürekli artan nüfus altında bunalan Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerinde; feci bir sıkıntı, sefalete benzer yaşam sürülüyor. Öyle bir sefalet ki; bizim ülkelerimizde de çok fazla uzun olmayan bir süre önce, doğal kabul edilebiliyordu. Bu nedenle o ülkelere yardım etmek de kolay değil; hele bu muhtaç ülkelerde sefalet ve hoşgörüsüzlük el ele gidiyorsa! Haberleşme tekniklerindeki büyük ilerlemeler, zengin ülkelerin vicdanlarını biraz daha yumuşattı. Eğer bir deprem, bir su baskını veya acı bir kuraklık pek çok uzak bölgelerde sayısız kurbanlara mal oluyorsa, refah içinde yaşayan ülkelerden binlerce kişi, imkânlarını yardım yolunda ihtiyaç sahibi olanların hizmetine sunuyorlar. Biliyor musun? Eskiden böyle bir dayanışma yoktu. Bu gelişme, geleceğimizin esenliği için bir kanıttır ve daha iyi zamanlara doğru gitme umudumuzun, artık haklı nedenlere dayandığını göstermektedir.

E. H. Gombrich

Ernst H. Gombrich'in Yaşam Öyküsü ve Yayınları

Ernst Hans Josef Gombrich, 30 Mart 1909'da Viyana'da doğdu. Viyana'da Theresia Akademisi'nin Hümanist Lisesi'ni bitirdi. 1929-1933 yılları arasında Viyana Üniversitesi'nde sanat tarihi ve klasik arkeoloji öğrenimi yaptı. Kendisini yetiştirenler arasında Julius von Schlosser, Emmanuel Loewy ve Hans Tietze gibi çok ünlü bilim adamları vardı. İlk yayını, erken ortaçağ fildişi işlemeciliği üzerindedir. "Mimar Olarak Giulio Romano" adlı teziyle doktorasını verdi ve bu çalışma hemen yayımlandı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Viyana Sanat tarihi Müzesi'nde el işlemeleri bölümü başkanı olan ünlü sanat tarihçisi Ernst Kris ile birlikte çalışma olanağı buldu. Bu bilim adamı Sigmund Freud'un arkadaş çevresi içindeydi. Gombrich bu çevrede, Kris'in de etkisiyle; sanat psikolojisi sorunları bakımından, karikatürün tarihi ve kuramı üzerinde ortak bir çalışmaya yöneldi.

Avusturya'da yaşayabilmesi için artık hiçbir umut ışığı kalmadığından, 1936 yılı başında İngiltere'ye göçtü. Orada, kendisi gibi İngiltere'ye yerleşmiş olan ve Hamburg'da Wartburg Kültür Tarihi ve Bilimi Kitaplığı müdürü olan Fritz Saxl'dan, bu ailenin kurucusu olan Aby Warburg üzerinde çalışma görevini aldı.

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine British Broadcasting Corporation'ın [BBC] dinleme servisinde (Monitoring Service) çalıştı ve altı yıl süre ile Alman radyolarını dinleyip öğrendiklerini İngilizce'ye çevirdi. Savaş bitince, artık Londra Üniversitesi'nin bir bölümü olan Warburg Enstitüsü'ne geri döndü. Emekliye ayrıldığı 1976 yılına kadar orada çalıştı. Ama bu arada son 17 yıl içinde (1959-1976) Klasik Gelenekler Tarihi Enstitüsü Direktörü olarak da hizmet eti [Director and Professor of the History of the Classical Tradition]. Bu arada pek çok yerde Konuk Profesör olarak da çalıştı. Bunlar arasında Oxford (1950-1953) ve Cambridge

(1961-1963) de vardır. Londra Üniversitesi'nde "Slade School of Art" ve 1959'da bir yarıyıl Harvard Üniversitesi'nde ders verdi. Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı pek çok gezi onu ünlü Amerikan üniversiteleri ile yoğun bir ilişki içine soktu. Bunlar arasında, özellikle Cornell University ile Seattle'deki University of Washington belirtilmelidir.

Öğrenimini tamamlayınca, henüz Viyana'da iken elinizde tuttuğunuz şu kitabı gençler için yazdı. Yapıt hemen büyük ilgi gördü ve beş dile çevrildi. Daha sonra sanatın tarihini yazma görevini yüklendi ve bunu büyük bir başarı ile yerine getirdi. Bu çalışmasının ürünü The Story of Art (Sanatın Öyküsü) adlı yapıtıdır. Türkçe de içinde olmak üzere bu yapıt 18 dile çevrildi, iki milyondan fazla sattı; özgün dilinde 16 kez basıldı. 1950-1985 yılları arasında özellikle Rönesans döneminin sanatı ve sorunları üzerinde pek çok kitabı yayımlandı. Sanat psikolojisi üzerindeki çalışmalarını da sürdürdü. "Art and Illusion" adlı yapıtıyla (1960) ününü iyice pekiştirdi. Bu yapıt da dokuz dile çevrildi. Ölümünden önce bitirebilidi "The Prefrence for the Primitive" adlı yapıtı 2002 yılında yayımlandı. [Yayınlarının tam bir listesini vermek sayfalar doldurur.]

Ernst H. Gombrnich pek çok akademi ve bilim derneğinin üyesi idi. 18 kez Onursal Doktorluk Sanı almıştır. 1972'de kendisine Avusturya Devleti Şövalyelik Sanı ve 1975'te Avusturya Cumhurbaşkanı tarafından "Bilim ve Sanat" Dalında En Yüksek Nişan verildi. 1977'de "Pour le Mérite" Nişanını aldı. 1984'te Avusturya'nın Sanat ve Bilim Onuru sıfatıyla ödüllendirildi. 1975'te Praemium Erasmianum ve 1977'de Stuttgart kenti Hegel Ödülleri'ni aldı.

1985 yılında Uluslararası "Balzan" Ödülü kendisine verildi. 1986'da "Viyana Kenti Kültür Ödülü"nü kazandı. 1988 yılında Wittgenstein Ödülü ona verildi. Aynı yılda İngiltere Kraliçesi'nin elinden "Order of Merit" Nişanını aldı. Alman kültür dünyasının en ünlü ödüllerinden Goethe Madalyası 1984'te yazarımıza verildi. 1993'te ise Avusturya'nın "Dış İlişkiler Kültür Ödülü"nü aldı. 1994 yılında ise yazarımıza Frankfurt am Main Kentinin Goethe Ödülü verildi. Aynı yıl Viyana Kentinin Altın Madalyası ile ödüllendirildi. Sir Ernst Gombrich 92 yaşında iken 2001 yılında Londra'da öldü.

Aldığı ödüllerin listesi aşağıdadır:

1972	Avusturya Devleti Şövalyelik Sanı
1975	Avusturya Cumhurbaşkanı'nca verilen "Bilim ve Sanat Dalında" En Yüksek Nişan
1975	Praemium Erasmianum Ödülü
1976	Stuttgart Kenti Hegel Ödülü
1977	Pour le Mérite Nişanı
1984	Avusturya Sanat ve Bilim Onuru Sıfatı
1985	Uluslararası "Balzan" Ödülü
1986	Viyana Kenti Kültür Ödülü
1988	Wittgenstein Ödülü
1988	İngiltere Kraliçesi'nin elinden "Order of Merit" Nişanı
1989	Goethe Madalyası
1993	Avusturya Dış İlişkileri Kültür Ödülü
1994	Frankfurt am Main Kenti Goethe Ödülü
1994	Viyana Kenti Altın Madalyası

ERNST H. GOMBRICH

GENÇ OKURLAR İÇİN KISA BİR

DÜNYA TARİHİ

Prof. Gombrich'in bu kitabının ilk baskısı, 1935 yılında yayınlandı ve büyük bir başarı kazanarak pek çok dile çevrildi. Bu yeni baskısı için DuMont Yayınevi yapıtı baştan aşağı gözden geçirterek en yeni durumu almasını sağladı. Yazar ayrıca "50 yıl sonra son söz" başlığı altında kapsamlı bir son bölüm kaleme aldı, böylece kitap bugüne kadar gelmiş oldu. "Genç Okurlar İçin Kısa Dünya Tarihi" yazmak her zaman göze alınabilecek bir iş değildir; tam bir bilimsel cesarete ihtiyaç gösterir. Bu nedenle yazar haklı bir övgü kazanmıştır.

"İnsanlığın gerçek gelişim öyküsünü üç yüz sayfayı biraz aşan bir kitapla göstermek kolay kolay göze alınacak bir iş değildir. Büyük bir güç, anlayış ve bilgi birikimine ihtiyaç vardır. Bu kitabın adı 'Genç Okurlar İçin Kısa Dünya Tarihi' adını taşımaktadır. Bir zamanlar yirmi beş yaşında olan Ernst H. Gombrich'in kaleminden 1935 yılında çıkmıştır.

Yazar okuyucusuna 'sen' diyerek sesleniyor; ama her şeyi bilen bir amcanın otoriter tavrı yok bu seslenmede. O, daha çok bir ağabey gibi konuşuyor okuyucusuyla, sanki kardeşlerine bir öykü anlatan ağabey. Ama kardeşlere anlatılanlar öylesine ilginç ki onları hep birlikte düşünmeye sürüklüyor.

Gombrich, konusunda usta. Gelişmeleri gösteriyor, çağ değişikliklerini anlatıyor. Ama bütün bunları yaparken akıcı bir ifade ve gözler önünde canlandırıcı bir üslup kullanıyor. Fırsatını bulduğu zaman çağları için çok önemli kişileri tanıtmayı da ihmal etmiyor.

Bu kitabın yararı şurada: İnsanlığın tüm tarihini bir nefeste okumakla kalınmıyor, ayrıca tarihsel olayların birbirine bağlılığı veya benzerliği, sebepleri de kolayca anlaşılabiliyor."

DIE ZEIT
Almanya'nın en ünlü haftalık fikir gazetesi

"BU KİTAPTA SADECE GENÇLERE DEĞİL, TARİHLE İLGİSİ OLAN HER YAŞTAN OKURA SESLENİLMEKTEDİR."

ISBN 978-975-10-1715-4